

H. T A M P E R E

**EESTI
RAHVALAULE
VIISIDEGA
I**

A-2133/III
EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
FR. R. KREUTZWALDI NIM. KIRJANDUSMUSEUM

Eesti rahvalaule viisidega

I

KOOSTANUD
H. TAMPERE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1956

SISSEJUHATUS.

Nõukogude kunstiloomingu peamiseks allikaks on sotsialistlik tegelikkus, ta kujutab esmajoones nõukogude ühiskonna ehitajate elu ja tööd, nende ideesid ja tundeid, elamusi ja meeleolusid. Kõige selle juures on meie tänapäeva kirjandus, muusika ja kujutavad kunstid mineviku progressiivse kunstiloomingu seaduspärase arenemise tulemuseks, mineviku parimate kunstiliste traditsioonide kandjaiks uuel, kõrgemal alusel. Niisugust pärandit tuleb seega sügavalt tundma õppida ja loovalt kasutada. Selle pärandi hulka kuulub ka möödunud aegade rahvalooming.

Rahvalooming, ükskõik millises vormis ta esineb, näitab kujukalt, et rahvas on olnud kõigil aegadel suur kunstimeister. Masside traditsiooniline kunstilooming on tekkinud ja arenenud rahva töötegevuse protsessis, tema võitluse käigus elu uuendamise eest. Seepärast väljenduvad selles, eriti selgesti äga rahva suulises loominguks ehk folklooris töötavate inimeste eesrindlikud mõtted ja tunded, nende püüded, ootused ja lootused. See looming on läbi imbinud tõe ja humaansuse ideest, kutsub võitlema õiglaste eluvormide eest ning sisendab armastust oma rahva ja kodumaa vastu.

Folklooris antud poeetilised ja muusikalised kujud on rahva pikaajalise kunstilise mõtlemise ja tegelikkuse nähtuste üldistamise tulemuseks. Palju sajandeid on neid lihvitud masside praktikas, kuni nad omandasid sügavalt tüüpilise tähenduse ning võisid minna kuldsesse fondi. Sama võib ütelda ka rahvaloomingu keele, muusikaliste intonatsioonide jt. vormivahendite kohta. Lakooniline, kokkusurutud, kuid ilmekas väljendusviis, reljeefne tegelaste karakteristikud, eredad elu-olu pildid, selge ja sirgjooneline süžee, sügav emotsionaalsus — need on rahva suulise loomingu iseloomulikud jooned.

Kajastades rahva elu-olu igakülgset ja õieti, omab suuline rahvalooming suurt väärtust ajaloo allikana. Väga tabavalt on üelnud M. Gorki, et „töötava rahva tõelist ajalugu ei saa mõista, kui ei tunta tema suulist loomingu”. Kõrge eetiline ja esteetiline väärtus tagab sellele loominguale samuti püsiva kasvatusliku mõju ja kunstilise nauditavuse. Nii on see tähtsaks teguriks tänapäevalgi rahvahulkade kommunistlikus kasvatus töös. Veelgi enam on

folkloor vältimatuks ja ammendamatuks allikaks professionaalsele kunstile. Sellele on korduvalt osutanud marksismi-leninismi klassikud ja seda on eriti rõhutatud NLKP Keskkomitee ajaloolistes otsustes ideoloogiliste küsimuste kohta (helikunsti alal 1948. a. 10. veebruari otsuses), milles mõistetakse hukka formalismi ja kosmopolitismi nähtused nõukogude kunstilises loomingus, eraldumised masside huvidest, parimaist rahvuslikest traditsioonidest ja rahvakunsti juurtest. Need otsused olid ja on teetähisteks nõukogude kunsti ja kirjanduse edaspidisel arendamisel.

Folkloori suurt eeskju on mõistnud ning sellele on toetunud kõik mineviku ja oleviku progressiivsed kirjanikud ja heliloojad. „Sõnakunsti algus on rahvaluules,” ütleb M. Gorki. Seda tuleb mõista mitte ainult selles mõttes, et kirjandus on tekkinud rahvaluule rüpest, vaid veelgi enam nii, et rahvaluule toidab alati eesrindlikku kirjandust oma mahladega. Iseloomulikud on siin ka vene rahvusliku helikunsti rajaja M. Glinka sõnad: „Muusikat loob rahvas, aga meie kunstnikud ainult aranžeerime seda.” Rahvas annab heliloojale ideed ja väljendusvahendid tõeliste kunstiteoste loomiseks.

Igal rahval on olnud teatava piirini omapärane ajalooline käekäik, erinevad elutingimused, ühiskondlikud ja majanduslikud olud ning suhted naaberrahvastega. Kõik need tegurid vajutavad oma pitseri rahva kultuurile ja ühes sellega kunstilisele loomingle.

*

Eesti rahvuslik helikunst sai alguse läinud sajandi kolmandal veerandil, ja nimelt teravas võitluses balti feodaalide orjastamis- ja saksastamispoliitika vastu, mille teenistusse need püüdsid haarata ka arenevat koorilaululiikumist. Pastorid E. Horschelmann, M. Körber jt. ning nende mõtteosalised (nagu J. V. Jannsen) surusid kooridele oma väljaannetega peale koos jumalakartlikkuse ja allaheitlikkusega ka saksa väikekodanluse labast stiili ning meie rahvale võõrast muusikakeelt. See poliitika leidis otsustavat vastupanu rahva progressiivsete jõudude poolt. Juba 1860-ndail aastail asus C. R. Jakobson kaitsma eesti koorikultuuri omapärast arenemisteed ning näitas, et selle aluseks peab olema rahva oma muusikaline looming. Käies Jakobsoni poolt näidatud loominguulist teed ning eeskju võttes vene ja teiste maade klassikuilt löid komponistid-demokraadid A. Saebelmann-Kunileid, A. Thomson, pisut hiljem Miina Härma ja mitmed teised heliloojad juba läinud sajandil terve rea kõrge väärtusega heliteoseid, milles nad arendasid oskuslikult edasi rahvamuusika rikkusi. Need heliloojad uurisid sügavalt rahvaloomingut ning kasutasid seda rahva huvides.

XIX saj. lõpul ja XX saj. algusel teostati paljude kutseliste muusikategelaste ja asjaarmastajate ühise töö ja hoolega suurejooneline rahvamuusikaliste materjalide kogumine. Mitmed noored heliloojad, tutvunud Peterburi konservatooriumis vene eesrindliku kunsti

traditsioonidega, astusid suvistel kogumisteedekondadel kontakti ka rahva loominguliste rikkustega ning hakkasid seda kasutama oma helitöodes. Siit on saanud alguse näit. M. Saare, C. Kreegi ja mitme teisegi helilooja meisterlikkus rahvaviiside kasutamisel, nende teoste rahvalikkus ja hästi tabatud rahvuslik helikeel. Otsene kontakt rahvamuusikaga ilmnos positiivselt ka mõnede nooremate heliloojate ja muusikateadlaste juures (nagu E. Oja, K. Leichter jt.) kodanluse diktatuuri aastail. Valitsema pääsenud kodanlus püüdis igati takistada ja moonutada progressiivse kultuuri avaldusi, sealhulgas võltsides rahvaloomingu tõelist mõtet ja olemust. Seda näidati kas vaesena ja primitiivsena või katsuti kõigi vahenditega rakendada kodanliku natsionalismi ja „rahvastervikluse” propaganda teenistusse. Neid tendentse ilmnos mitte ainult rahvamuusika-alastes teoreetilistes kirjutistes ja väljaandeis, vaid nii mõnegi helilooja loomingus.

Kodanliku diktatuuri perioodil ilmus soomlase A. Launise toimetusel võrdlemisi ulatuslik rahvamuusikaliste materjalide kogumik „Eesti runoviisid” (Tartu 1930), mis sisaldas 2580 rahvaviisi, kuid käsituslaadilt oli see teos täiesti formalistlik. Klassifikatsioonis ei arvestatud üldse laulude sisu, vaid lähtuti puhtvormilistest tunnustest. Väljaandest jäeti ära tekstid, kogujate kommentaarid ja isegi laulmisel tekkivad variatsioonid. Sääraste asjaolude ja liiati veel rohkete vigade tõttu on väljaanne peaaegu täiesti kasutamiskõlbmatu. Nende ridade kirjutaja poolt koostatud „Eesti rahvaviiside antoloogiast”, milles tõsteti esile ka mõned rahvalaulude sisulised küsimused ning vaadeldi muusikalisi nähtusi koos tekstide ja esitamistavadega, sai ilmuda ainult I vihk (Tallinn 1935).

Rahvamuusika-alastest uurimustest ei pääsenud peaaegu üldse eesti lugejateni A. Launise ranges soome formalistliku kooli vaimus kirjutatud ja seetõttu minimaalsete tulemustega teos „Über Art, Entstehung und Verbreitung der estnisch-finnischen Runenmelodien” (Helsinki 1910). Suuremat mõju avaldas eesti heliloojaile ja rahvamuusika-harrastajaile J. Zeigeri ulatuslik uurimus „Eesti rahvaviisid” (Tallinn 1934). Selles teoses oli toodud päevavalgele küllalt väärtuslikke tähelepanekuid, kuid üldiselt takerdus see kodanlik-natsionalistliku „puhtuse”-teooria kammitsaisse. Täiesti metafüüsiliste menetluste varal püüti rekonstrueerida mingit ürgset „puhtaverelist” eesti rahvamuusikat, maha koorida sellest kõik hilisema arenemise nähtused ja naaberrahvastelt, eriti venelastelt saadud ning loominguliselt ümbertöötatud elemendid. Muusikalist kultuuri vaadeldi kui „puhtsisemiste protsesside tulemust”, täiesti isoleeritult ühiskondliku elu nähtustest. Täielikult lahutati rahvalaulu käsitus sisu ja vorm, muusikalise keele elementidest peeti tähtsaimaks rütmi ning mindi meloodika küsimustest üsna põgusalt üle.

Niisugused formalistlikud teoreetilised alused mõjutasid üsna laialt heliloojate tööd. Põrs üldiselt arvati, et „ehtne” eesti rahvaviis on kurva iseloomuga, kitsa ulatusega, asteastmelise meloodiaga, ilma modulatsioonideta, minooris ainult madala juhttooniga jne.,

ning selleks pidi ta jääma ka heliloomingus. Rangelt välditi muusikaliste intonatsioonide edasikujundamist, variatsioonilist töötlust arendati peaaegu ainult saatehäälates. Harmoonias valitsesid sageli lääne dekadentide sepikojast pärinevad võtted või võimalikult kõledad „rahvuslikud” akordid. Selliste väärade, tardunud ja õigest loominguilisest töötlustest kaugelseivate vahenditega arvati saavat nn. „põhjamaist koloriiti”. Niisugused rahvamuusika ja muusika rahvuslikkuse käsitlused kutsusid välja juba tollal mõningat protesti ning ohutasid küsimusi valgustama dialektiliselt.

Sügavale kvalitatiivsele murrangule niihästi eesti helikunstis kui muusikalises folkloristikas pani aluse nõukogude korra taaskeh-testamine 1940. aastal. Marksismi-leninismi teoreetiliste aluste ja NLKP Keskkomitee ajalooliste kunstialaste otsuste omandamine ning nende rakendamine praktikas, õppimine vene klassikuilt ja nõukogude vennasrahvaste heliloojailt, oma loominguilise töö sidumine eriti isamaa kaitsmisega ja kommunismi ülesehitamise grandioosse ülesandega viis niihästi heliloojad kui muusikateadlased ka rahvaloomingu õige mõistmise ja kasutamise teele. Väljajõudmine sotsialistlikku realismi toimus teravas võitluses kodanlike natsionalistide ja kosmopoliitide ning nende rahvavaenulike õpetustega. Kasutades määratu suuri loominguilisi võimalusi õpivad nõukogude heliloojad tundma rahva suurt pärandit ning seda kriitiliselt läbi töötades loovad sisult sotsialistlikke, vormilt rahvuslikke helitöid, mis leiavad avara tee laiade rahvahulkade juurde. Suureks saavutuseks on sel-lised teosed, nagu E. Kapi ballett „Kalevipoeg”, G. Ernesaksa ooper „Tormide rand”, L. Normeti ja E. Arro muusikaline komöödia „Rummu Jüri”, rääkimata arvukaist teistest suuremas või vähemas vormis vokaal- ja instrumentaalteoseist, mis kõnelevad selget keelt meie kunstimeistrite tõusnud teadlikkusest ja oskusest rahvapärandi rakendamisel. Ka isetegevuslaste keskel suureneb jõudsalt rahvakunsti kasutamine, esialgu küll peamiselt rahvapilliansambleis ja rahvatantsurühmades. Nõukoguliku muusikakultuuri arendamisel omab olulist tähtsust rahvaloomingu õpetamine muusikalistes õppe-asutustes. Kuid koos kõige sellega kasvab järjest nõudmine rahvamuusikaliste materjalide järele nii heliloojate, muusikateadlaste ja õppijate kui ka isetegevuslaste ja teiste asjast huvitatute poolt.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, alustades oma rikkalikest käsikirjalistest fondidest mitmesuguste rahvaluulekogumike publitseerimist, pidas ülaltoodud asjaoludel vajalikuks välja anda ka rahvamuusikalisi materjale ühes tekstide ja koreograafiliste kirjeldustega. Seejuures arvestatakse esiteks nõudeid, mis väljaande suhtes esitavad heliloojad, muusikalised õppeasutused ja muusikateadlased, teiseks püütakse arvestada laiema lugejaskonna huvisid. Materjalid esitatakse periodiseeritult ja sisuliselt klassifitseeritult, et kasutaja saaks selge pildi rahvamuusika üldisest arenemisest, žanriliistest omapärasus-test, seosest sõnalise ja koreograafilise loominguuga ning üldse rahva kogu elu-oluga. Esialgu antakse viiekõiteline valimik nn. r e g i -

värsilisi rahvalaule, mis esindavad eesti vanemat rahva-
muusikat ning on pannud aluse peaaegu kõigile olulistele nähtustele
eesti rahvusliku helikeele arenemises.

Need valimiku köited sisaldavad kokku ligi 1000 rahvaviisi meie
muusikalise folkloori hoidlais (TA Kirjandusmuuseumi rahvaluule-
osakond, Teatri- ja Muusikamuuseum jt.) säilitatavast rohkem kui
20 000 viisist. Tähele pannes rahvalaulude funktsioonidest lähtu-
vaid liigituspriintsiipe (vt. lk. 10 jj.), on materjal jagatud järgmiselt:
käesolevas I köites antakse töölaule, II köide sisaldab niihästi
kalendriliste tähtpäevade ja pidustuste kui ka perekondlike täht-
päevade laule (tavandilaule), III köitesse mahutatakse peale laulu-
mängude ja tantsuliste laulude veel lastelaule ja muinasjutte laulda-
vate dialoogidega, kuna valimiku IV ja V köide jäävad lüro-eepi-
kale ja lüürikale (kitsamas mõttes).

*

Selleks et ühiskondlikke nähtusi teaduslikult käsitleda, tuleb
V. Lenini juhiste kohaselt „vaadelda iga küsimust sellelt seisu-
kohalt, kuidas teatud nähtus ajaloos on tekkinud, millised peamised
etapid see nähtus on oma arenemises läbi teinud, ja sellelt tema
arenemise seisukohalt vaadata, milliseks antud asi on muutunud
nüüd”¹. Ka muusikalist rahvaloomingut kui ühiskondlikku nähtust
tuleb tundma õppida tema ajaloolises arenemises. Rahva muusika-
kultuur on alati väga mitmekesine. See mitmekesisus väljendub
konkreetses, ajalooliselt kujunenud tunnustes: üldistes ja kohalikes,
vanemais ja hiljem tekkinuis, — paljude kunstiliste ja tehniliste
vahendite kogusummas, mis moodustavad antud rahvusliku muu-
sikastiili iseloomustavad jooned. Et selle komponendid ja kujunemis-
käik kindlaks määrata, on niihästi uurimuste kui publikatsioonide
teostamisel kõigepealt tarvis materjalid periodiseerida ja
klassifitseerida.

Eesti muusikalise folkloori kirjapanekud põlvnevad võrdlemisi
hilisest ajast. Mõnesugust viisimaterjali on talletatud küll juba
XVIII saj. lõpust, väheseid üldisi andmeid veelgi varasemaist aega-
dest, kuid peamine kogumistöö toimus siiski alles XIX saj. lõpul
ja eriti käesoleval sajandil. Nõnda näitab olemasolev ainek
rahva muusikalise loomingu arenemist otseselt õieti feodalismi
kriisi perioodist alates kuni tänapäevani². Suure selgusega on siin
eraldatavad niihästi feodalismi- ja kapitalismi- kui ka sotsialismi-
ajastule iseloomulikud nähtused. Muudatused ühiskondlikus korras
kajastuvad kõigepealt folkloori sisus ja funktsioonides, kuid toovad
ühes sellega uusi jooni ka poeetilisse ja muusikalisse vormi ning

¹ V. I. Lenin, Teosed, 29. köide. Tallinn 1954, lk. 437.

² Feodalismi-ajastust pärinevad laulud on kirja pandud kaugelt suuremas
osas mitte enam nende tegeliku kasutamise, vaid üksikute vanade laulike
noorpõlve mälestuste järgi.

kujundavad oluliselt ümber selle loomingu tekkimis- ja levimistingimusi. Kapitalismi- ja nõukogude-aegses rahvaloomingus lubavad võrdlemisi täpselt dateeritavad materjalid eraldada isegi üksikute lühemate ajajärgude repertuaari erijooni. Olukord on teistsugune feodalismiajaga.

Eesti folklooripärandis on suur osa nn. regivärsilistel rahvalauludel, rahvaliku nimetusega regivärssidel (ehk ka regilauludel), mis põlvnevad peamiselt feodalismi-ajastust ning näitavad väga eredais värvides pärisorjusliku ühiskonna elu-olu ja suhteid. Uhe kui teise laulu või loomingulise nähtuse lähemat tekkeagega otseselt dateerivad andmed aga puuduvad peaaegu täiesti. Kuid rahvalooming, olles loodud „sadade aastate tulemusena”, on endas säilitanud sugemeid väga mitmesuguseist aegadest, kuigi need on ühiskondlike tingimuste muutudes sagedasti mõnevõrra muudetud ja ümber mõtestatud. Niisuguste pika-ealiste sugemete varal ongi võimalik teataval määral selgitada rahvaloomingu varasemat arenemisteed. On ilmne, et feodaalses külas jätkasid oma olemasolu niiviisi mitmesugused klasside-eelse ühiskonna tingimustes tekkinud rahvalaulude sisulised ja vormilised jooned, suuremate või vähemate muudatustega koguni terved lauluiliidid. Siia kuuluvad kõigepealt töö- ja tavandilaulud. Ürgse rahvalaulu põhiülesandeks oli kunstilise sõna abil inimeste töövaeva kergendada ja tööjõudlust suurendada, sugukondlikke või — hiljem — külakogukondlikke ja samuti perekondlikke suhteid kindlustada ning rahva kogemusi edasi anda põlvest põlve. Niisugused funktsioonid püsisid ka pärisorjusliku talurahva loomingu. Kuid juba varase feodalismi perioodil, enne saksa-skandinaavia vallutust hakati rahvalauludes järjest teravamalt kõnelema tekkivaist külasisestest klassivastuoludest, paljastama tõusva kurnajatekihi vägivalda ja omavoli, rahva töökspidamise ja tundmuste jalgade alla tallamist. Tõenäoliselt loodi siis sellised populaarsed ballaadid, nagu „Suisa suud”, „Mehetapja Mai”, „Haned kadunud”, „Hiie noormees”, „Kuldnaine” jt., samuti rohked vaeslapselaulud.

Mõned kodanlikud folkloristid pidasid nimetatud lauluiliikide, eriti kalendriline laulude ja lüro-eepika peamiseks tekkimisajaks nn. „katoliku-aega”, mis pidi kujutama mingit suurt tõusuperioodi rahva kultuurilises elus. Laulude teaduslik käsitlus, nende sisu ja vormi, poeetilise ja muusikalise külje kompleksne analüüs ning asetamine tõelise ajaloo valgusse ei kinnita neid väiteid. Feodaalse killustumuse ajajärgul seostusid juba varemalt tekkinud tavandilaulud ainult formaalselt katoliku pühadega ja pühakute nimepäevadega, ilma et katolitsismi ekspluataatorlik sisu neis kuskil avalduks. Küll aga tekkis tol perioodil ning hakkas järjest hoogsamalt arenema saksa röövvallutajate ning igasuguste „tanimarkide” ja „muukade” vastu sihitud loomingu. Tunduvalt laienes ja mitmekesisus feodalismiajastul ka olustikuline lüürika. Terve rea teravate pärisorjuslikku korda paljastavate ning selle vastu võitluse kutsuvate laulude, kuid ühtlasi mitmesuguste uute poeetiliste ja muusika-

liste vormide tekkimist saab juba kindlasti piiritleda XVIII saj. lõpupoole ja XIX saj. algusega. Feodalismi kriisi ja kapitalismi arenemise tingimustes kujunes võrdlemisi kiiresti õieti hoopis uus laulude repertuaar, mis erines regivärssidest järjest rohkem mitte ainult sisu, vaid ka vormi poolest.

Vastavalt oma tekkimis- ja arenemistingimustele ei kajastu regivärsilistes rahvalauludes mitte niivõrd sündmused kui olukorrad, meeleolud ja tunded. Regivärsid on põhiliselt lüürilised, võrdlemisi staatilise sisuarendusega. Sellega on kooskõlas laulude vorm, mille primaarseks elemendiks on parallelism. Peaaegu iga mõte laulus antakse edasi mitmes variatsioonis, detailiseerides ja mitmest küljest valgustades. Üksikute piltide kirjeldamise, kõrvutamise, võrdlemise või loendamise teel saavutatakse teatud üldistus, mis aga enamasti jääb välja ütlemata. Regivärsilisele rahvalaulule on iseloomulikuks jooneks veel reeglipärane alliteratsioon ja assonantsi kasutamine, mille peamiseks funktsiooniks on sisult tähtsamate sõnade reljeefne esiletõstmine ja omavahel kõlaliselt sidumine, ühtlasi rütmi efektsam markeerimine.

Regivärsilise rahvalaulu värsimõõt baseerub põhiliselt kvantiteedisuhtel, mis on eesti keele struktuurile iseloomulikud. Eriti arhailises keeles vaheldusid sõnades kaunis reeglipäraselt pikemad ja lühemad silbid. Kuid värsimõõdu kujundamisel etendas oma osa ka dünaamiline rõhk, aidates kaasa silpide rütmilisele profileerimisele ja värsijalgade moodustamisele. Kõige enam esineb regivärsilises rahvalaulus trohheilisi värsse, nagu

Läksin metsa kõndimaie
($\frac{—}{\cup} \cup : \frac{—}{\cup} \cup | \frac{—}{\cup} \cup : \frac{—}{\cup} \cup$)³

Üsna sagedasti ei lange aga värsis kokku sõnade dünaamilised ja kvantitatiivsed rõhud, ja nõnda tekivad teataval määral dissonantsed, segajalgadest koosnevad värsid:

Mullu jõin murekarjika
($\frac{—}{\cup} \cup — | \frac{—}{\cup} — : \frac{—}{\cup} — \cup$)
Istemed igatsemaie
($\frac{—}{\cup} \cup — | \frac{—}{\cup} — \cup : \frac{—}{\cup} \cup$)
Valge laudade vahele
($\frac{—}{\cup} \cup : \frac{—}{\cup} \cup — | \frac{—}{\cup} — \cup$)

Enamasti on rütmiliselt vahelduvate värsside kasutamine täiesti kunstikavatsuslik. Erinevate rütmidega välditakse kõigepealt laulu

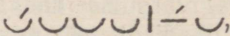
³ — tähendab rohkem-, $\cup$ vähemprofileeritud silpe. Värsijalg algab dünaamilist rõhku kandva silbiga ($\frac{—}{\cup}$ — lause pearõhk, $—$ — kaasarõhk).

monotoonsust, kuid sageli kujundatakse nende abil värsirühmi ning tõstetakse välja mõttelisi pingekohti ja lahendusi, näit.

Ehk tuleks tulista lünda,
sajaks rauasta raheta,
välaks vihma vardaasta —
ikka pean mina minema,
ikka peab ori olema,
ikka vaene vanderdama.

Regivärsi vorm on tuntud peaaegu kõigil läänemeresoome rahvail ning tekkinud aegadel, millal nende eelkäijad hõimud olid veel üksteisega tihedas kokkupuutes. Traditsiooni pikast east kõneleb ka rohkete arhaismide säilimine regivärsside keeles.

Tuleb märkida, et regivärsside kõrval eksisteeris ka laule teistsugustes vormides ja värsimõõtudes. Lastelaulude, mängude, osalt töölaulude ja varemalt arvatavasti mõnevõrra tavandilauludegi hul-

gas leidis nn. kuussilbikut (normaalselt , näit.

Kits kile karja, / üle mere metsa / mulle heinu tooma jne.). Kitsama kasutamiskiirkonnaga olid tantsulaulude mitmesugused lühivärsid ja itkude pikkvärsid.

Eesti uuem rahvalaul, mis hakkas kujunema mõnevõrra juba XVIII saj. teisest poolest alates, mängudes arvatavasti veel varemalt, on salmiline ja riimiline. Rütm põhineb sõnade dünaamilisel rõhul, kusjuures silpide pikkus ei mängi mingit osa. Alliteratsiooni kasutatakse juhuslikult. Seesugust vormi tingis uuemate laulude aktiivsem sisu. Võrsunud osalt küll regivärsi rüpest, on selle vormi arenemisele suuresti kaasa aidanud kirjanduslik traditsioon ja naaberrahvaste folkloor. Ka regivärsilise ja riimilise rahvalaulu muusikas on tunduvald lahkuminekuid, sest kummaski kajastub erinev muusikalise mõtlemise etapp.

*

Rahvaloomingu olemus ja areng ühe ajastu piirides tuleb esile tuua otstarbekohase klassifikatsiooni abil, mille alused peavad välja kasvama vastava ajastu loomingu spetsiifikast. Siinkohal puudutame ainult regivärsiliste rahvalaulude klassifikatsiooni küsimusi.

Vanu regivärssse klassifitseerima asudes on tarvis kõigepealt tähele panna nende otstarvet ja ülesandeid. Rahvalaulul, nagu üldse rahvakunstil, on kaks ühiskondlikku põhifunktsiooni: rahuldada nimelt inimeste praktilisi kui ka ideelis-esteetilisi vajadusi. Mõlemad funktsioonid on sageli üheaegsed. Laulude ideelis-emotsionaalne sisu ja esteetiline vorm ei eksisteeri sel puhul iseseisvalt,

vaid on sobitatud mingisuguse praktilise tegevuse ja selle tehnilise vormiga. Rahvalaul saadab nõnda kollektiivi töötegevust ja tema ühiskondlikku elu korraldavaid tavandeid. Kuid rahvalaulu ülesandeks võib olla ka ainult inimese ideelis-esteetiline mõjutamine. Sel juhtumil kajastab ta otseselt mitmesuguseid tajumusi, mõtteid ja tundeid, mis on seotud inimese isiklike elamuste ja ühiskondlike suhetega. Nõnda võib eraldada õieti kaht põhimist laulude rühma (kuigi need ei tarvitse olla alati selgete piiridega):

1) töö- ja tavandilaulud ja

2) mängulaulud, lüro-eepilised ja lüürilised laulud (kitsamas mõttes) ⁴.

Jälgides rahvalaulude üldist arenemist näeme, et esimene rühm on oma tekkelt suhteliselt vanem. Inimene on püüdnud juba muistseist aegadest peale oma tegevust ja toiminguid, niisama nagu tarbeesemeidki, kaunistada, väljendada kunstilises vormis. Ürgne rahvalaul oli oluliselt sünkreetiline nähtus, ta sisaldas mitte ainult mitmesuguste kunstide elemente, vaid oli peaaegu alati seotud mingi konkreetse tegevusega. Rahvalaulu arenemise hilisemal etappidel lõdvenes see seos järk-järgult ning esiplaanile kerkis ikka enam niisugune olustikulise ja ühiskondliku sisuga laul, mis andis edasi juba vahetult sündmusi, elamusi ja tundeid. Seda asjaolu on tähtis arvestada just feodalismi-aegsete rahvalaulude klassifitseerimisel, kus kumbki rühm esineb rahvatraditsioonis veel üsna võrdselt. Uuemate ajalooperioodide puhul ei ole sellel klassifikatsiooni-alusel enam nii suurt tähtsust.

Mainitud kaks põhimist rühma jagunevad alarühmadeks vastavalt lauluga seotud praktilise tegevuse laadile (töö, tavand) või kunstilisele žanrile (dramaatika, lüro-eepika, lüürika), need omakorda kitsamapiirilisteks liikideks (nagu karjaselaulud, lõikuslaulud, pulmalaulud, hällilaulud jne.). Igal alarühmal ja igal liigil on tunduvalt omapärane muusikaline keel.

Järgmisteks muusikalise klassifikatsiooni etappideks liikide pii-rides võiksid olla teksti ja viisi konstantsuse küsimused, siis muusikalised stiilid (mitmesuguseis astmeis retsitatiivsus ja laululisus) ja ühes nendega meloodilised ja rütmilised tunnused. Käesolevas väljaandes, mis tahab hõlbustada rahvalauludele lähenemist ka tekstilisest ja olustikulisest seisukohast, on näidete järjestamisel iga liigi pii-rides kinni peetud laulude sõnalis-temaatilisest rühmitumisest või järjekorrast teatud töö või tavandi läbiviimisel ⁵. Samuti on näidete järjestuse või alajaotustega katsutud võimalust mööda esile

⁴ Mängulaulud ja samuti mõned lastelaulude liigid moodustavad õieti vaheastme ühest rühmast teise. Kui tegevusega seotud žanrid lähenevad nad vormilt ja osalt ka tekkelt esimesele rühmale, oma funktsioonilt aga teisele.

⁵ Tuleb arvestada, et rahvalaul koosneb kolmest komponendist: tekstist, viisist ja esitamistavast. Kõik see moodustab terviku ja peab tulema ka tervikuna vaatluse alla.

tõsta ka ajalooliselt kujunenud lokaalseid omapärasusi ja erinevusi (näit. Põhja- ja Lõuna-Eesti vahel).

Kuid rahvaviise uurides ja loominguliselt kasutades on vägagi vajalik silmas pidada teksti ja viisi konstantsuse küsimust, sest sellel on väga suur tähtsus muusikaliste intonatsioonide mõtte avamisel. Rahvamuusikas võib eraldada

- 1) viise, millega laudakse mitmesuguseid tekste, ja
- 2) viise, mis on seotud ühe kindla tekstiga.

Peaaegu kogu eesti feodalismi-aegne regivärsiline rahvalaul kuulus esimesse rühma, s. t. viisi ja teksti suhted ei olnud enamasti konstantsed. Igal laulikul ja õieti igas paikkonnas oli varuks väga väike viiside hulk, mida siis kasutati koos mitmesuguste tekstidega. Iga viis väljendas kunstilises üldistuses tervele laululiigile iseloomulikke mõtteid ja tundeid (näit. töö- ja tavandilauludes) või peegeldas ainult üht meeleolu, mis oli omane teatavale hulgale sisult lähedastele tekstidele ühe või mitme liigi piires (eriti lüürikas). Rahvas on andnud sellest lähtudes viisidele sageli kindlad nimetused, nagu lõikuse-, karja-, kiige-, pulmatoon, samuti meestetoon jne. (Põhja-Eestis), teehääl, saadihääl, pikk hääl, „kaaskõlõminõ“, „hähkamine“, „lelotaminõ“ jne. (Setus). Viisi ja teksti konstantsus hakkas tekkima regivärsilise rahvalaulu arenemise lõpuperioodil, tõenäoliselt alles XVIII sajandil, ning pääses üsna laialt valitsema XIX sajandil riimilistes lauludes. Järjekindlad konstantsuse suhted puuduvad ometi uuemaski rahvaloomingus. On tavaline nähtus, et populaarseile ja väljendusrikkale viisidele luuakse alatasa juurde uusi sõnu. Rühmaviis valitseb tänapäevani mitmesuguste pilkelaulude ja kohalikke sündmusi puudutavate „lööklaulude“ juures.

Laulude sisust ja funktsioonist, samuti nende sünkreetilisuse ja konstantsuse astmeist olenevad muusikalised stiilid. Enamiku töö-, tavandi- ja mängulaulude, samuti vanemate lüroepiliste laulude juures ei omanud muusika valitsevat tähendust, vaid oli üsna sõltuv teistest komponentidest. Viisid olid retsi-ti-i-v-s-e iseloomuga, intonatsiooniliselt väga tihedalt seotud kõnega, õieti sellest välja kasvanud⁶. Meloodia liikus harilikult mingi ikka ja jälle korduva keskheli ümber. Kuigi suurem osa regivärsiliste rahvalaulude viise olid diatoonilised, kasutati meloodilistes tugikoh-tades (kesk-, aktsent- ja kadentshelid) enamasti lähedasi pentatoo-nikaastmeid. Muusikalise mõtte arendamiseks piisas nõnda ainult kvardi või isegi tertsi ulatusest. Heliliigid olid veel reljeefsemalt välja kujunemata. Ühes ja samas viisis leidis niihästi mažoorse kui minoorse iseloomuga helisuhteid ja intonatsioone. Olenevalt sellest, missugused neist olid eriti profileeritud, võisid isegi ühele ja samale tetrahordile ehitatud viisid saada kord mažoorse, kord minoorse

⁶ Väärrib tähelepanu, et rahvas nimetab vanade regivärsside retsitiivi-se iseloomuga viise sageli laulu „mõnuks“, „tooniks“, „seliseks“ jne., mitte viisiks.

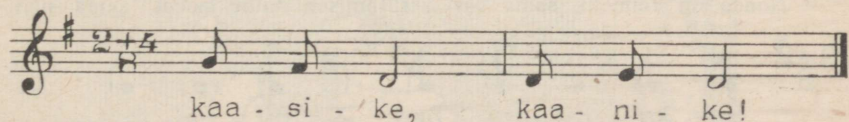
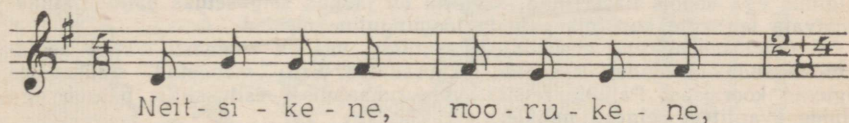
karakteri⁷. Meloodia üldine liikumine olenes laulu sisulistest iseärasustest: see kulges enam-vähem aste-astmeliselt jutustavat laadi tavandilauludes ja lüro-eepilistes lauludes, suuremate hüpetega (näit. korduvad alanevad tertsid, ülenev kvart jne.) aga hüüdelise iseloomuga töö- ja tavandilaulude juures. Lõuna-eesi töö- ja tavandilauludele olid iseloomulikud veel hüüdelised refräänid (nagu lõpele, õllele, kaske-kanke jne.) iga värsi lõpus. — Nagu regivärsi tekstis nii väljendati ka muusikas algselt iga reaga tervikmõte. — Kuid oleks ekslik arvata, et rahvalaulu arengu varasemal astmel valitses ainult retsitatiivsus. Kahtlemata eksisteeris ka rikkalikuma meloodilise ja meetrilis-rütmilise arendusega viise, kui suurem emotsioon nõudis avaramaid väljendusvahendeid (näit. karjaselaulude, osalt ka itkude juures).

Ühes lüürika arenemisega hakkas rahvamuusikas järjest enam valitsema laululine stiil, ulatuslikuma heliliikumise ja kindlate muusikaliste motiividega. Kuigi muusikaline vorm jäi feodalismiaegses lüürikas veelgi võrdlemisi piiratuks (valitses kaherealisus), ehitati viisid üles juba enamasti mažoori või minoori põhikolmkõladele ja kvartsektakordidele. Hakkas arenema harmooniline mõtlemisviis. Üheaegselt viisi ja teksti konstantsuse kujunemisega viis arenemine lõpuks ka lihtsale kvadraatsele lauluvormile, mille esinemise kohta leidub andmeid juba XVIII sajandist ja mis sai täiesti üldiseks XIX saj. riimilises rahvalaulus.

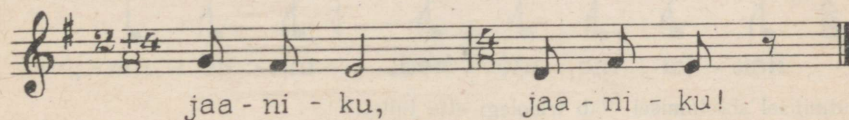
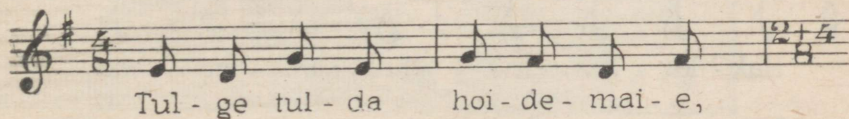
Regivärsilises rahvalaulus ilmneb väga selgesti suulisele rahvaloomingule omane traditsiooni ja improvisatsiooni ühtsus igal juhtumil hoopis selgemini kui uuemate, riimiliste lau-

⁷ Võrreldagu näiteks viise:

Pilistvere

Kolga-Jaani

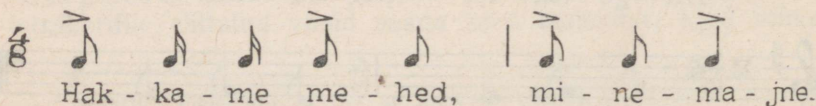
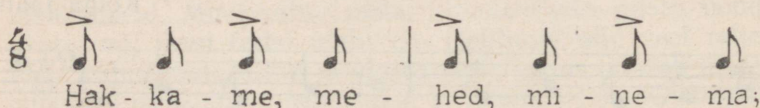
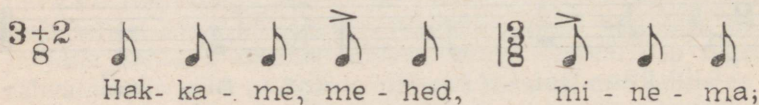
lude juures. Laulu kujundamisel omas tähtsat osa lauliku loov talent ja kunstimeisterlikkus. Regivärsi vormgi oli arendatud sääraseks, et see võis lubada laulu hõlpsat loomingulist ümbertöötamist, vajaduse korral mitmesugust motiivide liitmist ning nende teisiti sõnastamist, kuigi seejuures kasutades traditsioonilisi vahendeid. Harva leidub seetõttu variante, mis oleksid täiesti kokkulangevad, isegi siis, kui nad olid ühe ja sama lauliku poolt eri aegadel lauldud. Varieerumist esines samuti ka viisides. Hoolimata sellest, et regivärsile oli võõras teksti ja viisi konstantsus, olid muusikalised intonatsioonid ikkagi tihedalt seotud laulu tekstis väljendatud mõtte ja meeleoluga. Mõnikord võeti viisis kokku küll ainult laulu üldine idee või emotsioon, kuid üsna sagedasti jälgis viis mõtte arendamist isegi samm-sammult. Laulus tekkis sel puhul algviisi teisendamisi ning tähtsale kohale tõusis improvisatsioon. Paljudel kordadel laulikul peaaegu puudus valmis viis, ta lõi selle laulmise kestel, kasutades ja arendades pärimuslikke materjale. Lauliku meisterlikkust näitavad eriti meloodilised varieerimised⁸.

Igal sammul kohtame regivärsside muusikas aga rütmilisi varieerumisi. Nagu nägime värsimõõdu käsitluses, oli rütmi vaheldumisel mitte ainult laulu värskendav mõju, vaid ka laiem sisuline ja vormiline tähendus. Laulmisel jäi seetõttu nn. daktülo-trohheilistes värssides valitsema enamasti normaalne sõnarõhk⁹. Kuid selle kõrval leidis ka trohheilistest rõhuabloonist ranget kinnipidamist (skandeerimist), mis tõi kaasa mõnedesse värssidesse sõnarõhkude ülekandmist või põhjustas viisi- ja sõnarõhkude teistsugust sobitamist¹⁰. Niisugused nähtused esinesid eriti siis, kui laulmine oli

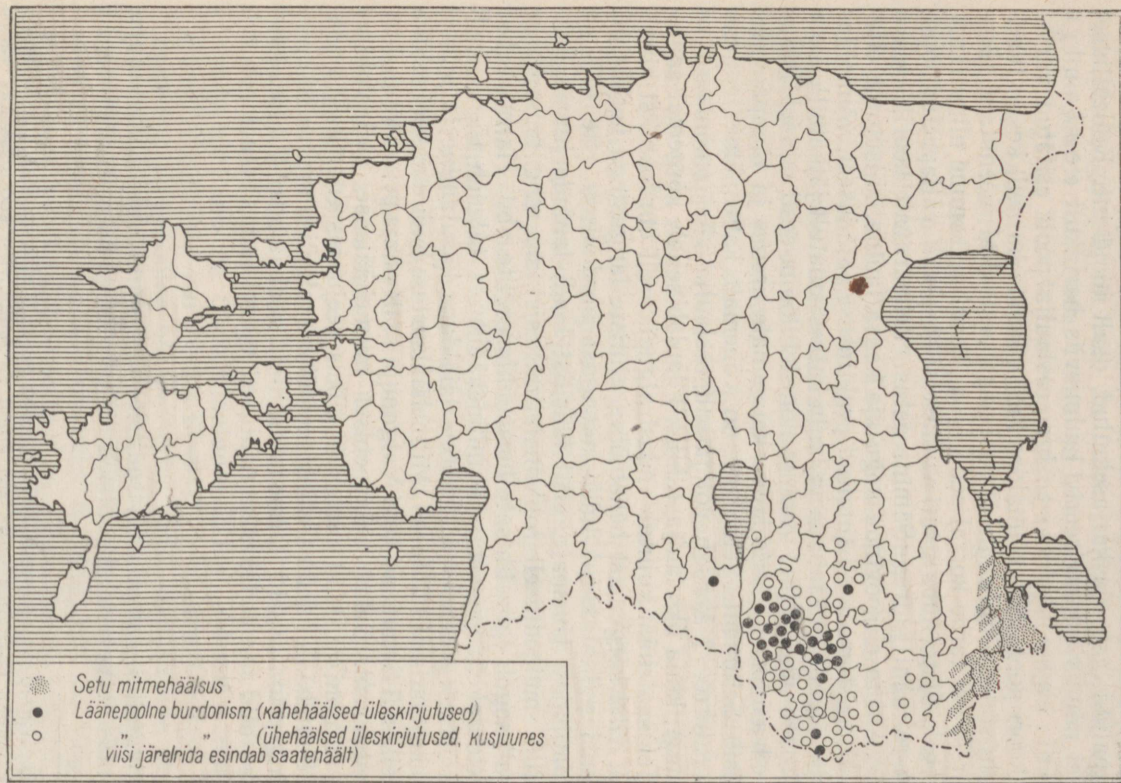
⁸ Kahjuks pole kõik rahvaviiside kogujad varieerimisenähtusi küllaldaselt jälginud ega noodis fikseerinud. Seetõttu on jäänud selgusetuks paljude silmapaistvate laulikute kunstnikupale ja loominguline meetod.

⁹ Olgu tähendatud, et laululises esituses, mis on enamasti kõnest aeglasem, tasanduvad tunduvalt silpide pikkussuhted. Eriti „möödetud“ ajaüksustes liiguvad kooriosad. Paljude retsitatiivide rubaatolises esitusstiilis pääseb aga silpide kvantiteet selgesti mõjule.

¹⁰ Nõnda on võimalik sama värssi rütmiliselt mitut moodi laulda, näit.

Rütmilisel sobitamisel võib trioolegi ette tulla.

Joon. 1. Mitmehäälsuse esinemine regivärsilistes rahvalauludes.

seotud ühesuguses rütmis liikumisega, kui laul oli oma iseloomult „trallitav” (eriti meestelaulude juures) või kui viisis olid kujunenud juba kindlad muusikalised motiivid. Rütmi kujundamisel etendas suurt osa ka kohalik traditsioon ja lauliku individuaalne harjumus.

Regivärsse lauldi enamasti kollektiivselt, välja arvatud hällilaulud, paljud laste- ja karjaselaulud, osalt itkud jne. Kollektiivsel laulmisel nõudis improviseeriv laulmisviis harilikult eeslaulja ja koori vaheldumist. Iga eeslaulja poolt esitatud värssi korراتi koori poolt. See võimaldas kaasa laulda ka neil, kes ei tundnud laulu sõnu, ning andis ühtlasi aega eeslauljal meenutada järgmist värssi või tarbe korral seda luua. Tavaline komme oli, et koor ühines eeslauljaga juba paari viimase silbi, pikalt väljapeetud lõppheli või refrääni juures. Samuti astus ettehaaravalt koorile sekka eeslaulja, kui ta ei soovinud kogu aja kaasa laulda. Niisugune ettehaarav sisseastumine oli tingitud praktilisest vajadusest, võimaldas kergemini õiget tooni tabada ja laulu katkestamatult jätkata¹¹. Koor oli tavaliselt ühehäälnene. Ainult mõnedel lõuna-eesi aladel leidis mitmehäälsust, mis kõige kaugemale arenes ja tänapäevalgi veel püsib Setumaal. Setu koor on vähemalt kahehäälnene: enamik koorist („torrõ”) kordab või jätkab eeslaulja viisi (mõnikord ka kahenedes), kuna üks laulja („killõ”) laulab sellele kõrgemat saatehäält. See saatehäälnene kujutab endast algupäraselt burdoonilist kinnipidamist viisi kõrgemast helist ühes ajutiste langustega keskkelile. Võrdlemisi puhtal kujul tuleb niisugust burdonismi ette töö- ja tavandilauludes. Uuemate, eriti lüürilist laadi laulude juures hakkab „killõ” meloodiliselt rohkem mitmekesistuma ning ta seotakse „torrõga” sageli juba lihtsate harmooniareeglite abil. Harmoonilise põhimõtte rakendamisest setu mitmehäälsuses tuleneb tõenäoliselt ka minoori kõrgendatud VII astme laialdane kasutamine ja mõned muudki kromatismi nähtused. Mitmehäälsust on leidunud veel mööda rajakihelkondi Setumaalt kuni Valgani ja sealt põhja poole kuni Otepää ümbruseni. Sellel läänepoolsel mitmehäälsuse alal valitses samuti burdonism, kuid saatehäälnene liikus seejuures enamasti madalamal. Saatehäälnene leidis siingi mõnikord algelist meloodiakujundust ning primitiivseid harmooniasuhteid peahäälega. Muudes piirkondades olid mitmehäälsuse nähtused täiesti juhuslikku laadi (vt. joon. 1).

*

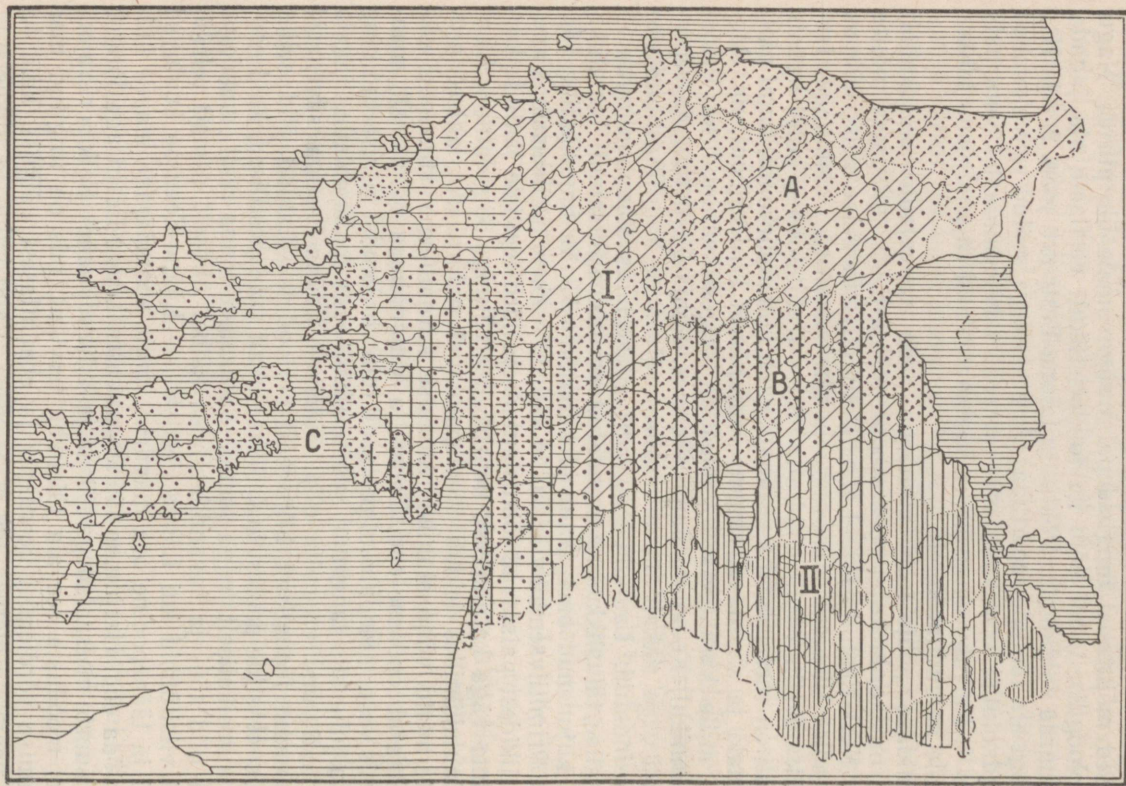
Regivärsilise rahvalaulu traditsioon ei olnud kõikjal ühesugune, vaid omas terve rea ajalooliselt kujunenud regionaalseid

¹¹ Regivärsid on enamasti kirja pandud mitte traditsioonilise kooslaulmise, vaid ühe lauliku ettekande järgi. Sel puhul on laulik viisi kooriosas kas värssi korranud või järgmise värsi laulnud. Mõned laulikud on ka viimast moodust kasutades vahel värssse korranud, kui seda nõudis paarituurvalise parallelismirühma sobitamine kahe realise viisiga. Näit. Tule aga, tule, tursukene, / akka otsa, ahvenake, / mere kiri kalakene, / mere kiri kalake! (vt. G 1). Tuleb ette ka viisi esimese või teise rea kahekordselt laulmist.

om a p ä r a s u s i, mille algmed ulatuvad juba muistsete hõimu-erinevusteni. Üldiselt võib ütelda, et rahvalaulu rajoonid langesid XIX sajandi algupoolel enam-vähem kokku murdealadega, kuigi kõikumised ülemineku-aladel olid kaugelt suuremad kui keeles ning vastastikused mõjutused tungisid palju sügavamale üle piiride. Nagu dialektoloogiliselt, nii võib ka folkloristlikult eestlaste ala jagada kahte suurde valdkonda: Põhja- ja Lõuna-Eesti (vt. joon. 2, I ja II). Kummagi ala laulude repertuaar ning nendega seotud rahvakombed näitavad olulisi erinevusi, mis on eriti tähelepandavad vanemais kihtides¹². Ka rahvamuusika on kummalgi alal rajatud üsna lahkuminevaile kujundusvõtetele.

Laialdase põhja-eesti murdeala võib rahvalaulu seisukohalt jagada omakorda kolme pearajooni: Põhja-Eesti (kitsamas mõttes — A), Kesk-Eesti (B) ja Lääne-Eesti (C). Esimene neist hõlmas umb. endise Virumaa, Järvamaa ja idapoolse osa Harjumaad. Iseloomulik on siin võrdlemisi suur ühtlus traditsioonis, kuigi kaunis hõlpsasti on veel võimalik eraldada vanu hõimupiirkondi, nagu näit. rannikuala ja sisemaad, samuti vajdajärgest kirderajooni, nn. Alutagust, mille karakterised jooned on selgesti säilinud ka Peipsi läanerannikul, Kodavere ümbruskonnas. Põhja-Eesti laulude repertuaar oli väga rikkalik ja mitmekesine. Peaaegu kõik liigid olid siin hästi esindatud. Laulude sisu anti edasi laias sõnamaalingus ja klassikalise täiuslikkuseni arendatud vormis. Tähtsamail laululiikidel oli kujunenud omapärane ja küllaltki rikkalik muusikaline väljendus. Primitiivsemad viisitüübid säilisid rohkem perifeeriais. Vanemaist liikidest paistavad lõikuslaulude ja lüro-eepiliste laulude kõrval silma väga karakterse muusikalise rütmiga kiigelaulud. Uue- mais laulukihtides leidub tähelepandaval määral sotsiaalset protesti, teravaid väljaastumisi feodaalse kurnamise vastu. — Kesk-Eesti haarab endasse end. Tartu- ja Viljandimaa põhjaosad, maaalad, mis varase feodalismi perioodil olid võrdlemisi killustatud ning seetõttu juba siis langenud suurte lõuna-eesti maakondade, Sakala ja Ugandi tunduva mõju alla. Sidemed Lõuna-Eestiga süvenesid veelgi enam feodalismi hilisemail perioodidel. Laulud olid selles rajoonis tekstide poolest küll ülekaalukalt põhjaeestilised, kuid osutasid muusikaliselt väga suurt sarnasust lõuna-eesti omadega. Nõnda olid töö- ja tavandilauludes käibel üldiselt samad refräänilised viisitüübid kui Lõuna-Eestiski. — Lääne-Eestisse kuuluvad saared ja läänepoolne osa mandrist, mille ebamäärane idapiir kulgeb mööda end. Harjumaad lääneosa, vastu Lõuna-Eestit aga langeb kokku suurte metsaaladega Pärnu ja Viljandi vahel. Folkloori-rajoonina ei moodusta see ala täielikku tervikut, mis on tingitud maa asustamise võrdlemisi keerukast ja ebaühtlasest käigust, kuid ka rahva peamiste elatusalade erinevusest. Vanu kiige- ja lõikuslaule, mis Põhja-Eestile olid nii iseloomulikud, leidis siin peamiselt kõige

¹² Näiteks kiikumine oli lõunas varakevadine ja lühiajaline noorsoo pidutsemisvorm, põhjas pikaajaline, algas hiliskevadel ja kestis õieti terve suve.

Joon. 2. Regivärsilise rahvalaulu umbkaudsed rajoonid XIX saj. algupoolel.

vanemais asustuskeskustes (Muhu väinade piirkonnas), neiski üsna vähearendatud teksti ja muusikaga. Ilmselt hilisemat laadi olid samad liigid Pärnu ümbruskonnas. Eriti silmapaistval kohal seisis aga pulmalaulud, mängud ja meeste repertuaar, mistõttu ka muusikas leidis rohkesti hoogsat ja, võiks isegi ütelda, dramaatilist joont. Tõenäoliselt hakkas just siin kõige varemini kujunema riimiline rahvalaul, vanast regivärsist järkjärgulise ülemineku teel. Pärnu ümbruse lauludele ja kommetele on suurt mõju avaldanud niihästi Põhja- kui Lõuna-Eesti, kust suurel määral põlvneb selle võrdlemisi hilisel ajal asustatud piirkonna elanikkondki.

Kui vaadeldud põhja- ja läänepoolse valdkonna alarajoonide vahel olid erinevused enamasti väikesed ning vaevumärgatavalt üleminevad, siis moodustasid Lõuna-Eesti väikesed alarajoonid igaüks väga silmapaistvalt omapärase ilmega areaale. See viitab erinevaile tegureile nende rajoonide kujunemiskäigus ja osalt isegi erinevale algupärale. Tähelepandav oli töö- ja tavandilaulude rohkus Mulgimaal, Valga-Otepää vahelisel alal ja Setumaal, igas alarajoonis aga väga omapäraselt arendatud. Põlva ja Räpina ümbruskonnas olid aga samad laululiigid nõrgalt esindatud ja muusikaliseltki väheste spetsiifiliste joontega. Setumaale, nagu nägime, oli iseloomulik mitmehäälne koor, millega printsiiibis sarnanesid Valga-Otepää alarajoonide laulud, mis ilmselt sündinud burdonismi vormid. Võrdlemisi erilaadse alarajooni moodustas Mõniste ümbrus, mis esindas tõenäoliselt praegust Põhja-Lätit varemalt asustanud eesti hõimude rahvaluulelisi omapärasusi. Ka mõned asustussaadred Latgales ja Pihkvamaal olid lõuna-eestilised. Üldiselt oli lõuna-eesti rahvalauludes silmapaistvalt rohkesti lüürikat (vaeslapselaule, looduspilte lauludes jne.). Jutustavad laulud olid rohkemal määral arenenud Setumaal, kus leidub pikki ja sündmusrikkaid vene olustikulisi böliinasid meenutavaid ballaade. Laulude vorm oli tunduvalt vabam ja lihtsam kui Põhja-Eestis, samuti olid laulud säilitanud rohkem oma esialgseid funktsioone, kuid muusikaline keel oli siin palju mitmekesisem.

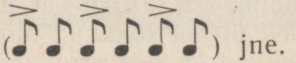
Üksikute rajoonide omapärasust on suurendanud aegade jooksul ka erinevad välissuhted. Väga palju on eesti regivärsilise rahvalaulu arenemist mõjutanud vene ja valgevene rahvalaulud. Slaavipäraseid nähtusi leidub eeskätt Setumaal, kuid üldse terves Lõuna-Eestis ning mõnevõrra Põhja-Eesti idapoolseil aladel ja rannikul. Kirdes leidub tähelepandavaid ühisjooni ka soome, isuri ja vadja lauludega. Eriti lõunas saab konstateerida mitmesuguseid kokkupuuteid lätlastega (üldiselt aga võib kõnelda isegi teatavast ajalooliselt kujunenud ühtsusest kummagi rahva muusikas) ja Lääne-Eestis rootslastega. Uuemais kihtides leidub ka üksikuid saksa elemente. Kuid regivärsilises rahvalaulus on niisugused mõjutused teistelt rahvastelt alati loomunguliselt ümber töötatud ning seetõttu täiesti assimileeritud, nagu on toiminud ka naaberrahvad eestlastelt pärinevate rahvakunsti produktidega.

Kogu öeldust selgub, et regivärsiline rahvalaul näitab eestlaste kõrget poeetilise ja muusikalise kultuuri taset ning selle mitmekesiseid

avaldusvorme juba pärisorjuse ajal ja sellele eelnevailgi ajaloo-järkudel. Seda pärandit hoolega läbi töötades ja loominguiliselt kasu-tades saab ka meie tänapäeva muusikakultuuri oluliselt rikastada ning nõnda anda eredaid ja omapäraseid lisandusi kogu Nõukogude-maa ja terve maailma kirjanduse ja eriti helikunsti varasalvedesse.

*

Käesolev valimik on koostatud nii, et oleksid esitatud kõige tüü-pilisemad viisi- ja tekstinäited, nii palju kui seda võimaldas olemas-olev materjal. Kuid veel valimiku koostamise kestel püüti täita mõni lünk ning koguda lisamaterjale, eriti lastelaulude ja muinasjuttude osas. Raamatu kasutajale on tahetud pakkuda võimalikult rohkem näpunäiteid rahvalaulude loomulikuks interpreteerimiseks. Et paremini mõista regivärsilisele rahvalaulule iseloomulikke varieerumisi, on esitatud ka teisendeid, mis kirja pandud kas eri laulikult või samalt laulikult eri aegadel. Samuti on antud viisid ühes jooksvate varieerumistega laulmise kestel, nii palju kui neid üleskirjutajad on noodistanud ja fonografeerinud, või on neid kommentaaride ja muude andmete läbitöötamise põhjal teatava tõenäolisusega saadud restaureerida ¹³. Nootide-aluses tekstis on seejuures värsinumbritega näidatud, missuguste värsside juurde kuulub antud viisivariant. Kui number puudub noodialuse värsi ees, tähendab see, et kogu laulu kestel või peale eraldinäidatud värsside viis ei muutunud.

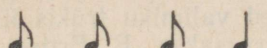
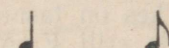
Kõik valimikus esitatud viisid on ortograafiliselt ühtlustatud ning transponeeritud vastavalt *sol*-mažoori või *mi*-minoori helisuhetele. Kui on teada laulu esitamishelistik, näit. fonogrammide puhul, on viisi algusheli absoluutne kõrgus märgitud võtme alla. Setu kooris on eeslaulja partii ning seda jätkav madalam koorihääl („torrõ”) kirjutatud alaspidiste, kõrgem koorihääl („killõ”) aga ülespidiste noodivartega. Märgid + ja d tähendavad vastavalt umbes veerand-toonilisi kõrgendusi ja madaldusi. Ühtlustatud on ka taktimõõtude kasutamine. Normaalseks rütmihühuks on regivärsside juures võetud , mis vastab harilikult silbile tekstis. Nõnda esinevad viisides alatasa $\frac{4}{8}$ -, $\frac{5}{8}$ - ja $\frac{3}{8}$ -taktid, kuid ka $\frac{6}{8}$ -taktid. Võrdlemisi harvad on $\frac{2}{4}$ - ja kas ühe- või kahe-rõhulised $\frac{3}{4}$ -taktid. Üsna tavalisteks nähtus-teks on aga mitmed professionaalses muusikas harva esinevad takti-liigid, nagu $\frac{4}{8}$ kõrvutiste rõhkudega kahel esimesel ühikul () , $\frac{6}{8}$ kolme rõhuga () jne. Niisuguste ja ka mõnede

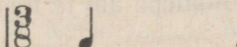
¹³ Kahjatsetavasti on andmeid laulude tempo kohta vähe ja see küsimus üldse lähemalt uurimata.

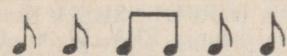
teiste liitaktiilikide õige lugemise huvides on neil puhkudel taktimöödud antud analüüsivalt, näit.

$2+3$, $3+2$, $2+4$, $4+2$, $2+(3+2)$ jne. jne.

Nii

$2+3$ | 3 | $1+3$
Läa si ko - du, lee - li,

$1+3$ | 3 ||
ei', to - he, lee - li (vt.A47)

$4+2$ | $2+4$ | $3+2$
Ku-na miks põi-ma pi-kä põl-lu,

$3+2$ | $2+3$ ||
ku-na mi' põi-ma pi-kä põl-lu? (vt.D 28)

Võrdlemisi vabas rütmis esitatud sõnatute helletuste juures on taktijooni kasutatud ainult tsesuuride märkimiseks.

Ka laulutekstides on ühtlustatud ortograafiat, säilitades seejuures kõik murdelised jooned. Mõnedel juhtumitel on tulnud kasutada kehtivas kirjaviisis mittekasutatud grafeeme. Nii on larüngaalklusiil sõna lõpus märgitud 'ga (ka siis, kui see on järgneva sõna alguskonsonandiga assimileerunud), palatalisatsioon 'ga ja helitud vokaalid ptii-kirjas kõrgemal alusel. Trükitehnilistel põhjustel on peamiselt lõuna-eesti aladel esinevad ülipikad *e* ja *i*, *o* ja *u*, *õ* ja *ü* vahelised häälikud kirjutatud *ii*-, *uu*- ja *üü*-ga (näit. viil, tuub, süümä). — Kui igale värsile järgneb sama refrään, on see lisatud lihtsuse mõttes ainult esimesele värsile. Setu lauludes, kus eeslaulja ja koori partiid on mõnikord tekstiliselt üsna tunduvalt lahkuminevad, esitatakse koori värsikordus taandreal. Vähemate erinevuste puhul on tekstiosad, mille koor jätab laulmata, asetatud sulgudesse. — Juhtumil, kui viisiga polnud kaasas sobivaid sõnu, on need võetud sama laulutüübi mõnest teisest variandist, kuid võimalikult samast kihelkonnast. Viisi alla on jäetud kas algupärandi värsid, kui need enam-vähem samal kujul esinevad juurdetoodud tekstis, või võetud viimasest ning asetatud nurksulgudesse.

Andmed laulikute, nende vanuse, elukoha, laulu õppimispaiga, üleskirjutamisaja ja üleskirjutajate kohta on antud teksti all. Samas

on toodud ka käsikirjaliste ja trükiallike signatuurid¹⁴. Kohaand-
meist on kihelkonda või setude alal endist valda korratud ka joones-
tiku kohal paremal. Laulude pealkirjadeks on kasutatud võimalikult
laulutüüpide konventsionaalseid nimetusi.

Lõpuks on allakirjutajal meeldivaks kohustuseks siinkohal tänu
avaldada kõigile kolleegidele: folkloristidele, heliloojaile ja muusi-
kateadlastele, kes valimiku saamiskäiku on huviga jälginud ning
selle koostajat alatasa toetanud väärtuslike nõuannetega, samuti
kõigile neile, kes on tasandanud teed valimiku trüki ilmumisele.
Tuletan meelde eriti E. Arro, G. Ernesaksa, E. Ertise, A. Garš-
neki, O. Jõgeveri, U. Kolgi, B. Kõrveri, E. Laugaste, K. Leichter-
i, S. Läti, O. Niinemäe, E. Normanni, B. Pravdini, E. Tampere, A. Vah-
teri ja R. Viidalepa abi ja toetust.

Herbert Tampere.

¹⁴ Käsikirjalistest fondidest asuvad H, E, SKS, EUS, ERA ja RKM ENSV
TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas, TMM
ENSV Riiklikus Teatri- ja Muusikamuuseumis ja KKI ENSV TA Keele ja Kir-
janduse Instituudi rahvaluule sektoris. ERA, Fon. ja ERA, Pl. on fonogram-
mide ja heliplaatide fondid üldnimetatud Kirjandusmuuseumi rahvaluule osa-
konnas.

ВВЕДЕНИЕ.

Литературный музей имени Ф. Р. Крейцвальда Академии наук Эстонской ССР, приступая к публикации различных сборников по народному творчеству на основе своих богатых рукописных фондов, считает необходимым издать также ряд материалов по народной музыке, вместе с текстами и хореографическими описаниями. При этом принимаются во внимание как требования, предъявляемые к изданию композиторами, музыковедами и музыкальными учебными заведениями, так и интересы широких читательских кругов. Материалы издаются в том виде, как они бытовали среди народа; они периодизированы и классифицированы по содержанию для того, чтобы пользующиеся ими могли получить ясное представление об общем развитии народной музыки, о ее жанровом своеобразии и связи со словесным и хореографическим творчеством, а также вообще о народном быте. В первую очередь издается пятитомный сборник¹ т. н. старых народных песен (*regivärsilised rahvalaulud*), которые представляют собой наиболее ранние образцы эстонской народной музыки и легли в основу почти всех существенных явлений в развитии нашей национальной музыкальной культуры.

*

Записи эстонского музыкального фольклора относятся к сравнительно позднему времени. Некоторые материалы восходят, правда, еще к концу XVIII века, а отдельные данные общего характера к еще более ранним временам, однако главная собирательская работа происходила лишь в конце XIX века и особенно в текущем столетии. Таким образом имеющиеся материалы дают в сущности непосредственное представление о развитии народного музыкального творчества, начиная от периода кризиса феодализма

¹ Эти пять томов содержат всего около 1000 народных мелодий из общего числа 20 000 мелодий, находящихся в хранилищах нашего музыкального фольклора (Отдел народного творчества Литературного музея АН, Музей театра и музыки и др.).

до настоящего времени². В этих материалах с большой четкостью выделяются явления, характерные, с одной стороны, для периода феодализма и капитализма, с другой же стороны, для эпохи социализма. Изменения в общественном строе отражаются прежде всего в содержании и в функциях фольклора, но вместе с тем они вносят новые черты в его поэтическую и музыкальную форму и преобразуют существенным образом условия его возникновения и распространения. В народном творчестве периода капитализма и советского времени сравнительно точно датируемые материалы дают возможность различать специфические черты репертуара даже отдельных коротких периодов. Совершенно иначе обстоит дело с материалами народного творчества эпохи феодализма.

В эстонском фольклорном наследии значительное место занимают т. н. старые народные песни, которые восходят в основном к периоду феодализма и в которых ярко отразились общественные отношения и крестьянский быт этого периода. Однако данные, по которым можно было бы непосредственно определить время возникновения той или иной песни или художественного явления, здесь почти полностью отсутствуют. Между тем народное творчество, будучи создано на протяжении веков, сохранило в себе элементы весьма различных эпох, хотя эти элементы во многих случаях подвергались изменению и переосмыслению в связи с изменением общественных условий. На основе этих долго сохранявшихся элементов и представляется возможность выяснить в известной мере ранние пути развития народного творчества. Совершенно очевидно, что в феодальной деревне продолжали бытовать различные черты народных песен, возникших еще в условиях доклассового общества, и даже с большими или меньшими изменениями целые группы песен доклассового происхождения. Сюда относятся в первую очередь трудовые и обрядовые песни. Основная задача древнейших народных песен состояла в том, чтобы с помощью художественного слова облегчать труд людей и увеличивать его производительность, укреплять родовые, а позднее общинные, а также семейные отношения и передавать народный опыт из поколения в поколение. Такая же функция была присуща и художественному творчеству крепостного крестьянства. Однако уже в период раннего феодализма, до немецко-скандинавского нашествия, в народных песнях все сильнее отражались возникавшие в деревенском обществе классовые противоречия, разоблачались насилия и произвол поднимающейся эксплуататорской верхушки, попираемые ее представителями убеждений и чувств народа. В этот период были созданы многие популярные баллады, а также множество сиротских песен.

В период феодальной раздробленности уже ранее возникшие

² Подавляющее большинство песен, восходящих к периоду феодализма, записаны не в условиях их фактического бытования, а по воспоминаниям людей старшего поколения.

обрядовые песни лишь формально связывались с католическими праздниками и датами поминовения святых, и в них не нашла выражения эксплуататорская сущность католицизма. Однако в этот период стали возникать и стремительно развиваться произведения народного творчества, направленные своим острием против немецких поработителей и занимающие весьма видное место в репертуаре народных песен. В эпоху феодализма значительно расширилась и стала более разнообразной также и бытовая лирика. Возникновение целого ряда песен, резко разоблачающих крепостнический строй и призывающих на борьбу с ним, а также и различных новых поэтических и музыкальных форм можно уже определенно датировать концом XVIII и началом XIX веков. В условиях кризиса феодализма и развития капиталистических отношений сравнительно быстро образуется по существу совершенно новый репертуар песен, которые все больше отличаются от старых песен не только по содержанию, но и по форме.

В зависимости от условий возникновения и развития старых народных песен в них отражаются не столько события, сколько обстоятельства, чувства и настроения. Старые песни в основном лиричны, их содержание носит статический характер. Этому соответствует и их форма, первичным элементом которой является параллелизм. Почти каждая мысль фигурирует здесь в нескольких вариациях, детализируется и освещается с разных сторон. Путем описания, сопоставления или нанизывания отдельных картин достигается известное обобщение, которое остается однако по большей части невысказанным. Характерной чертой старых народных песен является также систематическое использование аллитераций и ассонансов, основная функция которых — рельефное выделение и связывание между собой важнейших по значению слов, а также маркирование ритма.

Стихотворный размер старой народной песни базируется в основном на количественных отношениях, вообще характерных для структуры эстонского языка. Особенно в архаическом языке имело место довольно правильное чередование долгих и кратких слогов в словах. Однако в формировании стихотворного размера известную роль играло и динамическое ударение, способствуя ритмическому выделению слогов и образованию стихотворных стоп. В старой народной песне встречается больше всего хореических стихов типа:

Läksin metsa kõndimaie
(— ◡ : — ◡ | — ◡ : — ◡)³

³ — обозначает более выделяемый, ◡ — менее выделяемый слог. Стихотворная стопа начинается слогом, несущим динамическое ударение (' — главное ударение, ' — второстепенное ударение).

Весьма часто все же динамические и квантитативные ударения слов в стихе не совпадают, вследствие чего возникают в известной мере диссонансирующие, состоящие из различных стоп стихи:

Mullu jōin murekarika
 (— ∪ — / ∪ — ∪ — ∪)
 Istemed igatsemaie
 (— ∪ — / ∪ — ∪ — ∪)
 Valge laudade vahele
 (— ∪ — ∪ — / ∪ — ∪)

В большинстве случаев использование стихов с различными ритмами является сознательным художественным приемом. Прежде всего этим путем избегается монотонность в исполнении песен, с другой же стороны, применение различных ритмов ведет к образованию стиховых групп, а также дает возможность подчеркивать смысловые моменты.

Стихотворная форма старой эстонской народной песни известна почти всем прибалтийско-финским народам и возникла в те отдаленные времена, когда племена-предки этих народов находились еще в тесных сношениях друг с другом. На древность традиции указывает также и наличие многочисленных архаизмов в языке старых народных песен.

Следует отметить, что наряду со старыми песнями с аллитерационным стихом существовали также песни с другими стихотворными формами. В качестве размера детских и игровых песен, частично также трудовых, а в более ранний период, повидимому, и обрядовых песен употреблялся шестисложный стих (нормальная

форма: ∪ ∪ ∪ ∪ | — ∪. Значительно менее были распростра-

нены разного рода короткие стихи танцевальных песен и более длинные стихи причитаний.

Новая эстонская народная песня, которая стала формироваться, начиная со второй половины XVIII в., а в играх еще раньше, состоит из строф и имеет рифму. Ритм построен здесь на динамическом ударении слов, причем долгота слогов не играет никакой роли и использование аллитерации носит случайный характер. Такая форма была обусловлена более активным содержанием новых народных песен. Хотя эта форма выросла отчасти на основе старой песни, на ее развитие оказали значительное влияние литературная традиция и фольклор соседних народов. В музыке старой и новой (рифмованной) народной песни имеются значительные расхождения, так как мы имеем здесь дело с двумя различными этапами развития музыкального мышления.

Приступая к классификации старых народных песен, необходимо прежде всего иметь в виду их назначение. Народная песня, как и народное искусство вообще, выполняет две основных общественных функции: она удовлетворяет как практические, так и идейно-эстетические потребности человека. Обе эти функции нередко выполняются одновременно. Идейно-эмоциональное содержание и художественная форма песен не существуют в таком случае самостоятельно, но являются приспособленными к какой-либо практической деятельности и ее технической форме. Народная песня сопровождает таким образом трудовую деятельность коллектива и обряды, организующие его общественную жизнь. Но задачей народной песни может быть и одно лишь идейно-эстетическое воздействие на человека. В этом случае она непосредственно выражает различные мысли и чувства, связанные с личными переживаниями и общественными отношениями людей.

Таким образом можно различать в сущности две основных группы песен (хотя границы этих групп не всегда представляются достаточно четкими):

- 1) трудовые и обрядовые песни и
- 2) игровые, лиро-эпические и лирические песни (в тесном смысле) ⁴.

Прослеживая общий ход развития народных песен, мы видим, что песни первой группы более старого происхождения. Уже с древнейших времен человек стремился украсить свою деятельность, как он украшал предметы домашнего обихода, стремился облечь свои действия в художественную форму. Первобытная народная песня была по своему существу синкретическим явлением, она не только содержала в себе элементы различных искусств, но и была почти всегда связана с какой-либо деятельностью. На позднейших этапах развития народной песни эта связь постепенно ослабевала, причем все более выдвигалась на первый план такая песня бытового и общественного содержания, которая уже непосредственно передавала события, переживания и чувства. Это обстоятельство необходимо иметь в виду особенно при классификации народных песен эпохи феодализма, когда песни обеих групп выступают в народной традиции еще на равных правах. В отношении позднейших исторических периодов эта основа классификации уже не имеет такого значения.

Вышеуказанные две основные группы песен делятся на подгруппы по роду деятельности, связанной с песней (труд, обряд) или по художественным жанрам (драматика, лиро-эпика, лирика), а эти подгруппы, в свою очередь, распадаются на отдельные виды песен (пастушеские, жатвенные, свадебные, колыбельные и т. д.).

⁴ Игровые песни, а также некоторые виды детских песен занимают промежуточное положение между обеими группами. Как связанные с деятельностью человека драматические жанры, они по своей форме и отчасти происхождению близки к первой группе, а по своим функциям — ко второй.

Каждой подгруппе и каждому виду песен свойствен своеобразный музыкальный язык.

В основу дальнейшей музыкальной классификации народных песен в пределах отдельных видов должны быть положены вопросы константности текста и мелодии, затем музыкальные стили (различные степени речитативности и напевности) и вместе с ними мелодические и ритмические признаки. В настоящем издании, цель которого сделать возможным подход к народным песням с текстуальной и бытовой стороны, материалы расположены в пределах каждого вида соответственно их словесно-тематической группировке или же в том порядке, как они поются при выполнении известной работы или обряда. В то же время при распределении образцов песен мы старались по возможности выдвинуть также исторически сложившиеся местные особенности и различия (напр., между песнями северной и южной Эстонии).

При изучении народных мелодий и их творческом использовании необходимо иметь в виду вопрос о константности текста и мелодии, имеющий большое значение для раскрытия смысла музыкальных интонаций. В народной музыке можно различать 1) мелодии, на которые поются различные тексты, и 2) мелодии, связанные с каким-либо определенным текстом.

Почти все старые эстонские народные песни периода феодализма входили в первую группу, где отношения мелодии и текста большей частью не были константными. У каждого певца и в сущности в каждой местности был свой весьма небольшой запас мелодий, которые использовались при пении различных текстов. Каждая мелодия выражала в художественном обобщении мысли и чувства, характерные для целого разряда песен (например, трудовых и обрядовых песен) или же отражала какое-нибудь одно настроение, свойственное ряду близких по содержанию текстов в пределах одного или нескольких видов песен (особенно в лирике). В связи с этим народ нередко давал мелодиям определенные обобщающие названия; таковы, например, *lõikusetoon* (жатвенная), *karjatoon* (пастушеская), *kiigetoon* (качельная), *kaaskõlõminõ*, *hähkämine* (свадебные), *lelotaminõ* (жатвенная) и т. д. Константность мелодии и текста стала устанавливаться лишь в последний период развития старой песни с аллитерационным стихом, повидимому в XVIII столетии, и стала господствующим явлением в рифмованных песнях XIX века. Однако вполне последовательная константность текста и мелодии отсутствует и в новом народном творчестве. Нередко наблюдается, что на популярные и выразительные мелодии создаются все новые слова. Групповые мелодии господствуют до настоящего времени в области различных сатирических песен, а также «ударных песен», откликающихся на местные события.

От содержания и функций песен, а также от степени выраженного в них синкретизма и константности зависели музыкальные стили. В большинстве трудовых, обрядовых и игровых

песен, а также более старых лиро-эпических песен, музыка не занимала господствующего положения и в значительной мере зависела от других компонентов. Мелодии носили речитативный характер и в интонационном отношении были тесно связаны с речью, в сущности и вырастали из нее. Мелодия вращалась обычно вокруг какого-нибудь постоянно повторяющегося мелодического упора. Для развития музыкальной мысли достаточно было объема кварты или даже терции. Лады еще не получили рельефного выражения. В одной и той же мелодии встречались звуковые отношения и интонации как мажорного, так и минорного характера. Общее движение мелодии зависело от особенностей песни по содержанию: в повествовательных песнях оно было более или менее ступеньчатое, в трудовых и обрядовых песнях восклицательного характера более скачкообразное (напр. повторяющиеся нисходящие терции, восходящая кварта и т. д.). Для южно-эстонских трудовых и обрядовых песен были еще характерны восклицательные припевы (напр., *lõpele, õllele, kaske-kanke* и др.) в конце каждого стиха.

Вместе с развитием лирики в народной музыке начал преобладать напевный стиль с более широким движением мелодии и определенными музыкальными мотивами. Стало развиваться гармоническое мышление. Одновременно с установлением константности мелодии и текста общий путь развития народной музыки привел к образованию простой, квадратной формы песни, о бытовании которой имеются данные, восходящие к XVIII веку и которая получила широкое распространение в рифмованных народных песнях XIX века.

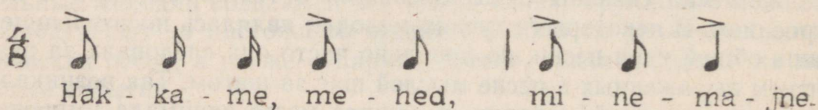
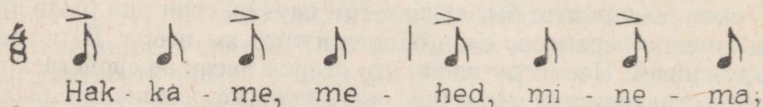
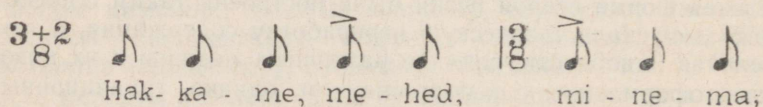
В старой народной песне весьма ясно сказывается свойственное устному народному творчеству единство традиции и импровизации, во всяком случае оно здесь ярче выражено, чем в новых рифмованных песнях. При создании песни важнейшее значение имел творческий дар певца и его художественное мастерство. Самая форма старой песни была построена таким образом, что легко допускала творческую переработку содержания, а также, в случае надобности, слияние различных мотивов и их новое словесное оформление, с использованием, однако, традиционных средств. Вследствие этого редко встречаются варианты песни, которые вполне совпадали бы, даже в том случае, если они были записаны в разное время со слов одного и того же певца. Варьировались и напевы. Несмотря на то, что старой песне не свойственна константность текста и мелодии, музыкальные интонации были все же тесно связаны с выраженными в тексте мыслями и настроением. В некоторых случаях мелодия являлась носителем лишь общей идеи песни, но довольно часто она следовала за развитием выраженных в песне мыслей шаг за шагом. Так возникали вариации исходной мелодии, и важное место занимала импровизация. Во многих случаях в распоряжении певца в сущности не было готовой мелодии, и он создавал ее в процессе пения, исполь-

зуя и развивая традиционные материалы. О мастерстве певца особенно ярко свидетельствуют мелодические вариации.

На каждом шагу в музыке старой народной песни встречаются и ритмические вариации. Как мы видели при рассмотрении стихотворного размера, чередования ритмов не только вносили разнообразие в песню, но и имели важную смысловую функцию. Поэтому при пении в т. н. дактило-хореических стихах в большинстве случаев сохранялось нормальное ударение слов. Однако, наряду с этим, встречались случаи и строгого соблюдения шаблонного хореического ритма, что приводило к перенесению ударения слов в некоторых стихах или вызывало иное приспособление музыкальных и словесных ударений⁵. Такие явления имели место особенно тогда, когда пение было связано с движением в том же ритме. В установлении ритма значительную роль играла также местная традиция и индивидуальные навыки певца.

Старые народные песни пелись по большей части коллективно, за исключением колыбельных, некоторых детских и пастушеских песен, отчасти причитаний и т. д. Коллективное пение требовало чередования запевалы-импровизатора с хором. Каждый спетый запевалой стих повторялся хором. Это давало возможность участвовать в пении и тем, кто не знал песни, тогда как у запевалы оставалось достаточно времени для того, чтобы вспомнить следующий стих или, в случае надобности, создать его. Обычно хор подхватывал уже последние слоги стиха, долго выдерживаемый конечный звук или припев. В то же время запевала нередко приступал к следующему стиху, прежде чем хор успевал допеть предыдущий. Этот прием был обусловлен практическими соображениями, так как давал возможность легче схватить правильный тон и продолжать пение без перерыва. Хор был обычно

⁵ Так, один и тот же стих может быть спет в ритмическом отношении различными способами, напр.:

При ритмическом приспособлении могут встречаться и триоли.

одноголосым. Только в некоторых местностях южной Эстонии встречалось многоголосие, получившее наибольшее развитие и сохранившееся до настоящего времени в Сетумаа. Сетуский хор является по меньшей мере двухголосым: большая часть хора (*torrõ*) повторяет или продолжает мелодию запевалы, тогда как один певец (*killõ*) вторит ему на одном выдержанном звуке более высоким голосом. В сравнительно чистом виде такое двухголосие «бурдонного» типа встречается в трудовых и обрядовых песнях. В более новых группах песен (особенно лирического характера) *killõ* становится в мелодическом отношении разнообразнее и часто связывается с партией *torrõ* уже на основе простых правил гармонии. С применением гармонического принципа в сетуском многоголосии связано, повидимому, и широкое использование повышенной VII ступени минора и некоторые другие явления хроматизма. Многоголосие встречалось также еще в ряде приходов, соседящих с Сетумаа, вплоть до Валга и оттуда к северу до Отепя. В этой западной области распространения многоголосия также господствовал бурдонизм, однако партия голоса-бурдона пелась обычно ниже. В других местностях явления многоголосия носили совершенно случайный характер.

*

Традиция старой народной песни не всюду была одинаковой, она имела целый ряд исторически сложившихся региональных особенностей, зачатки которых восходят к древним племенным различиям. Вообще можно сказать, что в первой половине XIX в. отдельные области распространения старой песни более или менее совпадали с диалектными областями, хотя колебания в переходных местностях были значительно большими, чем в отношении языка, и взаимные влияния проникали значительно глубже. Как в диалектологическом, так и в фольклористическом отношении вся территория, заселенная эстонцами, может быть разделена на две больших области: северную и южную. В песенном репертуаре и связанных с ним народных обычаях этих двух областей имеются существенные различия, особенно заметные в более старых слоях фольклора. Равным образом, и народная музыка этих двух областей построена на различных приемах изображения.

Обширная северно-эстонская диалектная область в отношении репертуара народных песен может быть в свою очередь разделена на три главных района: северный (в узком смысле слова), центральный и западный.

Северный район охватывал примерно бывшие уезды Вирумаа, Ярвамаа и восточную часть Харьюмаа. Характерной чертой этого района было значительное единство традиции, хотя и здесь довольно легко можно различить старые племенные территории. Репертуар песен отличался здесь большим богатством и разнообра-

разием, причем все виды были хорошо представлены. Содержание песен находило выражение в искусно разработанной, классически совершенной форме. Для основных видов песен здесь было создано своеобразное и достаточно богатое музыкальное оформление, тогда как более примитивные типы мелодий сохранялись главным образом на периферии. Среди старых видов песен, наряду с жатвенными и лиро-эпическими песнями, отличаются характерной ритмической структурой качельные песни. В песнях более позднего происхождения находит сильное выражение социальный протест, встречаются резкие выступления против феодальной эксплуатации.

Центральная Эстония включает в себя северные части бывших уездов Тартумаа и Вильяндимаа, т. е. области, которые в период раннего феодализма были раздроблены и поэтому уже в те времена находились под значительным влиянием земель Сакала и Уганди. Тексты песен в этом районе были в основном северо-эстонского происхождения, однако в музыкальном отношении эти песни имели большое сходство с песнями южной Эстонии. Так, например, трудовые и обрядовые песни пелись здесь обычно на те же самые мелодии с припевами, что и в южной Эстонии.

К западной Эстонии относятся острова и западная материковая часть страны, восточная граница которой приходит примерно вдоль западной части бывшего уезда Харьюмаа, а на юге совпадает с лесными массивами между Пярну и Вильянди. В фольклористическом отношении этот район не представляет значительного единства. Старые качельные и жатвенные песни, которые так характерны для северной Эстонии, были здесь записаны главным образом в наиболее старых населенных пунктах (напр. в районе проливов Муху), но и здесь они бытовали с мало развитым текстом и музыкой. Явно более позднего происхождения песни тех же жанров, бытовавшие в окрестностях г. Пярну. Особенно важное место занимали свадебные песни, игры и мужской репертуар, вследствие чего и музыка носила бравурный и отчасти драматический характер. Повидимому, именно здесь впервые стала складываться рифмованная народная песня путем постепенного перехода от старой песни с аллитерационным стихом. На народных песнях и обычаях окрестностей г. Пярну сильное влияние оказало как северной, так и южной Эстонии, откуда в значительной мере происходит население этой сравнительно поздно заселенной местности.

Если в рассмотренных выше северной и западной областях Эстонии различия между отдельными районами были все же незначительны и переходы мало заметны, то в южной Эстонии отдельные небольшие районы отличались большим своеобразием, причем их взаимоотношения с течением времени в значительной мере изменились. Обращает на себя внимание обилие трудовых и обрядовых песен в т. н. Мульгимаа, в местностях, лежащих между Валга и Отепя, а также в Сетумаа, но при этом в каждом от-

дельном районе эти песни получили весьма своеобразное развитие. Между тем в окрестностях Пылва и Ряпина те же самые виды песен были слабо представлены и в музыкальном отношении имели мало специфических черт. Характерной особенностью Сету-маа было, как мы видели, существование там многоголосого хора. Значительным своеобразием отличались также песни окрестностей Мынисте, где, повидимому, были представлены особенности фольклора эстонских племен, заселявших в древности теперешнюю северную Латвию. Народное творчество некоторых эстонских поселений в Латгалии и Псковщине было также южно-эстонского происхождения. Вообще в южно-эстонских народных песнях заметно преобладала лирика (сиротские песни, картины природы в песнях и т. д.). Эпическая поэзия получила большее развитие в Сетумаа, где бытовали длинные, богатые действием баллады. Форма песен особенно юго-восточных районов была значительно проще и свободнее чем в северной Эстонии, в то же время народные песни сохранили здесь больше своих первоначальных функций, хотя, с другой стороны, их музыкальный язык стал гораздо разнообразнее.

Своеобразие народного творчества отдельных районов увеличивалось с течением времени и в результате различных внешних влияний. На развитие старой эстонской песни с аллитерационным стихом наиболее сильное влияние оказали русские и белорусские народные песни. Явления славянского происхождения наблюдаются прежде всего в Сетумаа, но также вообще во всей южной Эстонии, в различных восточных местностях северной Эстонии и на морском побережье. На северо-востоке страны имеются также заметные черты сходства с финскими, ижорскими и водскими народными песнями. На юге можно констатировать некоторые общие черты с латышскими песнями, а в западной Эстонии — со шведским фольклором. В песнях более позднего происхождения встречаются и некоторые немецкие элементы. Однако в старой народной песне такие заимствования представлены всегда в творчески переработанном и поэтому полностью ассимилированном виде, как это наблюдается и в фольклоре соседних народов в отношении элементов, заимствованных из эстонского народного творчества.

В итоге следует отметить, что старая народная песня свидетельствует о высоком уровне эстонской поэтической и музыкальной культуры, которая находила разнообразные формы выражения уже в эпоху феодализма и в более ранние исторические периоды. Творческое использование этого наследия даст возможность существенно обогатить нашу современную музыкальную культуру и сделать ценный вклад в сокровищницу советского и мирового искусства.

*

Настоящий сборник составлялся с таким расчетом, чтобы в нем были представлены наиболее типичные образцы мелодий и текстов, насколько это позволял имевшийся в нашем распоряжении материал. Для того, чтобы дать лучшее представление о характере старой народной песни во многих случаях даются также варианты, записанные либо со слов разных певцов, либо со слов одного и того же певца в разное время.

Все представленные в сборнике мелодии орфографически унифицированы и транспонированы в соль-мажор или ми-минор. В тех случаях, когда известно, в какой тональности песня была исполнена, напр., при наличии фонограмм, абсолютная высота начального звука мелодии обозначена под ключом. В сетуском хоре партия запеваля и продолжающий ее более низкий голос хора (*torrō*) напечатаны палочками вниз, а более высокий голос хора

(*killō*) палочками вверх. Значки + и ♩ обозначают соответственно повышение и понижение примерно на четверть тона.

Унифицировано также и обозначение тактов. За нормальную ритмическую единицу старых народных песен принято ♩ что соответствует обычно одному слогу текста. Так в мелодиях постоянно встречаются такты в $\frac{4}{8}$, в $\frac{3}{8}$, но также и в $\frac{6}{8}$. Сравнительно редки такты в $\frac{2}{4}$ и в $\frac{3}{4}$ с одним или двумя ударениями. Весьма обычное явление представляют собой многие виды тактов, редко употребляющиеся в профессиональной музыке; сюда относится такт в $\frac{4}{8}$ со стоящими рядом ударениями на двух первых единицах ($\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$),

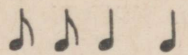
в $\frac{6}{8}$ с тремя ударениями ($\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$) и т. д. В интересах правильного чтения как этих, так и некоторых других видов сложных тактов они обозначаются аналитически:

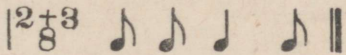
$$2 \frac{+}{8} 3, \quad 3 \frac{+}{8} 2, \quad 2 \frac{+}{8} 4, \quad 4 \frac{+}{8} 2, \quad 2 + (3 + 2) \quad \text{и т. д.}$$

Например:

$2 \frac{+}{8} 3$ ♩ ♩ ♩ ♩ | $\frac{3}{8}$ ♩ ♩ | $1 \frac{+}{8} 3$
Lää - si ko - du, lee - li,

$1 \frac{+}{8} 3$ ♩ ♩ ♩ | $\frac{3}{8}$ ♩ ♩ ||
ei' to - he, lee - li (vt.A47)

$4 \frac{+2}{8}$ | $2 \frac{+4}{8}$ | $3 \frac{+2}{8}$
 Ku-na mi_{ks} pōi-ma pi-kä pōl-lu,

$3 \frac{+2}{8}$ | $2 \frac{+3}{8}$ ||
 ku-na mi' pōi-ma pi-kä pōl-lu? (v.D 28)

Нумерация стихов в тексте под нотами показывает, к каким стихам относится данный вариант мелодии. Если цифра перед стихом отсутствует, то это означает, что мелодия не изменяется в течение всей песни или изменяется лишь в особо отмеченных стихах.

Данные о певцах, об их возрасте, местожительстве, о месте, где ими была заучена данная песня, о собирателе и времени записи помещены под текстом. Там же дана и сигнатура рукописных и печатных источников. Из топонимических данных названия прихода или бывшей волости (в Сетумаа) повторяются также справа над нотным станом.

Töölaulud

F. Engelsi sõnade järgi on töö „inimese kogu elu esimeseks põhitingimuseks ning sealjuures niisugusel määral, et me peame teatavas mõttes ütlema: töö on loonud inimese enese”¹. Samuti oli kõigi kunstide, nende hulgas ka sõnalise ja muusikalise rahvaloomingu ürgseks lätteks inimese töö, tema kollektiivne töötegevus ning sellega seotud suhtlemise vajadus, oma mõtete ja tunnete edasiandmise vajadus. Töö ja rahvaloomingu vastastikuseid suhteid on põhjalikult käsitlenud M. Gorki oma kirjutistes ja kõnedes. Ta on tabavalt näidanud, et rahvaluule ürgne mõte seisib „muistsete tööinimeste püüdluses kergendada oma töövaeva, suurendada tööjõudlust, relvastuda neljajalgsete ja kahejalgsete vaenlaste vastu, samuti taotluses sõna jõuga, „lausumise” ja „loitsimisega” avaldada mõju inimesele vaenulikele loodusnähtustele”. M. Gorki rõhutab siin rahva suurt usku oma sõna jõusse, mis organiseerib inimeste ühiskondlikke suhteid ja tööprotsesse.

Enamik kodanlikke kunstiteadlasi oletavad seevastu, et kunstide allikaks on olnud mingi inimsoole külgesündinud estetism. Vastupidiselt niisugustele idealistlikele vaadetele õpetab ajalooline materialism, et inimese esteetilised tunded said kasvada ainult tema töö läbi tekkinud vaimse arenemise protsessis. Need said kasvada alles siis, kui inimene hakkas looduses peituvat täiuslikkust, harmooniat ja ilu tunnetama ning reprodutseerima oma töös ja tegevuses, samuti mõtete ja tunnete väljendamise mitmesugustes vormides, s. t. juba tekkiva kunsti vormides.

Läinud sajandi lõpul esines saksa õpetlane Karl Bücher oma teoses „Arbeit und Rhythmus” (1896) küll ka teooriaga muusika tekkimise kohta tööprotsessist. Lähtudes üldiselt levinud nähtusest, et inimene on harjunud oma tööd lauluga saatma, väitis Bücher, et laul on tekkinud rütmilistest tööliigutustest ja -müradest. Samuti tuletas ta pillid tööriistadest, näit. trummi uhmrist. Niisugused seletused on aga küllalt kunstlikud ja igal juhtumil äärmiselt ühekülgsed. Muusika, olgu see vokaalne või instrumentaalne, ei ole ainult tööimitatsioon ega mehhaaniline töövahend, vaid üks ideoloogia vorme. Bücheril on õigus küll selles, et mitmed rütmiliigid muusikas on tekkinud töörütmide alusel.

On selge, et ka niisugune laialt levinud kodanlik teooria, mille

¹ Ф. Энгельс, Диалектика природы, 1948, стр. 134.

kohaselt kunst on välja kasvanud religioonist, ei ole paikapidav. Muidugi ei saa salata vastastikuseid kokkupuuteid kunsti ja religiooni vahel, kuid ükski ideoloogiavorm ei ole arenenud teisest, vaid nad omavad ühise allika inimese kollektiivse töö näol. Rahva suulises loomingus näeme alati selgeid materialistliku mõtlemise tunnuseid, mida paratamatult äratasid tööprotsessid ja inimese sotsiaalse elu nähtused. Kuid selles mõtlemisviisis ilmanes ürgse inimese juures suuri vastuolusid. Ürgne inimene oli veel täiesti sõltuv loodusest ega suutnud mõista selle nähtuste seaduspäraseid seoseid. Ta seletas seepärast looduse jõude oma fantaasias animistlikult, pidas neid võimsaiks olendeiks, kellel on mõistus ja tahe. Ta arvas võimaliku olevat neid sõna ja teoga maagiliselt mõjutada ning oma materiaalsete huvide teenistusse rakendada. Sääraseks mõjutamiseks kasutati ka kunstivahendeid. Niisugust suhtumist loodusesse, mis „ületab, alistab ja vormib looduse jõude kujutluses ja kujutlusvõime abil” (K. Marx), näeme vanemas folklooris igal sammul. Kuid nagu näitab M. Gorki, on „iga muistse fantaasialennu all ... kerge leida selle põhjustajat, ja selleks põhjustajaks on alati inimeste püüe oma töövaeva kergendada”.

Kõige vanemaks rahvalaululiigiks võib niisiis pidada töölaule, mis saatsid vahetult tööprotsesse ning mille ülesandeks oli ühel või teisel viisil inimese töövaeva otseselt kergendada ning tööd organiseerida. Kuid tööprotsessidega, eriti nende alguse ja lõpetamisega liitusid tihedalt pidulikud tseremooniad ja tavandid, millega olid samuti ühendatud vastavad laulud. Ühiskonna ja selle suhete arenedes laienes ka töölaulude primaarne sisu ning neis hakati ikka enam väljendama mitmekesiseid tajumisi, mõtteid ja tundeid, mis olid seotud inimese isiklike elamuste ja ühiskondlike suhetega. Nõnda omandasid need laulud uutes ajaloolistes tingimustes ka uue klassilise sisu. Et töölaulud võisid tekkida (kasutades M. Gorki sõnu üldse rahvaluule kohta) „üksnes looja vahetu osavõtu korral reaalelu loovast tööst, võitlusest elu uuendamise eest”, siis on nad tähtsaks materjaliks inimest kujundanud tööprotsesside uurimisel, selle näitamisel, kui lahutamatu on seotud töö ja mõtlemine ning elunähtuste kunstiline kujutamine. On loomulik, et töölaulud niisugusena näitavad meile kätte ka põhilised suunad rahva poeetilise ja muusikalise keele arenemisel.

Eesti regivärsiliste rahvalaulude hulgas leidub suhteliselt rohkesti töölaule, mis saatsid peaaegu kõiki kollektiivselt ja isegi üksinda sooritatud töid. Eriti rikkalikult ja mitmekülgselt olid arenenud karjase- ja lõikuselaulud, s. t. laulud, mida tingis karjakasvatamise ja põlluharimise määrav koht siinse rahva elus juba paari-kolme aastatuhande kestel. Nendes töölauludes paistavad kõige selgemini silma ka läbikäidud kunstilise mõtlemise ja kujutamise etapid alates lihtsaist hüüdeist kuni erdate ühiskondliku elu ja selle vastuolude väljamaalimiseni.

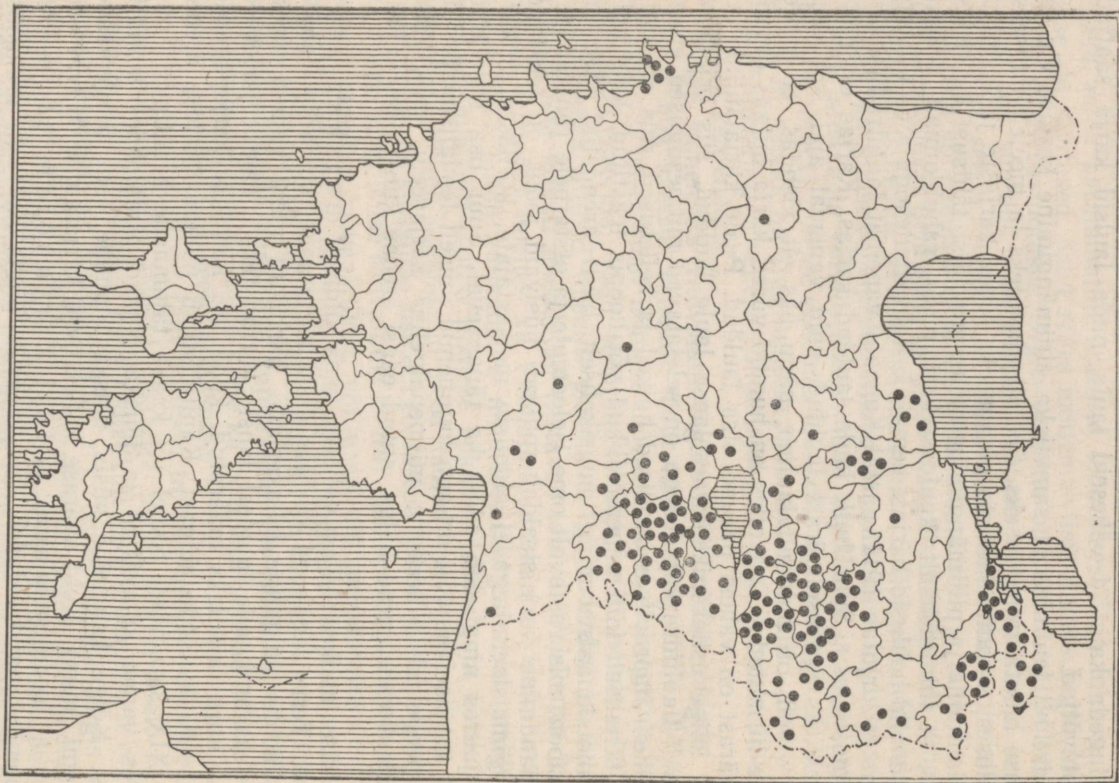
Karjase laulud (A) moodustavad eesti vanemas rahvaloomingus väga silmapaistva ja selgesti piiristatud töölaulude liigi.

Siia kuulub kõigepealt karjaste eneste poolt lauldud mitmekesine lauluvara, mis on kas otseselt seotud karjataja tööpäevaga, selle konkreetsete tööde ja tegevustega, või kujutab üldse karjapõlve ja karjaste ühiskondlikku olukorda. Mõlemad jooned on lauludes sageli tihedalt üksteisega läbi põimitud. Karjaselaulude hulka tuleb lugeda ka neid väheseid laule, mida laulsid karja saatjad ja vastuvõtjad.

Üldse oli laulmine ja samuti ka pillimängimine karjase elu ja tegevuse lahutamatuks osaks. See oli ajaviiteks ja meelelahutuseks üksinduses, samuti sidemete pidamiseks teiste karjaste ja koduga. Kuid laulmine ja pillimängimine omas praktilist tähtsust ka selles mõttes, et inimesehäält kuuldes kari püsis rahulikumalt paigal ning hundid hoidusid karjast eemale². Rahvaluulekoguja G. Vilberg (Vilbaste) kirjutab 1911. aastal Kuusalu vanemat laulutraditsiooni iseloomustades: „Suur hulk laule lauldud karjas. Karjas on muidugi esiteks igavuse pärast lauldud, kuid vanemal ajal, kui veel hunte olnud, on pidanud laulma, nagu üks eit tõendas, et hunte eemale hirmutada. Vait olles on hundid varsti karja hulgas olnud. Sellepärast on vahest päevad otsa lauldud. Peale karjalaulude on karjas kõige esiteks ikka vaeselapse laule lauldud, siis orjalaule ja teisi.” Laulmise vajadusega on seletatavad mitmesugused enam või vähem improvisatsioonilised huiked ja helletused, mis on harilikult sõnaliselt küll vähenõudlikud või hoopis tekstitud, kuid küllalt emotsionaalsed ning muusikaliselt hästi arendatud. See on traditsioon, mis vastavalt oma iseloomule ja otstarbele (huikamine, märguandmine jne.) sisaldab rohkesti püsivaid jooni, on tekkinud juba igimuistseil aegadel algeliste metsastajate, korilaste ja karjaste juures ning elab edasi ka tänapäeval. Suur osa regivärsilistest karjaselauludest on aga kujunenud ilmselt feodalismiajastul. Neis peegeldub tolleaegne mitmepalgeline karjaseelu, eriti ühiskondlikud vahekorrad külas, antud edasi eredas kunstilises kujunduses.

Pärisorjuslikus külas valitses üsna üldiselt ühiskarjatamine. Terve külakond kasutas ühist karjamaad, kus kõigi talude karja hoidis palgaline külakarjane, harilikult mõni vanem mees. Abilisteks anti talle taludest lapsi „korralisteks”. Talude järjekord oli seejuures kindlaks määratud, kuna iga korralise karjapäevade arv olenes loomade hulgast. Kapitalistliku põllumajanduse arenguline XIX saj. teisel poolel tõi kaasa talumaade kruntimise, mis hävitas vanad külaväljad ja ühiskarjamaad esmajoones mandri-Eestis. Kõige kauemini püsis ühiskarjatamine setu hingemaade süsteemi juures. Kuid säärase kollektiivse karjatamise kõrval esines juba feodalismiajastul taluti karjahoidmist, peamiselt nendes paikkondades, kus maastik tingis haja- ja erakusust, nagu Lõuna-Eesti kuplilistel ja orgudega lõhestatud kõrgus-

² Samal otstarbel laulavad ka lapi põhjapõdrakarjased oma improviiseeritud joige.

Joon. 3. Karjaste vastastikuste laulude levimisala.

tikel või alles vähesel määral viljeldud kõrvealadel. Neis paikades karjatas iga talu omaette kas ühisel või eraldi karjamaal, kusjuures karjasteks (nagu mujal korralisteks) pandi eeskätt tallu kuuluvate sulaste, saunikute ja vabadike lapsi või kasvandikke-vaeslapsi. Pikk tööpäev, väljasolek igasuguse ilmaga, kehv toit ja vahelduseta elu tegid karjapõlve raskeks³. Seepärast paljastavad karjase-elust tekkinud laulud alatasa kurnamissuhteid juba pärisorjusliku korra juures ilmselt kihistunud külaühiskonnas ning astuvad neile vastu terava protestiga.

Erinevused karjatamisviisid peegelduvad väga selgesti ka karjaste laulurepertuaaris ja selle levikus. Külakarjaste spetsiifiline repertuaar piirdus peamiselt laululiste märguannetega perenaistele hommikul ja õhtul (vt. nr. 24 ja 25), kuid neidki aseendasid enamasti signaalid karjapasunal või sokusarvel. Kui oli koos rohkem korralisi või mitme talu karjaseid, harrastati nende hulgas küll laulmist ja mängimist, kuid laulude repertuaar omas seejuures enamasti üldist lüürilist laadi (vt. G. Vilbergi eespool toodud iseloomustust). Erilised karjaselaulud ja helletused võisid areneda eelkõige üksikkarjaste juures ja peamiselt Lõuna-Eesti aladel, ühes sellega vähem täiskasvanute kui laste juures. Enamasti laste poolt vabas looduses lauldud üksilaul, silmapaistvalt improvisatsiooniline, üsna napp tekstilt, seda rohkem arendatud meloodiaga — need on karjaselaulu olulised välised tunnused⁴.

Arvesse võttes laulmise funktsioone ja sellest tulenevaid laulude sisulisi ja vormilisi iseärasusi võib karjaselaulud jagada üldjoontes 3 rühma:

- a) karjaste helletused ja vastastikused kutsed,
- b) karjaste laulud ja
- c) karja saatjate ja vastuvõtjate laulud.

Helletuste nime all tuleb mõista eelkõige meloodiliselt arendatud huikeid ja muusikalisi meeleolu-avaldusi, mida huilati kas täiesti tekstilt, ainult teatavail vokaalidel (*u, a*), või lauldi eriliste hüüdsõnadega (*helle, ella, õlle, alleaa, õe* jne.)⁵. Mõnikord aga kasutati helletades niisuguste hüüdsõnadega koos ka improviseeritud või traditsioonilisi kutse- ja pilkelauseid. Helletati ajaviiteks ning meelelahutuseks üksi olles ja sidemete pidamiseks teiste karjastega, vastastikku üksteist kutsudes või oma suhtumist naa-

³ Karja pandi lapsi väga noorelt. Seda tunnistavad ka säärased karjase iga määravad vanasõnad, nagu: „Säitsme [aastane] säädlik karjus, katsõ kaunis, ütse üli-ää, kümne või jo kündä.”

⁴ Võib konstateerida rohkeid ühisjooni eesti ja läti karjaselaulude vahel, mis on tingitud sarnaseist majanduslikest oludest ja elavaist kultuurilistest läbikäimistest kummagi rahva vahel. Üldse on karjaselaulude traditsioon tugevam ja mitmekesisem Lõuna-Eesti aladel.

⁵ Sellest ka niisuguse laulmise nimetused: aatamine, helletamine, ellatamine, õlletamine, alletamine, õetamine, õotamine jne. Mõnikord oli erinevail helletussõnadel erinev tähendus: näit. Helmes lauldi kohati hommikul *õllele*, õhtul *eo*, Rõngus kuulus *õo* poistele, *õllele* tüdrukuile, *õo* *õõ* esines enamasti pilkelauludes jne.

berkarjastesse avaldades. Kõige rohkem helletati hommikul ja õhtul, millal hää l kostis õhu selguse tõttu kaugemale. Akustilistel põhjustel sobis see paremini ka mägistel maadel ja metsade läheduses.

Tabavalt on iseloomustanud niisuguseid karjaste kutsehelle- tamisi Äksi metsamail läinud sajandi lõpul Mait Metsanurk ühes mälestuskirjutises:

„Otse pühalik oli iga selge hommik. Päikeseketas helendas noore tiheda soometsa kohal, taevakumm sinetas, pöösaste vahel oli veel hämarus. Kaugelt, Pupastvere poolt, kostis mõne tütarlapse kutsuv öetamine. Temale vastas varsti Metsnuka laanest mõni poiss, samuti öetades.

Sõnad olid seejuures peaaegu täpselt kõigil ühesugused, ainult talu ja karjuse nimetus lahkuminev. Ikka nõnda:

„Öe, öe, Kalli Maali, tule ikka siiapoole, mina lähen sinnapoole, öe, öe, öe, öe, öe!”

Viisis oli aga palju varjundeid. Üks öetas kaeblikult ja igatsevalt, teine proosaliselt kutsudes, kolmas kõrgilt, nagu öelda tahtes: tahad — tule, ei taha — pole mul häda! Mõne tütarlapse laulvat öetust võis otse innu- kalt kuulata. Mõne poisikese hää l kõlas kui klarnet või oboe.”

Sageli kujundas iga karjane omapärase huike või helletuse, et teistel oleks juba meloodiast ja esitamislaadist tunda, kellega on tegemist. Ka omaette helletamisel kujunesid mitmed meloodiad, mis väljendasid erinevaid tundeid ja meeleolusid: ühed sobisid laulda rohkem hommikul, teised õhtul, mõned ilusa, mõned vih- mase ilma puhul, ühtmoodi oli helletus rõõmsas meeleolus, teist- moodi kurbuses ja igatsuses jne.⁶

Nagu juba nimetatud, iseloomustab helletuste muusikalist külge eelkõige vokaliissus. Sageli lauldakse terve rida helisid ühel sil- bil, ühtlasi kasutatakse mitmesuguseid meloodilisi kaunistusi. Muusikaline fraas kujuneb niiviisi vahel üsna ulatuslikuks. Laul on nii-ütelda „pikahinguslik”, mis vana regilaulu teistes liikides on harva esinev nähtus. Rütmiline ehitus on võrdlemisi vaba, kin- del taktipärane mõõdetus üldiselt puudub. Paljudes helletustes vahelduvad suvaliselt pikalt kinnipeetud rõhulised helid ja motii- vide venitatud lõpud kiirete passaažidega. Võib veel märkida, et helletuste muusikalise lause alguspool koosneb enamasti kahest lühikesest ja teineteisest küllalt selgesti eraldatud hüüdemotiivist, millele järgneb pikk ja voolava liikumisega järelrida (vt. nr. 3—5, 10—13). Mõnikord lisatakse lõppu veel lühike kooda, mis intonat- siooniliselt tuletab meelde karjapasunal mängitud signaale (vt. nr. 18—21, vrd. ka nr. 32 ja 45 karjaste laulude ja nr. 2 öitsilaulude hulgast).

Helletuste intonatsioonide põhilist arenemisteed võib jälgida alates lihtsaist huigetest, mis koosnevad harilikult ainult kesk- ja

⁶ Oma karjapõlve helletusi (vt. nr. 9—11) sobivalt liites on lauljatar Aino Tamm loonud tuntud laulu „Lauliku lapsepõlv” (sõnad on võetud mujalt), mis Miina Härma seades on saanud ka eesti koorilaulu raudvaraks. — Ühe karjase mitmesuguseist huigetest ja helletustest olgu näiteks veel nr. 6—8, samuti nr. 17—19.

kadentshelist ja mille intervalliks on enamasti alaspidine väike terts, harvem suur sekund. Mida pikemalt ja pingelisemalt peatatakse keskhelil, seda lühem on kadentsheli ja seda suurem võib ühtlasi olla heli langus (kvart, kvint või oktaav). Tugevama emotsiooni puhul lisandub veel aktsentheli, mis saavutatakse enamasti üleneva kvardihüppega kadentshelilt⁷. Huiked ja helletusedki on siis enamasti tüüpilised hüüderetsitatiivid. Kuid paljud sõnatud helletused ja vastastikused kutsed on arenenud kaugemale ning omavad selget laululist iseloomu. Viis laieneb kvindi ja seksti ulatuseni, meloodia ehituses omandab tähtsat osa toonika ja domnandi polariteet, kuid ka neis viisides säilivad oluliselt retsitatiivi struktuurilised omapärasused. Olgu siin tähendatud, et üsna rohked mažoorse karakteriga karjaselaulud lõpevad II astmel — domnandikvindil⁸. Pinge viisis jääb lahendamatuks ning nõuab laulu jätkuvat kordamist.

Huigete ja helletuste kõrval leidus eesti vanemas rahvatraditsioonis ka rohkesti karjaste laule. Need saatsid eeskätt karjatamisega seotud tegevusi, alates karja metsaajamisest hommikul kuni kojutulekuni õhtul, kujutasid karjaste omavahelisi suhteid ning olid ühtlasi seotud mitmesuguste kommetega. Niisugused karjaste laulud olid lihtsad ja lühikesed, kuid sisaldasid üsna tihti haruldaselt värvikaid loodusepilte ja lopsakat huumorit. Enamik laule kuulus alaealistele karjastele. Vanemate külakarjaste repertuaarist on pärit hommikused pöördumised perenaise poole⁹. Karjaste omavahelisi suhteid käsitlevad laulud olid lähedased helletustele ning sisaldasid eeskätt kutseid, millele aga oli juurde lisatud muidki motive (näidati lähemalt kutsumise põhjusi, kiideti oma head karjamaad, pilgati teist karjast jne. — vt. nr. 26—27, 32—33). Üldine iseloom oli neil lauludel humoristlik ja pilkelinegi. Karja poole pöörduti kõigepealt söötmis- ja kojuajamislauludes. Neist on „Söö, kari!” (nr. 28—31) kõige laialdasemalt tuntud karjase-laul. Võiks märkida üksikuid lahkuminekuid selle redaktsioonides. Nii kehutatakse põhja-eesti lauludes karja rahulikult sööma või pärast sööki magama, et karjasele jääks mahti oma kudumis- ja kirjastmistöid teha. Lõuna-eesti redaktsioonides (mis on levinud mõnevõrra ka põhja ja lääne suunas) aga kerkib rohkem esile looduse esteetiline tunnetamine. See joon on Lõuna-Eestis omane mitte ainult rahva „pastoraalidele”, vaid kogu regivärsilisele rahvalaulule. Eeskätt lõunapoolseis laulurajoonides pöördus karjane sügavpoetiliste ja hellatundeliste lauludega vihma poole (nr. 37), et see ei teeks märjaks karjast, kel pole kodu, kus ennast kuivatada, samuti

⁷ Ilmekalt näitavad niisugust teed huigetest helletusteni viisid nr. 1—3.

⁸ Niisugust „doorilist” meloodiatüüpi esineb ka vanemais ja uuemais lüürilistes lauludes (vt. mitmeid vaeslapselaule, „Kui mina alles noor veel olin”, „Ketra, Liisu!” jne.).

⁹ Laul „Üles karja saatma!” (nr. 24—25) on levinud peamiselt Põhja- ja Kesk-Eestis ning on tuntud ka sõnnikuvedajate ja isegi pulmalauluna.

päikese poole (nr. 39—41), et see veereks oma õdede-vendade juurde, kus teda hellalt hoitakse, ning laseks karjasegi koju.

Karjasepõlve tervikuna kujutatakse mitmes ülemaaliselt tuntud laulus. Sellest kõneldakse kui vaevarikast ajast. Karjane peab nälga nägema ja külma kannatama, ei ole tal pühapäeva nagu teistel inimestel jne. (vt. nr. 34—36, 38). Nagu juba algul nimetasime, on meile tuntud karjaselaulud suures enamikus tekkinud klassiühiskonnas ning kajastavad seetõttu oma olulises osas sotsiaalseid vahekordi ja vastuolusid külas. Täie teravusega näidatakse neis sügavat vastuolu eriti perenaise ja karjase vahel, karjase halba kohtlemist ja viletsat toitmist (nr. 49—51). Et karjasteks olid sageli vaeslapsed, siis kõnelevad laulud ka perenaise kui võõrasema tigidusest, millele vastandatakse oma ema headus (nr. 41, 46—48, 50). Niisugused kurnamissuhteid paljastavad laulud, mis kuuluvad enamasti karjase õhtulaulude hulka, lõpevad sageli sajatuste ja otseste ähvardustega. Ka see on üks karjaselaulude iseloomulikke jooni. Ühiskondlikke vahekordi käsitlevad karjaselaulud püsisid ja arenesid edasi ka kapitalismiajal. Seetõttu on hilisemate kirjapanekute sõnastuses ja muusikas mõnikord tunduvalt uuemaid jooni.

Enamik karja saatjate ja vastuvõtjate lauludest on saadud Setumaalt. Perenaistel oli seal kombeks pühapäeva hommikuti koplis¹⁰ laulda niikaua, kui terve küla kari kogunes, samuti pühapäeva õhtuti samas karja oodates. Argipäevil ei olnud selleks aega. Mõnes paigas oli niisugune „öllötaminõ“ moes ainult jaanipäeva hommikul, millal perenaised karja lauldes saatsid kuni karjamaani. Käsitlust leidsid õieti samad teemad mis karjaselauludeski. Kõneldi karjasaatmisest kaugele, heast karjamaast, laiskadest karjasaatjaist jne. Mõnesuguseid harvu jälgi sellistest lauldes karjasaatmistest on leitud ka mujalt Lõuna-Eestist. Koju kutsuti karja üsna üldiselt huigates (nr. 57—58).

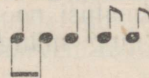
Karjaste ja karjasaatjate laulud on muusikaliselt üsna mitmekesised. Neis võib tähele panna niihästi funktsionaalseid kui ka regionaalseid erinevusi. Kagu-eesti lauludes on eespool vaadeldud hüüdelised helletussõnad muutunud lühikesteks refräänideks ning neid asetati mitte ainult värsi lõppu, vaid koguni keskelegi¹¹. Vahel järgnes niisugusele refräänidega tekstireale veel omaette helletuste rida. Kuid vaatamata nendele ühisjoontele helletustega on refrääniliste karjaselaulude muusika meloodiliselt ja rütmiliselt siiski palju piiratum ja reeglipärasem. Harva üle kvardi piiride ulatuv retsitatiiv liikus võrdlemisi kindlas taktis, helide kinnipidamisi tuli ette vahel värsi alguses ja refrääni lõpus, meloodilisi kaunistusi

¹⁰ Kopliks nimetatakse Setus küla keskel või vahetus naabruses asuvat platsi (vainut), mis oli vahel aiagagi piiratud, kuhu kogunes hommikul küla kari enne karjamaale minekut. — Koppel oli kogunemiskohaks ka inimestele. Siia oli tavalisest ehitatud kiik.

¹¹ Laule refrääniga värsi lõpus vt. nr. 24, 27, 30, 37, 39, 40, 42, 47, 49, värsi keskel ja lõpus vt. nr. 26, 32, 33, 50, 52, 53, 55.

Joon. 4. Karja saatmine.

oli vähe. Laulus oli niisiis suuremat tähtsust omistatud tekstile. Refraäniliste viisidega lauldi väga mitmesuguseid karjaselaule. Üldse näikse need olevat Lõuna-Eestis vanemaid viisitüpe selles liigis. Setus on siisugune „õlletaminõ” säilinud maa põhjaosas ja ainult karjasaatelaules¹². Lõuna-Setus on õlletamine neis lauludes asendatud uuema ja vähemalt meetriliselt mõnevõrra vene töölaule meenutava viisiga (meetiline skeem — vt.

nr. 46, 54, 59, vrd. ka nr. 58). Setu karjaste poolt lauldud lauludes on pääsenud valitsema itke meenutavad viisid (nr. 31, 36). Harilikult on need kahe värsi pikkused, kusjuures viimasel värsil jäetakse laulmata lõppsilp ning selle asemel peetakse pikalt välja sellele eelnev silp. Säärased viisid kuulusid algselt arvatavasti eleegilistele lauludele, milles kõneldi karjapõlve raskustest ja karjase viletsast elust. Hiljem kandusid nad mõnevõrra ka teistele karjaselauludele.

Aegade jooksul on mõned karjaselaulud kaotanud oma esialgse iseloomu ning hakanud lähenema lüürilistele lauludele, samuti on mitmed lüürilised laulud (enamasti vaeslapse- ja orjalaulude hulgas) omandanud kindla koha karjaste lauluvaras. Nii kodunesid

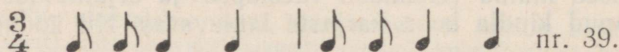
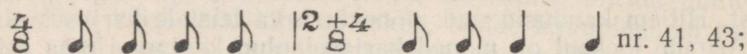
¹² Termin „õlletamine” tähendab ühelt poolt refrääniliste karjaselaulude laulmist, kuid veelgi laiemalt 'ärasaatmist, äraajamist' (näit. karja õlletama, pruuti õlletama jne.).

karjaselauludes ka mitmed laululisema koega viisitüübid, milles anti edasi kurbust, igatsusi, kaebusi raskete elutingimuste ja sotsiaalse ülekohtu üle jne. Selliseid tundeid ja meeleolusid väljendati lõuna-eesti lauludes eriti mitmesuguste meetriliste pikenduste abil värsi lõppsilpide juures¹³. — Põhja- ja Lääne-Eestis (ja osalt ka Mulgimaal) valitsesid karjaselauludes kõikjal lüürilistele lauludele omased viisitüübid ilma mingi spetsiifilise karjaselaulu-pärata (vt. nr. 25, 28, 44, 51). Omaette laululised „karjatoonid” olid arenenud ainult Kuusalu ja Jõelähtme rannikul (nr. 29, 34—35).

Mõningat võimalust pakkus noorsoole üheskoos laulmiseks ja lõbutsemiseks õitsilkäimine, mis tähendas enamasti terve külakonna ühist õist tööloomade karjatamist¹⁴. Õitsil käidi esma-joones kevadiste põllutööde perioodil ning seda põhjustas koduse loomatoidu puudus. Nähtus on ammu täiesti minevikku jäänud, kadunud üldiselt juba läinud sajandi teisel poolel, millal kapitalismi arenemise tingimustes hakati seniseid ühiskarjamaid kruntima ja loomade söödabaasi laiendama põlluheina kasvatamise teel. Ainult mõnes maanurgas, näit. Setus, esines õitsilkäimist veel käesoleval sajandil.

Kuidas käidi õitsil — see oli paikkonniti väga erinevalt korraldatud. Kagu-Eestis näiteks oli see organiseeritud samuti kui küla karjahoidmine: oli palgatud mõni vanem mees õitsivahiks, kellele abiks saadeti „korralisi”, taludest teatavas järjekorras alaealisi poisse ja tütarlapsi. Põhja-Eesti aladel, kus peamisteks tööloomadeks olid vagusad ja aeglased härjad, käisid „häris” harilikult tüdrukud. Mulgimaal ja kohati mujalgi (näit. Kirde-Eesti piirkondades) olid hobuste juures noormehed, loomadega töötajad ise, kellele abiks ja õieti tegelikeks valvureiks saadeti igast perest tüdrukuid. Niisuguses õitsikollektiivis kujunes paratamatult kindel kord ja kombestik, mille täitmist juhtis ja valvas valitud õitsivanem. Säärane õits andis palju võimalusi noorte inimeste omavaheliseks suhtlemiseks, lõbutsemiseks ning mängude, juttude ja laulude harrastamiseks

¹³ Esinevad niisugused meetrumid:

— Säärase ehitusega viisid kodunesid üsna laialt ka teiste töölaulude, eriti lõikuslaulude juures.

¹⁴ Ka mõisa „tegujas” käis õitsil. — Vt. Juhan Liivi jutustuses „Vari” pt. 8.

õitsitule ümber. Üsna pidulikuks kujunes õitsilkäimine pühapäevil ja pühadel. Siis mindi harilikult kaugemaile õitsimaadele, mis olid mõnikord tavaõiguse kohaselt mitme külakonna või isegi mitme kihelkonna ühiseks kasutamiseks (näit. Annemäe ümbrus Karksis¹⁵, Viira sööt Mustapali küla juures Tarvastu, Paistu ja Viljandi kihelkonna piiril jne.).

Õitsilkäimise omapärasustest kasvasid välja esmajoones Lõuna-Eestis erilised õitsilaulud (B). Lihtsamal kujul olid need huiked ja helletused, millega anti üksteisele märku õitsile minnes (nr. 1—5). Huikeid tekkis eriti neis paikades, kus talud ei asetsenud küladena koos, vaid hajali. Õitsiliste huiked ja helletused olid muusikaliselt lähedased vastavate nähtustega karjaste repertuaaris. Vahel liikus kutsehüüete meloodia mööda naturaalheliiredelit, ühtlasi vaheldusid aeglased rütmid kiiretega, — nõnda sarnanesid need karjapasuna signaalidega (vt. nr. 3). Ka pikemad õitsilaulud kasvasid välja kutsetest, kuid sisaldasid mitmesuguseid õitsiga seotud olustikukujutusi ja silmapaistvat määral poiste ja tüdrukute vahelist vastastikust heatahtlikku pilget. Leidus ka tavandilisi laule mõne väljakujunenud kombe täitmisel, näit. lehiste toomisel magamisasemeiks (vrd. nr. 10 lõppvärsse). „Hommikupoolel andis iga poiss ühele neiule nua, ja see pidi siis metsa minema lehesid lõikama, et neist pehmeid asemeid teha, kuhu ka magama heideti. Neiud läksivad laulu laskes metsa:

Kellel kakume nee kaselehe?
Neile valla vaesteella jne.

Siis tehti okstest pehme ase maha, pandi valge palakas peale ja siis heideti tule ümber magama.” Nii toimus lehiste toomine Karksis H. Vaabeli kirjelduse järgi 1891. aastast. — Pikemal lauludel puudusid aga spetsiifilised, ainult õitsilauludele omased viisid. Neid lauldi kohalike üldiste lüüriliste laulude, harvem tavandilaulude viisidega.

Feodalismiaegsest külaühiskonnast ta sisemiste suhetega ja vahekordest mõisaga annavad põllutöödel lauldavad laulud veelgi selgema pildi kui karjaselaulud. Kroonikakirjutajad ja reisijad on märkinud sajandite kestel, et liikudes eestlaste maal kuuleb põldudel kõikjal laulmist. Rahvaluulekogujad ongi hiljem rohkem arvul kirja pannud selliseid laule, mida lauldi viljalõikusel ja linakatkumisel, samuti loovõtmisel, sõnnikulaotamisel ja muudel välistöödel. Nendest materjalidest nähtub, et heinatöölaulud (E) olid arenenud kõigepealt mõnedes Kesk- ja Lääne-Eesti piirkondades, suurte jõeluhtade ja puisniitude aladel. Neis paikades astusid ka jõulu- ja näärikommetes õlgede asemele heinad. Sõnnikuveo ja -laotamise juures kasutati erilisi laule

¹⁵ Pidustustest Annemäel on mitmeid teateid juba XVII sajandist. Eriti annepäeval kogunenud siia palju rahvast, ka väljastpoolt oma kihelkonda. Vaatidega toodud kaasa õlut. Mõnikord tulnud Annemäele isegi kaupmehi kaubaga.

Joon. 5. Rukkiõsumine Sõrves.

(C) Ida-Eestis (Setumaal, Peipsi ääres ja Alutagusel). On näha tunduvaid ühisjooni vastavate vene, valgevene ja latgale kommete ning lauludega. Schlegel kõneleb oma reisikirjeldustes XVIII ja XIX saj. vahetuselt ka äestamislauludest. Hiljem pole neid aga enam leitud¹⁶. Kuid kõigis nimetatud laululiikides peale lõikuslaulude oli siiski vähe spetsiifilisi teksti- ja muusikajooni, need olid sarnased või lähedased kas kohalikule olustikulisele lüürikale või lõikuslauludele.

Lõikuslaulud (D) olid eesti vanemas laulutraditsioonis hästi arenenud. Nende lai temaatika ulatus ergutus- ja lausumishüüetest kuni mitmekülgsest arendatud lauludeni, mis sisaldasid teravaid väljaastumisi ekspluateerimise vastu, kuid vahel ka hoogsaid peomeeleolusid.

Lõikuslaulud kajastavad suurel määral algelist töötehnikat, mis püsis viljakoristamisel läbi feodalismiajastu. Lõigati (põimiti, õsuti) nimelt sirbiga: rukist teravaks käiatud rukkisirbiga, tõuvilja aga nüri sirbiga pooleldi ühes juurtega katkudes. Sirp kuulub vanemate põllutööriistade hulka. Praegu tuntud raudsirbi tüübid põlvnevad meil alles 1. aastatuhandest m. a. j. Vanem neist on Lääne-Eestis püsinud hambutu tüüp, kuna rohkem ida pool levinud hambuline sirp on saadud (ühes nimega) slaavi hõimudelt vahest aastatuhande teisel poolel. Heina niideti juba neil aegadel vikatiga. XVIII sajandil

¹⁶ Olgu tähendatud, et äestajate laulud olid hästi tuntud lätlastel.

hakkasid talupojad tõuviljagi vikatiga koristama, kuid mõisates nõuti ikka edasi sirbiga õsumist, kartes viljapeade pudenemist niitmisel. Vikatit ja rautsi¹⁷ hakati ka taludes rukkilõikusel kasutama alles XIX ja XX sajandi vahetusel. Kohati lõigati sirbiga veel hiljem, näiteks Setus, ja ka neil juhtumel, kui õlgi vajati katuste katmiseks. Töö sirbiga edenes aeglaselt. Lõikustöö oli aga kiireloomuline — nii tuli töötada väga pingeliselt. Pidev küürutamine tegi seejuures selja haigeks.

Peale algelistest tööriistadest tingitud raskuste on lõikuslaulude iseloomu kujunemist mõjutanud mõisaorjus, mis jättis minimaalselt aega koduseks tööks ning hävitas töörõõmu. Eeskätt tuli koristada mõisavili, milleks aeti välja kogu valla rahvas, kaasa arvatud lapsed. Et valgustada lähemalt lõikustööd mõisapõllul, selleks toome tsitaadi Chr. H. J. Schlegeli reisikirjelduste I köitest, mis kõneleb elu-olust Põhja-Eestis 1780-ndail aastail:

„Talupoeg peab päikesetõusuga põllul olema ja härja tööd algama. Eile nägin ma mehi ja naisi, suuri ja väikesi, mõisapõldudel rukist lõikamas. Kubjas (talupoeg külast, kes inimesi tööle saadab) ja opman, kes vaatab kogu majapidamise järele, seisid keppidega nende taga, ja kes iga silmapilk sirbiga peotäit ei tõstnud, selle selg andis seda tunda. Ikka jooksis neil higi mööda põski alla, ja siiski lõikasid nad neile inimestele mitte küllalt usinalt. Mina vähemalt pole oma elus veel kedagi nii kiiresti lõikamas näinud.

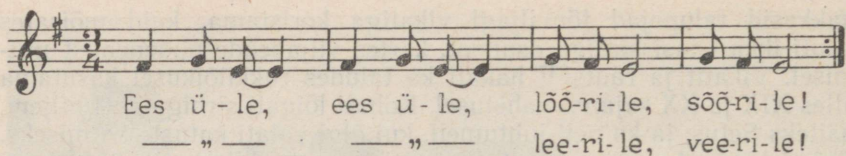
Kell 8 lubatakse neile pool tundi eineks. Siis töötatakse jälle kuni 12-ni. Nüüd süüakse lõunat. Aga siitpeale kuni päikeseloojanguni (seekord pool üheksa) oli neil pidevalt sirp käes. Sel ajal lubati neil järele jätta.”

Talupoeg sai nõnda oma põllul töötada öösiti, vihmaste ilmadega ja siis, kui lõikustööd mõisapõllul olid juba lõpetatud. Lõikuslaule on tekkinud nii mõisa- kui kodustel põldudel. Üheaegse töötamise juures oli küla nõorimaadelgi lähestikku suur kollektiiv, mis soodustas laulmist. Laulmine aga kergendas tööd.

Põldudel olid lõikajaiks peamiselt naised. Meeste osaks oli esma-joones hakkide ja aunade tegemine. Ka lauljaiks olid naised, välja arvatud mõned tavandilised retsiteerimised lõikuse algusel ja lõpul, mida kombe kohaselt pidi toimetama peremees (kuid sedagi mitte alati). Nõnda kirjutab A. W. Hupelgi XVIII sajandil (küll pisut halvustavas toonis): „Laul on naiste tegevus. Põllutöödel, mängude juures jne. kuuleb ainult neiusid oma karjuva laulu kaudu üldist rahulolu avaldavat.” Nii on arusaadav, miks lõikuslaulud kõnelevad peamiselt naiste tööst, valgustavad eluolulisi nähtusi ja ühiskondlikke vahekordi naise, kõigepealt noore neiu seisukohalt.

Lõikuslaulud olid algselt võib-olla ainult lühikesed hüüded, mille abil lõikajad püüdsid hoogustada oma tööd, üksteist vastastikku ergutada, kuid mõnikord oma tööobjektigi maagiliselt mõjutada. Niisuguseid primitiivseid töölaulukei on puhtal kujul vähe säilinud. Võib arvata, et järgmisel Helme Koorküla kooliõpetaja K. Ruudi poolt kirjutatud unikaalsel näitel on olemas rahvapärane alus.

¹⁷ Lühikese varrega vikat, niideti ühe käega, teises käes hoitava reha abil. Tarvitusel lõunapoolseis piirkondades. Vrd. läti vienrocis.

Laulukene koosneb siin ainult hüüetest, kas poetilistest või maagilistest pöördumistest põllu poole, et vili sellel saaks „üles”¹⁸, lõikus jõuaks lõpule, „veerile”. Aegade jooksul, kui kujunesid pikemad laulud, püsisid säärased hüüded ainult refräänidena¹⁹ või algusvärssidena.

Suurem osa lõikuslaule algab pöördumisvärssidega:

Lõpe, lõpe, põllukene! ...
Lõpe, lõpe, põllukene,
vähene sa, väljakene,
saa otsa, saarekene! ...
Aja otsa, eekene,
veeri veerde, veerekene! ...
Üles, üles, põllukene! jne.

Mõned laulud (näit. nr. 1—2), koosnevadki ainult säärasteist värssidest, või neile lisatakse juurde veel noomitusi põllule, et töö sellel aeglaselt edeneb, ähvardatakse jätta ta lindude sasida jne. (nr. 3, 34, vrd. ka 32, 33, 35).

Seda laadi laulud olid sageli seotud tavanditega, mida toimetati lõikuse alguses või lõpus ning mille abil taotleti head viljasaaki ja isiklikku õnne. Veel XIX saj. keskpaiku oli üsna üldiselt kombeks, et esimene vihk (nn. hiirevihk) lõigati eraldi ning säilitati viljajätku hoidjana salves kuni jõuluni või koguni uue lõikuseni. Selle lõikaja, harilikult peremees või perenaine ise, retsiteeris erilisi laule, milles pöörduti otseselt põllu poole soovi või sõnumisega, et töö jõudsalt edeneks, põld kiiresti lõpeks. Niisuguseid laule on üles kirjutatud Muhu saarelt, kus läinud sajandil olid veel võrdlemisi hästi säilinud arhailisemad kombad ja laulud „õsumisel”. Näiteks:

Edene, edene, eekene,
põgene, põgene, põllukene,
usinast otsa, pea peenra,
kuperda kuhja, naperda napra!
Et sa nüüd küll suur oled,
küllab sa pea pisikseks lähed!

¹⁸ „ees üle” algkujuks on sünkopeeritud „üle-ès üles”, mis on umb. sellisena ka Mulgimaa „leesituste” refrääniks.

¹⁹ Vrd. refräänne üles, elele, lõpele jt.

Teine Muhu variant jätkab:

... küll see vägi sind vähendab.
Sind tuleb sõda sõtkuma,
vahedraudad raiuma,
vanad naesed, valjud naesed,
mustadkulmud kurjad neid.

Lõikuse lõpetamine toimus eriti pidulikult. Mitmesuguseist tavandeist, mida sel puhul peeti, olid lauludega seotud „põllu ülestõstmine” ja „sirbiviskamine”. Viimaste kõrte lõikaja tõstis need sirbiga kõrgele üles ning soovis, et vili kasvaks tuleval aastal pikaks ja annaks rohket saaki:

Üles, üles, põllukene!
Nii pitkaks, nii pitkaks tuleva aasta!
Täide tinnid, täide tannid,
täide laste laiad vatsad!
Pealt päilistele,
ohtrast oma perele,
küllalt külarahvale,
tuhat vakka tuulajale,
sada vakka sarjajale! (Muhu.)

Põllu ülestõstmist tuli viimati ette küll peamiselt Saaremaal ja Muhus, kuid nimetatud laul esines väga sagedasti sisemaalgi (vt. nr. 20—22), mis näitab ka vastava kombe varasemat laiemat levikut. Variantide mõte oli sagedasti sama: lubati juba ette vaestele, töötajatele ja külarahvale osa saagist, et lõikus järgmiselgi aastal õnnestuks. Kui need hiljem olid muutunud talgulauludeks, soovisid talgulised nende värssidega peremehele õnne, taotlesid meelitus-tega head kostitamist.

Ülemaaliselt oli tuntud sirbiviskamise komme lõikuse lõpetamisel (vt. laule nr. 24—26 ja 48 ja kirjeldusi nr. 26. ja 48. juures). Ennustati lõikajate tulevikku. Nagu enamik muidki tavandeid, omandas seegi lõpuks mängulise ilme. On tähelepanev, et regivärsilist rahvalaulu teksti, mida lauldi sirbiviskamisel, hakkas ühes sellega kõrvale tõrjuma Peeter krahv Mannteuffeli riimiline ümbertöötlus, ilmunud populaarses juturaamatus „Ajaviide peeruvalgusel” 1838. aastal (vt. näit. nr. 25).

Põllu poole pöördumise kõrval oli vanades lõikuslauludes teiseks põhimotiiviks lõikajate vastastikune ergutamise kiiremale tööle. Tõenäoliselt kasutati siingi algul lühikesi ergutushüüdeid, mis hiljem elasid edasi kas refräänidena (nagu „lõigake”, „hõigake, lõigake” jne.) või hüüdeliste algusvärssidena:

Lõikame ja lõpetame! ...
Lõpetame selle põllu,

vähendame välja laia!...

Rühikemi, rutakõmi,
tõtakõmi tõemeeli! jne.

Niisuguste põhimotiividega liitus lõikuslauludes mitmesuguseid realistlikke kirjeldusi tööprotsessidest ja kujutusi rahva tavadest. Kõneldi näiteks lõikusest mõisa ja küla põlispõldudel ja arumaadel (nr. 5), näidati traditsioonilisi söögikordi ja -kombeid (näit. nr. 12—21: lõuna-oota andmise lõpetamine pärast rukkilõikust, „haki-pudru” keetmine lõikuse lõpuks) jne. Mulgimaa linakatkumislauludes kirjeldati kõiki töid lina kasvatamise ja töötlemise juures (nr. 47).

Lõikuslaulude üheks iseloomulikuks jooneks on raske töövaeva kujutamine, mis oli suurelt osalt tingitud algelistest töötamisviisidest ning viletsaist tööriistadest²⁰. Samuti ei varjanud lõikajad oma eitavat suhtumist võõral põllul tehtavasse töösse. Feodaalse mõisa piiramatut mõjuvõim oli oluliselt määrav talupoja kõigis eluavaldustes. Nii ei jäänud küla ja mõisa vahelised vastuolud kajastumata ka lõikuslauludes, mis olid küllalt olulises osas loodudki mõisapõllul tehtaval ühistööl ning kandsid sellistena suuresti orjuslaululist ilmet. Liitigi oli lõikus üheks raskemaks osaks mõisale tehtavast sunnitööst. Vähene toit ja peks raske töö juures sai nõnda tähtsaks teemaks lõikuslauludes. Ei olnud haruldased sääraised juhtumid, kus vanemat laadi lõikuslauludele lisati juurde „ümberütlemisi”, nagu näiteks laulus „Lõikuseõlu” (vt. nr. 16—18, 43):

Et las ütlen ümber jälle,
las laulan sõnad tagasi.
Ehk on otsas orjavitsa,
peenderas on orjapiitsa,
saares on orjasugarad?!

Mõisaorjust kajastavate laulude kõrval leidub mõnevõrra laule ka peremehele tehtavast tööst, milles ilmneb samalaadset vastumeelset töösse suhtumist. Orjatöö kujutamisele liituvad nii ühes kui teises mitmesugused kättemaksu-motiivid: soovitakse, et põllule sureks suur härra, lubatakse sirp ära visata ja peotäied laiail pillata, manatakse pärast loojakut tehtud töö tondi kotti²¹ jne.

Tööd kodustel põldudel on näidatud eriti lõuna-eesli lõikuslauludes (vt. nr. 6, 29—33, 36—39, 41—42). Siin leidub palju ülistavaid värsse „venna nurmedest”, mis on mereni pikad. Nõnda näidati küll ka lõikuse raskust („suured nurmed tahavad lõikajat väsitada ja suretada”), ent ometi oli töö siin kergem: nende põldude

²⁰ Kõige ilmekamaid näiteid pakuvad siin laulud „Halb sirp” (nr. 7—8, 40) ja „Väsinud lõikaja” (nr. 9).

²¹ Siin on uskumust, et pärast päeva tehtud töö läheb tondile, rakendatud sulase või neitsiku huvides (vt. nr. 45).

jaoks oli töötaja kätel jõudu, ta ei „isunenud eele” ega „väsinud väljale”, vaid pani ise „pika põllu põdema” ja „suure nurme surema”. Kollektiivse töötamise tingimustes, kus põllul polnud ainult oma pere, sugenes lauludesse rohkesti võistlusmotiive ja viipeid kosjadele. Siin oli võimalik näha ja näidata kõige paremini noorte inimeste hinnatavaid omadusi, virkust, väsimatust ja vaevakartmatust. Rahvalaul õpetabki noormehi:

Sihi naista sirbi pealta,
viisa vikatilõelta! (vrd. E nr. 5).

Olgugi et lõikuslauludes kajastuvad selgesti töörasekused, eriti siis, kui tuli töötada võõral põllul ja sunni all, läbib neid laule siiski optimism ja enesekindlus ning neis peegeldub rahva suur tööarmastus. Lõikajad ergutasid üksteist töö juures laulma ja ilutsema:

Inne naaku i' mi' että alostama,
vahaviirtä mi' vallalõ võtma,
kui panõ mi' ilo ii pääle,
laulu panõ kui laja väl'ä pääle!

Ühistöö lõikusepõllul ja muudegi tööde juures kujunes lõpuks talguteks kitsamas mõttes, mille oluliseks osaks oli mitte enam vastastikune abistamine, vaid võõra tööjõu tasuta kasutamine. Nii-suguseid talguid hakkasid mõisad korraldama juba keskajal, presides nõnda talupoegadelt välja lisatööd. Feodalismi kriisi ja kapitalismile ülemineku tingimustes sai mõisatalgute korraldamine erilist hoogu. Talgute niisugusele ekspluataatorlikule iseloomule on viidanud ka Fr. R. Kreutzwald, öeldes: „See on modifitseeritud tööpäev odava tasuga, kus inimesed päeva läbi peavad töötama paljalt söögi eest.” Peamiselt feodalismi kriisi ja kapitalismile ülemineku tingimustes hakati ka külades sääraseid talguid korraldama. Tihti kandsid need küll lihtsalt töös mahajäänute abistamise ilmet. Ent siingi kasutasid kulaklikud talud head võimalust tasuta tööjõu ekspluateerimiseks, rakendades niiviisi tööle küla noorsoo kõrval ka talust ühel või teisel määral sõltuvaid inimesi. Töötaja huviks oli kostitamine ja lõbutsemine, mida peremees pakkus „talgu tagatipuks”. Sellest räägivad ka uuemad lõikuslaulud²². Need sisaldasid sageli etteheiteid ja pilget ihnsale pererahvale. Talgulaul oli viimane etapp lõikuslaulude ja teiste kollektiivselt tehtavate tööde laulude arengus. See irdus lõpuks üldse tööteemast ning hakkas käsitlema ainult lõbutsemist (vt. F).

Viljakasvatamist on tuntud Eesti alal juba aastatuhandeid, kuid algul oli see jahipidamise, kalastamise ja areneva karjandusegi kõr-

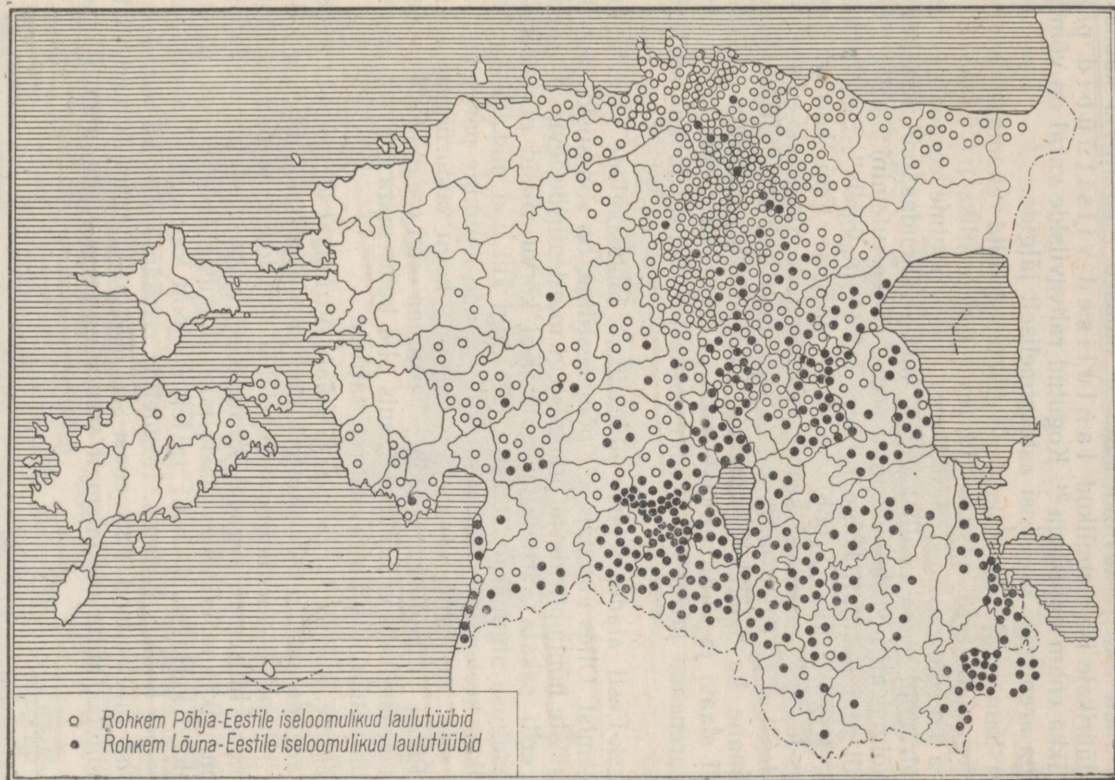
²² Vt. näit. laule „Põllu pulmad” (nr. 19), „Suur härg” (nr. 20), „Talguliste toit” (nr. 46), ka „Hea voos” (nr. 21), „Ohtule minek” (nr. 45) ja talgulaule (F nr. 2–6).

val võrdlemisi väikese tähtsusega. Alles meie ajaarvamise I aastatuhande alguspoolel kujunes siin põllundus üsna suurtel maa-aladel põhiliseks elatusalaks, ja nimelt põhjas Pandivere kõrgustikul, mõnevõrra ka Soome lahe rannikul ja Muhu väinade ääres, lõunas aga Sakala kõrgustikul, Tartu ja Otepää piirkonnas, kus olid soodsad looduslikud tingimused laialdasemaks alepõletamiseks. Väärib tähelepanu, et lõikuslaulude peamine levimisala langeb üldjoontes kokku tolleaegse põllundusliku asustuse piirjoontega (vt. joon. 6). Nii võib oletada, et selle laulurühma traditsiooni alused kujunesid nn. vanemal raua-ajal koos suurte edusammudega looduse vallutamise teel ning koos nendest edusammudest tingitud muudatustega ühiskondlikus elus ja rahva vaadetes. Silmapaistvalt tugev on olnud lõikuslaulude traditsioon arvatavasti juba algusest peale esiteks Järvamaal ja Lääne-Virumaal ja siis Kesk-Sakalas (hiljem kutsutud Mulgimaaks) kui põlistes põllunduse keskustes ²³. Nendes piirkondades, kus viljakasvatamine oli tol ajal ja hilisemailgi ajalooperioodidel vähem arenenud (näiteks suurtel aladel Lääne-Eestis ja paiguti mujalgi), olid lõikuslaulud nõrgasti juurdu- nud või puudusid hoopis.

Vaatamata ühistele põhimotiividele kujunes põhja- ja lõuna- eesti lõikuslaulude repertuaar oma ilmelt üsna erinevaks. Kõige tunduvamad olid erinevused aga lõikuslaulude muusikas. Just siin tulevad suure selgusega nähtavale kummagi endise hõimurühma põhilised muusikalised omapärasused ning lahkuminevad edasise arenemise teed.

Läinud sajandi keskpaiku Muhust kirjapandud kaunis vabavärsilistele lõikuse algus- ja lõpetuslauludele juurdelisatud märkustest võib oletada, et neid ei lauldud, vaid hüüti või retsiteeriti ühe lõikaja poolt. Niisugune loitsiv esitamisviis oli kahtlemata igivana. Sirbiviskamislaulu lauldi küll kooris, kuid Põhja-Eesti aladel olid XIX sajandil ja osalt isegi XX saj. alguses peaaegu kõikjal säilinud arhailised retsitatiivsed viisid (vt. nr. 24—26). Nende omapäraseks jooneks olid pikalt väljapeetud lõpphelid, mis koos mõnede hüpetega meloodias andsid viisile tekstiga kooskõlalise hüüdelise iseloomu. Selliseid viise kasutati paiguti ka teiste, lihtsamate lõikuslaulude juures (nagu nr. 1). Kuid mõnikord leidis niisuguseid hüüde-elemente rohkem arenenud lauludeski (näit. nr. 11 ja 20 — pikalt peetud lõpphelid, nr. 4 — kvardihüpe 1. taktis). Lõikajate igatsus- ja ootushüüdeid väljendati samuti kiigeviisidele sarnaste meetriliste sünkoopidega retsitatiivide abil (vt. nr. 13—14). Kõik niisugused arhaismid püsisid peamiselt Põhja-Eesti perifeerseis piirkondades. Järvamaal ja Lääne-Virumaal (osalt ka Kuusalu randadel) oli lõikuslaulude tekstiline ja muusikaline arenemine kulgenud

²³ Olgu siin viidatud Läti Henriku kroonikale, kus iseloomustatakse XIII saj. Virumaad järgmiselt: „Virumaa on viljakas ja väga ilus maa ja tal on avarad, tasased põllud.” Eriti kiidetakse Järvamaal asetsevat Kareda küla selle suuruse, ilu ja rahvarikkuse pärast.

Joon. 6. Lõikuslaulude levimisala,

kõige elavamalt ja kõige kaugemale. Nagu nägime, oli siin põhimotiividele juurde tulnud palju uusi lüürilisi ja satiirilisi jooni, mis sisaldasid kõigepealt rohket protesti feodaalse ekspluateerimise vastu. Ühes sellega arenesid viisidki edasi suurema laululisuse suunas. Vanad töö- ja tavandilauludele omased retsitatiivid kadusid, kuna lüürikale iseloomulikud laululised viisitüübid pääsesid ikka enam valitsemata²⁴. Kogutud rahvaviiside varal on võimalik seda arenemise protsessi asteastmeliselt jälgida.

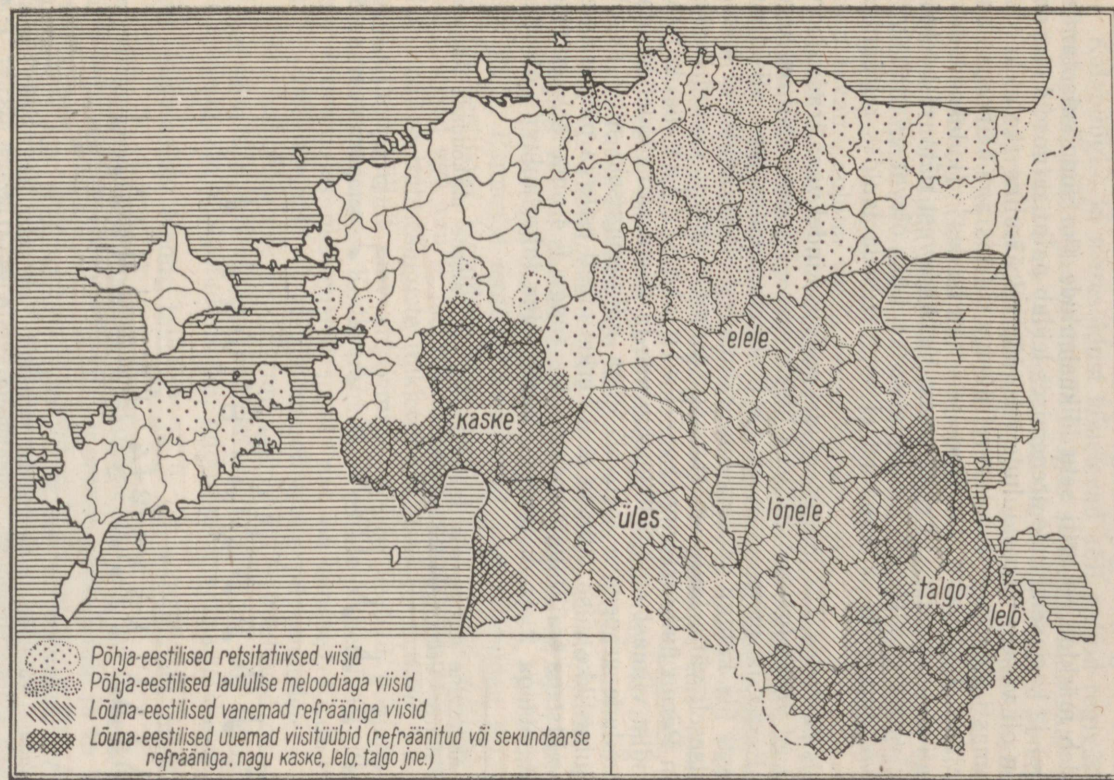
Ka lõunaeestilised lõikuslaulude viisid olid enamasti kvardi ulatusega lühikesed retsitatiivid, kuid iseloomulike hüüdeliste refräänidega iga värsi lõpus. Nagu nägime eespool, kordasid refräänid sama põhilist mõtet, mida väljendas laul tervikuna, s. t. kõigepealt pöördumist põllu poole, et see rutemini lõpeks. End. Ugandi alal kasutati kõige rohkem refrääni „lõpele”, Sakala alal aga refrääni „üles” (põhja pool omapärase lõpu kordamisega „üle-es-les-les” — sellest sealne lõikuslaulude nimetuski „leesitus” ehk „lešätus”). Tuleb märkida, et seda laadi refräänide traditsioon on omane ka teistele lõuna-eesti töö- ja tavandilaululiikidele, samuti slaavi ja balti rahvaste töö- ja tavandilauludele, olles eriti hästi arenenud ja säilinud lõuna-eestlaste, lätlaste ja bulgaarlaste juures.

Kesk-Eesti aladel leiame ulatuslikku lõikuslaulude repertuaari segunemist. Olles algupäraselt põhjaeestiline, on siin siiski kaugele üle endiste hõimupiiride ja praegustegi murdepiiride levinud lõuna-eesti, eriti sakala päritoluga laule. Kui kõrvu võisid eksisteerida mitmesuguse algupäraga tekstid (muidugi kui nad olid üle kantud kohalikku keelemurdesse), siis nõudis nende laulmine paratamatult ühtse viisi kujunemist teatava paikkonna kogu laulurühma jaoks. End. Põhja-Viljandimaa ja Põhja-Tartumaa ongi omandanud lõuna-eesti refräänilised viisitüübid²⁵, mis olid kahtlemata rohkem arenenud kui vanemad primitiivsed retsitatiivid.

Nägime, kuidas Järvamaal ja Lääne-Virumaal lõikuslaulud kaotasid aegade jooksul oma esialgse funktsiooni ja iseloomu ning hakkasid lähenema olustikulisele lüürikale. Analoogiline protsess toimus, kuigi hilisemal aegadel, ka mõnedes Kagu-Eesti piirkondades, kus muusikaline erinevus ühelt poolt lõikuslaulude (nagu varem vaadeldud karjaselauludegi) ja teiselt poolt väeslapse- ja orjalaulude vahel hakkas kaduma. Hüüdeline refrään kadus käibelt, kuna lüürilisi meeleolusid anti edasi mitmesuguste rütmilis-meetriliste vahenditega, mitte siis laiemalt arendatud meloodiaga, nagu Põhja-

²⁴ Vastavalt sisule leidub nende hulgas niihästi mažoorseid kui minoorseid viise. Viisi mažoorisusega on harilikult seotud suurem hoogsus laulmisel ning ühes sellega ka kindlam rütm. Skansiooni esineb neis palju sagedamini kui aeglastes ja minoorseis viisides.

²⁵ Siin laialt tuntud refrään „elele” tuleb kohalikust murdesõnast *elejad* ‘lõigatud vili’ (vrd. soome *elo*, mis tähendab peale ‘elu’ ka ‘lõikust’ ja ‘vilja’).

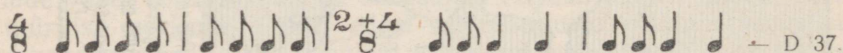
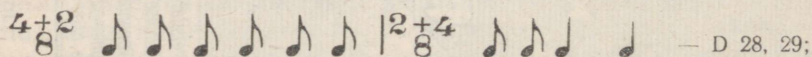
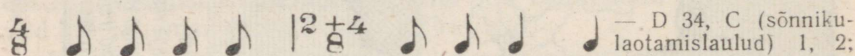
Joon. 7. Lõikuslaulude peamiste viisitüüpide levimisalad.

Eestis²⁶. Niisugune lõikuslaulude ja mõnede teiste töölaulude muusikalise uuenemise protsess haaras terve Kagu-Eesti lõunapoolsed piirkonnad Irboskast kuni Valgani. Uutel, rohkem lüürilist laadi viisidel oli üksikuid rütmilisi ja meloodilisi ühiseid jooni ida-läti (eriti Ida-Zemgale ala) ja valgevene rahvaviisidega samades laulu-liikides.

Tuleb märkida, et eriti setu lõikuslaulude (ka sõnnikulaotamislaulude) ja karjaselaulude arenemises leidub palju sarnaseid etappe. Ka siin oli vanem lõikuslaulude viisitüüp refrääniline (kolmekordse ja enamasti sünkopeeritud lelo-refraäniga²⁷, mis aga läinud sajandist alates kõigepealt lõunapoolseis „nulkades” (külakondades) asendati uute viisidega. Lelotamisest kui kaduvast nähtusest tekkis Setus legendegi. Nimelt jutustatakse, et Lelo olevat „vanahalva” tütre või ema nimi ja seepärast ei sobivat seda lauldes refräänina hüüda.

Neis paikades, kus lõikuslauludel puudus kindel vana traditsioon, puuduvad viisidelgi spetsiifilised liigile omased jooned. Nii on lugu Edela-Eestis ja mõnedes Kagu-Eesti kihelkondades, kus viisid on enamasti üle kantud teistest laulurühmadest. Refraäänidki ei kasva neis otseselt välja laulu sisust (nagu pulmalauludest võetud kaske-refraään Pärnu ümbruskonnas). — T a l g u l a u l u d e l, mis kujutavad endist viimast etappi lõikuslaulude ja teiste välistöödel lauldavate laulude arenemise teel, oli väga mitmesuguseid ning sageli üsna juhuslikke viise. Siin ja seal kerkis ometi esile ja pääses laiemalt valitsema trallitavaid meesteviise (nagu E 4 oma iseloomulike kvindihüpetega 2. ja 4. taktis). Spetsiaalne talgulauluviis oli are-

²⁶ Arenemine toimus siis samasuguselt kui samade piirkondade karjase-laulude juures. Vrd. meetrilisi kujusid:

²⁷ Vt. „lelotamisi” nr. 27, 30, 31. Olgu tähendatud, et neis viisides on mõnel määral rütmilist ja meloodilist sarnasust Mulgimaa „leesitustega” ja ka Kesk-Eesti „üles”-refraääniliste töölauludega (vt. A 24, D 32, 36, 38, 47, F 4, H 4). Kuid lelotamisel on ühisjooni ka läti karjaste „lelošana’ga”, isegi karjaste, äestajate ja teiste väljastöötajate „gavilēšana’ga” (= hõiskamisega). Viimaseid meenutab näit. setu lõikuslaulus nr. 27 esinev kõrge hüüe värsi lõpus. Lelo-refraäni ja selle mitmesuguseid variante tunnevad ka slaavi rahvaste tavandi- ja mängulaulud.

nenud ainult end. Põhja-Viljandimaal (nr. F 2), kuid see oli ühtlasi väga populaarne ning vastas hästi oma pisut stakaatolise laulmislaadi ja korduvate ülespidiste suure tertsi käikudega talgulise lõbusale ja kergele meeleolule.

Kalapüügist ja meresõidust kõnelevad küll paljud regivärsilised rahvalaulud, kuid vähe on nende hulgas selliseid, mida saab lugeda kalurilauludeks (G) selle sõna õiges tähenduses. Soome lahe äärest ja saartelt on siiski kirja pandud mõnede nõidussõnalise iseloomuga laulukeste tekste, mida kasutati võrgukudumisel, samuti võrkude sissepanekul ja väljavõtmisel koos mitmesuguste tavanditega, et kindlustada head kalasaaki. Enamasti on aga neid retsiteeritud või „positud” nagu loitse. Saaremaal ja Muhus laiemalt tuntud ja sageli viisigagi lauldud tursapüügilaul (nr. 1) esineb mõnikord tavandilauluna vastlapäeva kombestikis.

Ainult Setumaal on arenenud (või säilinud?) võrdlemisi rikkalik kalurilaulude repertuaar, mida lauldi kas järvel kalastades ja rannal kalu puhastades või pühapäeviti järvel ja jõgedel lusti sõites, samuti mööda veeteid kaupa vedades, heinale sõites jne. (nr. 2—6). Vastavalt neile mitmesuguseile olukordadele leidub lauludes kas rõõmsaid, isegi ülemealikuid motiive (kõneldakse kalajärve rikkustest, uljast kalurist, kes ei lase oma „müttamisega” külal magada ning lõhub turul oma raske kalasaagiga kaupmehe kaalud) või kurtmisi kaluri raske elu üle (kalamehe saatus on tundmatu, ei ole teada, kas ta tuleb tagasi või ei; palved tuulele, et see vaikiks sel ajal, kui kalamehed on järvel; „ei ole lainel latva ega veel oksa”, kust kinni haarata jne.). Esimesed motiivid on tuntud peale Setumaa lüürilistes ja lüro-eepilistes lauludes üsna ülemaaliliselt, kuigi rohkem sisetmaal, teised aga suurte järvede ääres ja eriti Soome lahe rannikul. Nagu näitab mitmesuguste folkloori-nähtuste võrdlemine, on Setumaal olnud küllalt elav suhtlemine mööda veeteid põhjapoolsete aladega, esmajoonel Kodaverega²⁸. Viimase vahendusel leidubki setu rahvaluules niisuguseid jooni, mis on omased Kirde-Eestile ja — osalt laiemalt — kõigile mereäärsele piirkondadele.

Setu kalurilaulude viisid (nn. „järve-ääl”) kuuluvad oma tüübilt, vaatamata sellele, kas neid kasutati töötades või lõbusõidul, õieti niisuguste peolaulude hulka, mida lauldi vabas looduses (vrd. näit. kiigelaule). Nende takt ($\frac{5}{8}$ ja $\frac{6}{8}$ või vahelduvalt mõlemad)

ja sellega seotud meloodiline liikumine on voolav ning kujutab hästi seda aeglast õõtsumist, mis on omane venesõidule ja ka kiigel „hällumisele”. Muljet süvendab veel mõnede viiside puhul fraasi tunduv pikendamine värsi lõpposa korra (,hand”). Lühikest tekstirida ja pikka viisirida sobitatakse omavahel rohkete vahesil-

²⁸ Pihkva järve ääres on rida setu kalurikülasid, mis kuulusid enamasti Petseri kloostri ja täitsid sellele naturaalkohustusi. Need kalurid tegid püügetki ka Peipsi järves. Kuid tõenäoliselt oli Kagu- ja Kirde-Eesti vahel ka mõningaid vanu hõimusuhteid.

pide ja -sõnade interpoleerimise teel. Olgu veel tähendatud, et paljudel laulikutel on kombeks pikalt väljapeetud vokaale kaheks jagada, neid *h*-hääliku vaheasetamisega katkestades (vt. näit. nr. 2). Rannäärseil on enamasti paar viisi, millest üht kasutatakse töö, teist „kul’atades”.

Uldjoontes võetult on peamiselt Ida-Eesti säilitanud ja arendanud ka sääraseid laule, mida lauldi metsa marjule ja lehisile²⁹ minnes ja sealt tulles (*H*). Ka neis leidis selliseid motiive, mis olid tuntud küll mujalgi, kuid ei kuulunud enam töölauludele. Marjuliste ja lehiseliste lauludel oli palju ühisjooni karjase- ja õitsilauludega. Domineerisid samuti kutsed ja hüüded, mille muusikaline väljendus meenutab sageli helletamisi.

Laulude kõrval, mida lauldi välistöödel, moodustasid küllaltki mitmekesise rühma kodustel töödel lauldavad laulud (*I*). Siia kuulusid kõigepealt niisugused lühikesed laulukesed, mille saatel lüpsiti lehma (nr. 1—6) ja löödi kokku võid (nr. 7—8), samuti keedeti toitu (nr. 9—10) või pruuliti õlut, kalja ja taari (nr. 11—12). Niisuguseid laule lauldi või loeti põhiliselt üksinda. Laulmine lühendas aeganõudvat ja igavat tööd, kusjuures sageli esinevad humoristlikud mõttekäigud löid eleva meeleolu. Lüpsilaul rahustas ja meelitas pealegi lehma, nii et see andis paremini piima kätte. Kuid ei saa eitada säärase laulude juures ilmseid maagilisi funktsioone. Lauldes ja lugedes oli vähemalt algselt peamiseks eesmärgiks sõnajõuga mõjutada lehmade piimaandi, kalja või õlle kangust, koore jõudsamat kokkuminekut ja toidu kiiremat valmimist. On tähelepanev, et Alutaguses lauldi võitegemislaulu ka jüripäeval naiste pidulike tavandite juures, mida toimetati just karjasaagi suurendamise lootuses.

Ülalnimetatud töölaule lauldi või retsiteeriti niisuguste tööde juures, kus viibisid ka lapsed või millest nad ühel kui teisel viisil võtsid osagi. Nii on mõistetav, et need laulud leidsid teed laste repertuaari ning lõpuks säilisidki peamiselt selles.

Mõned koduste tööde laulu lauldi suuremas kollektiivis. Nende hulka kuulusid laulud ketramisel, pesupesemisel, võib-olla isegi käsikivi veeretamisel. Kogu maal oli hästi tuntud käsikivilaul, milles pöörduti „kivikese hallikese” poole:

Eks sa võind meres mürada,
mere kaldaas karata,
enne kui tulid siia maale
minu pihtu piinamaie,
käeversa vaevamaie!

Variantides näidatakse, et käsikivil jahvatamine oli enamasti vaeslapse või teenijatüdruku ülesanne, keda „lükati lüpsikule, tõu-

²⁹ Lehiseliste toodi vihtade ja luudade tegemiseks, kuid ka lammastele talviseks toiduks.

Joon. 8. Ketraja.

gati toobriale ja käänati käsikivile”. Missuguseid laule lauldi tegelikult rasket käsikivi veeretades ja kuidas neid lauldi, sellest on vähe otseseid teateid³⁰. Setus siiski tuntakse selliseid käsikivilaule, mida lauldakse küll enamasti jahvatamist mänguliselt imiteerides, kuid millega mõnede andmete järgi saadeti ka tegelikku töötamist suurtel käsikividel ja mitmekesi (vt. nr. 13).

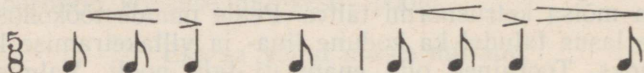
Suurema ja üsna mitmekesise laulude rühma moodustavad laulud, mida lauldi ketraja te kollektiivis igava ja ühetoonilise töö hoogustamiseks (vt. nr. 14—19). Laulmine sobis üldse ühiseil ketrusõhtuil, mida noored neiud ja naised korraldasid peamiselt sügistalvel. Niisuguseil õhtuil harrastati ka mängu. Nõnda võisid isegi spetsiaalsed ketruslaulud saata kord tööd ennast, kord töö jälgendamist ja mängulist kujutamist. Kuid laul aitas ketrajaid ergutada ka neil talvistel päevadel, millal tuli vokka tallata või kedervart keerutada mõisa ketrusnormi täites. Peale muude töökohustuste ja andamite lasus taludel ka kodune lina- ja villaketramise kohustus mõisa jaoks. Toorained olid enamasti talu poolt. Valmistöö tuli talvel üsna varakult mõisa toimetada, kus vastuvõtmisel oldi väga nõudlik. Vähimatki viga karistati lisaketrusega või lükati töö hoopis tagasi. Üldiselt olid andamid suured, nõnda et talu oma ketruste jaoks tuli kasutada öötunde püru valgelt. Ketruslauludes esinebki seetõttu rohkesti teravat sotsiaalset protesti (vt. näit. nr. 15—16). Töörõõmu hävitas töötegu kurnajale, ilmajäämine oma töötulemusest. Sellest kõneleb ketruslaul alatas:

³⁰ Terve rida regivärsilisi laule kõneleb näit. ka rehepeksmisest, kuid õine ränk ja tolmune töö ei soodustanud siiski selle juures laulmist.

Minge meie mõisaaie,
 lööge silmad seina peale;
 vaatke sinna varna peale —
 seal on meie ketramine,
 kõige talve tallamine,
 vaese voki veeremine,
 kahe käe katsumine.

Setu ühiseil tööõhtuil ja istjastel lauldud ketruslauludes on tööteemat arendatud laiemalt. Neiski pöörduakse kiirustavalt voki või kedervarre poole, lisatakse isegi ähvardusi, kuid laulu peamine rõhk on asetatud ketrajaneiu virkuse ja osavuse näitamisele. Sääraseid ülistavaid motiive kohtame ka setu pesupesemislauludes³¹. Mõnes paigas Setumaal oli kombeks, et terve külakonna naised kogunesid paar korda aastas ühel ajal ja vahel isegi ühistöös veehoidlate juurde või oja äärde pesu pesema. Enamasti toimusid niusugused suuremad pesemised jõulu ja lihavõtte eel. Töö juures, pesu väänates ja kurikaga ehk tõlvaga vaalides lauldi. Ühine laul sobis ka kodustel pesemistel, millest setu suurperedes võttis osa mitu naist.

Koduste tööde laule lauldi vahetult tööprotsessi juures, kuid peamiselt elutoa või mõne majandushoone seinte vahel. Nõnda on arusaadavad koduste tööde laulude muusikaski mõned erinevused väliste töölaulude muusikast. Neis puuduvad enamasti kaughüüde elemendid³². Isegi algus- ja lõpphelide kinnipidamine ja refräänide kasutamine on neis lauludes küllalt haruldane. Seevastu on nad oma rütmi, tempo ja meloodilise liikumise poolest enamasti tihedalt seotud vastava tööga ning sõltuvad selle iseloomust. See sõltuvus on eriti silmapaistev lüpsi-, võitegemise-, ketrus- ja käsikivilaulude juures. Kindla taktilise mõõdetusega käivad enamasti kaasas järsud liikumised meloodias³³. Ainult setu käsikivilaule iseloomustab võrdlemisi sujuv heliliikumine omapäraste rütmilis-meetriliste aktsentidega kohtadel, kus käsikivile anti hoogu. Enamik viise omab järgmist rütmiskeemi:³⁴

³¹ Setu pesemislauludes esinevaid motiive tuleb ette mujalgi, näiteks selistes vanades lüro-eepilistes lauludes, nagu „Ehted kadunud”, „Müüdnud neiu” jt.

³² Maagiline hüüe „uh-ui” tuleb ette küll näiteks taaritegemislaulus nr. 11, mis esindab Mulgimaa traditsiooni ning on säilitanud täiesti loitsiva iseloomu.

³³ Viisides valitseb teatav „kandilisus” (s. t. rõhutu heli on samakõrgune eelneva rõhulisega) — nr. 4, 8, 11, 12, 18, osalt 14; esinevad kvindihüpped — nr. 2, 7, 6; teatud helikäigud korduvad — nr. 7, 11 jne.

³⁴ Vt. näiteid mängude juures (III köide). Töölaulude juures esitatud näide nr. 13 oma 6/8-taktiga näitab hilisemat arengut.

Setu ketrus- ja eriti pesupesemislauludes kasutatakse kõigepealt mitmesuguste peolaulude viise, nagu see ongi loomulik suurtes kollektiivides ja mõnevõrra piduliku töötamisviisi puhul.

Nagu nägime, oli vanadel töölauludel mõnikord maagiline tähendus. Neid kasutati kui lausumisi ja loitsimisi, mille abil püüti ebausklike kujutuste kohaselt saavutada mingi eesmärk (näit. head saaki, töö kordaminekut, ilma muutumist jne.). Sõnalistel vormelitel arvati kas endil olevat mõjuvõimu või nende abil seletati maagilisi tegevusi ja tavandeid. Kõige sagedamini kasutati aga lausumissõnu mitmesuguste haiguste ravimisel (J). Käesolevas väljaandes on toodud lisaks töölauludele niisuguste lausumissõnade näiteks lühikesed „naba-arstimise“ sõnad, mida kasutati vastava ravimisprotseduuri juures.

See fakt, et „muistsed tööinimesed“ andsid sõnajõule nii suure tähenduse, seletab meile suurt kunstipärasust lausumissõnade väljatöötuses. Vanemad arstimissõnad on nagu töölauludki loodud väga kujukas regivärsi-vormis, rikkaliku keele, alliteratsioonide, parallelismide ja paljude muude poeetiliste võtetega. Eriti lähedased on lausumissõnad oma kunstiliste vahendite poolest lüürilistele rahvalauludele³⁵. Uuemad „sõnad“ lähenevad oma sisult ja stiililt aga proosalistele kiriklikele palvetele ja apokrüüfilisele kirjandusele. Palvete mõjud on tunginud vahest isegi vanadesse regivärsilistesse loitsudesse.

Haiguste loitsimist peeti üldiselt salajaseks toiminguks, mida täielikult ei tohtinud kuulda võõra kõrvad, seepärast loeti neid enamasti sosistades, „posides“ — pooleldi lauldes, pooleldi lugedes. Väga iseloomulik oli niisugune esitusviis, kus värss-osade puhul kasutati võrdlemisi kindlat meloodiat, juurde lisatud proosa-laused ja hüüatused aga omandasid täiesti parlandolise väljenduse.

Lausumissõnad on väljasurnud rahvaloomingu liigiks. Kirjanduskuse ja kultuuri tõus, eriti professionaalse meditsiini levimine rahva laiaadesse hulkadesse võtsid neil eksisteerimise aluse. Ainult

³⁵ Näiteks pikemaist arstimissõnadest toome nabasõnad, mis on kirja pandud Kanepist a. 1632 ning säilitatud ühes nõiakohtu protokollis:

Koh nabba kosto nabba
koh nabba kutzutatt
ald rakasta aya
lebbi pehnesta wossa
ulle wahatza warricku,
kuld huhmern surrutat
kuld picklin pissetatt
Maria wihatasa Maria pesta.

[= Kogu, naba, kostu, naba! Kogu, sind, naba, kutsutakse alt raagudest aia, läbi pähna vösa, üle vahase variku. Kulduhmris sind surutakse, kuldpekliga pekstakse. Maarja vihatas (?), Maarja päästa!]

Niisuguste nabasõnadega on mõnikord liidetud muidki motiive, nende hulgas ka J-sarnaseid.

võrdlemisi väike osa lausumisvormelitest on omandanud uue, märgulise või ajaviitelise kvaliteedi ning jätkavad sellistena oma olemist lastefolklooris.

*

Eesti regivärsilises rahvalaulus kajastuvad kõik feodalismiaegse talurahva tähtsamad tööalad. Need on andnud ainet nii töölauludeks otseses mõttes kui ka tööteemalisteks lauludeks. Esimesed abistasid inimest aega ja vaeva nõudvate tööde sooritamisel. Kaua on säilinud neis ürgne funktsioon, püüde sõna abil mõjutada ja tõsta tööjõudlust ning viljakust. Kuid töölaulud kajastavad ka töötingimusi ja inimese suhtumist töösse, annavad oma hinnangu tööle, mis võis olla klassiühiskonnas küll väärtuste looja, kuid samuti kurnamisvahend.

Töölaulud kui vanimaid rahvalaulu liike on läbi elanud ise pika arenemistee, kuid tema rüpest on välja kasvanud ka terve rida muid nähtusi, mis on pannud aluse uutele liikidele. Niisugusena omavad töölaulud hinnatava koha mineviku väärtuslikus kultuuripärandis ning aitavad selgitada palju olulisi küsimusi rahvaloomingu, selle hulgas ka rahvamuusika arenemisteel.

ТРУДОВЫЕ ПЕСНИ.

Старейшим видом народной песни следует считать трудовые песни, которые непосредственно сопровождали процессы труда и имели целью тем или иным способом облегчить и организовать труд человека. Но с трудовыми процессами, особенно с их началом и окончанием, были тесно связаны торжественные церемонии и обряды, которые также сопровождались пением соответствующих песен. С развитием общественной жизни расширилось и первоначальное содержание трудовых песен, и в них все более стали находить выражение мысли и чувства, связанные с личными переживаниями и общественными отношениями людей.

Поскольку трудовые песни могли возникнуть (пользуясь словами М. Горького о народной поэзии вообще) «лишь при непосредственном участии создателя в творческой работе действительности, в борьбе за обновление жизни», то они являются важным материалом для изучения трудовых процессов, сформировавших человека, они говорят о том, как неразрывно связаны между собой труд и мышление, с одной стороны, и художественное изображение жизненных явлений, с другой. Естественно, что трудовые песни, как таковые, дают нам представление и об основных направлениях в развитии поэтического и музыкального языка народа.

Среди старых эстонских народных песен встречается сравнительно много трудовых песен, которыми сопровождались почти все коллективно и индивидуально выполняемые работы. Особенно богатое и многостороннее развитие получили пастушеские и жатвенные песни, т. е. песни, бытование которых было обусловлено теми важными местами, которые занимали скотоводство и земледелие в жизни народа уже на протяжении двух-трех тысячелетий. В этих трудовых песнях наиболее четко сказываются и пройденные этапы художественного мышления и способов выражения, начиная от простых восклицаний до ярких картин общественной жизни и ее противоречий.

Пастушеские песни (А) представляют собой в старом эстонском фольклоре весьма важную и четко выделяющуюся группу трудовых песен. Пение и игра на музыкальных инструментах составляли неотъемлемую часть жизни и деятельности па-

стуха. Они представляли собой вид развлечения в одиночестве и в то же время помогали поддерживать связь с другими пастухами и домом. Но пение и музыка имели практическое значение и в том отношении, что, слыша человеческий голос, стадо не так разбредалось и волки держались от него дальше.

Необходимостью петь во время пастьбы объясняется и происхождение различных более или менее импровизированных возгласов, которые обычно непритязательны по смыслу или даже вообще не оформлены словесно, но достаточно эмоциональны и хорошо разработаны в музыкальном отношении. Эта традиция, которая, в соответствии со своим характером и назначением (аукание, подача сигналов и т. д.), содержит в себе много устойчивых черт, возникла уже в незапамятные времена, у первобытных охотников и пастухов и продолжает жить до настоящего времени. Однако создание значительной части старых пастушеских песен относится несомненно к эпохе феодализма. В них находят всестороннее отражение тогдашние условия жизни пастухов и общественные отношения в деревне в ярком художественном воплощении.

В крепостнической деревне господствовала почти повсеместно коллективная пастьба скота. Всем населением деревни использовался общий выгон, где все крестьянское стадо паслось под наблюдением наемного деревенского пастуха, обычно пожилого человека. В подпаски ему давались дети из отдельных крестьянских дворов, причем порядок чередования дворов был заранее установлен, тогда как число рабочих дней каждого подпаса зависело от поголовья скота. Развитие капиталистического сельского хозяйства во второй половине XIX в. повело к размежеванию крестьянских земель, вследствие чего общие пастбища и выгоны были ликвидированы, в первую очередь в материковой части страны. Долее всего коллективная пастьба скота просуществовала в условиях системы душевых наделов в Сетумаа. Однако, наряду с этим, уже в эпоху феодализма практиковалась и подворная пастьба скота, преимущественно в тех местностях, где это обуславливалось особенностями ландшафта и разбросанностью хуторов, как, например, в холмистых и изрезанных долинами частях южной Эстонии. В этих местностях каждый крестьянский двор пас свой скот отдельно на общем или на своем выгоне, причем пастухами (как в других местах подпасками) были, главным образом, дети батраков и бобылей данного двора, или взятые на воспитание сироты. Продолжительность рабочего дня, пребывание на открытом воздухе в любую погоду и крайне скудная пища делали жизнь пастуха исключительно трудной. Поэтому в пастушеских песнях часто разоблачаются эксплуататорские отношения в деревенском обществе, носившем явные признаки расслоения уже при крепостническом строе, и находит выражение резкий социальный протест.

Различия в способах пастьбы скота весьма ясно сказываются как в самом репертуаре пастушеских песен, так и в границах их

распространения. Специфический репертуар деревенских пастухов ограничивался в основном песенной подачей знаков хозяйкам утром и вечером (см. № 24 и 25), но и они заменялись по большей части сигналами пастушеской трубы или рожка. Когда собиралось больше подпасков или пастухов с нескольких крестьянских дворов, они нередко пели и играли на музыкальных инструментах, но песенный репертуар обычно носил при этом общий лирический характер. Специальные пастушеские песни создавались, в первую очередь, отдельными пастухами, и преимущественно в местностях южной Эстонии, причем в большей мере среди детей, чем среди взрослых. Ярко выраженный импровизационный характер, сравнительная скудость текста, наряду с хорошо развитой мелодией, — таковы основные внешние признаки пастушеской песни.

Принимая во внимание функции пения и вытекающие из них особенности песен по содержанию и по форме, пастушеские песни можно разделить в основном на 3 группы:

- а) песни без слов и взаимные оклики пастухов, т. н. *helletused*,
- б) песни пастухов и
- в) песни провожающих и встречающих стадо.

Под названием *helletused* следует понимать прежде всего мелодически развитые возгласы и музыкальные выражения настроений, которые либо исполнялись совершенно без текста и состояли лишь из определенных гласных звуков (*y, a*), либо сводились к пению особых междометий (*helle, ella, õlle, allea, õe* и т. д.)¹. Иногда, однако, вставлялись, наряду с междометиями, импровизированные или традиционные призывы и сатирические замечания. *Helletused* пели для собственного развлечения, а также для поддержания связи с другими пастухами, взаимно переключаясь или выражая свое отношение к соседним пастухам. Чаще всего пели утром и вечером, когда голоса были слышны на более далеком расстоянии. В акустическом отношении такое пение лучше удавалось в холмистых местностях вблизи лесов.

Каждый пастух обычно создавал себе своеобразную песню — *helletus*, чтобы другие уже по мелодии и способу исполнения знали, кто поет. Но и в одиночестве пели на разные мелодии, выражавшие различные чувства и настроения: одни из них пелись утром, другие вечером, одни в хорошую, другие в ненастную погоду, в одних отражалось веселое настроение, в других печаль и тоска и т. д. (Напр. № 6—8, 9—11, а также 17—19.)

Музыкальная сторона пастушеских *helletused* характеризуется прежде всего вокализацией. Используются различные мелодические украшения. Музыкальная фраза становится таким образом в некоторых случаях весьма обширной. Песня построена, так сказать, на «долгом дыхании», что в других видах старой народной песни представляет собой редкое явление. Ритмическое строение

¹ Отсюда и соответствующие названия такого пения: *aatamine, helle-tamine, ellatamine, õlletamine, alletamine, õetamine, õotamine* и т. д.

песни носит сравнительно свободный характер, определенное деление на такты большей частью отсутствует. Во многих *helletused* долго выдерживаемые акцентированные звуки и окончания мотивов чередуются с быстрыми пассажами. Следует еще отметить, что первая музыкальная фраза состоит часто из двух коротких и достаточно четко отделенных друг от друга попевок — выкриков, за которыми следует длинная, с плавным движением, заключительная фраза (см. № 3—5, 10—13). Иногда в конце присоединяется короткая кода, интонационно напоминающая сигналы пастушеской трубы (см. № 18—21, ср. также пастушеские песни № 32 и 45, и № 2 из песен, связанных с ночным).

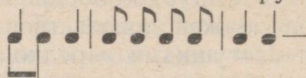
Наряду с *helletused* в старом эстонском фольклоре имелось немало пастушеских песен. Этими песнями сопровождалась прежде всего действия, связанные с пастьбой скота, начиная от выхода стада на пастбище до возвращения его вечером домой; в них изображались взаимные отношения пастухов, и в то же время они были связаны с различными обрядами. Такого рода пастушеские песни отличались простотой и краткостью, но зачастую содержали в себе красочные картины природы и были богаты юмором. Большинство этих песен было создано пастухами-подростками. Песни, посвященные взаимоотношениям пастухов, были близки к *helletused* и содержали, в первую очередь, взаимные приглашения, к которым присоединялись однако и другие мотивы (пастухи указывали подробнее причины приглашения, восхваляли свое пастбище, высмеивали других пастухов и т. д. — см. № 26—27, 32—33). В общем эти песни носили юмористический и сатирический характер. К стаду обращались прежде всего с песнями о подножном корме и о возвращении домой. Из них песня «Пасись, стадо!» (№ 28—31) является наиболее широко известной пастушеской песней. Интересно отметить некоторые расхождения в отдельных ее редакциях. Так, в песнях северной Эстонии стадо призывается спокойно есть или спать после еды, чтобы пастушка имела возможность заниматься своим рукоделием. Между тем в южно-эстонских редакциях (которые распространились отчасти также в северном и западном направлении) выступает на первый план эстетическое восприятие природы. Эта черта свойственна в южной Эстонии не только народным «пасторалиям», но и вообще всем старым народным песням. Прежде всего именно в южной Эстонии пастухи стали обращаться с глубоко поэтическими и прочувствованными песнями к дождю (№ 37), прося его не мочить пастуха, а также к солнцу (№ 39—41), прося его, чтобы оно катилось к своим сестрам и братьям и отпустило пастуха домой.

Жизнь и работа пастухов в целом изображаются во многих известных по всей стране песнях, причем подчеркиваются тяжелые условия, в которых им приходилось пасти. Пастух должен терпеть голод и холод, он не знает дней отдыха, которые бывают у других, и т. д. (см. № 34—36, 38). С большой остротой показывается в них глубокий антагонизм между хозяйкой двора и па-

стухом, дурное обращение с последним и скудная пища, которой он должен довольствоваться (№ 49—51). Поскольку пастухами и пастушками нередко были сироты, в песнях говорится о злой хозяйке, как о мачехе, которой противопоставляется родная мать (№ 41, 46—48, 50). Разоблачающие эксплуататорские отношения песни, большинство которых относится к вечерним пастушеским песням, часто заканчиваются проклятиями и прямыми угрозами по адресу хозяев, что также является одной из характерных черт пастушеских песен. Пастушеские песни, отражающие общественные отношения, продолжали бытовать и развиваться и в период капитализма. Вследствие этого в словесном оформлении и музыке позднейших записей этих песен встречаются некоторые новые черты. Большинство песен хозяек, провожающих стадо, было записано в Сетумаа. Здесь у хозяек был обычай собираться по утрам в воскресенье на выгоне и петь песни, пока сюда не сходилось все деревенское стадо, что повторялось и в воскресные вечера в ожидании возвращения стада. В рабочие же дни у хозяек для этого не было времени. В некоторых местах этот обычай (*õllõtaminõ*) соблюдался лишь утром иванова дня, когда хозяйки с пением провожали стадо до пастбища. Тематика песен была в общем та же, что и в пастушеских песнях: пели о проводах стада, о тучных пастбищах, о ленивых хозяйках и т. д. Некоторые отдельные следы таких проводов стада с пением были отмечены и в других местностях южной Эстонии. Домой стадо загонялось обычно особыми возгласами (№ 57—58).

В музыкальном отношении пастушеские песни, как и песни провожающих стадо, отличаются большим разнообразием. В них наблюдаются как функциональные, так и региональные различия. В песнях юго-восточной Эстонии рассмотренные выше возгласы и междометия обратились в короткие припевы, которые помещались не только в конце, но даже и в середине стиха². Иногда за таким стихом с припевом следовал еще ряд восклицаний и междометий, однако, несмотря на черты сходства с *helle-tused*, музыка пастушеских песен с припевом была все же не так свободна в мелодическом и ритмическом отношении. Редко выходящий за пределы кварты речитатив развивался в сравнительно твердом такте; выдерживание звуков имело иногда место в начале стиха и в конце припева, мелодических украшений было мало. В песнях таким образом большее значение придавалось тексту. На мелодии с припевами пелись весьма различные пастушеские песни. Вообще они принадлежат, повидимому, к наиболее старому типу народных мелодий южной Эстонии в этой группе песен. В Сетумаа т. н. *õllõtaminõ* сохранилось в северной части территории, и только в песнях о проводах стада. В южной части Сетумаа *õllõtaminõ* заменилось в этих песнях новой мелодией, в

² Песни с припевом в конце стиха см. № 24, 27, 30, 37, 39, 40, 42, 47 и 49, с припевом в середине и в конце стиха № 26, 32, 33, 50, 52, 53 и 55.

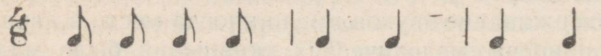
метрическом отношении напоминающей до известной степени русские трудовые песни (метрическая схема:

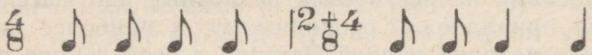
см. № 46, 54, 59, ср. также № 58). В песнях сетуских пастухов заняли господствующее место мелодии, напоминающие причитания (№ 31, 36). Эти мелодии охватывают обычно два стиха, причем конечный слог второго стиха не поется, но зато долго выдерживается предшествующий ему слог. Такого рода мелодии первоначально были характерны, вероятно, для элегических песен, в которых изображались тяжелые условия жизни пастухов. Впоследствии они распространились в некоторой мере и на другие пастушеские песни.

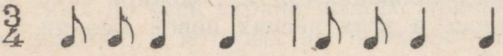
С течением времени некоторые пастушеские песни потеряли свой первоначальный характер и стали приближаться к бытовой лирике; в то же время многие лирические песни (в большинстве случаев из числа сиротских и песен о неволе) заняли прочное место в песенном репертуаре пастухов. Таким образом в пастушеских песнях стали обычными типы мелодий песенного склада, выражавшие печаль, тоску, жалобы на тяжелую жизнь, социальную несправедливость и т. д. Такие чувства и настроения выражались в песнях южной Эстонии главным образом путем метрических удлинений последних слогов стиха³. — В пастушеских песнях северной и западной Эстонии (а также отчасти и в т. н. Мульги-маа) господствовали повсюду типы мелодий, свойственные лирическим песням, без всяких специфических черт пастушеского репертуара (см. № 25, 28, 44, 51). Характерные особенности пастушеских песен получили развитие лишь на побережьях Куусалу и Йыэляхтме (№ 29, 34—35).

Возможность коллективного пения и других развлечений открывалась для молодежи и в связи с хождением в ночное, что означало обычно участие всей деревенской общины в ночной пастьбе рабочего скота. В ночное ходили главным образом в пе-

³ Встречаются следующие метры:

 — № 38, 48, 56;

 — № 41, 43;

 — № 39. — Мелодии с

такими метрами получили широкое распространение и в других трудовых песнях, особенно в жатвенных.

риод весенних полевых работ, так как в это время не хватало домашнего корма для скота. Это явление исчезло вообще уже во второй половине прошлого столетия, когда в условиях развивающегося капитализма было приступлено к размежеванию прежних общих выгонов и к расширению кормовой базы путем введения травосеяния. Только в некоторых уголках страны, напр., в Сетумаа, хождение в ночное имело место еще в текущем столетии.

Способы хождения в ночное были в отдельных местностях страны весьма различны. Так, например, в юго-восточной Эстонии оно было организовано совершенно так же, как и пастьба деревенского стада: для присмотра за скотом нанимался пожилой человек, в помощь которому давались подпаски, т. е. подростки, посылаемые в определенном порядке отдельными дворохозяевами. В северной Эстонии, где рабочим скотом были в основном смиренные и медлительные волы, в ночное ходили обычно девушки. В т. н. Мульгимаа и некоторых других местах (например, в северо-восточной Эстонии) с лошадьми отправлялись в ночное молодые парни, сами работавшие с ними, а в помощь им посылались из каждой семьи девушки, которые фактически и присматривали за лошадьми. В таком коллективе неизбежно устанавливался известный порядок, вырабатывались обычаи, за соблюдением которых следил выборный (староста). Ночное было местом общения и развлечений молодежи: здесь устраивались игры и пелись песни вокруг костра. Особенно торжественно справлялся этот обычай по воскресеньям и в другие праздники. В эти дни уходили обычно на более далекие пастбища, которые в некоторых случаях, согласно обычному праву, находились в пользовании нескольких деревенских общин или даже нескольких приходов (напр., окрестности Аннемяги в Каркси⁴, Вийраская пустошь близ деревни Мустапали на границе приходов Тарвасту, Пайсту и Вильянди и т. д.).

Описанный обычай породил, прежде всего в южной Эстонии, особые песни, связанные с ночным (В). Первоначально это были отдельные оклики, которыми подавали друг другу знак, отправляясь в ночное (№ 1—5). Эти оклики были особенно нужны в тех местах, где крестьянские дворы были расположены на значительном расстоянии друг от друга. В музыкальном отношении такого рода возгласы и *helletused* были близки к соответствующим явлениям в пастушеском репертуаре. В некоторых случаях мелодия этих окликов двигалась по натуральному звукоряду, в то же время медленные ритмы чередовались с быстрыми, так что все это и здесь напоминало сигналы пастушеской трубы (см. № 3). Более длинные песни, связанные с ночным, вы-

⁴ О празднествах в окрестностях Аннемяги имеются сведения, восходящие к XVII в. Особенно в анний день сюда собиралось много народу, в том числе из других приходов. Привозились бочки с пивом. Иногда сюда приходили даже купцы с товарами.

росли также из этих окликов и призывов, но заключали в себе различные бытовые элементы, а также шуточные замечания и насмешки, которыми обменивались парни и девушки. Имелись и обрядовые песни, пением которых сопровождалось некоторые традиционные действия, напр., собирание веток, на которых спали участники ночного (см. № 10).

Однако более длинным песням не были свойственны специфические мелодии. Они пелись на мелодии местных лирических, реже обрядовых песен.

Еще более ясное представление о жизни и внутренних противоречиях сельского общества эпохи феодализма и об его отношениях к помещичьей музыке дают песни, которые пелись во время полевых работ. Авторы хроник и путешественники не раз отмечали, что на полях, где работали эстонцы, всюду слышалось пение, и впоследствии собирателями фольклора было записано огромное количество песен, которые пелись при уборке хлеба и льна, а также при сгребании сена, разбрасывании навоза и других полевых работах. Из собранных материалов видно, что сенокосные песни (Е) получили развитие прежде всего в некоторых местностях центральной и западной Эстонии, где имеются большие заливные луга и покосы. При вывозке и разбрасывании навоза особые песни (С) пелись в восточной Эстонии (Сетумаа, побережье Чудского озера и Алутагузе). Здесь заметно немало общих черт с соответствующими русскими, белорусскими и латгальскими обрядами и песнями. В своих путевых заметках, написанных на рубеже XVIII и XIX вв., Хр. Шлегель упоминает и о песнях, которые пелись во время боронования, однако впоследствии таких песен не было записано⁵. Во всех перечисленных видах песен, за исключением жатвенных, мало все же специфических черт, как в текстуальном, так и в музыкальном отношении; все они были близки либо к местной бытовой лирике, либо к жатвенным песням.

Жатвенные песни (D) занимали важное место в старой эстонской народной традиции. Их тематика была весьма широка, и они прошли длинный путь развития от магических заклинаний до всесторонне разработанных песен, содержащих в себе резкие выступления против угнетения и эксплуатации, но иногда выражавших также возвышенные праздничные настроения.

В жатвенных песнях находит широкое отражение примитивная техника труда, применявшаяся при уборке хлеба на протяжении всего феодального периода. Жатва производилась серпом, причем при уборке ржи применялся специальный остро отточенный серп, тогда как яровые хлеба жали тупым серпом, наполовину вырывая колосья из земли с корнями. В XVIII в. крестьяне стали косить косой яровые хлеба, однако помещики попрежнему требовали применения серпа, опасаясь осыпания колосьев при косье. Косу и

⁵ Следует отметить, что песни, связанные с боронованием, были хорошо известны у латышей.

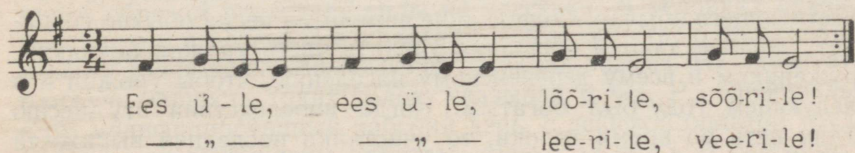
косу-одноручку при уборке ржи стали применять и в крестьянских хозяйствах лишь на рубеже XIX и XX столетий. В некоторых местах жали серпом и в более позднее время, например, в Сетумаа, а также в тех случаях, когда была нужна солома для покрытия крыш. Работа серпом требовала много времени, а уборка урожая всегда носила спешный характер, вследствие чего приходилось работать крайне напряженно. От необходимости постоянно нагибаться болела спина.

Помимо трудностей, связанных с применением примитивных орудий труда, на характер жатвенных песен оказала сильное влияние барщина, в условиях которой почти не оставалось времени для работы на себя и пропадала всякая охота к труду. В первую очередь приходилось убирать господский урожай, для чего выгоняли в поле все население волости, включая детей.

На своем поле крестьянин мог работать лишь по ночам, да в дождливую погоду и после того, как уборка урожая на помещичьих землях уже была закончена. Жатвенные песни возникали в ходе работ как на помещичьих, так и на крестьянских полях. Для одновременной работы даже на деревенских полях собирался большой коллектив, что создавало благоприятные условия для пения. А пение облегчало труд.

Хлеб жали главным образом женщины, тогда как мужчины занимались в основном его скирдованием. Пели также женщины, если исключить некоторые обрядовые речитативы в начале и в конце жатвы, выполнение которых лежало на обязанности хозяина (и то не во всех случаях). Отсюда понятно, почему жатвенные песни говорят в основном о женском труде, освещают бытовые условия и общественные отношения с точки зрения женщины и, в первую очередь, молодой девушки.

Жатвенные песни, повидимому, состояли первоначально из коротких восклицаний, с помощью которых жницы старались внести оживление в свою работу и подбодрить друг друга, а в некоторых случаях и оказать магическое воздействие на объект труда. Такого рода примитивные трудовые песенки почти не сохранились в чистом виде. Можно думать, что следующий уникальный образец, записанный школьным учителем К. Руут в Хелме Кооркюла, имеет подлинно народную основу:

Эта песенка состоит только из восклицаний, т. е. поэтических или магических обращений к полю с просьбой о том, чтобы жатва на нем пришла к концу («veerile»). С течением времени, когда

сложились более длинные песни, эти восклицания сохранились лишь в виде припевов или начальных стихов.

Большая часть жатвенных песен начинается со стихов, представляющих собой обращение к полю:

Lõpe, lõpe, põllukene! ...
Lõpe, lõpe, põllukene,
vähene sa, väljakenel! ...
Üles, üles, põllukene! ...

(Кончайся, кончайся, полюшко и т. д.)

Некоторые песни (напр. № 1—2) и состоят только из таких стихов, или же к ним добавляются стихи с упреками полю в том, что работа на нем медленно подвигается вперед, с угрозами отдать его на растерзание птицам и т. д. (№ 3, 34, ср. также № 32, 33, 35).

Песни этого рода были нередко связаны с обрядами, которые выполнялись в начале или в конце жатвы и с помощью которых стремились обеспечить хороший урожай и личное благополучие. Еще в середине XIX в. почти повсеместно был распространен обычай сжигать первый сноп (т. н. «мышиный сноп») отдельно и сохранять его в закроме для обеспечения достатка до рождения или даже до новой жатвы. Тот, кто сжигал этот сноп (обычно сам хозяин или хозяйка), должен был исполнять речитативом особые песни, обращаясь непосредственно к полю с пожеланием, чтобы работа на нем шла успешно и урожай был скорее собран.

Окончание жатвы справлялось особенно торжественно. Из различных обрядов, совершавшихся по этому поводу, с песнями были связаны т. н. «подъем поля» и «метание серпа». Тот, кто сжигал последние колосья, поднимал их серпом вверх и высказывал пожелание, чтобы хлеб в будущем году хорошо вырос и дал обильный урожай.

Обычай «подъема поля» соблюдался в XIX в. главным образом на островах Сааремаа и Муху, однако подобные песни были неоднократно записаны и в материковой части страны (см. № 20—22), что указывает на широкое распространение в прошлом и соответствующего обычая. Содержание вариантов песни обычно совпадает: заранее даются обещания уделить часть урожая беднякам, труженикам и всему деревенскому населению, чтобы урожай и в следующем году был богатым. Когда впоследствии эту песню стали петь во время толоки, то участники последней выражали в ней пожелание счастья хозяину и льстили ему в расчете на хорошее угощение.

По всей стране был известен связанный с окончанием жатвы обычай «метания серпа» (см. песни № 24—26 и 48, а также описания к № 26 и 48). Обряд сводился к предсказанию будущего

жницам и, подобно большинству других обрядов, приобрел с течением времени игровой характер.

Наряду с обращением к полю, другим основным мотивом старых жатвенных песен было взаимное побуждение жниц к более быстрой работе. Повидимому, и здесь вначале применялись короткие побудительные восклицания, которые впоследствии продолжали жить либо в качестве припевов (напр., *lõigake* 'жните', *hõigake*, *lõigake* 'кликайте, жните' и т. д.), либо в качестве начальных стихов восклицательного характера.

К этим основным мотивам присоединялись различные реалистические изображения трудовых процессов и народных обрядов, которые в своей значительной части создавались в условиях совместной работы на земле помещика и имели немало общих черт с песнями о неволе. К тому же, жатва была одним из самых тяжелых видов барщинного труда. Таким образом, скудная пища и побои в условиях непосильного труда заняли важное место в тематике жатвенных песен.

Наряду с песнями о барщине, имеется также сравнительно небольшое количество песен о работе на дворохозяина, в которых сказывается такое же отрицательное отношение к подневольному труду. В обоих видах песен к изображению подневольного труда присоединяются также различные мотивы мести.

Работа на крестьянских полях нашла отражение главным образом в южно-эстонских жатвенных песнях (см. № 6, 29—33, 36—39, 41—42). Здесь встречается много стихов, прославляющих «поля брата», которые простираются «до моря».

В условиях коллективного труда, когда на поле работала не только одна своя семья, в песнях появлялось много мотивов соревнования и делались намеки на возможное сватовство. Здесь открывалась возможность лучше всего заметить и показать положительные качества молодежи — усердие, неутомимость, трудолюбие.

Совместная работа по уборке урожая и в других случаях постепенно превратилась в толоку в узком смысле этого слова, сущность которой сводилась уже не к оказанию взаимопомощи, а к бесплатному использованию чужой рабочей силы. Толоки этого рода помещики стали устраивать уже в средние века, выжимая таким образом последние силы из крестьян. В условиях кризиса феодализма и перехода к капиталистическому строю организация мызных толок получила особенно широкий размах. На эксплуататорскую сущность таких толок указывал и Фр. Р. Крейцвальд: «Это модифицированный рабочий день, с дешевой оплатой труда, когда люди вынуждены работать только за еду.» В основном в условиях кризиса феодализма и перехода к капитализму такие толоки стали устраиваться и в деревнях. Во многих случаях они заключались, правда, лишь в оказании помощи отстающим хозяйствам.

Работающих привлекали угощение и развлечения, которые

устраивались хозяином хутора по окончании толоки. Об этом говорится и в жатвенных песнях более позднего происхождения⁶, нередко содержащих упреки и едкие насмешки по адресу скупых хозяев. Толочные песни были последним этапом в развитии жатвенных и других песен, связанных с коллективными работами. С течением времени тема труда была в них окончательно вытеснена развлекательными мотивами (см. F).

Земледелие было известно на территории Эстонии уже на протяжении тысячелетий. Однако вначале, наряду с охотой, рыбной ловлей и развивающимся скотоводством, оно имело сравнительно небольшое значение. Только в первой половине I тысячелетия н. э. земледелие становится главным источником существования на значительных пространствах, а именно на севере — на возвышенности Пандивере, отчасти также на побережье Финского залива и проливов у острова Муху, на юге же — на возвышенности Сакала и в области нынешних городов Тарту и Отепя, где имелись благоприятные природные условия для подсечного земледелия. Заслуживает внимания то обстоятельство, что главная область распространения жатвенных песен совпадает в общих чертах с границами этих древнейших земледельческих поселений (см. рис. 6). Таким образом можно предположить, что основы традиции этой группы песен сложились в т. н. ранний железный век одновременно с большими успехами в деле покорения природы и обусловленными этим изменениями в общественной жизни и мировоззрении народа. Повидимому, уже с самого начала традиция жатвенных песен отличалась большой силой прежде всего в Ярвамаа и в западной части Вирумаа, а затем в центральной части Сакала (позднее названной Мульгимаа), как в исконных сельскохозяйственных центрах страны⁷. В тех же областях, где земледелие было мало развито как в те далекие времена, так и в позднейшие исторические периоды (например, на значительных пространствах в западной Эстонии и отчасти в других местах) жатвенные песни были мало распространены или совершенно отсутствовали.

Несмотря на общие основные мотивы, в репертуаре жатвенных песен северной и южной Эстонии наблюдались значительные различия, особенно заметные в музыке песен (см. рис. 7). Именно здесь с большой ясностью сказываются основные особенности народной музыки обеих бывших этнических групп и различные пути ее развития на севере и на юге страны.

Из примечаний к записанным в середине прошлого столетия на о. Муху зажиночным и дожиночным песням с довольно сво-

⁶ См. напр. жатвенные песни № 19, 20, 46, а также № 21, 45 и толочные песни (№ 2—6).

⁷ В хронике Генриха Латышского (XIII в.) мы находим следующую характеристику: «Вирумаа — плодородная и прекрасная страна и имеет обширные, ровные поля». В хронике особенно подчеркиваются большие размеры, красивое расположение и густая заселенность деревни Кареда в Ярвамаа.

бодной формой стиха можно заключить, что они не пелись, а произносились речитативом одною из жниц. Такой способ исполнения, характерный для заклинаний, является несомненно весьма древним. Песни, связанные с «метанием серпа», пелись, правда, хором, однако в северной Эстонии в XIX в. и отчасти даже в начале XX в. бытовали и здесь почти повсюду архаические речитативные напевы (см. № 24—26). Их своеобразной чертой были долго выдерживаемые конечные звуки, которые, в сочетании со скачками в мелодии, придавали последней созвучный с текстом восклицательный характер. Подобные напевы использовались местами и при исполнении других, более простых жатвенных песен (ср. № 1). Однако в отдельных случаях такого рода восклицательные элементы встречались и в более развитых песнях (напр., № 11 и 20 — долго выдерживаемые конечные звуки, № 4 — скачок в кварту в первом такте). Все эти архаизмы сохранялись главным образом в периферийных местностях северной Эстонии. В Ярвамаа и в западной части Вирумаа (частично также на побережье Куусалу) жатвенные песни получили наибольшее развитие как в текстуальном, так и в музыкальном отношении. К основным мотивам здесь присоединилось много новых лирических черт, а также сатирических выпадов, направленных в основном против феодальной эксплуатации. Вместе с тем, и напевы развивались в направлении большей мелодичности. Старые речитативы трудовых и обрядовых песен исчезали, тогда как характерные для лирики песенные типы мелодий постепенно занимали доминирующее положение⁸. На основе собранных материалов этот процесс развития можно проследить шаг за шагом.

Напевы южно-эстонских жатвенных песен также представляли собой в большинстве случаев короткие речитативы в объеме кварты, но с характерными восклицательными припевами в конце каждого стиха. Эти припевы повторяли ту же основную мысль, которая выражалась всей песней в целом, т. е. это было прежде всего обращение к полю с просьбой о том, чтобы оно скорее «кончалось». На бывшей земле Уганди больше всего использовался припев «*lõpele*» («к концу»), а на земле Сакала — припев «*üles*» («вверх») (на севере со своеобразным повторением окончания «*üle-es-les-les*», откуда и произошло название жатвенных песен «*leesitus*» или «*lešätus*»). Следует отметить, что традиция такого рода припевов свойственна и другим видам южно-эстонских трудовых и обрядовых песен, а также трудовым и обрядовым песням славянских и прибалтийских народов, причем она получила наибольшее развитие и лучше всего сохранилась у южных эстонцев, латышей и болгар.

⁸ В зависимости от содержания среди них имеются и мажорные, и минорные мелодии. С мажорностью мелодии обычно связаны большая стремительность и более четкий ритм. Скандировка встречается в таких случаях чаще, чем в протяжных и минорных мелодиях.

Мы видели, как в Ярвамаа и в западной части Вирумаа жатвенные песни потеряли с течением времени свою первоначальную функцию и характер и стали приближаться к бытовой лирике. В более позднее время аналогичный процесс имел место и в некоторых местностях юго-восточной Эстонии, где стали исчезать музыкальные различия между жатвенными песнями (как и ранее рассмотренными пастушескими), с одной стороны, и сиротскими песнями и песнями о неволе, — с другой. Восклицательный припев вышел здесь из обихода, тогда как лирические настроения стали выражаться различными ритмико-метрическими средствами, а не шире разработанной мелодией, как в северной Эстонии⁹. Процесс такого музыкального обновления жатвенных и некоторых других трудовых песен охватил южные районы всей юго-восточной Эстонии от Изборска до Валга. Новые, лирического характера мелодии имели здесь некоторые общие черты с восточно-латышскими и белорусскими народными мелодиями тех же песенных жанров.

Следует отметить, что особенно в развитии сетуских жатвенных песен (как и песен, связанных с разбрасыванием навоза), а также пастушеских песен имеется много сходных этапов. И здесь более старые напевы жатвенных песен имели припев (троекратный и по большей части синкопированный припев «lelo»), однако, начиная с прошлого столетия, прежде всего в южных «общинах» они заменились новыми мелодиями.

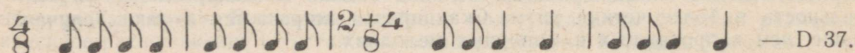
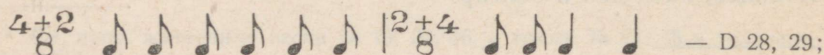
В тех местностях, где жатвенные песни не имели твердой старой традиции, напевы этих песен лишены специфических черт данного жанра.

Толочные песни, представляющие собой последний этап на пути развития жатвенных и других связанных с полевыми работами песен, пелись на весьма различные и нередко совершенно случайные мелодии. В разных местах все же выдвигались на первый план и получали распространение стремительные мужские напевы (см. Е 4 с характерными скачками в квинту во втором и четвертом такте). Специальная мелодия для толочных песен по-

⁹ Развитие происходило здесь таким образом аналогично развитию пастушеских песен тех же местностей. Ср. метрические формы:

(песни, связанные с разбрасыванием навоза) 1, 2;

лучила развитие лишь в северной части бывшего уезда Вильяндимаа (№ 2) и приобрела большую популярность, так как своим стаккато и повторяющимися восходящими ходами большой терции вполне отвечала легкому и веселому настроению толочан.

О рыбной ловле и выездах в море говорится во многих старых народных песнях, однако среди них мало таких, которые можно считать рыбацкими песнями (Г) в настоящем значении этого слова. На побережье и островах Финского залива был все же записан ряд песенок магического характера, которые использовались при вязании сетей, а также при закидывании и вытаскивании сетей, наряду с соблюдением различных обрядов, имевших целью обеспечить хороший улов рыбы; в большинстве случаев эти песни произносились речитативом как заговоры. Широко известная на островах Сааремаа и Муху и часто связанная с определенной мелодией песня о ловле трески (№ 1) встречается иногда в качестве масленичной обрядовой песни.

Только в Сетумаа получил развитие (или сохранился?) сравнительно богатый репертуар рыбацких песен, которые пелись либо на озере во время ловли и на берегу при чистке рыбы, либо по воскресеньям во время увеселительных поездок по озеру и рекам, а также при перевозке товара по водным путям и т. д. (№ 2—6). В соответствии с теми обстоятельствами, при которых песни возникли, мы находим в них то бодрые, жизнерадостные мотивы, то жалобы на трудную жизнь рыбака.

Мелодии сетуских рыбацких песен (т. н. *järve-ääl*), независимо от того, использовались ли они во время работы или во время увеселительных поездок, принадлежат в сущности по своему типу к мелодиям тех праздничных песен, которые пелись под открытым небом (ср. напр., качельные песни). Их такт ($\frac{5}{8}$ и $\frac{6}{8}$ или чередование того и другого) и связанное с ним движение мелодии носят плавный характер и хорошо передают то медленное покачивание, которое свойственно движению лодки, а также качелей. В некоторых мелодиях это впечатление еще усиливается значительным удлинением музыкальной фразы при повторении конечной части стиха (т. е. *hand*). Короткий стих согласуется со сравнительно длинной музыкальной фразой путем интерполяции добавочных слогов и слов. Следует еще отметить, что многие певцы имеют обыкновение делить долго выдерживаемые гласные надвое, прерывая их вставкой звука *h* (см., напр., № 2). Рыбацкие песни исполняются по большей части на две мелодии, из которых одна используется при работе, а другая при «гулянье».

Главным образом в восточной Эстонии получили развитие и сохранились также песни, которые пели, когда отправлялись в лес за ягодами и за вениками и когда возвращались из леса (Н). Эти песни имеют много общих черт с пастушескими песнями, а также с песнями, которые пелись в ночном. Здесь

также преобладают призывы и восклицания, музыкальное выражение которых часто напоминает *helletused*.

Наряду с песнями, которые пелись при работе под открытым небом, весьма разнообразную группу образуют песни, которыми сопровождалась домашняя работа (I). Сюда, в первую очередь, относятся короткие песенки, в сопровождении которых доили корову (№ 1—6) и сбивали масло (№ 7—8), а также приготавливали пищу (№ 9—10) или варили пиво и квас (№ 11—12). Такие песенки пелись или произносились обычно в одиночку. Пение облегчало требующую много времени и скучную работу, причем рассыпанный в песнях юмор содействовал подъему настроения. Песня, сопровождавшая доение, успокаивала, к тому же, корову, которая охотнее давала молоко. Однако нельзя отрицать и явно магические функции, присущие этого рода песням. По крайней мере первоначально их основной целью было оказать силой слова влияние на удой молока, содействовать большей крепости пива и кваса и более быстрому изготовлению пищи. Интересно отметить, что в Алутагузе песня, сопровождавшая сбивание масла, пелась также в Юрьев день, в связи с торжественными обрядами, которые совершались женщинами в надежде увеличить приплод скота.

Вышеназванные трудовые песни пелись или произносились речитативом в ходе таких работ, при которых присутствовали и дети, или в которых они так или иначе принимали участие. Отсюда понятно, что песни эти проникли в детский репертуар, где они главным образом и сохранились.

Некоторые песни, связанные с домашними работами, пелись коллективами. Сюда относятся песни, сопровождавшие прядение, стирку белья и, возможно, помол зерна на ручной мельнице. По всей стране хорошо известна песня, в которой говорится о домашнем помоле зерна.

Из вариантов песни видно, что вращать жернов ручной мельницы заставляли сироту или служанку. Однако о том, какими именно песнями сопровождалось само вращение тяжелого жернова, мы имеем мало данных¹⁰. В Сетумаа известны такие песни, которые поются в большинстве случаев при игровой имитации помола, но которыми, по некоторым данным, в свое время сопровождалось фактическое вращение больших жерновов (см. № 13).

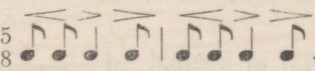
Большую и весьма разнообразную группу представляют собой песни, которые пелись коллективами *п р я х* для оживления скучной и монотонной работы. Вечера, на которых молодые девушки и женщины совместно занимались прядением, устраивались главным образом в осенне-зимний период. На таких вечерах устраивались также игры. Таким образом, даже специальные прядильные песни могли сопровождать то самую работу, то ее имитацию

¹⁰ В целом ряде старых песен говорится и о молотьбе, но эта тяжелая ночная работа вряд ли благоприятствовала пению.

в процессе игры. Но песня помогала работать и в те зимние вечера, когда, сидя за прялкой, приходилось выполнять обязательную норму для барской мызы.

В сетуских пряильных песнях, которые пелись на вечерах для совместной работы и на посиделках, тема труда разработана более широко. В них мы находим также обращение к прялке и веретену с просьбой ускорить работу, а иногда и с угрозами, но главное внимание уделяется изображению усердия и искусства девушки-пряхи. Такие хвалебные мотивы встречаются и в сетуских песнях, связанных со стиркой белья. В некоторых местах Сетумаа женщины со всей деревни собирались несколько раз в год на берегу озера или реки для совместной стирки белья. Такие большие стирки устраивались обычно перед рождеством и перед пасхой. Во время работы, выжимая белье и колотя его вальками, женщины пели. Коллективным пением сопровождалась иногда и домашняя стирка белья, когда в больших сетуских семьях в ней принимало участие несколько женщин.

Песни, связанные с домашними работами, пелись непосредственно в ходе трудового процесса, обычно в жилом помещении или в какой-нибудь хозяйственной постройке. Отсюда вытекают и некоторые отличительные черты в музыке песен, связанных с домашними работами, по сравнению с песнями, которыми сопровождалась работа под открытым небом. Так, в них по большей части отсутствуют восклицательные элементы, рассчитанные на далекую слышимость. Даже выдерживание начальных и конечных звуков, а также использование припевов представляют собой редкие явления в этих песнях. В то же время в отношении ритма, темпа и движения мелодии они обычно тесно связаны с соответствующей работой и зависят от ее характера. Эта зависимость особенно заметна в песнях, сопровождающих доение, сбивание масла, прядение и вращение ручной мельницы. Твердая размеренность такта сопровождается резкими движениями в мелодии.¹¹ Только в сетуских песнях, связанных с помолом на ручной мельнице, мы находим сравнительно плавное движение мелодии со своеобразными ритмико-метрическими ударениями в тех местах, где ускоряли вращение жернова. Большинство мелодий имеет

следующую ритмическую схему: . В сетуских песнях, сопровождающих прядение и особенно стирку белья, используются главным образом мелодии различных праздничных песен, что объясняется участием в пении больших коллективов и до известной степени торжественным характером производимой работы.

¹¹ Для мелодий характерна известная «угловатость» (т. е. безударный звук имеет одинаковую высоту с предшествующим ударным) — № 4, 8, 11, 12, 18, отчасти 14; встречаются скачки в квинту — № 2, 7, 6; некоторые интонации повторяются — № 7, 11 и т. д.

Как мы видели, старые трудовые песни имели иногда магическое значение. Ими пользовались как заговорами и заклинаниями, с помощью которых, согласно суеверным представлениям, стремились достичь какой-либо цели (хорошего урожая, успешного окончания работы, перемены погоды и т. д.). Считали, что словесные формулы имеют сами по себе волшебную силу, или же с их помощью старались истолковать магические действия и обряды. Но чаще всего заговоры находили применение при лечении различных болезней (J). В настоящем издании приведен в качестве образца короткий заговор «лечение пупка», который использовался при соответствующей лечебной процедуре.

Тот факт, что «древние рабочие люди» придавали такое значение силе слова, объясняет нам и высокую художественность словесного оформления заговора. Древние лечебные заговоры, как и трудовые песни, отличаются большим мастерством стихотворной формы, богатством и образностью языка, искусным использованием аллитераций, параллелизмов и других поэтических приемов.

Способы заговаривания болезней держались в общем в тайне и полностью не открывались людям непосвященным, вследствие чего слова заговора произносились шопотом, отчасти нараспев. При этом стихотворную часть заговора обычно пели на более или менее определенную мелодию, тогда как прозаическая часть и восклицания исполнялись *parlando*.

Заговоры представляют собой вымерший жанр народного творчества. Только сравнительно небольшая часть старых магических формул приобрела новое, игровое или развлекательное качество и продолжает бытовать в детском фольклоре.

A. Karjase laulud.

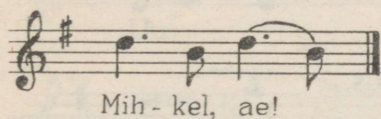
a) KARJASTE HELLETUSED JA VASTASTIKUSED KUTSED.

1. HUIKED.

Avinurme.

Metsas huigati, et üksteisega kokku saada või üksteise asukohta kindlaks määrata. Huigati kas nimepidi või lihtsalt, ilma nimeta.

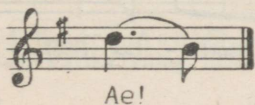
Nimepidi huikamine:

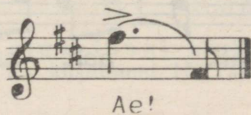
või

Vastuhuikamine oli nagu eelmiste hõigete lõpp:

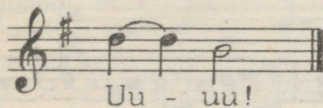

või

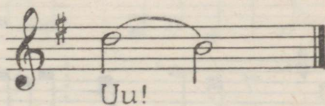

Lihthuikamine (ilma nimeta):

a) Mehed.

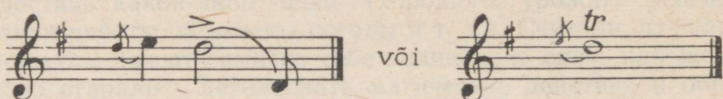
b) Naised ja lapsed.

Vastus oli samasugune. — Naised ja lapsed huikasisid oktaav kõrgemini. Ka mehed huikasisid vahel kõrge kurguhäälega, kuid siis polnud hõikes enam hüüdsõna „uu-uu!” — Ligidalolijat huigati

enamasti ruttu ja tasa (nagu eelnenud näidetes), kaugelolijat aga pikalt ja valjusti.

Karjased huikavad ikka nii kõrgesti kui kellegi hääli andis, sageli igauks isemoodi, et teised teda sellest võiksid ära tunda. Näiteks:

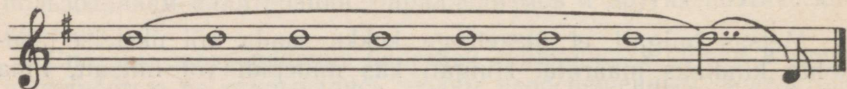

Karjaste huiked olid enamasti ilma kindla ajamööduta, „otse oma meelt mööda, ilma et noodiga seda ütelda võib”.

Üles kirjutanud M. Sild Avinurme kihelkonnas, Avinurme vallas, Piilsis külas 1907. aastal (EÜS IV 1119/20 (10–13)).

2. HELLETUS.

Avinurme.

Joru-ajamine.

Üles kirjutanud M. Sild Avinurme kihelkonnas, Avinurme vallas, Piilsis külas 1907. aastal (EÜS IV 1120 (14)).

3. HELLETUS.

Avinurme.

Aatamine.

Üles kirjutanud M. Sild Avinurme kihelkonnas, Avinurme vallas, Piilsis külas 1907. aastal (EÜS IV 1121 (15)).

4. HELLETUS.

Jõelähtme.

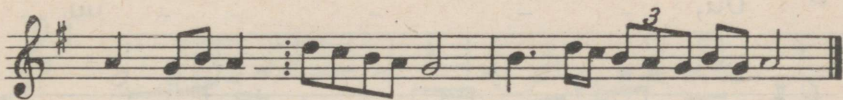

Karjaste hõiskamine.

Üles kirjutanud G. Vilberg Jõelähtme kihelkonnas 1910. aastal (EÜS VII 596 (12)). Üleskirjutaja poolt parandatud 1954. aastal.

5. HELLETUS.

Ambla.

Karjapoiste huikamine.

Laulnud Joosep Freymann Ambla kihelkonnas, Lehtse vallas, Epliku külas 1910. aastal. Üles kirjutanud J. Välbe (EÜS VII 2542 (27a)).

6. HELLETUS.

Kolga-Jaani.

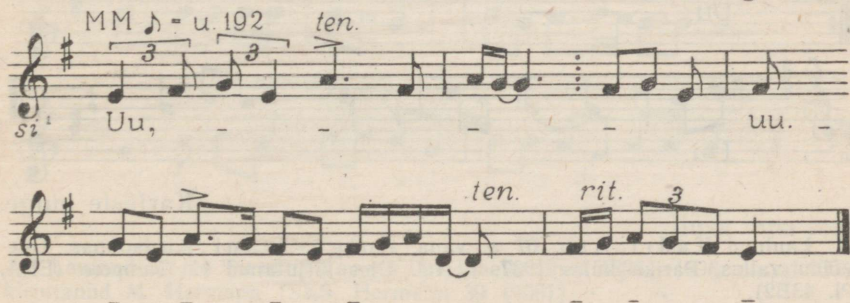

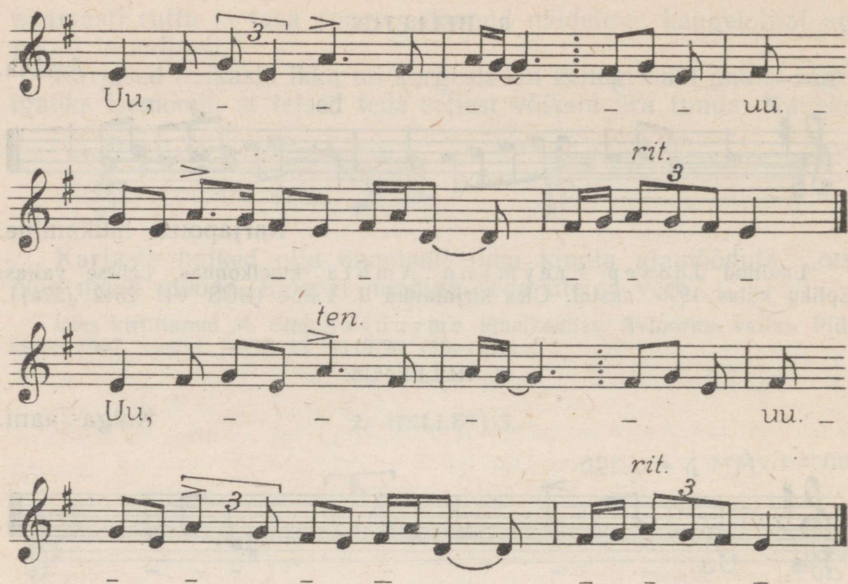
Karjaste huige.

Laulnud Kadri Asu, 67 a. vana, Kolga-Jaani kihelkonnas, Uue-Võidu vallas, Parika külas 1937. aastal. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA, Pl. 43B2).

7. HELLETUS.

Kolga-Jaani.

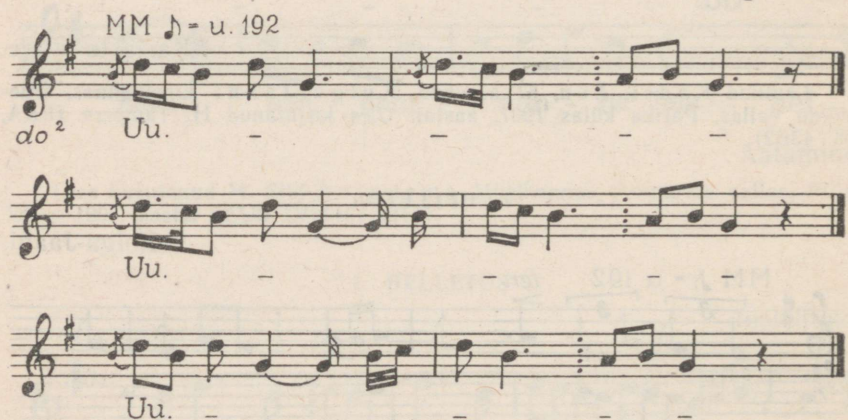

Karjaste huige.

Laulnud Kadri Asu, 67 a. vana, Kolga-Jaani kihelkonnas, Uue-Võidu vallas, Parika külas 1937. aastal. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA, Pl. 43B2).

8. HELLETUS.

Kolga-Jaani.

Karjaste huige.

Laulnud Kadri Asu, 67 a. vana, Kolga-Jaani kihelkonnas, Uue-Võidu vallas, Parika külas 1937. aastal. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA, Pl. 43B2).

9. HELLETUS.

Kaunis pikalt.

Tarvastu.

Vihmase ilma laul.

Laulnud Aino Tamm Tarvastu kihelkonnast 1895.—1896. aastal. Üles kirjutanud M. Hermann (SKS, Hermann 39 (104)).

10. HELLETUS.

Kaunis pikalt.

Tarvastu.

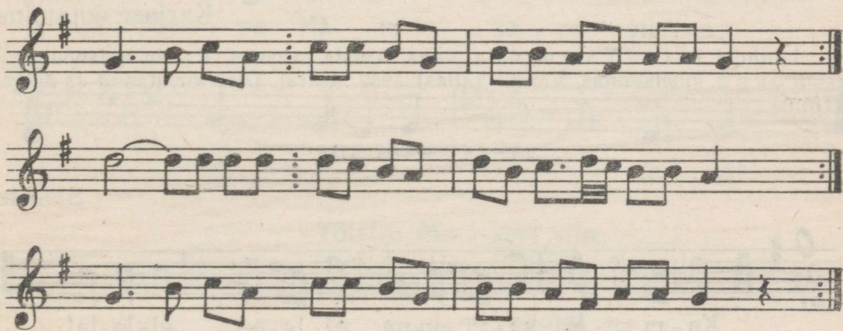

Vihmase ilma laul.

Laulnud Aino Tamm Tarvastu kihelkonnast 1895.—1896. aastal. Üles kirjutanud M. Hermann (SKS, Hermann 39 (105)).

11. HELLETUS.

Tarvastu.

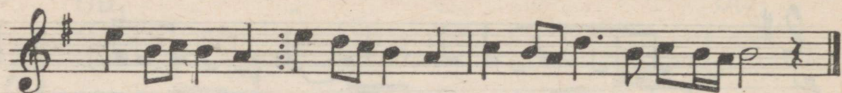
Ilusa ilma laul.

Laulnud Aino Tamm Tarvastu kihelkonnast 1895.—1896. aastal. Üles kirjutanud M. Hermann (SKS, Hermann 39 (106)).

12. HELLETUS.

Kaunis pikalt.

Tartu-Maarja.

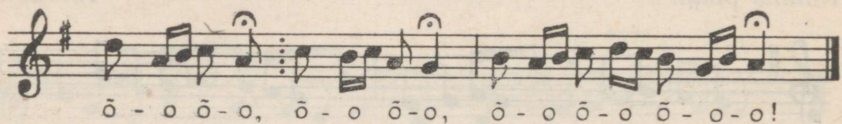

Karjaste laul.

Üles kirjutatud M. Hermann Tartu-Maarja kihelkonnast 1895.—1896. aastal (SKS, Hermann 34 (92)).

13. HELLETUS.

Otepää.

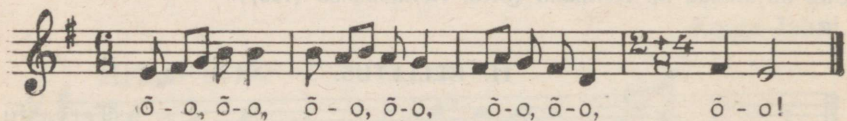

Karjaste „õotamine”.

Üles kirjutatud J. Välbe Otepää kihelkonnast 1910. aastal (EÜS VII 2571 (115)).

14. HELLETUS.

Rõuge.

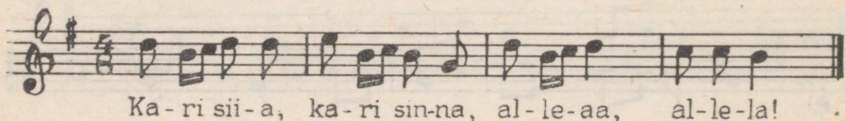

Karjase õotamine.

Laulnud Liisa Tamm, 68 a. vana, Antsla rajoonis, Varstu külanõukogus (= Rõuge kihelkonnas, Varstu vallas) 1952. aastal. Üles kirjutatud J. Zeiger (TMM).

15. AJA KARI SIIA!

Saarde.

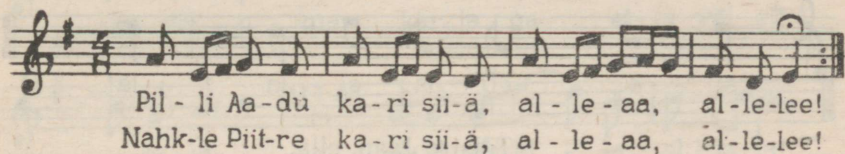
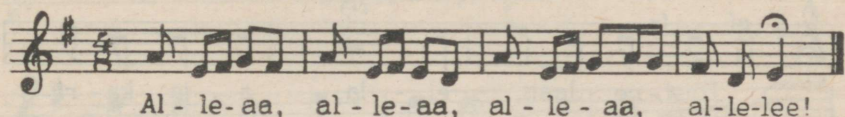

Karjaste alletamislaul.

Üles kirjutatud J. Tuul Saarde kihelkonnas, Laiksaare vallas 1888. aastal (EÜS IV 610 (17)).

16. AJA KARI SIIA!

Tarvastu.

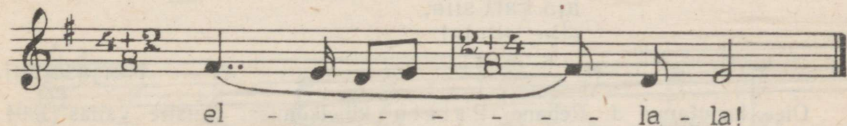
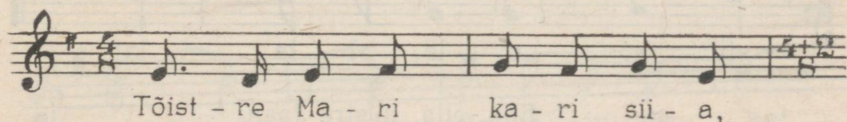
Alleaa, alleaa,
alleaa, allelee!
Pilli Aadu kari siiä,
alleaa, allelee!
5 Nahkle Piitre kari siiä,
alleaa, allelee!

Karjaste „alletamine”.

Ules kirjutatud J. Tõllasson Tarvastu kihelkonnast 1896. aastal (H II 55, 336 (7)).

17. AJA KARI SIIA!

Paistu.

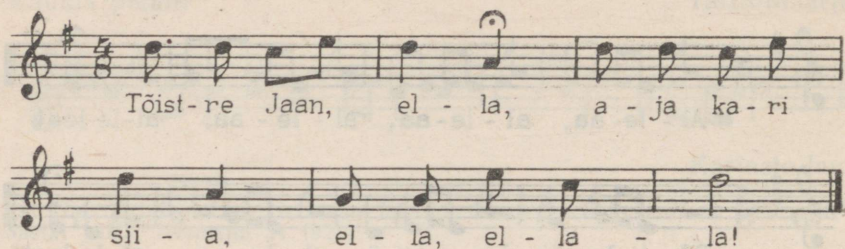
Tõistre Mari kari siia,
ellala,
kari siia, kari ütte,
ellala!

Karjaselaul.

Ules kirjutatud J. Rebane Paistu kihelkonnas, Holstre vallas 1894. aastal (EUS IV 325 (614)).

18. AJA KARI SIIA!

Paistu.

Tõistre Jaan, ella,
aja kari siia,
ella, ellala!

Karjaselaul.

Ules kirjutanud J. Rebane Paistu kihelkonnas, Holstre vallas 1894. aastal (EUS IV 325 (615)).

19. AJA KARI SIIA!

Paistu.

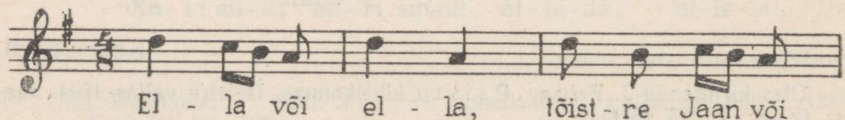
Ella, ella, tõistre Jaan,
aja kari siia,
ella, ellala!

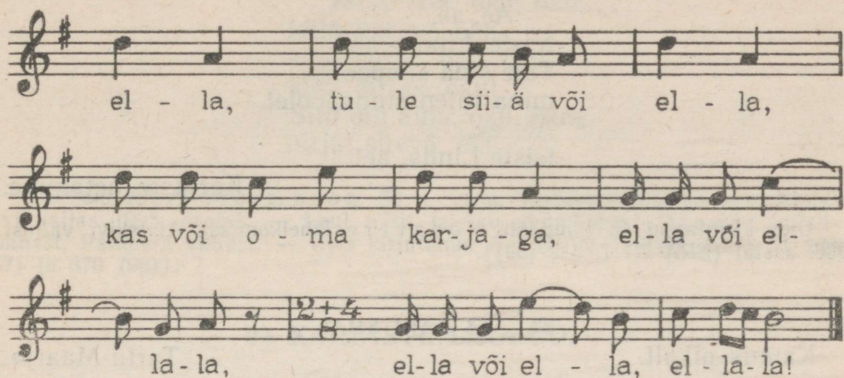
Karjaselaul.

Ules kirjutanud J. Rebane Paistu kihelkonnas, Holstre vallas 1894. aastal (EUS IV 325 (616)).

20. AJA KARI SIIA!

Karksi.

Ella vői ella,
tõistre Jaan vői ella,
tule siiä vői ella,
kas vői oma karjaga,
5 ella vői ellala,
ella vői ella, ellala!

Laulnud Johannes Kull, 12 a. vana, Karksi kihelkonnas, Polli vallas, Perakülas 1910. aastal. Üles kirjutanud P. Tatz (EÜS VII 2721 (46)).

21. AJA KARI SIIA!

Kodavere.

Ae, ae,
 teiste Linda, ae!
 Tule sina siiapoole,
 mina tulen sinnapoole!
 5 Ae, ae,
 teiste Linda, ae!

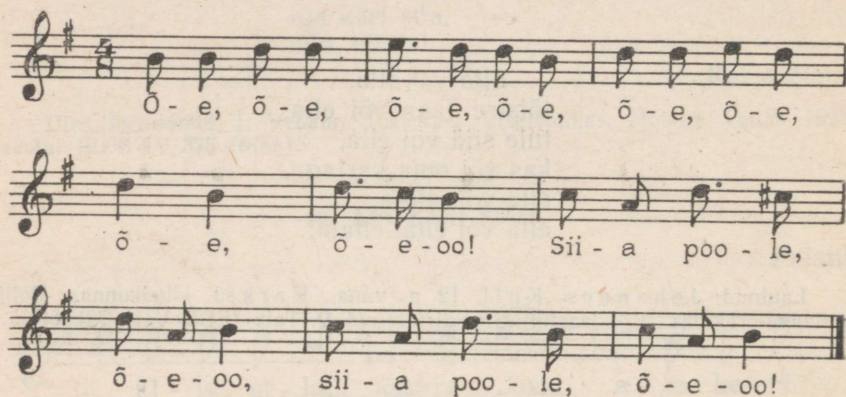
Karjaste aetamine.

Üles kirjutanud G. Laugaste Kodavere kihelkonnast, Alatskivi vallast
 1936. aastal (ERA III 7, 312 (39)).

22. AJA KARI SIIA!

Kaunis pikalt.

Tartu-Maarja.

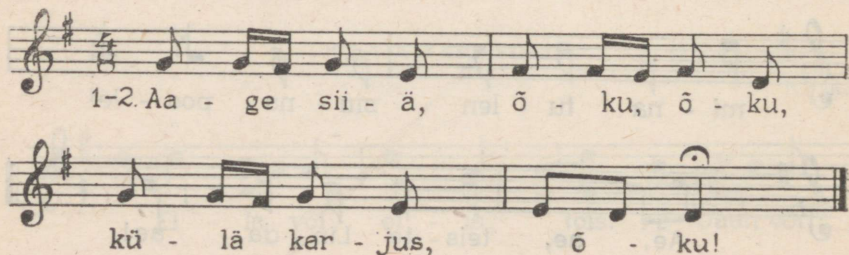
Õe, õe, õe, õe,
 õe, õe, õe,
 õe-oo!
 Siiapoole, õe-oo,
 5 siiapoole, õe-oo!

Karjuste õõtamine.

Üles kirjutanud M. Hermann Tartu-Maarja kihelkonnast 1895.—1896.
 aastal (SKS. Hermann 39 (101)).

23. AJA KARI SIIA!

Otepää.

Aage siiä, õku, õku,
 külä karjus, õku,
 külä karja, õku, õku,
 külä kirjäs, õku!
 5 Siin om aina, õku, õku,
 kirjäl süvvä, õku.

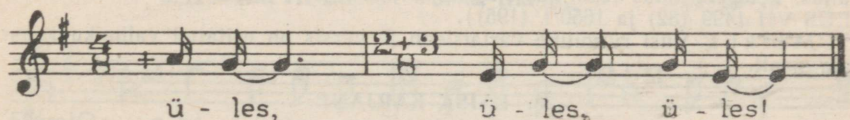
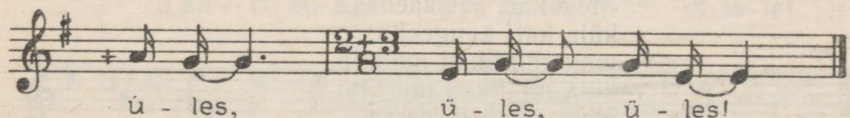
Laulnud Karl Martinson, 58 a. vana, Kodavere kihelkonnas, Alatskivi vallas 1905. aastal. — Laul pärit lauliku sünnikohast Otepää kihelkonnast, Palupera vallast. — Üles kirjutanud A. Liiv ja J. Raja (EÜS II 288 (67) ja 370 (98)).

b) KARJASTE LAULUD.

24. ÜLES KARJA SAATMA!

Parajalt.

Kodavere.

Üles, üles külanaesed,
 ü'es, üles, üles,
 üles lehmi lüpsemaie,
 üles karja saatemaie!
 Munde mullikad murula,
 5 teie kari karja-ajan.

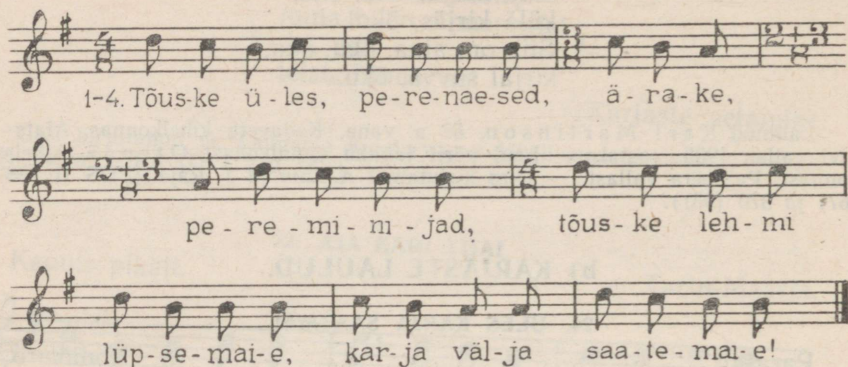
Külakarjase hommikulaul
 (sarvelugu imiteerides).

Laulnud Kadri Katsan, 67 a. vana, Kodavere kihelkonnas, Kavastu vallas, Varnja külas 1905. aastal. Üles kirjutanud A. Liiv ja J. Raja (EÜS II 275 (2) ja 443 (2)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 4. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

25. ÜLES KARJA SAATMA!

Järva-Madise.

1-4. Tõus-ke ü-les, pe-re-nae-sed, ä-ra-ke,
 pe-re-mi-mi-jad, tõus-ke leh-mi
 lüp-se-mai-e, kar-ja väl-ja saa-te-mai-e!

Tõuske üles, perenaesed,
 äräke, pereminijad,
 tõuske lehmi lüpsemaie,
 karja välja saate maie!

5 Meie kari karjaaedas,
 küla kari kaugeella;
 meie mullikad mudala,
 küla mullikad murula;
 meie ärjad ikkeessa,
 10 küla ärjad einamaalla;
 meie ruunad rakkeessa,
 küla ruunad rukiessa.

Laulnud Ann Tuherm, 71 a. vana, Järva-Madise kihelkonnas, Albu vallas, Vetepere külas 1910. aastal. Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VII 1499 (82) ja 1650/1 (195)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 2. väärsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

26. LAISK KARJANE.

Otepää.

1-2. Tu - le mõt - sa, oe oe,
 tu - hä - ru - hi, oe - oe, saa mõt - sa,
 oe - oe, sa - vi - pa - da, oe - ool

Tule mõtsa, oe-oe, tuharuhi, oe-oe,
 saa mõtsa, oe-oe, savipada, oe-oo!
 Mis sa kavva, oe-oe, kotun teit, oe-oe?
 Eläjit sa, oe-oe, näl'lutit, oe-oe,
 5 esi kavva, oe-oe, magasit sa, oe-oo.

Ules kirjutanud K. Martinson Otepää kihelkonnas, Palupera vallas 1867. aastal (EÜS IV 421 (843)).

27. AJA KARI SIIA!

Paistu.

MM ♩ = 200

fa#¹ Õl - le, õl - le, õl - le, õl - le, õl - le-õõ!

3. Ka - ri sii - ä, ka - ri üt - te, õl - le - le!

4. Siin süüb ka - ri kait - se - ma - ta, õl - le - le.

5. Il - ma vit - sa võt - ta - ma - ta, õl - le - le.

9. Si - nu ka - ri ka - du - gu, õl - le - le.

12. Va - si - ku va - na pa - jos - se, õl - le - le.

Õlle, õlle, õlle, õlle,
 õlle õõ!
 Tõistre Man'n, aa kari siiä,
 õllele,
 kari siiä, kari üt-te!
 Siin süüb kari kaitsemata,
 5 ilma vitsa võttamata,

puuoksa puttumata,
 vitsaoksa võttamata.
 Kui sa_i tule, ei ma_i palu —
 sinu kari kadugu,
 10 lehmäd linna lepikusse,
 ärjäd tantsku tammikunna,
 vasiku vana pajosse,
 lamba lage söödi pääle!
 Ölle, ölle, ölle, ölle,
 ölle öö!

Laulnud Mall Paulson, 62 a. vana, Paistu kihelkonnas, Holstre val-
 las, Pirmastu külas 1935. aastal. Fonografeerinud R. Viidalepp (ERA III 7,
 162/3 (3) < ERA, Fon. 453-c).

28. SÖÖ, KARI!

Kadrina.

1-6. Söö, söö, mei - e kar - ja, joo, joo,
 mei - e kar - ja, söö se - da' söö - di roh - tu,
 joo se - da jõe - vet - ta, nä - ri män - ni - ku
 a - lus - ta, se - ni kui seadan sea - re - pae - lad!

Söö, söö, meie karja,
 joo, joo, meie karja,
 söö seda söödirohtu,
 joo seda jõevetta,
 5 näri männiku alusta,
 seni kui seadan searepaelad,
 kinnitellen kingapaelad,
 punun eide põllepaelad,
 loon vööda loogelista,
 10 koon kassikäpelistä,
 seun särjesäpelistä!

Laulnud Mari Kukk, 70 a. vana, Kadrina kihelkonnas, Saksi vallas, Kadapiku külas 1913. aastal. Ules kirjutanud K. Viljak ja V. Rosenstrauch (EÜS X 2511/2 (4) ja 2559 (5)).

29. SÖÖ, KARI!

Kuusalu.

MM ♩ = 184

sol 1-4. Söö, söö, mei-e kar-ja, söö mei-e
ki-ri-ju kar-ja! Juos-ku mui-e
mus-ta kar-ja, ka-ra-ku Ka-ha-la kar-ja!

Söö, söö, meie karja,
söö, meie kirju karja!
Juosku muie musta karja,
karaku Kahala karja,
5 viereku Vihula karja,
lenki lüögü linna karja,
lenki linna leppikusse,
vana linna valli päällä,
uue linna uulitsalla!
10 Juosku katki kaelaluuda,
tuhanneks tükkiks turjaluuda,
saaks tükkiks sarveluuda,
puoleks juosku puusaluuda,
nenäd lohki, silmad lohki!

Laulnud Mai Kravtsov, 68 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kolga vallas, Tapurla külas 1913. aastal. Viisi üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 1121 (572) < ERA, Fon. 124-g). Sõnad kirjutanud G. Vilberg samalt laulikult 1911. aastal (EÜS VIII 2227/8 (530)).

30. SÖÖ, KARI!

Kodavere.

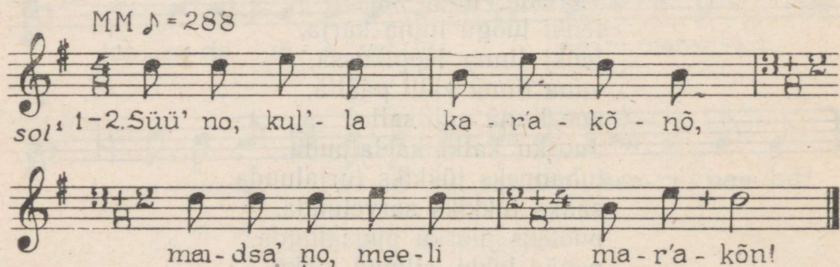

Süü, meie kirju karja,
oie leelo, ot tebe leelo lee,
süü sedä söödirohto,
laku laia laane rohto,
kuni tõuseb tõista rohto,
5 kuni pistab piibelehte,
ajab üles angervaksa!
Pile-lile, Peebukene,
aa siia karjakene,
siin on kallis karjarohto,
10 valgepää vasika rohto!

Laulnud Mari Poks, 66 a. vana, Kodavere kihelkonnas, Kavastu val-
las, Koosa külas 1905. aastal. Üles kirjutanud A. Liiv ja J. Raja (EUS II 280
(29) ja 338 (49)).

31. SÖÖ, KARI!

Meremäe.

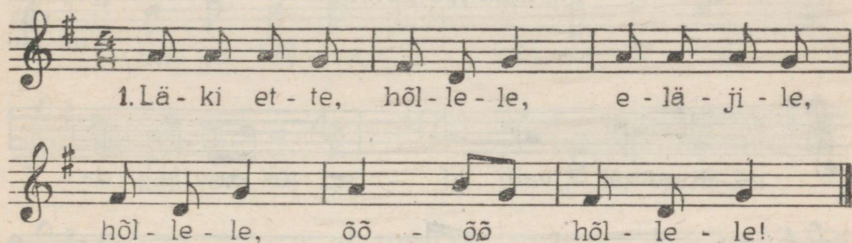
Süü', süü', kar'akõnõ,
maidsa', meelimar'akõn(õ)!
Süü' iks sääälä, koh mi' söödä,
juu' iks sääälä, koh mi' jood(a)!
5 Ärä iks otsi' orashaina,
ära kaegu' karitshain(a) —
oras- iks -haina oholine,
karitshaina kah'olin(e)!
Sööge' iks sedä söödühaina,

- ¹⁰ kergehetä kesähain(a),
 sööge' iks kõttu, kui tuu kõtra,
 maitškõ' makko, kui tuu marj(a) —
 kotoh iks omma' kuiva' ruhe',
 tarõ eenä tahhe' pang(i').

Laulnud Ol'oksa Patsi, 18 a. vana, Meremäe vallas, Krantsova külas 1913. aastal. Viisi üles kirjutanud A. O. Väisänen (EUS X 1031 (403) < ERA, Fon. 100-b). — Sõnad kirjutanud J. Hurt Darja Petrovnalt Meremäe vallas, Krantsova külas 1884. aastal (H, Setu 1884, 140 (33)).

32. KARI KAUGEL.

Sangaste.

Värsi keskel on refrään „hõllele”, lõpus „hõllele, õõ-õõ hõllele”.

Läki ette eläjile,

hõllele, õõ-õõ hõllele!

Kae kui kavven karja otsa,

ligi liina lehmä otsa,

Poolamaal om pulli otsa,

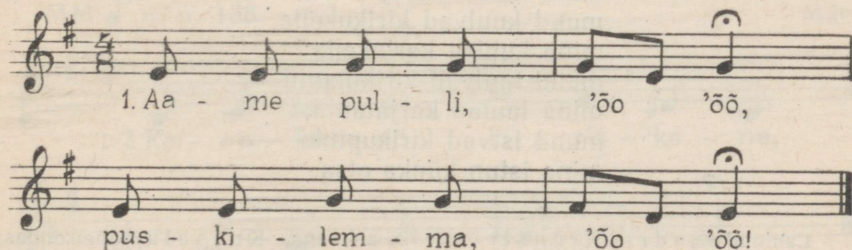
⁵ Saksamaal om sarve otsa,

taga Tartu karja otsa!

Laulnud Miina Tamm Sangaste kihelkonnas, Tõlliste vallas 1898. aastal. Üles kirjutanud J. Tamm (H II 59, 816 (1)).

33. PULLID PUSKLEMA.

Kanepi.

Refrään „'õo 'õõ” lisatakse värsi keskele ja lõppu.

Aame pulli puskilemma,
 'õo 'õõ,
 kirju ärjä kiskelemmal
 Sinu kirjul kitse sarve,
 minu pullil punasarve —
 5 kisup üles kivi-kannu,
 liigutap iks lepäpuhma.

Laulnud Aadu Mõrd, 46 a. vana, Kanepi kihelkonnas, Valgjärve, val-
 las 1908. aastal. Üles kirjutatud A. Kiiss ja E. Eisenschmidt (EÜS V 155 (89)
 ja 81 (89)).

34. KARJASE PÜHAPÄEV.

Kuusalu.

1-2 Muud käi - vad ki - ri - ku - tie - da -

mi - na kon - nin kar - ja - tie - da

5-6. Muud laul - vad ki - ri - ku - lau - lu -

mi - na lau - lan kar - ja - lau - lu.

Karjatoon.

Muud käivad kirikutieda —
 mina konnin karjatieda;
 muud kuulvad kirikukella —
 mina kuulen karjakella;
 5 muud laulvad kirikulaulu —
 mina laulan karjalaulu;
 muud istvad kirikupinki —
 mina istun künka otsa.

Laulnud Kadri Krönström, 73 a. vana, Kuusalu kihelkonnas,
 Kolga vallas, Kiiu-Aabla külas 1911. aastal. Üles kirjutatud K. Viljak ja G. Vil-
 berg (EÜS VIII 2519 (97) ja 1498/9 (101)).

35. KARJASEPÖLI.

Jõelähtme.

MM ♩ = 200

si 1-5. Kar-jat - si - da, vae-vat - si - da!

Mi - tu näl-ga nied nä - e - vad,

mi - tu kül - ma kan - na - ta - vad:

käi-vad kül - ge - - ni jõe - es - sa,

a - ba - lui - ni lai - ne - tes - sa.

Karjatsida, vaevatsida!
 Mittu nälga nied näevad,
 mittu külma kannatavad:
 käivad külgeni jõessa,
 5 abaluini lainetessa,
 pilliruugu pistab silma,
 kaste-eina leikab kaela.

Laulnud Maarja Mäepea, 73 a. vana, Jõelähtme kihelkonnas, Jõelähtme vallas, Lajakivi külas 1913. aastal. Üles kirjutanud A. O. Väisänen ja G. Vilberg (EUS X 1060 (460) < ERA, Fon. 107-d ja EUS X 2069 (332)).

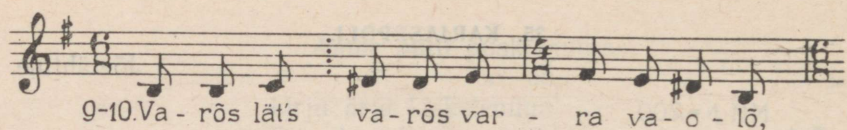
36. KARJAEU — KURI ELU.

MM ♩ = n. 138.

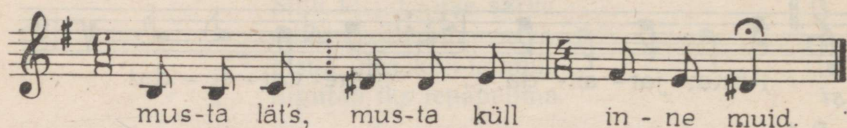
Mäe.

1-2. Ka - r'a - kõ - nõ, ki - r'ä - ke - ne,

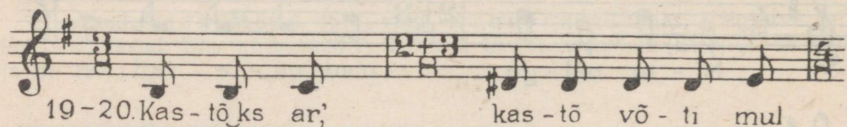
mi - no mee - li - ma - r'a - kõn!

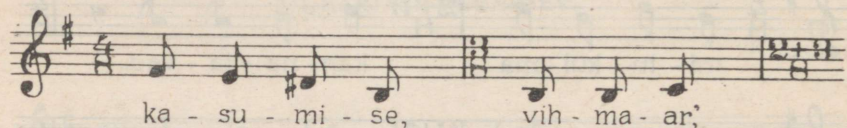
9-10. Va - rōs lā'ts va - rōs var - ra va - o - lō,

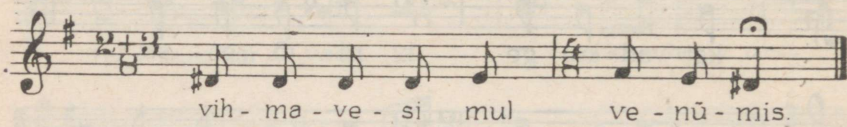
mus-ta lā'ts, mus-ta küll in - ne muid.

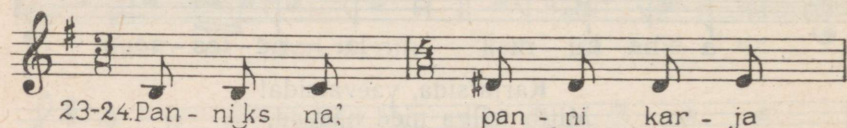
19-20. Kas - tō'ks ar,' kas - tō vō - ti mul

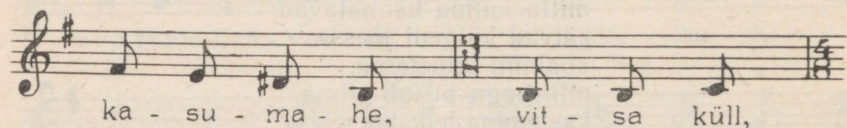
ka - su - mi - se, vih - ma - ar,

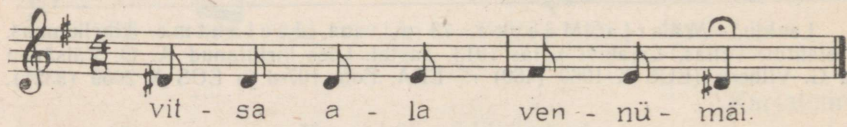
vih - ma - ve - si mul ve - nū - mis.

23-24. Pan - ni'ks na,' pan - ni kar - ja

ka - su - ma - he, vit - sa küll,

vit - sa a - la ven - nū - mäi.

K a r' a l a u l. Lauldi üksinda karja juures.

Kar'a- jo, kar'akōnō, kir'äkene,
mino küll, mino meelimar'akōn!

Olōs ma', olōs vōisi', nāiokōnō,
vōisi'ks ma', vōisi', meelimar'akōn,
5 kar'a'ks ma', kar'aelo kaotasi',
or'a'ks ma', or'aelo unōtas!
Kar'a'ks küll ommō - elo kuri elo,
mōtsa- küll, mōtsaelo om mōro el(o).

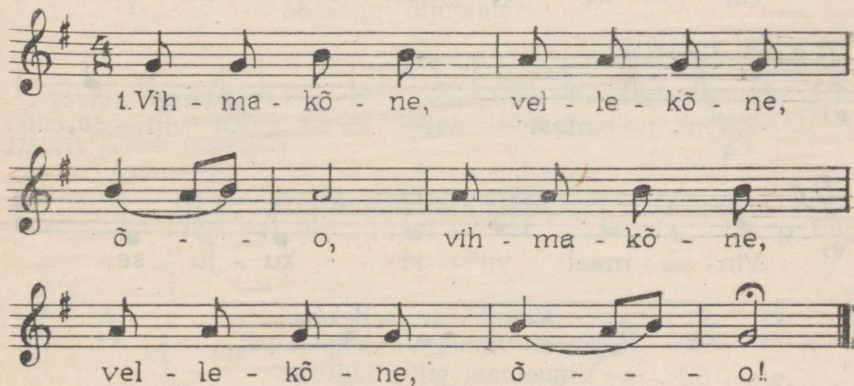
- Varõs lät's, varõs varra vaolõ,
 10 musta lät's, musta tsirku inne muid,
 näio_ks ma', näio vali viil varahampa,
 näio_ks ma', näio astõ aiksamp.
 Olli_ks viil, olli like lehe pääl,
 olli küll, olli vesi küll vitsa pääl.
 15 Miä_ks ol'l, miä like lehe pääl,
 miä ol'l, miä vesi vitsa pääl,
 tuu_ks ol'l, tuu or'al mul ola pääl,
 kar'u- ol'l, kar'usõ kaala pääl.
 Kastõ_ks küll, kastõ võti mul kasumise,
 20 vihma- ar', vihmavesi mul venümis(e).
 Oo_ks taad, oo mino imekestä,
 mino küll, mino kallist kasvataid,
 panni_ks na', panni karja kasumahe,
 vitsa küll, vitsa ala vennümai,
 25 mõtli_ks na', mõtli kar'ah kasuvata,
 vitsa küll, vitsa alla vennüvät!
 Ega ma', ega_i kasu' kar'a manna,
 vennü_i' ma', vennü', vitsa vootõn.
 Kar'a_ks om, kar'aelo kuri elo,
 30 mõtsa- om, mõtsaelo mõro el(o).
 Kar'a- joht saa_i' ma' -ello kaotõlla',
 or'a- saa_i', or'aello ma' unõhtõl(la').
 Olõ ma', olõ noori näiokõnõ,
 kasu- jo, kasuja kabokõnõ,
 35 olõ viil, olõ kar'us kabokõnõ,
 vitsa- ma', vitsavõtja virveken.

Algusvärsid lauldakse mõnikord lühemalt (vt. viis).

Laulnud Anna Ilumets, 62 a. vana, Räpina rajoonis, Võõpsu I küla-
 nõukogus (= Mäe vallas, Varesmäe külas) 1952. aastal. Ules kirjutanud
 A. Garšnek ja H. Tampere (RKM II 57, 15/7 (2)).

37. VIHMA JA KARJANE.

Rõngu.

- Vihmakõne, vellekõne,
 õo,
 ärä minnu likes teku!
 Uuke, mu omane,
 ärä minnu likes teku!
 5 Vihmasagar, sugulane,
 ärä minnu likes teku,
 likes teku, tsirgukõista,
 kaunist karjalatsekõista!
 Ole like, tsirgukõne,
 10 like pääga, pääsukene,
 mul ei kodu, kon ma kuiva,
 tare, kon ma tahene.
 Mul ei esä tare tennu,
 veli palki veeritānu —
 15 kuuse all om minu kodu,
 tare tammelehe all.

Õo (karjapoisikese laul).

Üles kirjutanud P. Kurg. Rõngu kihelkonnast, Aakre vallast, Pühaste külast 1904.—1905. aastal (EÜS II 9 (11) ja 33 (11)).

38. VIHMA VÕÖRALE MAALE!

Urvaste.

MM ♩ = 276

sol¹ Vih - ma - ke - ne, vel - le - ke - ne,
 vih - ma - ke - ne, vel - le - ke - ne!
 3. Vin - ne - maal vil' - lä ku - ju - se,
 = 4.
 Vin - ne - maal vil' - lä ku - ju - se.

Vihmakene, vellekene,
 vii no vihma Vinnemaale!
 Vinnemaal vil'lä kujuse,

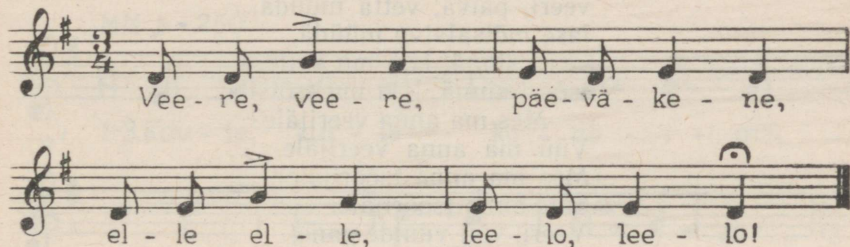
Saksamaal sanna palase —
 5 sinna vihma oodetasse.
 Miä vesi vitsa pääl,
 seo karjuse kaala pääl.

Laulnud Minna Siirak, 60 a. vana, Urvaste kihelkonnas, Vaabina vallas 1930. aastal. Ules kirjutatud E. Oja ja H. Tampere (ERA III 3, 215 (230) ja II 26, 197 (7) < ERA, Fon. 293-c).

39. VEERE, PÄIKE!

Parajalt, mitte ruttu.

Kodavere.

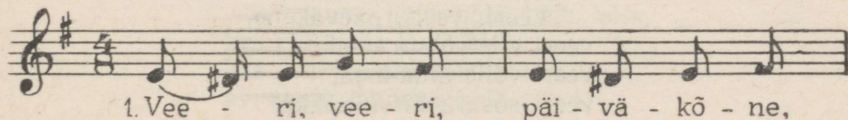
Veere, veere, päeväkene,
 elle elle, leelo leelo,
 veere sinnä, kos so veli,
 sõori sinnä, kos so sõsar!
 Veli viie versta taga,
 5 sõsar kuue kuuse taga.
 Sääl so elläst oietasse,
 peo pääl so peetasse,
 kamalun so kannetasse,
 pannas padjule magäma,
 10 siidi sisse puhkamaie,
 kullasängi kukkumaie,
 õbesängi õljumaie.

Karjalapse laul õhtul.

Laulnud Kadri Katsan, 67 a. vana, Kodavere kihelkonnas, Kavastu vallas, Varnja külas 1905. aastal. Ules kirjutatud A. Liiv ja J. Raja (EÜS II 275 (1) ja 442 (180)).

40. VEERE, PÄIKE!

Rõngu.

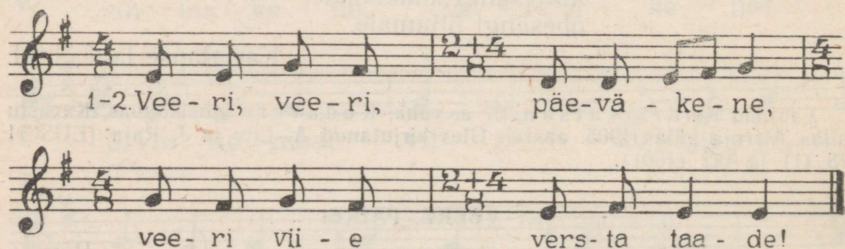
Veeri, veeri, päiväkõne,
 õllele,
 veeri, päivä, vettä müüdä,
 lasa mõtsalatvu müüdä,
 veeri sinnä, kon mu velle,
 5 tsõõri sinnä, kon mu tsõtsi!
 Mes ma anna veerijäle?
 Vüü ma anna veerijäle.
 Mes ma anna tsõõrijäle?
 Sõle anna tsõõrijäle.
 10 Veeri, vüü vüülde pane,
 tsõõri, sõle rinda pane!
 Päiväkõne, mõrsjakõne,
 veeri sinnä, kon mu velle,
 tsõõri sinnä, kon mu tsõtsi!

Õllele (karjatüdrukukese laul).

Üles kirjutanud P. Kurg Rõngu kihelkonnast, Aakre vallast, Pühaste külast 1904.—1905. aastal (EUS II 9 (12) ja 34 (12)).

41. VEERE, PÄIKE!

Otepää.

Veeri, veeri, päeväkene,
 veeri viie versta taade,
 veeri velle aida-arja,
 veeri sõsara kirstunukka!

5 Või, või, mina vaene!
 Võõralemäl vits om vallus,
 omal emäl upin käen;
 oma emä uigas kodu,
 võõrasemä aie mõtsa.

Laulnud Mari Räps, 59 a. vana, Otepää kihelkonnas, Pühajärve val-
 las 1908. aastal. Üles kirjutanud A. Kiiss ja E. Eisenschmidt (EÜS V 159 (109)
 ja 93 (109)).

42. KARJANE TAHAB KOJU.

Urvaste.

MM ♩ = 250

re! 1-3. Kuule, kul'la kodo-i-mä,
 hõ-le, hõ-le, hõ-le,
 kas või kar-ja kodo ai-a,
 hõ-le, hõ-le, hõ-le, hõ-le,
 kas om val-mis vas'-ka-juuk,
 hõ-le, hõ-le, hõ-le, hõ-le?

Kuule, kul'la kodoimä,
 hõle, hõle, hõle, hõle,
 kas või karja kodo aia',
 kas om valmis vas'kajuuk,
 avvutedu lehmä-aina'?

- 5 Kui ei ole valmis vas'kajuuk,
avvutedu lehmä-aina',
ma aja karja kaugemballe,
ligi liina lepestiku,
taga Tartu tammistiku,
10 kos ei kuule' kikka hel'lü,
tõiste tarõ tõlva hel'lü.

Laulnud Elisabet Teos, 63 a. vana, Urvaste kihelkonnas, Urvaste vallas 1932. aastal. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA III 7, 45 (5) ja II 52 (2) < ERA, Fon. 356-a).

43. KARJANE TAHAB KOJU.

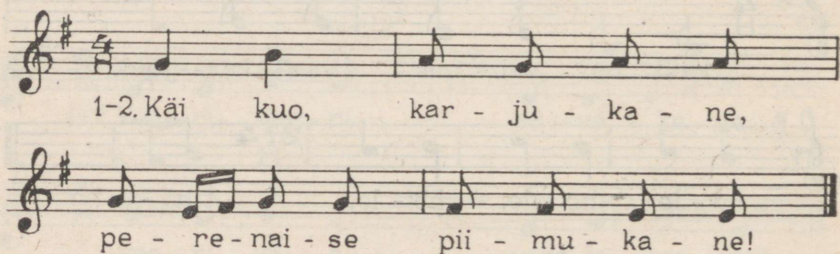
Urvaste.

Laulnud Mari Saalup, 52 a. vana, ja Leenu Kulbin, 60 a. vana, Urvaste kihelkonnas, Vana-Antsla vallas 1912. aastal. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS IX 1299 (102) < ERA, Fon. 13-g).

44. PERENAIN E OOTAB KARJA.

Kuusalu.

Käi kuo, karjukane,
perenaise piimukane!
Perenaine uotab piimä,
uotab karja kuo tulema,

⁵ hobelüpsiku käessä,
tinapiekeri pihussa,
kuldakannu kainelassa.

Karja lõunaleajamise laul.

Laulnud Anna-Leena Mikiver, 46 a. vana, Janiburi maakonnas, Kõnjamäe vallas, Simititsa asunduses 1905. aastal. — Laul pärit lüüliku sünnikohast Kuusalu kihelkonnast, Kolga vallast, Juminda külast. — Üles kirjutanud P. Penna ja K. Luud (EÜS II 733 (40) ja 537 (39)).

45. KARI KOJU!

Paistu.

MM ♩ = 120

re¹ Käi ko-du, kar-ja-ke-ne,
käi ko-du käs-ki-ma-ta, as-tu il-ma
a-ja-ma-ta, il-ma vit-sa võt-ti-ma-ta!
Tu - tu - lu - tu, tu - tu - lu!

Käi kodu, karjakene,
käi kodu käskimata,
astu ilma ajamata,
ilma vitsa võttimata!
⁵ Tutu-lutu, tutu-lu!

Laulnud Alma Nõmmik, 23 a. vana, Paistu kihelkonnas, Holstre vallas 1929. aastal. Üles kirjutanud V. Koch ja H. Paukson (ERA III 1, 161 (79) ja II 21, 246 (99) < ERA, Fon. 272-a).

MM ♩ = 216

sol^{#1} Ko-do no, kul'-la ka-r'a - kō - nō,
 maj-ja no, mee-li - ma-r'a - kō - nō!
 Kar-ja no ko-do oo-dō - ti - gi,
 mar-ja no maj-ja ma-ni - ti - gi.

- Kodo (no), kul'la kar'akōnō,
 majja (no), meelimar'akōnō!
 Kodo ma' aja ese kar'a,
 vele (ma') kirä keerotöllō,
 5 mõtsa ma' jätä mõisa kar'a,
 pallo (jal') pikä papi kar'a,
 suuhu (no) suurō herrä kar'a.
 Lää_ks ma' kodo, kullakōnō,
 majja (no), meelimar'akōnō.
 10 Kiä_ks (no) minno kodo oodi,
 kua(_ks no) majja manidsi(gi')?
 Ime_ks (küll) minno kodo oodi,
 maama (küll) majja manidsi(gi')?
 vasta võt't ta väsünü' latsō,
 15 võt't iks ta kar'usō kanasō.

Laulnud Timo Maarja, 46 a. vana, Meremäe vallas, Jermakova külas 1913. aastal. Viisi üles kirjutanud A. O. Väisänen (EUS X 876 (46) < ERA, Fon. 61-e). — Sõnad kirjutanud J. Hurt Maarjalt Järvesuu vallas, Lobodka külas 1886. aastal (H II 4, 188 (78)).

Märkus. Täitesõnad ja -silbid () lisatud valimiku koostaja poolt.

MM ♩ - 300

do' Lä - ki, kul - la, ko - de poo - le,

le - le, le - le, mar - ja - kõ - nõ,

um - ma maj - ja, le - le, le - le!

I - mä ui - nus uu - ten, le - le, le - le,

e - se vai - us vah - ti - en, le - le,

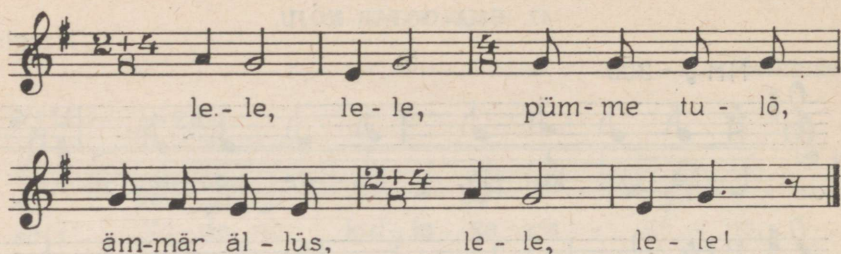
le - le, ku - nas kul - la ko - du tu - lõ,

le - le, le - le, mar - ja - kõ - nõ

um - ma maj - ja, le - le, le - le.

Aa - ge ka - ri ko - du poo - le, le - le,

le - le pi - a tu - lõ püm - me üü,

Läki, kulla, kode poole,
lele, lele,
marjakõnõ, umma majja!
Imä uinus uuten,
ese vaius vahtien,
5 kunas kulla kodu tulõ,
marjakõnõ umma majja.
Aage kari kodu poole —
pia tulõ pümmé üü,
pümme tulõ, ämmär ällüs!

Laulnud Ilse Mustkikas, 72 a. vana, Hargla kihelkonnas, Taheva vallas 1935. aastal. Ules kirjutanud H. Tampere ja S. Kutti (ERA III 7, 141/2 (21) ja II 115, 171 (10) < ERA, Fon. 445-a).

48. EMA NUTAB TUTART.

Karula.

- Päiv lätt niu veretäs,
 imi ikki niu nōret,
 imi ikki tütäridä,
 leinäs lehmä nūssejid.
- 5 Mis sa ikōt, imikene?
 Mis ikōt, imiken —
 külläp lepä' lehmä nūsivä',
 kahrō' kōo' karja saatva!
 Ei saa lepäst lehmä nūsjät,
- 10 kahrōst kōost karja saatjat.
 — Ōdak latsi kokko kuts,
 hummok latsi laotas —
 ōdakult iks umma immä,
 hummokult iks ämmäkut.
- 15 Kodo uut iks uma imi,
 mõtsa ai iks kasuimi.
 Imi and pejjo piimämuru,
 kangla ala karjamuru,
 ämmak and pejjo pikä vitsa,
- 20 kangla ala karjavitsa.

Laulnud Ann Kraav, 61 a. vana, Karula kihelkonnas, Vana-Antsla vallas, Patupera külas 1910. aastal. Üles kirjutanud M. Pehka ja R. Tamm (EUS VII 878 (26) ja 975 (29)).

49. KURI PERENAINE.

Rõngu.

- Ei tohi kodu minnä,
 õo,
 õk-kōo-õo, õk-kōo-õo,
 õk-kōo-õo, õo,
 ega kodu kuulutada —
 kodun kurja kuulutaja,
 mõtsan alva augutaja.
- 5 Perenaene, põrguline,
 an'd süvvä auguten,
 lõigas leibä, lei pähä.

Põll iin täl põigite,
 süä sisen servite,
 10 amba iist täl arevile.
 Läits ta kotta putru kiitmä,
 kiit pudru purutse.
 Viidi väl'lä Viksi kätte,
 aia taade Aksi kätte —
 15 mina vaene karjapoiss
 jäi jälle söömätä.

Karjapoisi laul.

Üles kirjutanud P. Kurg Rõngu kihelkonnast, Aakre vallast, Pühaste
 külast 1904.—1905. aastal (EUS II 12 (22) ja 48 (22)).

50. KURI KODU.

Urvaste.

MM ♩ = 240

do¹ 1-4. Lää-si ko-du, lee-li, ei' to-he,
 lee-li, um-ma maj-ja, lee-li,
 ei ma-ni-dse, lee-li ko-tun omma,
 lee-li, kõik kur-ja, lee-li,
 vi-ha-dsõ-ba, lee-li,
 vel-le-naa-sõ, lee-li.

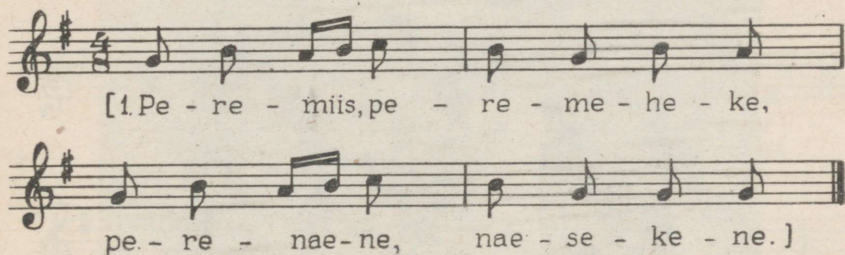
Refrään „leeli” lisatakse värssi keskele ja lõppu.

- Lääsi kodu, ei' tohe,
leeli,
umma majja ei manidse —
kotun omma kõik kurja,
vihadsõba vellenasõ.
5 Kõuti no kimpu kipõ vitsa,
vakja panti vaav'a roosa —
kelles muile kui meile,
vaesilõ karjussilõ.
Olõs ollu uma imä,
10 olõs söõnu-joonu ollu —
võõrasimä meil kotun,
võõras armu ahu iin.

Laulnud Leenu Kulbin, 83 a. vana, Urvaste kihelkonnas, Vana-Antsia vallas 1935. aastal. Üles kirjutanud H. Tampere ja S. Kutti (ERA III 7, 154 (33) ja II 115, 196 (7) < ERA, Fon. 450-b).

51. KARJANE TAHAB SOUA.

Paistu.

- Peremiis, peremeheke,
perenaene, naesekene,
kui sa annad võidaleibä,
siis viin lehmä lepikusse,
5 ärjä al'la aavikusse,
lambatalle tammikusse,
kitsekarja kingu pääle.
Peremiis, peremeheke,
perenaene, naesekene,
10 kui ei anna võidaleibä,
siis lüün lehmä leppä vastu,
ärjä aavakandu vastu,
lambatalle tamme vastu,
kitsi kivi külge vastu,
15 kussa undi neid otsive,
mõtsakoera neid kisuve.

Joon. 9. Laulik Liisu Mägi Paistust.
Foto 1924. a.

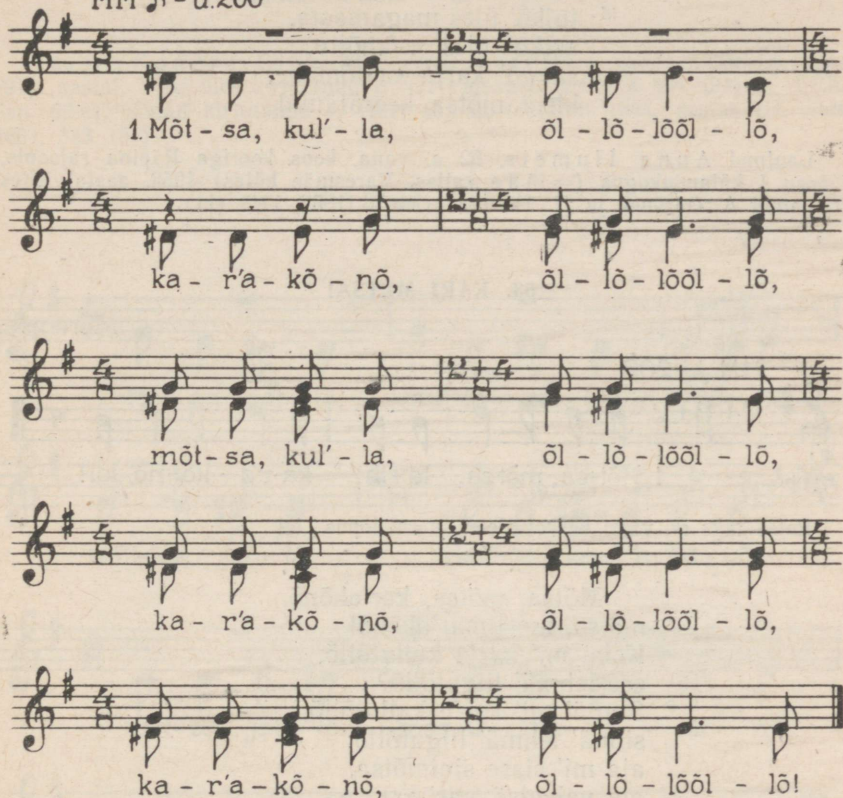
Laulnud Liisu Mägi, 75 a. vana, Paistu kihelkonnas, Holstre vallas, Koigu külas 1906. aastal. Viisi üles kirjutanud J. Aavik (EÜS III 227 (17)). — Sõnad kirjutanud J. Kala Tarvastu kihelkonnas 1901. aastal (H II 66, 529 (23)).

c) KARJA SAATJATE JA VASTUVÖTJATE LAULUD.

52. KARI METSA!

Mäe.

MM ♩ = u.200

1. Mõt - sa, kul' - la, õl - lõ - lõõl - lõ,
 ka - r'a - kõ - nõ, õl - lõ - lõõl - lõ,
 mõt - sa, kul' - la, õl - lõ - lõõl - lõ,
 ka - r'a - kõ - nõ, õl - lõ - lõõl - lõ,
 ka - r'a - kõ - nõ, õl - lõ - lõõl - lõ!

Refrään „õllõlõõllõ” lisatakse värsi keskele ja lõppu, värsi lõpposa ühes refrääniga korratakse („hand”).

Õllõlõlõlõlõ. Laulsid jaanipäeva hommikul karjasaatjad.

Mõtsa, kul'la kar'akõnõ,
 õllõlõõllõ,

mõtsa, meelimar'akõnõ!

Kohe aja uma kar'a,

uma kir'ä keerätele?

⁵ Liina taadõ lepestuhe,

Tarto taadõ tammistuhe.

Midä seie mi' kari,

midä maidsi mi' mari?

Toomõlilli mi' kari,

10 toomõhælmüt mi' mari —
 toda seie mi' kari,
 toda maidsi mi' mari.

Külä naase', kütse' naase',
 valla valgõ' linige' küll¹,
 15 tulkõ' üles magamasta,
 astkõ' üles asõmõlta,
 saagõ' karja saatõmahe,
 kirjä mõtsa keerätämä!

Laulnud Anna Ilumets, 62 a. vana, koos kooriga Rāpina rajoonis, Võõpsu I külanõukogus (= Mäe vallas, Varesmäe külas) 1952. aastal. Üles kirjutanud A. Garšnek ja H. Tampere (RKM II 57, 11/3 (1)).

53. KARI METSA!

Meremäe.

MM ♩ = 208

mib⁴ 1 Mõt-sa, mõtsa, le-le, ka-r'a - kõ-nõ, lel!

Refrääniks on värsi keskel „lele”, värsi lõpus „lel”.

Mõtsa, mõtsa, kar'akõnõ,
 mõtsa, meelimar'akõnõ!
 Kohe mi' kar'a kallutõllõ,
 ese lehmä' liigutõllõ?
 5 Sinnä' mi' kar'a kallutõllõ,
 sinnä' lehmä' liigutõllõ:
 aja mi' sisse sinimõtsa,
 ala vahadsõ varigo,
 koh ei kasu' muud puud,
 10 muud lehte liikumah —
 toomõ ossa', toomõ urba',
 toomõ hellädse' häermü'.
 Sääl iks mi' kiso keräkeisi,
 umblo uusi vakakõisi.
 15 Kenk iks mi' vakka panõsi',
 alla kaanõ kasuma?
 Ol' iks mul üts väiko vel'lo,
 ol' iks kassin imekana —
 tuu iks ma' vakka panõsi',
 20 alla kaanõ kasuma.

¹ Koor laulab: linigee, õllõlõõllõ jne.

Seo iks ma' kõrralda' kõnõli —
 ega_ks mul vel'lo vakah vinnü-üi',
 imekana alla kaanõ —
 vel'lo_ks mu' kasvi vihmatsõl,
 25 imekana kastõl.

Laulnud Kondre Ta't'o, 70 a. vana, Meremäe vallas, Vinnüski külas 1913. aastal. Viisi üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 894 (91) < ERA, Fon. 69-e). Sõnad kirjutatud J. Hurt samalt laulikult 1884. aastal (H, Setu 1884, 333 (8)).

54. KARI METSA!

Meremäe.

Mõt-sa jal-lõ, kul'-la ka-r'a - kõ-nõ,
 mõt-sa jal-lõ. kul'-la ka-r'a-kõ-nõ,
 mõt-sa jal-lõ, mee-li-ma-r'a - kõ-nõ,
 mõt-sa jal-lõ, mee-li-ma-r'a-kõ-nõ!
 Mõt-sa mi' a-ja u-ma ka-r'a,
 mõt-sa jal-lõ a-ja u-ma ka-r'a...

S a a d i l a u l. Kui naised läksid karja saatma, siis koplis laul-
sid, seni kui kari kogunes. Harilikult lauldi pühapäeva hommikul,
äripäeval ei olnud aega.

- Mõtsa_ks no, kulla kar'akõnõ,
mõtsa no, kulla kar'akõnõ,
mõtsa_ks no, meelimar'akõnõ,
mõtsa jallõ, meelimar'akõnõ!
Aig õks om karja mõtsa aia',
aig õks om karja mõtsa aia',
aig õks no lehma liigutõlla',
aig õks jallõ lehma liigutõlla' ².
5 Kavva_ks oldas küläh küle päälä,
kavva oldas küläh küle päälä,
oldas no sängüh sälä päälä,
oldas jallõ sängüh sälä päälä —
päiv õks om kulla korõgõnna,
päiv õks om jo kulla korõgõnna,
lätt õks jo suurde s'uumaigo,
lätt õks jallõ suurde s'uumaigo!
Kari no lätt ar' kavvõndõhe,
kari jallõ lätt ar' kavvõndõhe,
10 kolmõst no pääväst Korsamõtsa,
kolmõst jallõ pääväst Korsamõtsa —
pangõ_ks no leibä inämbäste,
pangõ' jallõ leibä inämbäste,
kaksõ_ks no leibä kavvõmbastõ,
kaksõ' jallõ leibä kavvõmbastõ!
Kar'a_ks no-naase', laisa' naase',
kar'a-jallõ-naase', laisa' naase',
vide-no-lüse' velenaase',
vide-jallõ-lüse' velenaase'!

Laulnud Jako Olli, 16 a. vana, ja Miitra Palaga, 11 a. vana,
Meremäe vallas, Tupleva külas 1913. aastal. Viisi üles kirjutanud A. O. Väi-
sänen (EÜS IX 1381 (456) < ERA, Fon. 54-f). — Sõnad kirjutanud H. Tampere
Hemmo Mastilt, 54 a. vana, Vastseliina rajoonis, Obinita külanõukogus
(= Meremäe vallas, Obinita külas) 1953. aastal (RKM II 57, 25/7 (5)).

² Variant:

Aig õks ommõ kirjä keerätellä',
aig õks jallõ kirjä keerätellä'.

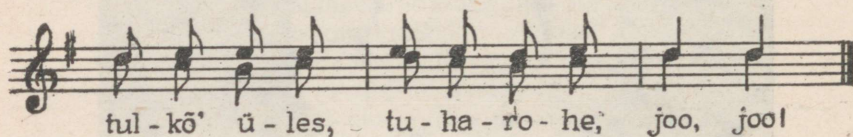
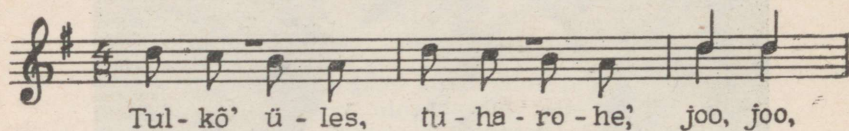
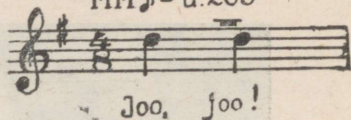

Joon. 10. Laulik Ogask Tammik Setust.
Foto 1953. a.

55. LAISAD KARJASAATJAD.

Meremäe.

MM ♩ = u. 200

Perenaiste laul karja saates. Lauldi nendele, kes jäid hiljemaks oma karja koplisse kokku ajama.

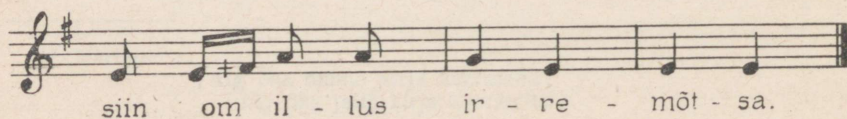
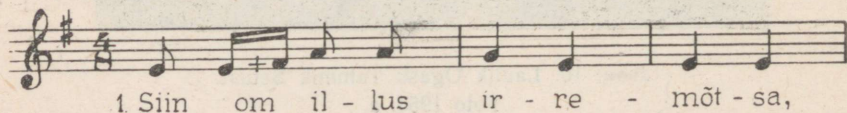
Joo, joo!

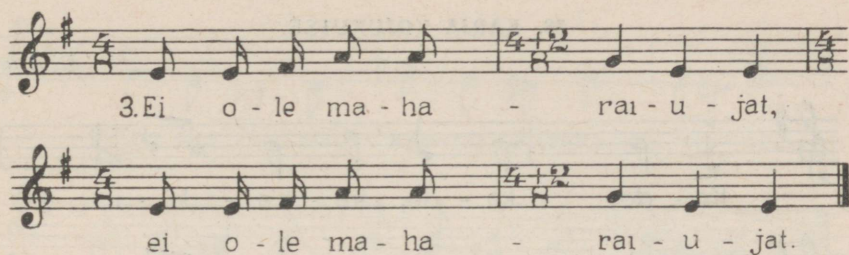
Tulkõ' üles, tuharohe',
joo, joo,
saagõ' mõtsa, savipaa'!
Aig om karja mõtsa aia' —
mõtsa müüg jo mur'olehmä,
5 mõtsa tänit täholehmä.

Laulnud O g á s k T a m m i k, ligi 110 a. vana, Vastseliina rajoonis, Kalatskovo külanõukogus (= Meremäe vallas, Lepa külas) 1953. aastal. Üles kirjutanud H. Tampere (RKM II 57, 19 (3)).

56. EI OLE METSARAIUJAT.

Karula.

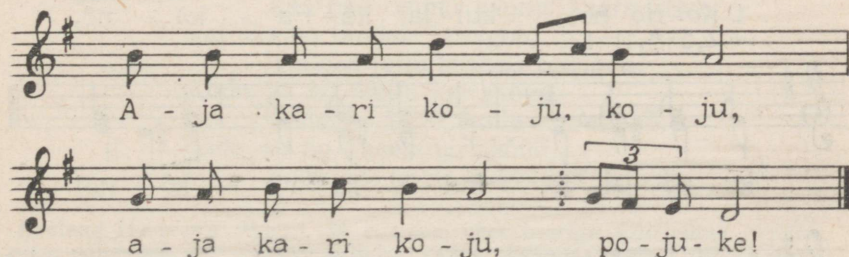
Siin om illus irremõtsa,
siin om paremb palgimõtsa,
ei ole maharaiujat,
tüve kokkutampijat,
5 ladva kokkulaskijat.
Minu veli väikõni,
tädipoja til'lukõsõ,
lellälitse linnukõsõ,
onupoja ul'likõsõ.

Karjasaatmise laul.

Laulnud Kriste Hiiop, 55 a. vana, Ann Ilves, 54 a. vana, Ann Jauhka, 39 a. vana, ja Triina Leer, 70 a. vana, Karula kihelkonnas, Karula vallas, Väheru mõisas 1909. aastal. Üles kirjutanud A. Kiiss, A. Mõttus ja J. Sossi (EÜS VI 196 (7) ja 223 (10)).

57. KARJA KOJUKUTSE.

Tarvastu.

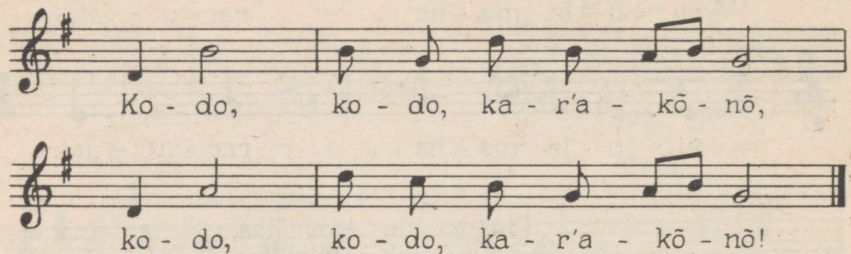
Aja kari koju, koju,
aja kari koju, pojuke!

Nii kutsuti karjast koju.

Laulnud Miili Purk Rõuge kihelkonnas, Tsooru vallas 1930. aastal. — Laul pärit lauliku sünnikohast Tarvastu kihelkonnast. — Üles kirjutanud E. Oja ja H. Tampere (ERA III 3, 219 (237) < ERA, Fon. 294-b).

58. KARJA KOJUKUTSE.

Rõuge

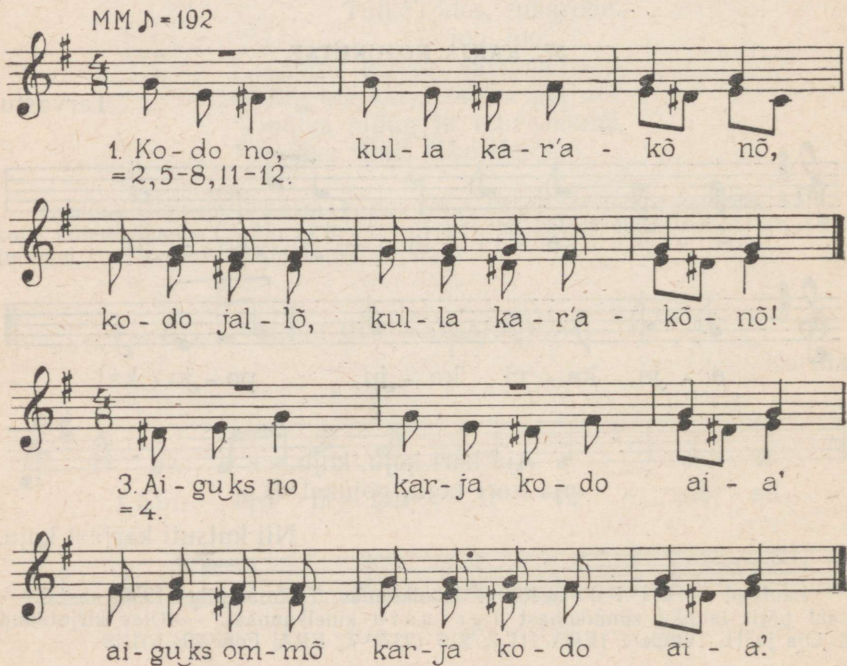
Kodo, kodo, kar'akōnō,
kodo, kodo, kar'akōnō!

Kar'a kodokutsmine.

Laulnud Maali Sikk, 62 a. vana, Antsla rajoonis, Varstu külanõukogus
(= Rõuge kihelkonnas, Varstu vallas) 1952. aastal. Üles kirjutanud
J. Zeiger (TMM).

59. KARI KOJU!

Meremäe.

- Kodo no, kulla kar'akõnõ,
 kodo jallõ, kulla kar'akõnõ,
 kodo no_ks, meelimar'akõnõ,
 kodo jallõ, meelimar'akõnõ!
 Aigu_ks no karja kodo aia',
 aigu_ks ommõ karja kodo aia',
 aigu_ks no lehmi liigutõlla',
 aigu_ks ommõ lehmi liigutõlla'.
 5 Kuulkõ_ks no, kulla ti' kar'üsõ',
 kuulkõ' jallõ, kulla ti' kar'üsõ',
 virve_ks jallõ vitsa võtijana',
 virve jallõ vitsa võtijana':
 kas õks no kaonu' kar'aslehti,
 kas õks no kaonu' kar'aslehti,
 maalõ_ks ommõ jäänü' Maas'okõnõ,
 maalõ jallõ jäänü' Maas'okõnõ,
 kas õks ommõ kaonu' kaara sisse,
 kas õks ommõ kaonu' kaara sisse,
 10 vai õks no tandsis tatrigoh,
 vai õks jallõ tandsis tatrigoh?
 Kodo_ks no, kulla kar'akõnõ,
 kodo_ks jallõ, kulla kar'akõnõ,
 kodo_ks no, meelimar'akõnõ,
 kodo_ks jallõ, meelimar'akõnõ!

Laulunud Hemmo Mast, 54 a. vana, ühes kooriga Vastseliina rajoonis,
 Obinitza külanõukogus (= Meremäe vallas, Obinitza külas) 1953. aastal.
 Üles kirjutanud H. Tampere (RKM II 57, 21/3 (4)).

ПАСТУШЕСКИЕ ПЕСНИ.

а) Песни без слов и взаимные оклики.

1. Ауканья.

2—14. *Helletused* (без слов).

15—23. Гони стадо сюда! Обращение к другому пастуху.

б) Песни пастухов.

24—25. Вставайте провожать стадо! Деревенский пастух зовет утром хозяев доить коров и провожать стадо.

26. Ленивый пастух. В песне высмеивается пастух, опоздавший утром на работу.

27. Гони стадо сюда! Обращение к соседнему пастуху с просьбой пригнать сюда и свое стадо. К просьбе присоединяется угроза: Если не придешь, просить не стану — пусть стадо твое пропадет в лесу!

28—31. Пасись, стадо! Пастушка говорит стаду, чтобы оно паслось, пока она вяжет пояс (28), высказывается пожелание, чтобы свое стадо паслось спокойно, а чужое разбегалось (29), чтобы стадо паслось на перелог, пока не вырастет другая трава (30—31).

32. Стадо далеко. Обращение к другим пастухам с просьбой пойти навстречу далеко ушедшему стаду.

33. Заставим быков бодаться! Пастух предлагает другому пастуху заставить быков бодаться. При этом он хвалит своего быка и хулит чужого.

34. Воскресенье пастуха. Другие идут в церковь, а пастух за стадом. Вместо хора он поет пастушескую песню, сидит на холме, а не на церковной скамье.

35. Жизнь пастуха. Пастухи должны терпеть холод и голод.

36. Пастушеская жизнь тяжела. Если бы это было в моих силах, я отменил бы пастушескую жизнь. Рано вылетает ворона, еще раньше выходит пастух. Мать моя надеялась, что я вырасту в пастухах, но невзгоды пастушеской жизни (холодная утренняя роса и дождь) остановили мой рост.

37. Дождь и пастух. Просьба к дождю, чтобы он не мочил пастуха, у которого нет избы, чтобы обсушиться.

38. Дождь на чужбину! Просьба к дождю, чтобы он от правился на чужбину, где его ждут.

39—41. Катись, солнце! Просьба к солнцу, чтобы оно катилось к своим братьям и сестрам, где его так лелеют.

42—43. Пастух хочет домой. Пастух спрашивает хозяйку, нельзя ли гнать стадо домой, готов ли ужин для стада.

Если не готов, то пастух грозит загнать стадо далеко в лес.

44. Хозяйка ждет стадо. Пастух гонит стадо домой, где хозяйка уже ждет его с подойником.
45. Стадо, домой! Пастух просит стадо идти домой, не дожидаясь, чтоб его подгоняли хворостиной.
46. Стадо, домой! Пастух гонит домой отцовское стадо, оставляет в лесу стадо помещика. Кто ждет пастуха домой? Мать ждет усталого пастуха домой.
47. Мать ждет пастуха. Идемте, пастухи, домой, отец и мать уже ждут нас, и скоро наступит темная ночь.
48. Мать оплакивает дочь. Солнце, краснея заходит, мать оплакивает (вышедших замуж?) дочерей — доильщиц. — Вечер сравнивается с родной матерью, утро — с мачехой. Вечер зовет детей домой, утро посылает их в лес пасти стадо.
49. Злая хозяйка. Нельзя идти домой — дома злая хозяйка; давая есть, она бранится.
50. Злые хозяева. Пошел бы домой, но дома все злые. Если бы жила мать, она бы хорошо накормила и напоила меня.
51. Пастух хочет есть. Пастух просит у хозяйки еды. Если она не даст ему поесть, он грозит загнать стадо в лес на съедение волкам.

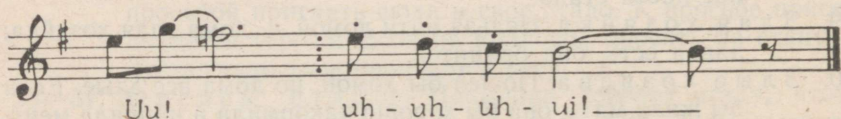
с) Песни провожающих и встречающих стадо.

- 52—54. Стадо, в лес! Иди в лес, стадо! Куда мы гоним стадо? Туда, в ольшаник. Что ест стадо? Цветы черемухи. Вставайте, хозяйки, провожать стадо!
55. Ленивые хозяйки. В песне высмеиваются хозяйки, опаздывающие на проводы стада.
56. Некому рубить лес. Провожающие стадо поют: Здесь хороший строевой лес, но его некому рубить. Мой брат еще мал.
- 57—58. Стадо зовут домой.
59. Стадо, домой! Пора гнать стадо домой! Слушайте, пастухи, не пропали ли у вас коровы, что вы не идете домой?

B. Õitsilaulud.

1. HUIGE.

Tarvastu.

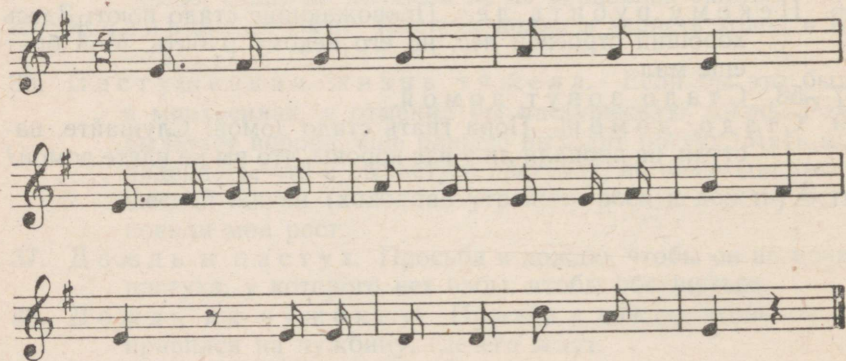

Õitsiliste huikamine. Huigatakse ainult pea-, mitte rinnahäälega, ja nii kõrgelt kui kellegi hääl annab.

Ules kirjutanud J. Tõllasson Tarvastu kihelkonnast 1896. aastal (H II 55, 336 (8)).

2. HELLETUS.

Tartu-Maarja.

Õitsilise laul.

Ules kirjutanud M. Hermann Tartu-Maarja kihelkonnast 1895.—1896. aastal (SKS, Hermann 39 (103)).

3. KUTSE ÕITSILE.

Tartu 1.

õit - si, õit - si, el - lad vel - led!

õit - si, õit - si, el - lad vel - led,

õit - si, õit - si, õit - si, õit - si,

el - lad vel - led, õit - si, õit - si!

Õitsi, õitsi, ellad velled,
õitsi, õitsi!

Ules kirjutanud P. Kurg Tartu linnas 1909.—1910. aastal (EUS VII 68 (19) ja 94 (19)).

4. KUTSE ÕITSILE.

Maarja-Magdaleena.

õl - le, õl - le, õit - si, suu-re kü - la

kar - ja, noo - re poi - si õl - ma!

Õlle, õlle, õitsi,
suure küla karja,
noore poisi õlma!

Oitsimineku laul.

Laulnud Eeva Reimann, 70 a. vana, Maarja-Magdaleena kihelkonnas, Elistvere vallas, Igavere külas 1908. aastal. Ules kirjutanud J. Välbe (EUS V 1180 (21) ja 1079 (47)).

5. KUTSE ÕITSILE.

Aeglaselt.

Rõngu.

1. Õit-si, õit-si, el-lad veHed, uu, i-lu-le!

Õitsi, õitsi, ellad velled,
uu, ilule!

Ma lään õitsi oidemaie,
taadi ruuna vaatamaie.

Õitsi, õitsi, neiud noored!

5 Ma lään õitsi oidemaie
venna alli vaatamaie.

Õitsi, õitsi, peiud pikad!
Ma lään õitsi oidemaie,
peiu täkku vaatamaie.

Üles kirjutanud P. Kurg Rõngu kihelkonnast, Aakre vallast, Pühaste külast 1906. aastal (EÜS III 32 (1) ja 44 (1)).

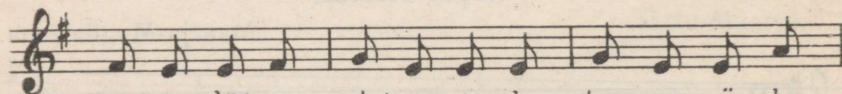
6. NEIULINN.

Elavalt.

Tarvastu.

1-4 Me-hed, tul-ge mei-e poo-le,

mei-e lää-me, tei-e poo-le, tee-me ü-les

nei-u-lin-na, kua-me ku-me ki-ri-ku.

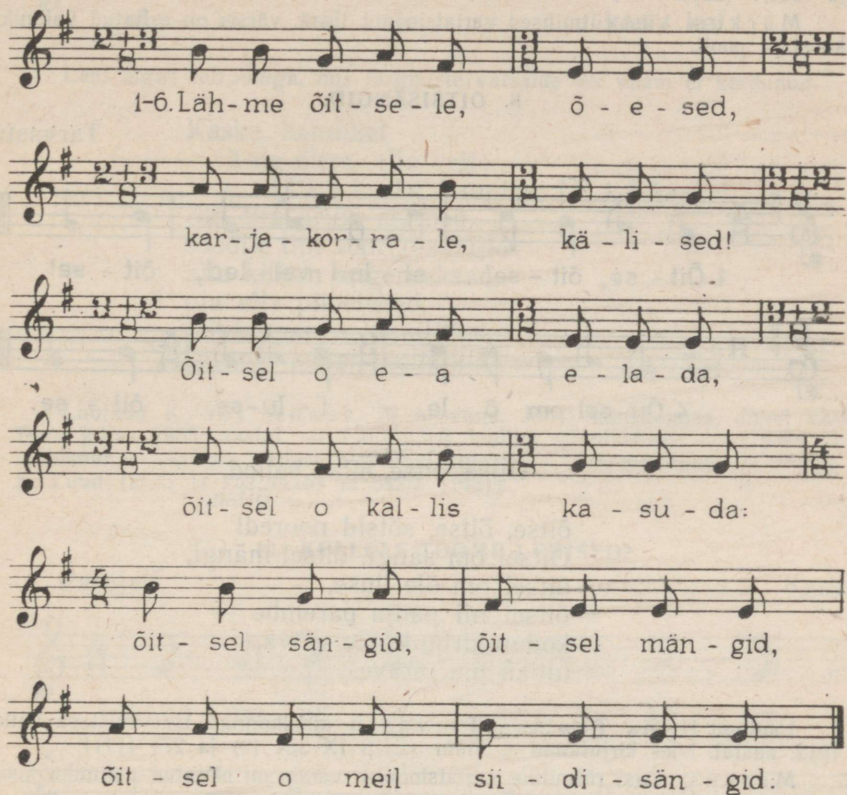
Mehed, tulge meie poole,
meie lääne teie poole,
teeme üles neiulinna,
kuame kume kiriku!

5 Sissi teeme siidilaeva,
väl'lä teeme väiste laeva,
otseti odade laeva,
nuketi nugade laeva.

Üles kirjutanud J. Tõllasson Tarvastu kihelkonnast 1895. aastal (E. 17150 (4)).

7. ÕITSISÄNGID.

Tori.

1-6. Läh-me õit - se - le, õ - e - sed,

kar-ja - kor-ra - le, kä - li - sed!

Õit - sel o e - a e - la - da,

õit - sel o kal - lis ka - sü - da:

õit - sel sän - gid, õit - sel män - gid,

õit - sel o meil sii - di - sän - gid.

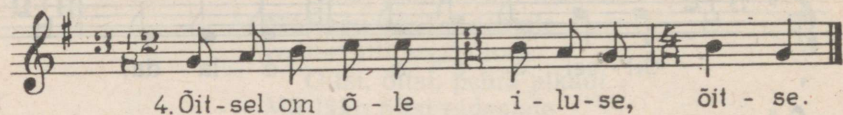
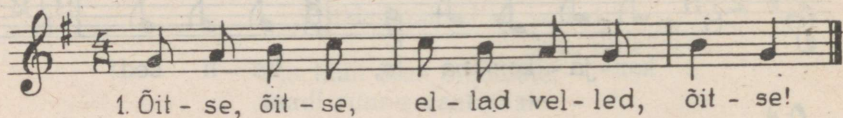
Lähme õitsele, õesed,
 karjakorrale, kälised!
 Õitsel o ea elada,
 õitsel o kallis kasuda:
 5 õitsel sängid, õitsel mängid,
 õitsel o meil siidisängid,
 õitsel o uni magusa,
 õitsel o poisid paremad.
 Siidisängid paremad,
 10 linad valgest vaalitud,
 padjad pehmis peksetud,
 lina all ja lina pial,
 tekk o all ja tekk pial,
 linnukirjad lina pial,
 15 tedrekirjad teki pial,
 padjad all ja padjad pial,
 pardikirjad padja pial.

Laulnud Krõõt Lillestern, 74 a. vana, Tori kihelkonnas, Sindi alevis 1911. aastal. Üles kirjutatud P. Tatz ja A. Sildnik (EÜS VIII 1135 (26) ja 1056/7 (52)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 1.—4. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

8. ÕITSISÄNGID.

Tarvastu.

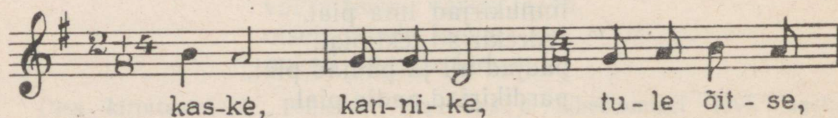
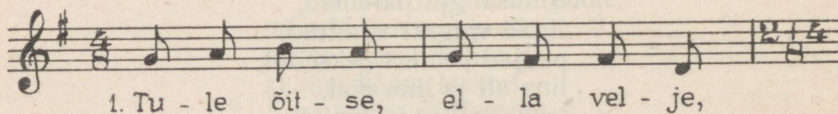
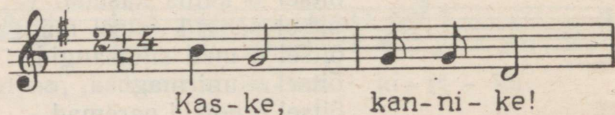
Õitse, õitse, ellad velled,
 õitse,
 õitse, õitse, sõtsid noored!
 Õitsel om sāngi, õitsel māngi,
 õitsel om õle iluse,
 5 õitsel nii padja parembe —
 kodun kirbu kül'le sööva,
 lutika luu jārave.

Laulnud Hans Tanilas Tarvastu kihelkonnas, Uue-Suislepa vallas 1912. aastal. Üles kirjutatud J. Määr (EÜS IX 354 (2) ja 274 (11)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 4. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

9. ÕITSISÄNGID.

Kodavere.

Laul algas refrääniga, mis järgmiste värsside ees enam ei kordunud.

Kaske, kannike!

Tule õitse, ella velje,

[I k.] kaske, kannike; [II k.] kaske!

Ma tiin arule asemed,

söödile tiin suured sängid:

alla kitkun angervaksad,

⁵ pia alla piibelehed,

jalutsi panen jaanililled,

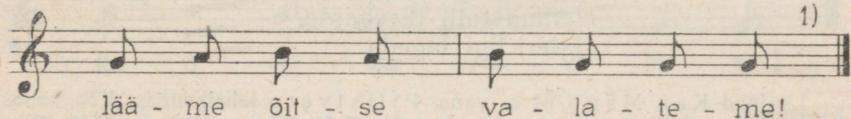
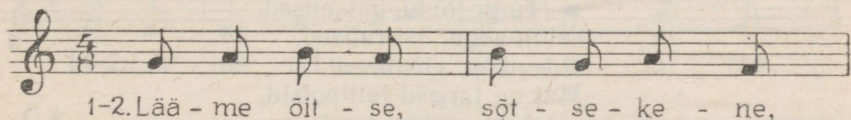
kõrvale panen kullerkupud...

Laulnud Krõõt Anask, 79 a. vana, Jõhvi kihelkonnas, Jõhvi vallas, Puru külas 1905. aastal. — Laul pärit lauliku sünnikohast — Kodavere kihelkonnast, Kokora vallast, Pärsikivi külast. — Üles kirjutanud P. Penna ja K. Luud (EUS II 752 (115) ja 642/3 (143)).

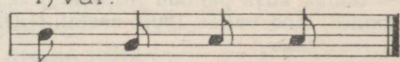
10. KELLELE TOOME LEHISED?

Parajalt.

Karksi.

1) var.

Fa 2. taktis ei ole puhas. Mõnikord võib see heli madalduda kuni mi- ja re-ni, fa # ei esine aga millalgi.

Lääme õitse, sõtsekene,

lääme õitse valateme,

ka o eitsi ennitsesse,

murupinda mullutsesse!

⁵ Siin-ep tii meid teuti,

kõre mõts meidä kõneli:

„Kae kus tulev tuima neiu,

laanikusta laisa neiu,

kellel ei mõtsale kõneta!”

10 Kel me toome toomeossa
või me viime vihalehe?
Oma vellel vihalehe,
poolevellel toomelehe,
tuimale me toomeossa.

Laulnud Leena Nirk Kodavere kihelkonnas, Kavastu vallas, Meoma külas 1905. aastal. — Laul pärit lauliku sünnikohast — Karksi kihelkonnast, Pöögle vallast. — Üles kirjutanud A. Liiv ja J. Raja (EÜS II 277 (13) ja 312 (14)).

11. TARGAD TALLIPOISID.

Pilistvere.

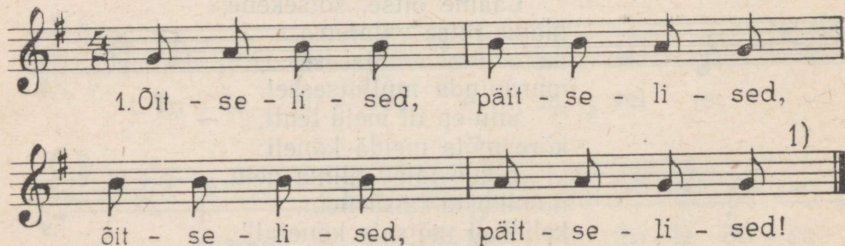
Tulge õhtu, õitselised,
koidu-aegu, korralised,
videvikus, viisilised!
Mul on targad tallipoisid,
5 oolakad ooste poisid —
teinud talli taevaasse,
lateri ligi lageda.

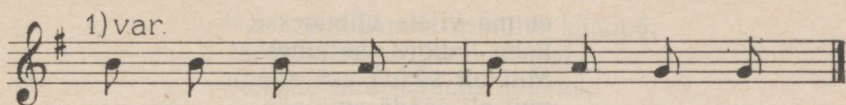
Laulnud Kai Mägi, 64 a. vana, Pilistvere kihelkonnas, Kõo vallas, Kangru külas 1907. aastal. Viisi üles kirjutanud H. Siimer (EÜS IV 1541 (72)). — Sõnad kirja pannud M. Saar Kai Rosenbaumilt, 70 a. vana, Pilistvere kihelkonnas, Kõo vallas 1907. aastal (EÜS IV 1618 (84)).

12. ÕITSI LEERIPAIK.

Parajalt.

Jõhvi.

Õitseliised, päitselised,
kuhu meie tule tieme,
kuhu me, linnud, lüõme lieri,
kuhu me, pardid, jääme paika?
5 Koledaie kuusikuie,
aledaie aavestikku —
sinnä me tule tieme,
sinnä, linnud, lüõme lieri,
sinnä, pardid, jääme paika.

Õitseliste laul.

Laulnud Mari Räbin, 77 a. vana, Jõhvi kihelkonnas, Illuka vallas, Konsajärve külas 1905. aastal. Üles kirjutanud P. Penna ja K. Luud (EUS II 754 (125) ja 650 (149)).

13. HALB ÕITS.

Kaunis pikalt.

Halliste.

Õitsilaul.

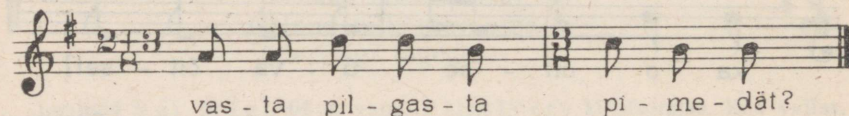
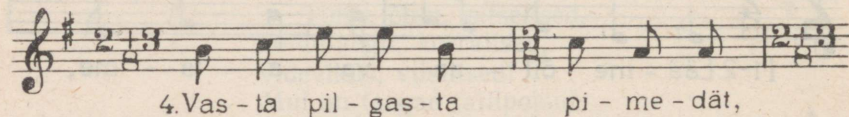
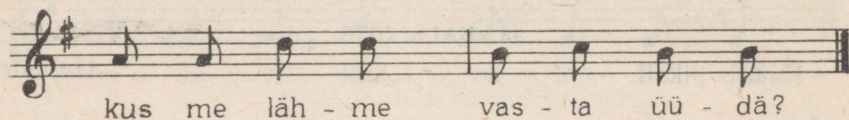
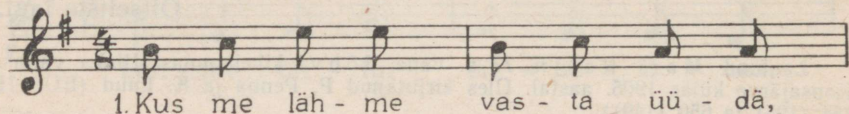
Lääme õitse vaatame,
ka o õitse üvä õitse:
kas sääl üvav ütsme pilli,
kaaguteve katsme kandle,
5 mängave viie viiuli?
Ole ei õitse üvä õitse
ega leeri üvä leeri —
ei siin üva ütsme pilli,
kaagute ei katsme kandle,
10 mänga ei viie viiuli.
Ole ei õitse mede õitse —
võhi-või-võõra õidselise.
Veli ella, vellekene,
ärä pannagi pahasse
15 ega võttagi vihasse,

et ma vilets viibunesse,
 kabu kauges jäänunessa!
 Mul oli säädä esä sängu,
 mul oli säädä emä sängu,
 20 pessä velle pehme padja,
 sõtsi vôi lina laude.

Laulnud Reet Saar, 75 a. vana, Halliste kihelkonnas, Kaarli vallas
 1906. aastal. Viisi üles kirjutanud J. Aavik (EÜS III 233 (42)). Sõnad kirju-
 tanud J. Laarmann samalt laulikult 1896. aastal (H II 59, 297/8 (12)).

14. KARJA KAUPLEJAD.

Kolga-Jaani.

Kus me lähme vasta üüda,
 vasta üüda, vasta kuuda,
 vasta ehavalgeeda,
 vasta pilgasta pimedät?
 5 Lähme liiri lepikusse,
 kuldaliiri kuusikusse,
 armuliiri aavikusse,
 teeme tule tiirajale,
 ase aiakäänäkusse.
 10 Kessi tulli me tulele?
 Tulli kaksi kaubamiista,
 kaksi kaubame'e sulasta,
 mõlemil ollid mõegad vüüle,
 kahel kannussed jalasse.

15 Kaubamiis minulta küsimä:

„Neitsikesed, noorekesed,
kelle niid lehmäd lihavad,
kelle niid üväd obosed,
kelle kallis kaerasööjä?”

20 Mina mõistsin, jälle kostsin:

„Emä niid lehmäd lihavad,
isä niid üväd obosed,
velle kallis kaerasööjä.”

„Neitsikene, noorekene,

25 müi mulle isä obosed,
anna niid lehmäd lihavad,
kauple velle kaerasööjä!”

Mina mõistsin, jälle kostsin:

„Müi sa mulle mõeka vüültä,
30 kauple kannussed jalasta,
siis ma müin isä obosed,
annan niid lehmäd lihavad,
kauplen velle kaerasööjä.”

Laulnud Anna Lepik, 68 a. vana, Kolga-Jaani kihelkonnas, Võisiku vallas 1929. aastal. Viisi üles kirjutanud V. Koch (ERA III 1, 147 (60)). — Sõnad kirjutanud J. Orgusaar Kolga-Jaani kihelkonnas 1876.—1878. aastal (H, Kolga-Jaani II 2/3 (1)).

ПЕСНИ В НОЧНОМ.

1. Ауканье.
2. *Helletus* (без слов).
- 3—5. Приглашение в ночное.
6. Девичий город. Идите, парни, к нам, мы строим город, мы поставим в нем корабли с товарами и украшениями.
- 7—9. Постели в ночном. Сон сладок в ночном. Там шелковые постели, белые простыни и красивые одеяла. Сверху и снизу мы положим пахучих цветов и трав.
10. Кому мы принесем ветки? Пойдем в ночное, посмотрим, все ли там попрежнему. Будем петь по дороге, иначе дорога нас не взлюбит. Своему брату принесем мягкие березовые ветки, а чужому парню ветки черемухи.
11. Умные конюхи. Сходитесь на ночное! У меня умные конюхи, они построят конюшню на небе.
12. Место для ночного. Где мы разведем костер в ночном? В страшном ельнике.

13. Плохое место для ночного. Пойдем в ночное, посмотрим, играют ли там музыканты. Это не хорошее место для ночного, здесь не играют музыканты. — Не сердитесь, что я задержалась. Я должна была приготовить постели для отца и матери.
14. Покупатели лошадей. Куда пойдем мы с приходом ночи? Мы пойдем в ночное и разведем костер. — Кто подошел к костру? Подошли два купца, спросили, нельзя ли купить лошадей, а я попросила их отдать сначала меч с пояса и шпоры с сапог.

C. Laulud sõnnikulaotamisel.

1. SÕNNIKULAOTAMINE.

Mäe.

1. Si - ro', si - ro', si - ta - kõ - nō,
nāi - o' noo - rō', noo - rō - kõ - sō',
si - ro', si - ro', si - ta - kõ - nō!

Sõnnikut laotades lauldakse:

Siro', siro', sitakõnõ,
näio' noorõ', noorõkõsõ',
siro', siro', sitakõnõ,
aro', aro', asukõnõ,
näio' noorõ', noorõkõsõ',
aro', aro', asukõnõ!
Siiä' ma' panõ pad'a sita,
pad'a asu arotõllõ.
5 Padi_ks rügä paisumahe,
kanepkõrsi kasumahe,
pilliruuigu pikenemä!
Kuus iks kuhja nurmõ pääle,
viisi põllu veere pääle,
10 sada mõõdind saamahe,
tuhat mõõdind tulõmahe,

sada mõõdind salvõterri,
 tuhat mõõdind turuterri!
 Siist iks saava' sajaterä',
¹⁵ oiusõ' iks ollõterä',
 saava' valgõ' vadsaterä',
 saava' pehme' piiragujahu'.

Lauldud Mäe vallas, Võporsova külas 1948. aastal. Viisi üles kirjutanud A. Garšnek (TMM). — Sõnad kirjutanud J. Hurt Maarjalt Järvesuu vallast, Lobodka külast 1886. aastal (H II 4, 179 (71)).

Märkus. Refraän teksti juures on valimiku koostaja poolt lisatud.

2. SÖNNIKULAOTAMINE.

Meremäe.

MM ♩ = 216

fa#¹ 1. Si - ro', si - ro', si - ta - kõ - nõ,

MM ♩ = 192

si-ro', si-ro', si-ta-kõ - nõ, si-ta-kõ - nõ!

MM ♩ = 216

6. Se - dā ai - gu mi' am-mu' oo - di,

MM ♩ = 192

se-dā ai-gu ammu' oo - di, ammu' oo - di.

Sõnnikutalgutel lauldi:

Siro', siro', sitakõnõ,
 viro', viro', virdsakõnõ!
 Siiä_ks mi' panõ pad'a sita,
 suurõ virdsa virotõllõ,
⁵ laja sita laotõllõ.
 Seda aigu mi' ammu' oodi,
 ammu' oodi, kavva kaie,

kuna talo talgo' tege,
vel'lol saa sitavidämine,
10 saa sōs latsō' laotamma,
vele virtsa virotamma.

Padi_uks rügä paisumma,
kanepkōrsi kasumahe,
sada_uks mōōdind saama,
15 tuha mōōdind tulōma,
sada mōōdind salvō panda',
tuha mōōdind turgu viiä'!

Om iks meil vel'lo vinnümännä,¹
imekana kasumanna —
20 sada mōōdind saa sajaterri,
saa iks vili viina pääle.

Laulnud Miko Mat'ro, 61 a. vana, ühes kooriga Meremäe vallas, Tupleva külas 1913. aastal. Viisi üles kirjutanud A. O. Väisänen (EUS X 904 (114) < ERA, Fon. 71-g). — Sõnad kirja pannud J. Hurt Martini l'olt Petseri vallas, Kolovinna külas 1903. aastal (H, Setu 1903, 396 (6)).

ПЕСНИ, СВЯЗАННЫЕ С РАЗБРАСЫВАНИЕМ НАВОЗА.

1—2. Разбрасывание навоза. Набросаю сюда густо навоза, будет много зерна для свадебных кушаний и варки пива.

¹ Var. vastavalt sellele, kui talus on meheleminekuealine tütar:

Om iks meil neio vinnümännä...

D. Lõikuslaulud.

a) PÕHJA- JA LÄÄNE-EESTI LÕIKUSLAULUD.

1. LÕPE, PÕLD!

Kadrina.

1-2. Lõ - pe, lõ - pe, põl - hu - ke - ne,
a - ki, ar - mas väi - la - ke - ne!
5-6. Lõ - pe, põl - du, kui ma põi - min,
a - ki, väi - la, kui a - ru - tan!

Lõikuseviis.

Lõpe, lõpe, põllukene,
aki, armas väilakene,
lõpe, põldu, põlveltagi,
sõre liiva, sõrmiltagi!
5 Lõpe, põldu, kui ma põimin,
aki, väila, kui arutan!

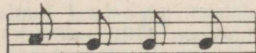
Laulnud Mai Raam, 74 a. vana, Kadrina kihelkonnas, Saksi vallas, Lokuta külas 1913. aastal. Üles kirjutanud K. Viljak ja V. Rosenstrauch (EUS X 2521 (34) ja 2612/3 (100)).

2. LÕPE, PÕLD!

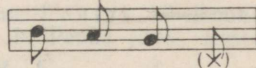
Kadrina.

Lõ - pe, lõ - pe, põl - lu - ke - ne, lõ - pe, põl - du,
 põi - mi - des - sa, ¹⁾ ü - le väl - ja ²⁾ lei - ga - tes - sa,
 väl - ja lai - a laa - ni - des - sa! ³⁺² Ot - sast ma e - e
 a - ru - tan, vä - ra - vast mi - na väl - ja lai - a.

1) var.

2) var.

Laulik ei laulnud mõnikord viisirea viimast kaheksandikku, vaid ainult sosistas, mis andis häälele võimalust pisut puhata (vt. näit. var. 2 — sulgudes noot). Ühtlasi toimus heli langus põhitoonist umbkaudu kvardi võrra (täpne kõrgus oli raskelt määratav).

Lõpe, lõpe, põllukene,
 lõpe, põldu, põimidesa,
 üle välja leigatessa,
 välja laia laanidessa!
⁵ Otsast ma ee arutan,
 väravast ma välja laia.
 Lõpe, lõpe lõuneesta!

Laulnud Mai Videlik, 85 a. vana, Kadrina kihelkonnas, Vohnja val-
 las, Metsakülas 1913. aastal. Üles kirjutanud K. Viljak ja V. Rosenstrauch (EÜS
 X 2532 (71) ja 2662 (204)).

3. PÕLD LINDUDELE.

Ambla.

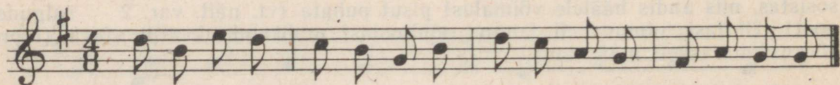
1-2. Lõ-pe, lõ-pe, põ-lu-ke-ne, saa ot-sa, saare-ke-ne!
=3-4, 5-6.

Lõpe, lõpe, põllukene,
saa otsa, saarekene,
lõpe, põldu, leigatessa,
saa kokku korjadessa —
5 sind ju ammu akatiie,
ammu akki leigatiie!
Kui ei lõpe leigatessa,
saa ei kokku korjadessa,
küll siis jääned sirgu süia,
10 sirgu süia, karja käia.

Üles kirjutanud J. Välbe ja V. Rosenstrauch Ambla kihelkonnas 1910. aastal (EOS VII 2567 (94) ja 2364 (173)).

4. VÄLJAD KARJA KÄIA.

Kadrina.

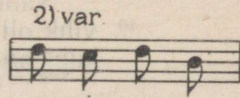
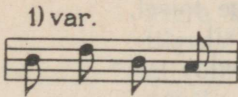
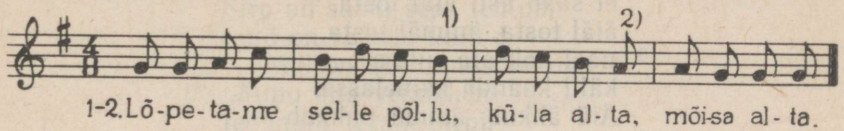
1-2. Lõ-pe-ta-me sel-le põ-lu, vä-henda-me väi-la lai-a!
=3-4, 5-5.

Lõpetame selle põllu,
vähendame väila laia,
et saaks välja karja käia,
kivil kitsed keerutada,
5 mäel täkud mängitada!

Laulnud Mari Normann, 80 a. vana, Kadrina kihelkonnas, Porkuni vallas, Lasila külas 1913. aastal. Üles kirjutanud K. Viljak ja V. Rosenstrauch (EUS X 2527 (53) ja 2637 (157)).

5. ARUPÖLLUD.

Peetri.

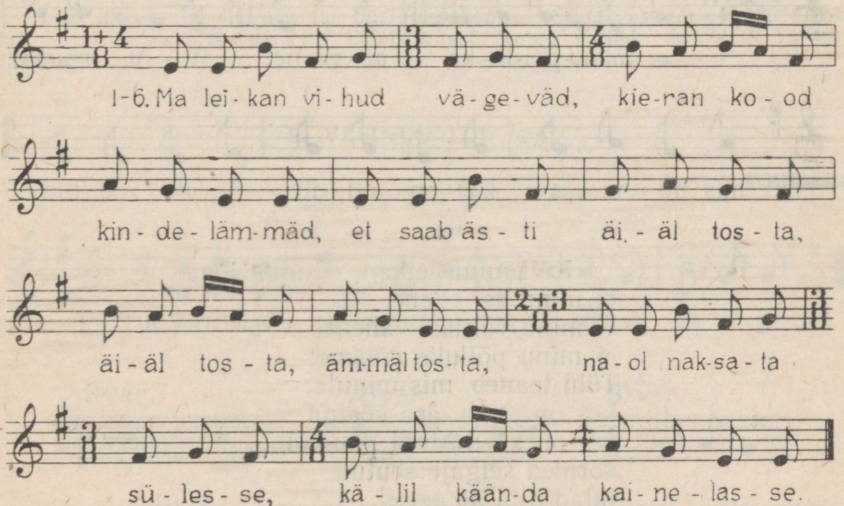

Lõpetame selle põllu,
küla alta, mõisa alta,
küla alta külvirinna,
mõisa väljalt mõedetüki.
5 Siis akkan arule käima,
kõrve poole kõndimaie —
arus tükid algamata,
kõrves tükid kõndimata.

Laulnud Labong (naislaulja), 68 a. vana, Peetri kihelkonnas, Esna vallas, Ollikülas 1911. aastal. Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VIII 501 (94) ja 724 (304)).

6. SUURED VIHUD.

Kuusalu.

Ma leikan vihud vägeväd,
kieran kood kindelämmäd,
et saab ästi äiäl tosta,
äiäl tosta, ämmäl tosta,
5 naol naksata sülesse,
kälil käändä kainelasse.
Äiä ähküb, ämmä puhkub
neiu vihku tosteessa.

Nabr oli naisel, toine toisel,
10 vihk oli viiel laiskal poisil,
kuhi oli kuuel tüttärlapsel.

Laulnud Maria Torupill, 29 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kolga vallas, Tammistu külas 1892. aastal. Üles kirjutanud H. Lohk (H II 34, 697/8 (380/13)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 1. ja 5. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

7. HALB SIRP.

Kadrina.

1-6. Küll mina lei-kan, ei mi-na jõu-a, ei mi-nu e-si
e-de-ne, ei mi-nu väl-ju-ke vä-he-ne,
ei mi-nu põl-lu-ke põ-ge-ne! Tü-hi tea-neb,
mis mi-nu-la: kas on jõu-du ä-ra võe-tud?

Küll mina leikan, ei mina jõua,
ei minu esi edene,
ei minu väljuka vähene,
ei minu põlluke põgene!
5 Tühi teaneb, mis minula:
kas on jõudu ära võetud
või on käed kinni pandud,
sõrmed selgaje seutud,
jalad alta äe aetud,

- 10 on minu enese süi
või on sandi sirbi süi?
Sirp on sandi sepa tehtud,
raud on raibete tautud.
Mul on üks ainus venda.
- 15 „Minu ella vennakene,
tee mulle terane sirpi,
lase vaskine valada,
keera kulda keskeele,
tilguta tina tahaje,
- 20 et võin minna meeste ulka,
naeste naljaje ajada,
tulla troppi tütterilla!”

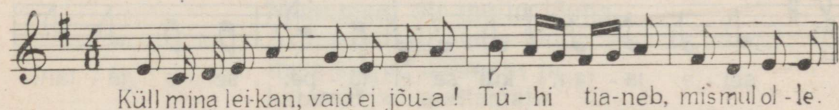
Laulnud Peeter Tiitsmann, 81 a. vana, Väike-Maarja kihelkonnas, Porkuni vallas, Aburi külas 1910. aastal. — Laul pärit lauliku sünnikohast Kadrina kihelkonnast. — Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VII 2167 (39) ja 1894/5 (85)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 2. ja 4. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

8. HALB SIRP.

Parajalt.

Kuusalu.

Leikulaul.

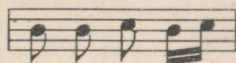
Üles kirjutanud J. Ponamar Sotši maakonnas, Salme asunduses 1891. aastal. — Laul pärit Kuusalu kihelkonnast, Kolga vallast. — (EÜS IV 597 (1299)).

9. VÄSINUD LÕIKAJA.

Kuusalu.

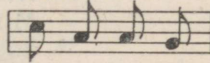
1) var.

2) var

3) var.

Viis meenutab oma algusega pulma saajamarssi. — Lauldi kindlas rütmis.

Tuo, jumal, jõesta jõudu,
 via väljalta vägeda,
 kanna abi allikasta
 meie pienele perele,
 5 meie väätile väele,
 rammutama rahvaalle!
 Meie pere pienikene,
 meie vägi ju väeti,
 meie rahvas rammutumad.

Laulnud Triinu Einsok, 70 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kodasuu
 vallas, Aavakannu külas 1911. aastal. Ules kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg
 (EUS VIII 2496 (14) ja 1355/6 (41)).

10. PEADE KORJAJA.

Peetri.

[1-5. Lõ-pe ot-sa. mu e-e-ke! Kui sa ei lõ-pe,
 sei-e jä-tan, kui sa ei lõ-pe, sei-e jä-tan,
 sei-e jä-tan sei-se-mai-e, sei-e ii-re-de
 i-me-da, sin-na kas-si-de ka-ra-ta!]

Lõpe otsa, mu eeke,
 kui sa ei lõpe, seie jätan,
 seie jätan seisemaie,
 seie iirede imeda,
 5 sinna kasside karata!
 Võtke päida, päivilised —
 peadest palka maksetiie,
 ivist andi annetiie!
 10 Mis sai vaene varsidesta,
 kotikandija kõlusta?
 Siis jäi vaene vaeveeksi,
 kotikandija kõluksi.

Laulnud Ann Volk, 60 a. vana, Peetri kihelkonnas, Esna vallas, Öötsla külas 1911. aastal. Viisi üles kirjutanud P. Penna (EUS VIII 491 (58)). — Sõnad kirjutanud M. Luu Mari Sokalt Põltsamaa kihelkonnas 1893. aastal (H IV 5, 533/4 (22)).

Märkus. Viis on tekstiga rütmiliselt kohandatud valimiku koostaja poolt.

11. LÕUNA SÖÖMATA.

Aeglaselt.

Märjamaa.

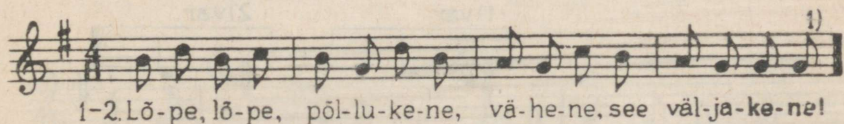

Lõikame ja lõpetame,
juba me ammu akkasime!
Muhumaal oli mullu lõuna,
Arjumaal oli ammu lõuna —
5 meie silgud söömata ja
kalamärjad maitsmata.

Laulnud Mari Poltov, s. 1844 a., Märjamaa kihelkonnas, Märjamaa vallas ja külas 1928. aastal. Üles kirjutanud A. Saat ja R. Viidebaum (ERA III 1, 76 (166) ja II 7, 437 (166)).

12. LÕUNALEIB LÕPEB.

Järva-Jaani.

Lõpe, lõpe, põllukene,
vähene, see väljakene,
saa otsa, saarekene!

Juba sind ammu akatiie,
 5 iga lõuna lõigatiie,
 iga päev su peale käidi.

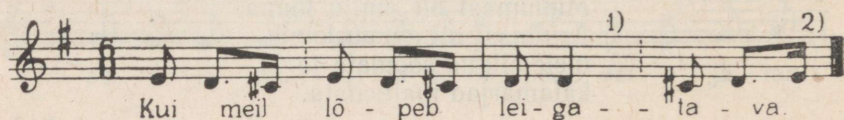
Lõpe, lõpe, põllukene,
 saa otsa, saarekene,
 et ei jäe tukka tuulel lüüa,
 10 salku saju saputada,
 peutäit ei pilve peksta!

Nüüd on kokku korjatud,
 väli ära vähendatud —
 nüüd meil lõpeb lõunaleiba,
 15 vaheviilakad vajuvad,
 kasukannikad kauvad.

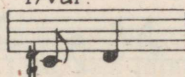
Laulnud Mari Kasakas, 75 a. vana, Järva-Jaani kihelkonnas,
 Kuksema vallas, Roosna-Alliku mõisas 1910. aastal. Üles kirjutanud P. Penna
 ja V. Rosenstrauch (EÜS VII 1483 (9) ja 1540 (17)).

13. LÕUNALEIB LÕPEB.

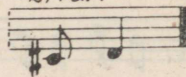
Kadrina.

1) var.

2) var.

Do # on mõnikord madalam, vahel peaaegu do. Laulik laulab muidu puhtalt.

Kui meil lõpeb leigatava,
 saab kokku korjatava,
 siis meil lõpeb lõunaleiba,
 vahekannikad vauvad.
 5 Siis tuua kerves tubaje,

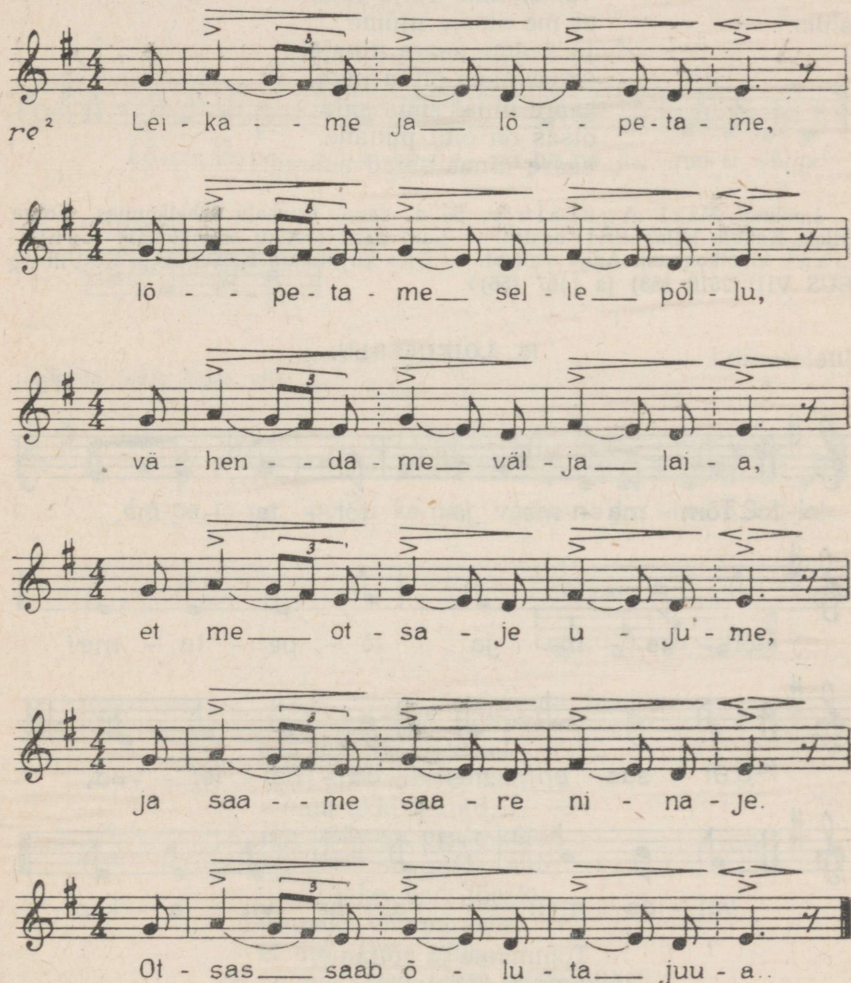
panna pakku põrmandale
otsa lüüa orjalegi,
pähe panna päivilisel.

Laulnud Mari Normann, 80 a. vana, Kadrina kihelkonnas, Porkuni vallas, Lasila külas 1913. aastal. Üles kirjutanud K. Viljak ja V. Rosenstrauch (EÜS X 2526 (50) ja 2637 (156)).

14. LÕIKUSEÖLU.

Kandvalt.

Harju-Jaani.

re² Lei - ka - - me ja - - lõ - - pe - ta - me,
lõ - - pe - ta - me - sel - le - - põl - lu,
vä - hen - - da - me - - väl - ja - lai - a,
et me - - ot - sa - je u - ju - me,
ja saa - - me saa - re ni - na - je.
Ot - sas - - saab õ - lu - ta - juu - a..

Lõikusetoon. Iga taktijala algusheli rõhutas laulja eriti, nagu tahtes selle rõhuga avaldada lõikajate soovi, et raske töö ennemini lõpeks. — Mõnikord läks laulja esimese takti trioolist üle väga kiiresti (umb.). — Rea

lõpud olid kahesugused (ja). Enamasti pidas laulja pausi. Kuid mõnikord peatus laulja lõpphelil kauemini, hääli jäi pisut nõrgemaks (decresc.) ning libises õige kergelt portamentoliselt algushelile, kust viis endises tempos edasi liikus. See nähtus (s. t. pikalt kinni peetud lõppheli portamentoline üleminek algushelile) on laulikute juures üsna üldine.

Leikame ja lõpetame,
lõpetame selle põllu,
vähendame välja laia,
et me otsaje ujume
5 ja saame saare ninaje!
Otsas saab õluta juua,
saare ninal süüa saia;
otsas on õlut punane,
saare ninas saiad suured.

Laulnud Mari Agurauja, 55 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kolga vallas, Kahala külas 1911. aastal. — Laul pärit lauliku sünnikohast Harju-Jaani kihelkonnast, Anija vallast. — Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EUS VIII 2510 (53) ja 1467 (56)).

15. LÕIKUSEÕLU.

Türi.

1-2. Tõm - ma - me ja tõt - ta - me,
lõi - ka - me ja lõ - pe - ta - me!
7-8. Ot - sas on meil od - ra - lei - vad,
vai - as meil va - he - vii - la - kad.

Tõmmame ja tõttame,
lõikame ja lõpetame!
Meie tahme lõpetada,

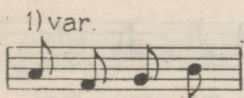
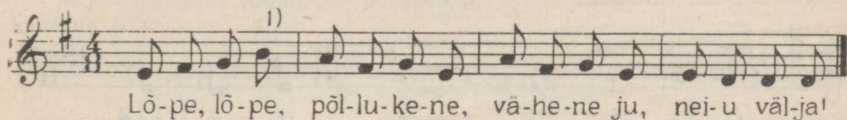
praegust otsa peale teha.
 5 Otsa meid aga oodatakse,
 vaia meid aga vaadatakse —
 otsas on meil odraleivad,
 vaias meil vahevilakad.

Laulnud Leena Kredemann, 63 a. vana, Türi kihelkonnas, Laupa
 vallas, Vissuvere külas 1908. aastal. Üles kirjutanud H. Siimer (EÜS V 589
 (86) ja 722/3 (184)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 8. värsis on esitatud valimiku koos-
 taja poolt.

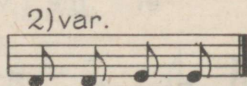
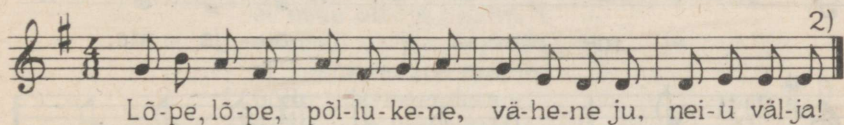
16. LÕIKUSEÖLU.

Ambla.

Sama laulu teine viis:

Lõikuselaul.

Lõpe, lõpe, põllukene,
 saa otsa, saarekene!
 Küll sind ammu akati ja
 ammu akki leigati,
 5 iga pääv su peale käidi,
 iga tund su juure tuldi.
 Tõtake, õed, tõeste,
 vinnake vihapärasta,
 et me otsaje ujume,
 10 saame saare jääre peale —
 otsas on õlut punane,

peenderas on piimakoogid,
saares on saiad saledad!

Et las ütlen ümber jälle,
15 las laulan sõnad tagasi:
Ehk on otsas orjaviitsa,
peenderas on orjapiitsa,
saares on orjasugarad?!

Laulnud Leenu Sauberg, 63 a. vana, Ambla kihelkonnas, Nõmküla vallas, Koigi külas 1913. aastal. Viisid üles kirjutanud K. Viljak (EÜS X 2514 (8 ja 9)). — Sõnad kirjutanud K. Kuusik Ambla kihelkonnas 1894. aastal (E 10749/50 (16)).

17. LÕIKUSEÖLU.

Järva-Madise.

1-4. Tõ - ta - ke, õ - ed tõi - si - sed,
ru - ta - ke, õ - ed ru - ma - lad,
et me ot - sa jo a - ja - me,
et me vai - a - je va - ju - me!
7-8. Saa - rel saa - neb sai - a 'süi - a,
peen - de - ras on pii - ma - koo - gid.

Tõtake, õed tõsised,
rutake, õed rumalad,
et me otsa jo ajame,
et me vaiaje vajume,

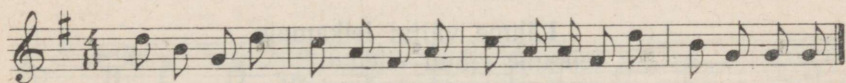
- 5 pikka postije poeme,
saame saare jaarelegi!
Saarel saaneb saia süia,
peenderas on piimakooigid.
Aga miina kuulen, vasta kosten:
10 Ehk on piitsa peenderassa,
kaegas kaeranurmela —
see käib piki pihta mööda,
õhukest õlada mööda,
mööda servi selga mööda,
15 lapiti meda lageda.

Laulnud Miina Mõlla, 67 a. vana, Järva-Madise kihelkonnas, Albu vallas, Ageri külas 1910. aastal. Ules kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VII 1483 (7) ja 1536 (14)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 1.—4. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

18. LÕIKUSEÖLU.

Järva-Jaani.

Ru-ta-ke-me, röö-vi-ge-me, et meie ot-sa - je o - ju-me!

- Rutakeme, röövigeme,
et meie otsaje ojume,
et meie vaiaje vajume,
et saame saare ninale,
5 põllu pika peenderaie,
välja laia keanudeie!
Saaksin otsa, saan orava,
saaksin järele, saaks jänese;
otsas saab õluta juua,
10 peenderas saab piima-leiba,
kangrus saab kalja juua.
Jumal teaneb, võineb teada,
ehk on piitsad peenderasse,
ehk on kaigas kangurissa,
15 mees vana vao vähele —
ehk meid piitsal peksetakse,
koeraroosal roogitakse,
kaikaal karistaneksi,
vembelal virutaneksi.

Laulnud Mihkel Pärling, 101 a. vana, Järva-Jaani kihelkonnas, Einmanni (end. Kuie) vallas 1909. aastal. Ules kirjutanud J. Välbe ja V. Rosenstrauch (EÜS VI 1343 (76b) ja 1736/7 (221)).

1-2. Läh - me väl - jal lei - ka - mai - e,

lei - ka - me vi - hud vi - le - dad!

4-5. Õ - e - ke - sed, el - la - ke - sed,

neit - si - ke - sed, noo - ru - ke - sed!

Lähme väljal leikamaie,
leikame vihud viledad,
paneme parmad parajad!

Õekesed, ellakesed,
5 neitsikesed, noorukesed,
laske laiule käsile,
peenemile pihitudelle,
sõrevile sõrmedelle,
et me otsaje ojume,
10 et me saareje saame,
põllu pika peenderisse,
välja laia lahkemesse —
otsas õlled, saares saiad,
peenderas meil piimaleivad!

15 Peremees, peremehike,
perenaene, naesukene,
anna kätte, mis lubasid,
tee tõeks, mis tõutsid!
Lubasid põllul pulmad teha,
20 põllul pulmad, väljal varrud,
lubasid pulli pulmadeksi,
värssi väilavarrudeksi.

Laulnud Mari Albret, 71 a. vana, Peetri kihelkonnas, Koigi vallas, Keri külas 1911. aastal. Ules kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EUS VIII 508 (123) ja 777 (388)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 2. värssis on esitatud valimiku koostaja poolt.

$\text{do} \#^2$ 1-2. Lõ - pe - ta - me sel - le põl - lu

 = 3-4.

vā - hen - da - me vāi - la lai - a!

6-9. Ma tä - nan tä - na - se päe - va,

om-me kes-ke - - - om-mi - ko - ni:

At' - tü - ma pe - re - i - sa - le,

at' - tü - ma pe - re - - - e - ma - le!

1) var. lõppvärssides

5. ko - gu - nis' - te ko - ti - so - pid.

10. kümme küü-nart kül-je - kon - ti.

Lõpetame selle põllu,
 vähendame väila laia!
 Täide tunnid, täide tonnid,
 täide saagu salvenurgad,
 5 koguniste kotisopid!
 Ma tänan tänase päeva,
 omme keskeommikoni:
 At'tüma pereisale,
 at'tüma pereemale

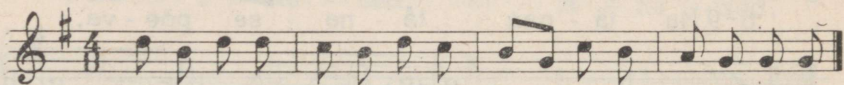
10 söötemasta, jootemasta,
seda ärga tappemasta,
mis pole ilmas ikkes käinud,
mis pole põlvel põldu künnud!
Tuhat vaksa turja paksu,
15 sada vaksa sarve pikka,
kümme küünart küljekonti.

Laulnud Anna Poone Ambla kihelkonnas, Tapa alevis 1913. aastal. —
Laul pärit lauliku sünnikohast — Kadriina kihelkonnast, Undla vallast,
Imastu külast. — Üles kirjutanud K. Viljak ja V. Rosenstrauch (EÜS X 2227
(2) ja 2242/3 (14)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 6., 8. ja 9. värsis on esitatud
valimiku koostaja poolt.

21. HEA VOOS.

Järva-Jaani.

1-2. Lõ-pe, lõ-pe, põl-lu-ke-ne, saa ot-sa, saare-ke-ne!

Lõpe, lõpe, põllukene,
saa otsa, saarekene,
aki, armas väljakene!
Jo sind ammu akatiie,
5 iga päev su peale käidi,
iga lõuna lõigatiie,
iga tundis tuldi juurde.
Ammu keetsin akipudru,
ammu akivõi sulaneb —
10 alles akid lõikamata.
At'tüma pereisale,
at'tüma pereemale
söötemasti, jootemasti,
ästi ära saatemasti!
15 Söötis meid sealihale,
kohioinaste osale,
päitsu ärja peadikele.
Mis luban pereisale,
mis luban pereemale?
20 Täide tunnid, täide tännid,
täide laste laiad vatsad!
Tuhat vakka tuulajale,
sada vakka sarjajale,
veel enam pereisale!

Laulnud Mari Kasekänd, 49 a. vana, Järva-Jaani kihelkonnas,
Kuksema vallas, Kagavere külas 1909. aastal. Viisi üles kirjutanud J. Välbe
(EÜS VI 1331 (18)). — Sõnad kirjutanud V. Rosenstrauch Kai Margutilt
Järva-Jaani kihelkonnas, Kuksema vallas, Metstaguse külas 1909. aastal (EÜS
VI 1676/7 (124)).

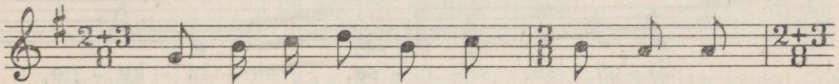
1-2. Lõ-pe, lõ-pe, põl-lu-ke-ne, saa ot-sa, saare-ke-ne!
=3-4.

Lõpe, lõpe, põllukene,
saa otsa, saarekene!
Lõpetame selle põllu,
vähendame selle välja!
5 Täide tunnid, täide tännid,
täide tühjad salvenurgad,
täide tühjad kotisopid,
täide mu enese kõhtu,
täide laste laiad vatsad!

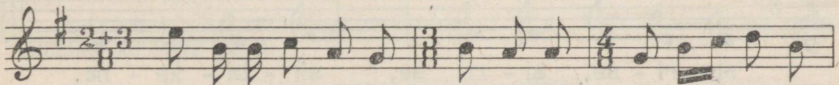
Laulnud Viisa Hõbeda, 59 a. vana, Ambla kihelkonnas, Roosna vallas 1910. aastal. — Laul pärit lauliku sünnikohast Järva-Jaani kihelkonnast, Võhmata vallast, Võhmata külast. — Ules kirjutanud J. Välbe ja V. Rosenstrauch (EUS VII 2578 (145) ja 2415 (294)).

23. POLE LAULJAT HULGAS.

Peetri.

Küll o - li põl - lu - la pe - re - ta,

küll o - li väl - ja - le vä - ge - da, ei old ul - gas

lau - li - ja - da, lau - li - ja - da, luu - li - ja - da.

Küll siin väljala vägeda,
küll siin põllula pereta,
ei ole väljal laulijada,
laulijada, luulijada,
5 eel ellal elkijaida,
nurmel kullal kukkujada.

- On need kukkujad kulunud,
välja veerijad väsinud?
On neid viinud vihma-oogu
10 või on tapnud talvekülma,
põletand suvine põuda,
lumi uusi uinutanud,
kaste külma kallutanud?
Et las ütlen ümber jälle:
15 Neid pole viinud vihma-oogu
ega tapnud talvekülma —
neid viinud virutsed poisid,
augutanud Arju poisid
oma kullalla rahala,
20 peetuila peeninguila,
kulunula kopikuila.

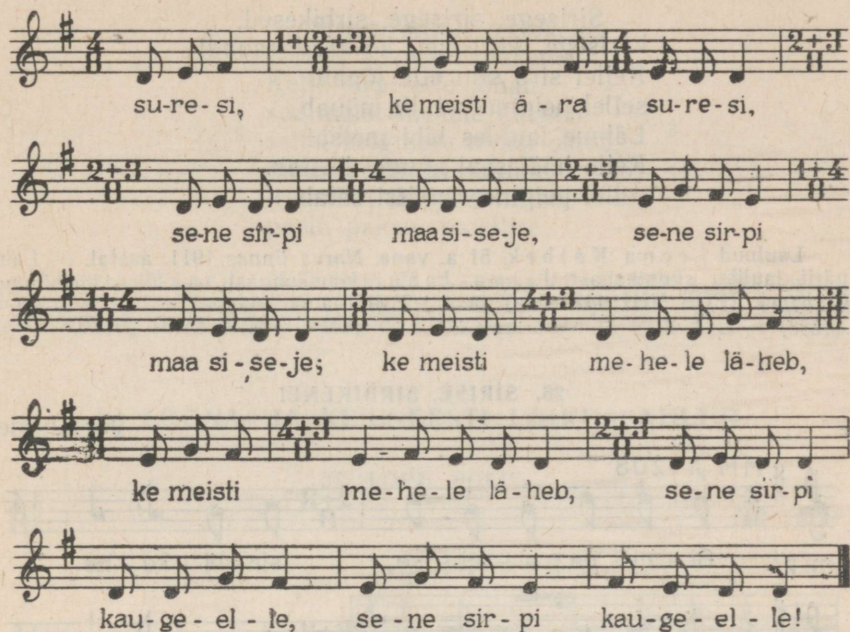
Laulnud Liisu Rentel, 55 a. vana, Peetri kihelkonnas, Koigi vallas, Keri külas 1911. aastal. Viisi üles kirjutanud P. Penna (EÜS VIII 510 (135)).
— Sõnad kirjutanud V. Rosenstrauch Mart Pristollilt Järva-Jaani kihelkonnas, Kuksema vallas, Jalgsema külas 1909. aastal (EÜS VI 1797 (304)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 1. ja 2. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

24. SIRISE, SIRBIKENE!

Jõhvi.

Si - ri - se. si - ri - se, sir - bi - ke - ne,
si - ri - se, si - ri se, sir - bi - ke - ne,
kõ - ne - le, kõ - ve - ri - ke - ne, kõ - ne - le,
kõ - ve - ri - ke - ne, rää - gi, rootsi rau - a - ke - ne,
rää - gi, rootsi rau - a - ke - ne! Ke meisti ä - ra

Sirise, sirise, sirbikene,
 kõnele, kõverikene,
 räägi, rootsi rauakene!
 Ke meisti ära suressi,
 5 sene sirpi maa siseje;
 ke meisti mehele läheb,
 sene sirpi kaugeelle!

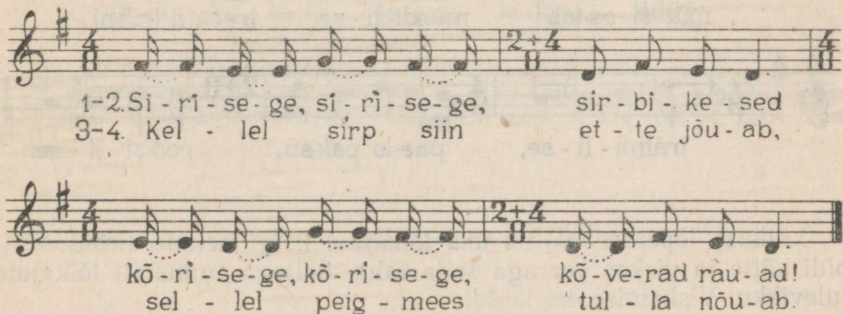
Laulnud Lien Pakkas, 60 a. vana, Jõhvi kihelkonnas, Illuka vallas, Raudi külas 1905. aastal. Üles kirjutanud P. Penna ja K. Luud (EUS II 755 (131) ja 668 (165)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 2., 4., 5. ja 6. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

25. SIRISE, SIRBIKENE!

Moderato.

Järva-Jaani.

Sirisege, sirisege, sirbikesed,
 kõrisege, kõrisege, kõverad rauad!
 Kellel sirp siin ette jõuab,
 sellel peigmees tulla nõuab.
 5 Lähme lauldes läbi metsa!
 Kelle hääl seal kaugel kostab,
 sellel peigmees mütsi ostab.

Laulnud Leena Kalbek, 51 a. vana, Narva linnas 1911. aastal. — Laul pärit lauliku sünnikohast Järva-Jaani kihelkonnast. — Üles kirjutanud C. Kreek (EÜS VIII 442 (57a) ja 421/2 (158)).

26. SIRISE, SIRBIKENE!

Jõelähtme.

MM ♩ - 208

Si - ri - se, si - ri - se, sir - bi - ke - ne,
 kõ - ri - se, kõ - ve - ra rau - a - ke - ne!
 kel - le sir - pi et - te jõu - ab, see meist
 me - he - le saaneb, sel - lel peig - mees müt - si os - tab,
 müt - si os - tab mündi - li - se, treem - li trih - ni -
 trähni - li - se, pae - la paksu, roo - si - li - se.

Lõikuse lõpetusel võttis üks lõikajaid kõigi neiude sirbid otsa - pidi kätte ja viskas korraga selja taha. Sellega ennustati lõikajate tulevikku. Viskamise eel lauldi:

Sirise, sirise, sirbikene,
 kõrise, kõvera rauakene!
 Kelle sirpi ette jõuab,
 see meist mehele saaneb,
 5 sellel peigmees mütsi ostab,
 mütsi ostab mündilise,
 treemli trihni-trähnalise,
 paela paksu, roosilise.

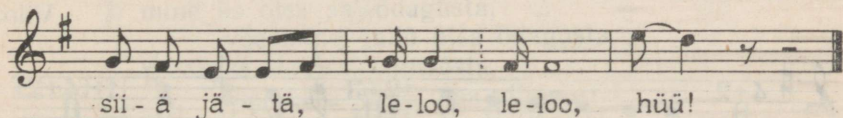
Laulnud Maarja Mäepea, 73 a. vana, Jõelähtme kihelkonnas, Jõelähtme vallas, Lajakivi külas 1913. aastal. Üles kirjutanud A. O. Väisänen ja G. Vilberg (EÜS X 1061 (463) < ERA, Fon. 107-f ja EÜS X 2070 (336)).

b) LÕUNA- JA KESK-EESTI LÕIKUSLAULUD.

27. LÖPE, PÖLD!

Meremäe.

MM ♩ = 276

Laulnud Kondre Tafo, 60 a. vana, Meremäe vallas, Vinnüski külas 1913. aastal. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 894 (90) < ERA, Fon. 69-d).

28. LÖPE, PÖLD!

Meremäe.

MM ♩ = 208

sol' Ku-na mi'ks põi-ma pi-kä põl-lu,

ku-na mi' põi-ma pi-kä põl-lu,

ku-na mi'ks laa-bi la-ja väl'-lä,

ku-na jo laa-bi la-ja väl'-lä?

Laulnud I v a n i A n n e, 40 a. vana, ühes kooriga M e r e m ä e vallas, Seretsova külas 1913. aastal. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 879 (56) < ERA, Fon. 65-b).

29. PÖLLUL LAULMINE.

Vilo.

1 Lõpõks no küll, kul'-la põl-lu-kõ-nõ,

võe lõ-põ'jal-lõ, kul'-la põl-lu-kõ-nõ!

Põimulaul.

- Lõpõ_ks no küll, kul'la põllukõnõ,
 võe lõpõ' jallõ, kul'la põllukõnõ,
 oi_u_ks otsa sa', osakõnõ,
 võe oi_u' jallõ otsa, osakõnõ!
 Laula_ks suurõ mi' nurmõ päälä,
 võe laula jallõ suurõ nurmõ pääl.
 Angõ_ks viil kärro mi' käsile,
 võe angõ' jallõ kärro mi' käsile,
 5 hüvvi angõ' sõnno mi' sõrmilõ,
 võe hüvvi jallõ sõnno mi' sõrmilõ,
 sis õks nakkas meil k'auma käekese',
 võe nakkas jallõ k'auma käekese',
 sõudma nakkas meil sõrmõkõsõ',
 võe sõudma jallõ nakkas sõrmõkõsõ',
 edi_ks lättõ otsa sis uikõnna,
 võe edi jallõ otsa uikõnna,
 vago lättõ viirde vaakõnna,
 võe vago jallõ viirde vaakõnna!
 10 Lää_ks sis kodo mi' kittennä,
 võe lää jallõ kodo kittennä:
 „Kagoh õks teie mi' tükü töödä,
 võe ar'a jallõ teie tükü töödä,
 pannj kokko pal'lo maada,
 võe panni jallõ kokko pal'lo maada.
 Kas õks tüüdä tehñätässe,
 võe ar'a jallõ tüüdä tehñätässe,
 vaiva_ks vasta vöödõtassõ,
 võe vaiva jallõ vasta vöödõtassõ?
 15 Musta jätä_s mi' tsirgu munnõ luvva',
 võe musta jallõ tsirgu munnõ luvva',
 haragollõ jätä_s poigõ haudu',
 võe haragollõ jallõ poigõ haudu'."

- Lõpõ_ks no küll, kul'la põllukõnõ,
 võe lõpõ' jallõ, kul'la põllukõnõ,
 mine_ks otsa sa' õdagusta,
 võe mine' jallõ otsa õdagusta,
 veerä_ks otsa sa' vilutsõsta,
 võe veerä' jallõ otsa vilutsõsta!
 20 Ülge_ks sõna selegehe,
 võe ülge' jallõ sõna selegehe,
 laskõ_ks joro julõgõhe,
 võe laskõ' jallõ joro julõgõhe!
 Olõ_ks mi' külli keskel,
 võe olõ jallõ külli keskelle —
 laulo meil kirjä kirotadas,
 võe laulo jallõ kirjä kirotadas,
 kiri_ks jäl' veerüs Kiiovahe,
 võe kiri jallõ veerüs Kiiovahe.

25 Ütle-ei' kui sõnno mi' selgehe,
 võe ütle_i' jallõ sõnno selgehe,
 lasõ-õi' kui jorro mi' julõgõhe,
 võe lasõ_i' jallõ jorro julõgõhe —
 saa_ks kuri meil kullõ'lda',
 võe saa jallõ kuri meil kullõ'lda',
 saa_ks kalgi meil kannah tõlla',
 võe saa jallõ kalgi kannah tõlla'.

Laulnud Aksin'ja Raudik, 48 a. vana, ühes kooriga Petseri rajoonis, Panikovitsi külanõukogus (= Vilo vallas, Lõkova külas) 1949. aastal. Üles kirjutanud A. Garšnek ja V. Pino (TMM ja KKI 14, 236/9 (21)).

30. PÖLLUL LAULMINE.

Järvesuu.

MM ♩ - 198

fa^{#1}

1-2. No lää-me' mi' põl-du põi-mõ-ma-he,

le - loo, le - lo, le - loo,

no lää-me' mi' põl-du põi-mõ-ma-he,

le - loo, le - lo, le - loo,

la-ka_ks lää-me' mi' väl'- la laa-bi - ma-he,

le - loo, le - lo, le - loo,

- No lääme' mi' põldu põimōmahe,
leloo, leloo, leloo,
lak'a(ks) lääme' mi' väl'lä laabimahe.
Näio-viil üks mi'-kōsō', noorōkōsō',
noorō- viil mi' -kōsō', nōrgakōsō',
5 inne naaku_i' mi' että alostama,
vahaviirtä mi(ks) vallalō vōtma,
kui panō(ks) mi' ilo ii pääle,
laulu panō(ks) kui laja väl'ä pääle!
Agu sis üks meil ilo ii põimi,
10 agu laulu(ks) meil laabō laja väl'ä!
Seo näio(ks) mi' kõrralda' kōnōli,
jutukōsō(ks) mi' as'anda aie —
ega põima_i' üks ilo iikeistä,
laulu põima_i' meil lak'a väl'äkeistä —
15 ilo nakas üks iih minemähe,
laulu nakas üks takah tandsimahe.
Näio- viil üks mi' -kōsō', noorōkōsō',
kurō- viil mi' -mar'a', kullakōsō'!
Sis keerä(ks) mi' ilo keskennä,
20 sis vala(ks) mi' au vaihōlla,
sis om üks meil hüä tüüd tetä',
latsōkōisil meil kässi laiutōlla'.
Sedä tiiä(ks) ma' näio selgehe,
kulla(ks) tiiä ma' näio kogone hōste —
25 ilol õnnō(ks) meil tüü joudunōsō,
laulul õnnō(ks) meil tüü laapinōsō.
Seo näio(ks) mi' kõrralda' kōnōli,
jutukōsō üks ilmas'anda aie —
ega saa-ai' mi' ilol tüüd tetä',
30 laulul saa-ai' mi' laapō' lak'a väljä.
Näio- viil üks mi' -kōsō', noorōkōsō',
noorō- viil mi' -kōsō', nōrgakōsō',
uma' pangō(ks) ti' kõe' käümähe,
sōrmō' pangō' ti' nopō' sōudmahe,

- 35 sis panõ(ks) mi' põllu pōdōmahe,
 olõ-(ks) panõ sis -kōrrō' ogimahe!
 Kui olõ mi' nuia' nurmō päälä,
 kepi' olõ kui kesvāpõllu päälä,
 sis jääse(ks) meil pōld pōimmalda',
 40 lag'a jääse meil väli laapmalda'.
 Kui olõ mi' nopō' nurmō päälä,
 kipō' olõ kui kesvāpõllu päälä,
 sis jovva mi(ks) otsa ōdagusta,
 sis lōpōs meil pōld lōunōsta.
 45 Otsah viil meid oodi uma vel'lo,
 ligi(ks) viil küll pinnārd lellāpoiga,
 vel'lol olli ōks otsah ollu kāeh,
 põllu oodi tā veereh viin kāeh,
 klaas om ōks täl kullanō kāeh,
 50 pikre om ōks täl kāeh hōbōhōnō.
 Et sa' olõ(ks) viil, kul'la päävākene,
 et sa' viidā' viil, päävāveerekenē!
 Ega olõ_i' mi' muidō or'alise',
 pardsi' olõ_i' mi' muidō palgalise' —
 55 selle ooda_i' mi' päivā minevātā,
 päävā ooda_i' mi' viirt veerüvātā —
 ossa ooda mi' otsa oiuvata,
 vao ooda mi' viirt veerüvātā.
 Miä om ōks meil viga veerätellä',
 60 kua om ōks meil viga kul'ätōlla',
 et om meil ōks hüä rüākene,
 kasunu' meil ommō kanepkōrsi!
 Ega viil siin künnā_s kühkosälgä,
 äestelle_s joht siin häbokōttu —
 65 kühko- omma' ōks -sälä' külä vel'lo',
 häbo- omma' ōks -kōtu' häehtājä'.
 Siist viil ōks saava' saiaaterä',
 kotte saava' ōks siist kulatskejauhu'.

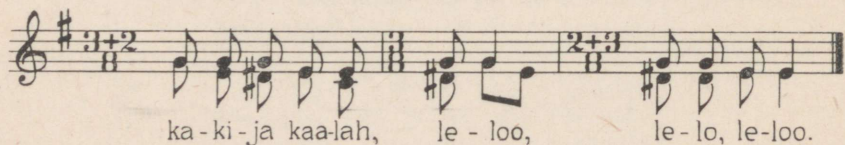
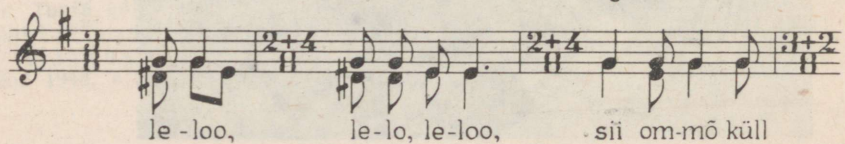
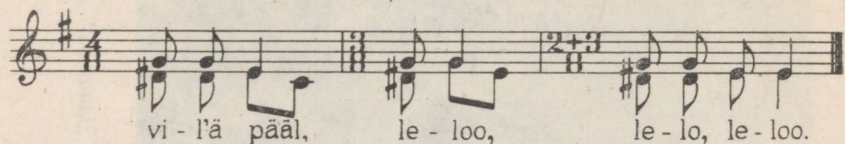
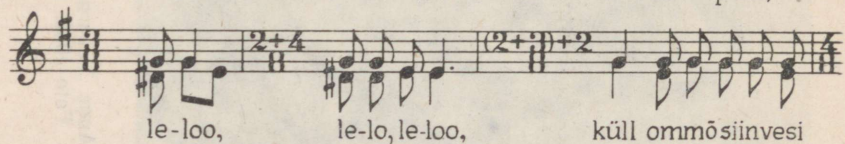
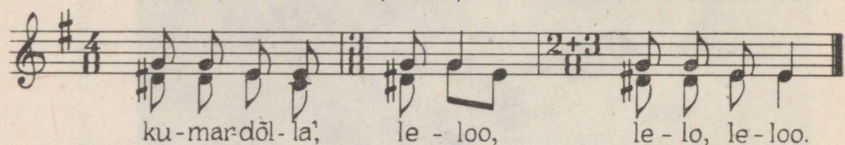
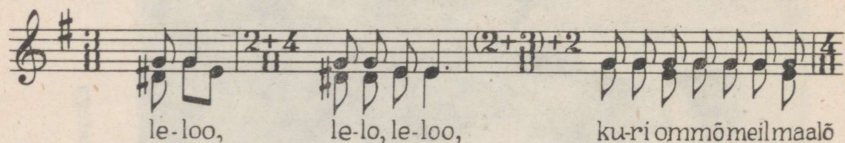
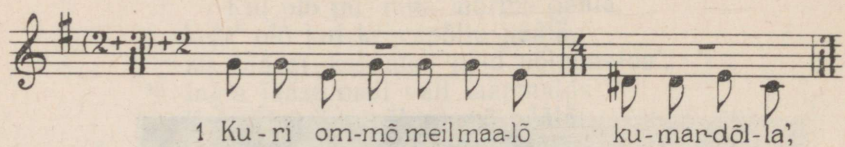
Rüäpōimmisō lelotaminō.

Laulnud Anne Vabarna, 70 a. vana, ühes kooriga, Järvesuu val-
 las, Tonja külas 1948. aastal. Viisi üles kirjutanud A. Garšnek (TMM). —
 Sõnad kirjutanud M. Vabarna samalt laulikult 1936. aastal (S 121735/41 (33)).

Märkus. 1936. a. teksti algusest on jäetud ära 4 värssi. Asendatud on
 need 1948. a. üleskirjutuse 2 algusvärssiga.

Joon. 11. Setu „lauuimä” Anne Vabarna (keskel) oma kaaslauljatega.
Foto 1936. a.

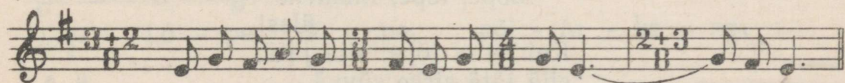
Rüäpõimmisõ ja linakakmisõ man lelotadas. Linakakmisõ man lelotõdi hummogu alostamisõ sõna’:

- Kuri ommõ meil maalõ kumardõlla’,
 lelo, lelo, leloo,
 pakan ommõ meil maalõ paintõlla’!
 Küll ommõ siin vesi vil’ä pääl,
 küll ommõ siin likõ liiva pääl,
 5 sii ommõ küll kakija kaalah,
 sii ommõ küll riibija rinnah.
 Kui tulli mi’ pikä põllo mano,
 siiä lasi mi’ laja välä mano,
 inne naka_i’ mi’ että alostamma,
 10 vao viirt mi’ vallalõ võtma —
 inne panõ_ks mi’ ilo ii pääle,
 laulu panõ mi’ laja välä pääle.
 Küll meile sis ilo iih lätte,
 küll meile_ks ta laulu takah lasi —
 15 esi keerä mi’ ilo keskellä,
 esi lasõ mi’ laulu vaihõlla.
 Hüä ommõ küll ilol tüüdä tetä’,
 laulu_õ ommõ küll laapi’ lak’a väljä —
 sis lät õks meil otsa osakõnõ,
 20 küll vala sis viirde vaokõnõ.

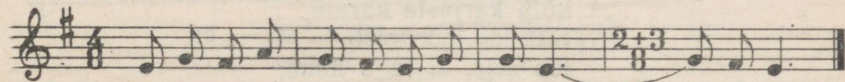
Laulnud Anna Ilumets, 62 a. vana, ühes kooriga, Räpina rajoonis, Võõpsu I külanõukogus (= Mäe vallas, Varesmäe külas) 1952. aastal. Üles kirjutanud A. Garšnek ja H. Tampere (TMM ja RKM II 57, 39/41 (11)).

32. PÖLLU PÕIMIJAD.

Paistu.

1. Pa-ge-ne, põl-du, pa-ge-ne, ü-les, _____ -les, les!

3. Len-da, põl-du, le-pi-kus-se, ü-les, _____ -les, les!

Pagene, põldu, pagene,
 üles, -les, -les,
 pagene, põldu pajusse,
 lenda, põldu, lepikusse,
 karga, põldu, kaasikusse —

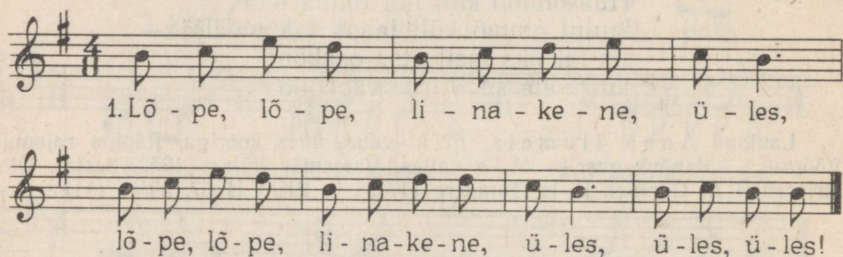
- 5 põllu põimaja tuleve,
 kõverrauda alla õlma!
 Lõpe, põldu, lõigatenna,
 käi kokku korjatenna!
 Kui sa_i lõpe, ei ma_i lõika —
 10 siia jääd sirgu süüa,
 siia kurgede koguda,
 lõokeste lõõri lüüa,
 pääsukeste pääle tulla.
 Kure sööve, ei na_i kogu,
 15 lõo sööve, ei na_i lõika,
 pääsu sööve, pääd ei võta.

Laulnud Ell Ilves, 57 a. vana, Türi kihelkonnas, Alliku vallas 1908. aastal. — Laul pärit lauliku sünnikohast Paistu kihelkonnast, Holstre val-
 last. — Üles kirjutanud H. Siimer (EÜS V 577 (19a) ja 634/5 (66)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 1. vārsis on esitatud valimiku koos-
 taja poolt.

33. PÖLD LINDUDELE.

Helme.

- Lõpe, lõpe, linakene,
 üles!
 Kui sa ei lõpe, siiä jätä,
 siiä jätä sirke süvvä,
 pääsukeste pääle tulla,
 5 külä karjaste karate.
 Siiä lõo lõõriteleb —
 lõo seie, ei ta_s lõika,
 kurg sii seie, es kumarde.
 Kunas otsa me ojume,
 10 kunas viirde me veereme?
 Veeren uuti velle noore,
 nurme otsan oodetasse.

Laulnud Miina Varik, 81 a. vana, Helme kihelkonnas, Kärstna vallas
 1908. aastal. Üles kirjutanud A. Martin ja P. Tatz (EÜS V 227 (17) ja 347 (38)).

34. PÖLD LINDUDELE.

Rõuge.

MM ♩ = 160

la¹ Lõ - põ, lõ - põ, li - na - kõ - nõ,
kui ei lõ - põ, sii - ä jä - tä!

Lõpõ, lõpõ, linakõnõ,
kui ei lõpõ, jätä siiä,
jätä kurõ koristõlla,
musta tsirgu muna luvva,
5 haha tsirgu haariskõlla,
jätä tedre teridä!

Laulnud Elfriide Raat, 28 a. vana, Rõuge kihelkonnas, Viitina val-
las 1930. aastal. Üles kirjutanud E. Oja ja H. Tampere (ERA III 3, 51 (42) ja
II 26, 59 (1)).

35. VÄLJAD KARJA KÄIA.

Kolga-Jaani.

MM ♩ = 180

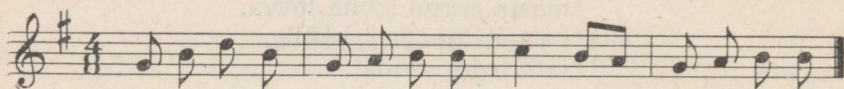
do¹ Lõ - pe, lõ - pe, põl - lu - ke - ne,
he - le - le, he - le - le!
9. Ted - re - le te - ha pe - si - da,
he - le - le, he - le - le!

Lõpe, lõpe, põllukene,
 helele, helele,
 vähäne sa, väl'läkene,
 saa otsa, saarekene,
 et saaks väl'läd karja käia,
 5 saared sälu mängitada!
 Kui sa i lõpe, siia jätän,
 siia jätän sirgu süia,
 sirgu süia, kärbi käia,
 tedrele teha pesida.

Laulnud Marie Sepp, 74 a. vana, Kolga-Jaani kihelkonnas, Soosaare vallas 1937. aastal. Ules kirjutanud H. Tampere (ERA, Pl. 49 B 2).

36. VENNA NURMED.

Helme.

1. Mei-e vel-lel suure nurme, ü - les, ü-les, ü-les!

Meie velled suure nurme,
 üles, üles, üles,
 suure nurme, laia väl'lä:
 veere joosev Venemaale,
 otsa joosev Ulandimaale,
 5 tettu Riiäni rügida,
 ette Riiäerneida,
 taga Riiä tatterida,
 keset Riigä kesvesida.
 Meie sõtsil suure sõrme,
 10 suure sõrme säädamenna,
 laia käe laamimenna —
 kokku panniv kullapõllu,
 sidemesse siidinurme.

Ka pulmalaul.

Laulnud Ruuda Tuhakott, 73 a. vana, Helme kihelkonnas, Kärstna vallas 1908. aastal. Ules kirjutanud A. Martin ja P. Tatz (EÜS V 228 (20) ja 364/5 (53)).

37. VENNA NURMED.

Otepää.

[1-4. Ei ma ütle ütlelegi,
ei ma kõnele kellegile,
et mu veel suure nurme,
suure nurme, laia väl'lä.
9-10. Es jää põllu le põde-ma,
i-i pää-le ingä-ma.]

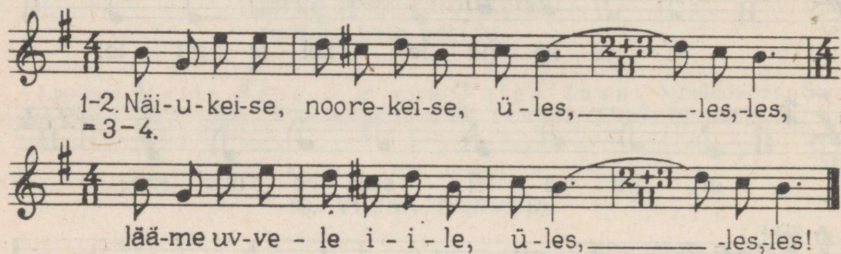
Ei ma ütle ütlelegi,
ei ma kõnele kellegile,
et mu veel suure nurme,
suure nurme, laia väl'lä —
5 otsa juuskva Otepähä,
veere juuskva Vennemaale.
Neid ma põimse põdemada,
viirde aie väsümada,
es jää põllule põdema,
10 ii pääle ingäma.
Tsirbi olli käen kullatedu,
lõigeravva õpetedu.
Ei ma enne siist ei lähe,
kui tuleb oma ostemaie,
15 perepoiga päästemaie,
sulane lunastamaie.

Laulnud Kusta Ilves, 67 a. vana, Otepää kihelkonnas, Vastse-Otepää vallas 1908. aastal. Viisi üles kirjutanud A. Kiiss (EÜS V 149 (61)). — Sõnad kirja pannud J. Väggi Kanepi kihelkonnast 1890. aastal (H II 32, 531/2 (23)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 1.—4. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt. — Originaalis on värsid 13—16 laulu alguses.

38. LÄHME UUELE EELE!

Paistu.

- Näiukeise, noorekeise,
üles, -les, -les,
lääme uvvele iile!
Esi uusi meidä oodi,
vagu vastane vaati,
5 uut ta uuta lõikajeda,
vao vallavõttajada.
Peiu ikeb peenarinna,
vanamiis vao vahele.
Näiukeise, noorekeise,
10 pätke peiu peenarista,
vanamiis vao vahelta!
Laske sõrme äste kävvä,
kæe noore kärme kävvä!
Mede vellel suure nurme,
15 suure nurme, laia väl'lä —
ii otsa liumaal,
nurme veere Venemaal —
nii tahav nobet noppimista,
käbet kokkukäänämista.
20 Näiukeise, noorekeise,
küll om pikä velle piiri!
Sii esi tahab isuta,
laia väl'lä meid väsüta,
suure nurme meid sureta.
25 Mina ole Manni maani tarka,
äräp ma ii isuta,
suure nurme mä sureta,
laia väl'lä ma väsüta,

- jätä ii ikkemaie,
 30 suure nurme nuttamaie.
 Tenu olgu suurel Loojal,
 au armejal jumalal,
 las'k meid kuival koguda,
 paremal mu panna kokku!
 35 Kokku ma panni kullapõllu,
 sidemesse siidiväl'lä.
 Meil om nabra nii kui naise,
 koheliku kui emändi,
 aki Arju neitsikeise.
 40 Kuule, kulla vellekeine,
 võta oovist nüid obene,
 linaseemen seisamesta,
 mine tuu Virust kuldavikla,
 Arjust tuu arki õbene
 45 nabrapäie pääle panna,
 kohelikude kohenta!
 Nabra paistav Narvamaale,
 koheliku Kuramaale.

Laulnud Liisu Mägi, 75 a. vana, Paistu kihelkonnas, Holstre vallas, Koigu külas 1906. aastal. Üles kirjutanud J. Aavik ja J. Sakkeus (EUS III 230 (27) ja 453/5 (119)).

39. KUHJALOOJA.

Pilistvere.

1-2. Mis mi-na löi-kan, see mi-na kõi-dan,
 e-le-le, e-le-le, see ma napra-je
 na-bi-sin, e-le-le, e-le-le.

Mis mina löikan, see mina kõidan,
 elele, elele,
 see ma napraje nabisin,
 kuhelikku ju kogusin.
 Tegin nabra kui see naese,

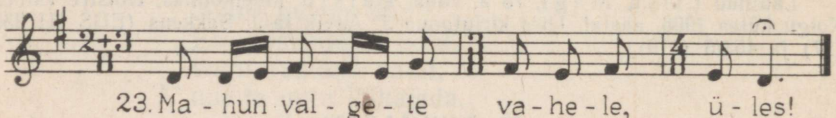
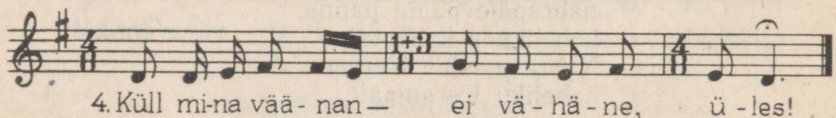
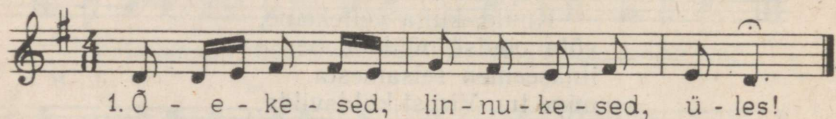
5 kuheliku kui kuninga —
kuhel paistis Kura mäele,
akki Arju mõisaasse.

Laulnud Kai Kangur, 86 a. vana, Pilistvere kihelkonnas, Võisiku vallas, Nõmavere külas 1907. aastal. Üles kirjutanud H. Siimer ja M. Saar (EÜS IV 1538 (60) ja 1564 (22)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 2. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

40. HALB SIRP.

Pärnu.

Õekesed, linnukesed,
üles,

küll mina tõttan, küll mina tõmman,
küll mina leikan — ei ta ei lõpe,
küll mina väanan — ei vähäne,
5 et saaks pia peenaresse,
jalakannad kaldaesse.

Õekesed, linnukesed,
ei mina tia, mis on viga,
et minu esi ei edene,
10 välja laia ei vähäne!
On minu käed kinni pandud,
käevarred vangi pandud,
sõrmed sõlmi või siutud,
et minu esi ei edene,
15 välja laia ei vähäne?

Olgu terve pereisa,
olgu terve pereema,
kis tegi oma põllul pulmad,
põllul pulmad, väljal varrud,
20 et ta mind kurva siia kutsus
ja mind alva siia arvas,

et mina sünnin suurte sekka,
mahun valgete vahele!

- Küll mina tõttan, küll mina tõmman,
25 küll mina lõikan — ei ta ei lõpe,
küll ma väänan — ei vähäne.
Oekesed, linnukesed,
ei mina tia, mis on viga,
et jäävad lilled liikumaie,
30 kõrrekesed kõikumaie!
Ei sii põle minu süidi,
sii on sandi sirbi süidi;
ei sii põle sirbi süidi,
sii on pereme'e süidi,
35 kissi viis raua sepa kätte,
raua viis, ei viind viinalaasi
ega ei kannud õllekannu.
Sest tegi seppa sirbi sandi,
kis jätab lilled liikumaie,
40 kõrrekesed kõikumaie.

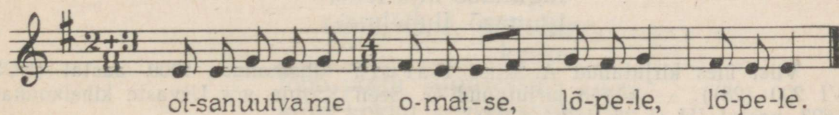
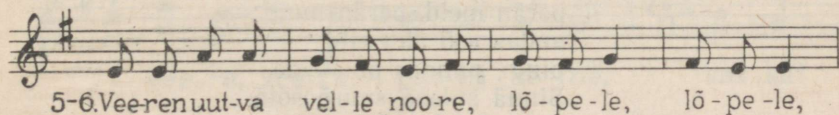
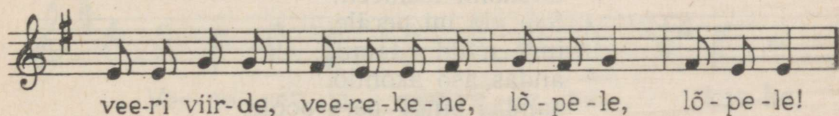
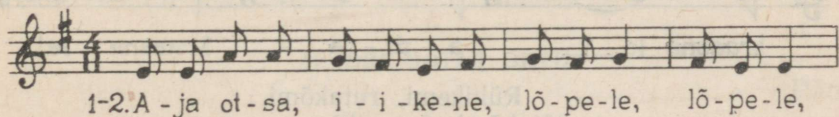
Talgulaul.

Laulnud Kadri Laas, 67 a. vana, Pärnu kihelkonnas, Surju vallas, Surju külas 1911. aastal. Üles kirjutanud P. Tatz ja A. Sildnik (EÖS VIII 1134 (20) ja 1042/4 (41)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 4. ja 23. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

41. LÕIKUSEÖLU.

Otepää.

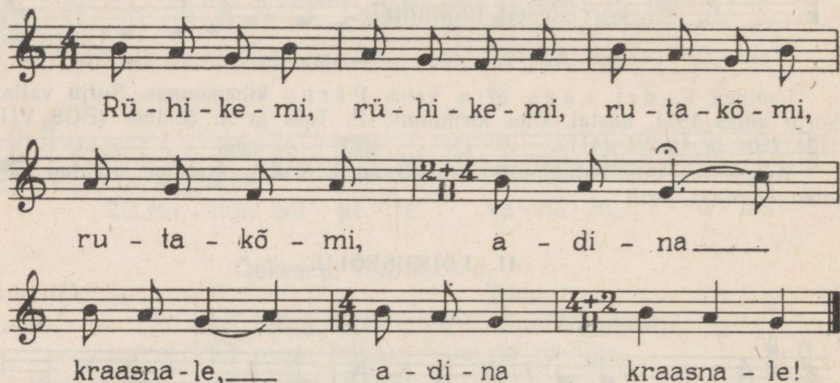

Aja otsa, iikene,
 lõpele, lõpele,
 veeri viirde, veerekene!
 Otsan meid jo oodetasse,
 veeren vasta võetasse:
 5 veeren uutva velle noore,
 otsan uutva me omatse.
 Kes vii viina vindsakille,
 õlletuupi tuhnakille?!
 Viina viiäs vereville,
 10 õlletuobi toredille.

Laulnud Anna-Juulie Kuuse, 33 a. vana, Otepää kihelkonnas, Vastse-Otepää vallas 1908. aastal. Üles kirjutanud A. Kiiss ja E. Eisenschmidt (EÜS V 152 (75) ja 74/5 (75)).

42. LÕIKAJATE ISTMED.

Karula.

Rü - hi - ke - mi, rü - hi - ke - mi, ru - ta - kõ - mi,
 ru - ta - kõ - mi, a - di - na —
 kraasna - le, — a - di - na kraasna - le!

Rühikemi, rutakõmi,
 tōtakõmi tōemeeli!
 Saa pia mi peräle,
 inne muid istamilõ —
 5 andas asõ akõnilõ,
 pandas pingi' perä poole.
 Kiä tulõ perän meid,
 perän meid, perän muid —
 andas asõ ahu ette,
 10 pingi' pandas paistõele.
 Sinnä sulasõ suurõ sõlõ,
 lagunasõ laja lehe,
 igunasõ iluhelme'.

Viisi üles kirjutanud A. Kiiss Karula kihelkonnas 1909. aastal (EÜS VI 200 (28)). — Sõnad kirjutanud G. Seen Karula või Urvaste kihelkonnas 1893. aastal (H II 36, 153/4 (193)).

43. MÕISA NURMED.

Tarvastu.

1. Me-de mōi-sai lai - a laa-ne, ü - les-se.

3. Mil-lal me ot-sa o - ju-me, ü-les-se?

Mede mõisal laia laane,
 ülesse,
mede ärräl suure väl'la,
millal me otsa ojume,
millal me viirde venime?
⁵ Otsan uutva onupoja,
veeren uutva velle noore —
kubjas keppi kõigutaman,
kilter keppi vingutaman.

Kartulivõtmise laul.

Laulnud Hans Mängel, 30 a. vana, Türi kihelkonnas, Väätsa vallas 1908. aastal. — Laul pärit lauliku sünnikohast Tarvastu kihelkonnast. — Üles kirjutanud H. Siimer (EÜS V 585 (63) ja 701 (150)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 3. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

44. ORI OOTAB ŌHTUT.

Pärnu.

Vee-re, vee-re, päe-va-ke - ne, kas-ke,

vee-re, vee-re, päe-va-ke - ne, kas-ke!

Lõpe, lõpe, põllukene,
kaske,
lõpe põllu lõigatessa,
kulu kokku korjatessa!

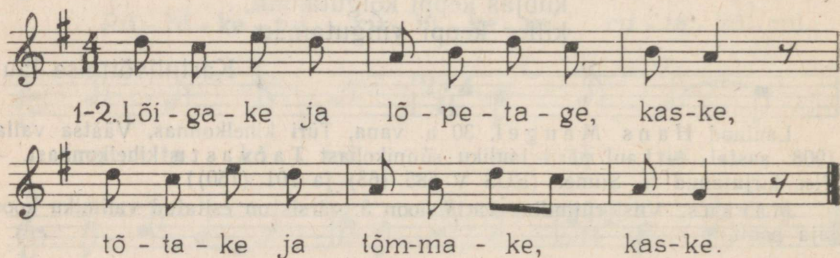
Kui sa i lõpe, me ei lõika,
 5 kui ei ka(h)ane, me ei kaku!
 Ori uutab õhtaida,
 päiline pääva veerevada,
 tüuline tinge lõpevada.
 Õhtu tuub õled tubase,
 10 videvik viib magama.
 Veere, veere, päävakene,
 veere, pääv, vete pääle!
 Ratas veereb, rummu veereb —
 ei siin veere päävakene.

Talguselaul.

Laulnud Madli Paalits, 72 a. vana, Pärnu kihelkonnas, Uulu vallas, Uulu mõisas 1911. aastal. Viisi üles kirjutanud P. Tatz (EÜS VIII 1131 (7)). — Sõnad kirjutanud E. Juhanson Triina Vahterilt, 56 a. vana, Hääde-meeste kihelkonnas, Orajõe vallas, Kabli külas 1909. aastal (EÜS VI 493 (94)).

45. ÕHTULE MINEK.

Saarde.

Lõigake ja lõpetage,
 kaske,
 tõtake ja tõmmake,
 et sii esi edenes
 ja sii väli vähenes,
 5 et me õhtas otsa saame,
 väravasse välja lähme!
 Nüüd o õigus õhtul minna.
 Mis sai enne päeva tehtud —
 peremehe kotti sii kogugu,
 10 peremehe salve sii sadagu;
 mis saab pääle päeva tehtud —
 sandi kotti sii sadagu,
 tondi kotti sii kogugu!
 Oot-oot, oot-oot, perenaine,
 15 ma tulen kodu vaatamaie,
 kas o lammas laua pääle,

kohioinas otsa pääle,
kas o lusikad loetud,
vaagnad vōi ära vaabatud!

Talgulaul.

Laulnud Leena Jürisson, 64 a. vana, Saarde kihelkonnas, Pati vallas 1908. aastal. Üles kirjutanud A. Martin ja P. Tatz (EUS V 231 (38) ja 387 (75)).

46. TALGULISTE TOIT.

Võnnu.

MM ♩ = 224

si Lõ - põ, lõ - põ, põl - lu - kõ - nō, tal - go,

tal - go, lõ - põ, põld, vä - hä - ne, vä - li,

tal - go, tal - go! Ta - los ei ta - ha'

tal - lõ - li - ha, tal - go, tal - go,

ki - ri - vä pää - ga kit - se li - ha, tal - go,

tal - go, — ta - los ta - has pu - hast pul - li - li - ha,

tal - go, tal - go, val - gō pää - ga

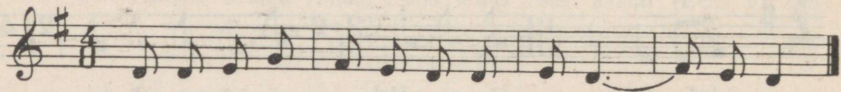
vas' - ka li - ha, tal - go, tal - go.

5

6, 190 (27) ja II 35, 268/9 (5) < ERA, Fon. 341-f).

47. LINA ELULUGU.

Paistu.

1. Li - na - ke - ne, lin - nu - ke - ne, ü - les, _____ - les, - les!

5

10

15

Laulnud Ann Nõmmik, 62 a. vana, Paistu kihelkonnas, Holstre val-
las 1929. aastal. Viisi üles kirjutanud V. Koch (ERA III 1, 150 (75)). — Sõnad
kirja pannud J. Rekand Kadri Lepalt Paistu kihelkonnas, Holstre val-
las 1902. aastal (H II 68, 419/21 (56)).

48. SIRISE, SIRBIKENE!

Paistu.

Sii sir-pi se-ast ka-ra-ku, si-ri sir-bi
 ruu-du, kes siit vii-äs-se me-he-le,
 si-ri sir-bi ruu-du; sii sir-pi
 se-li-ti mingu, si-ri sir-bi ruu-du,
 kes siit ä-rä koo-le-nes-se, si-ri sir-bi ruu-du!

Sii sirpi seast karaku,
 siri sirbi ruudu,
 kes siit viiäse mehele;
 sii sirpi seliti mingu,
 kes siit ärä koolenesse!

Sirbimäng pärast lõikust. Visatakse sirbid üles ja vaadatakse, kuidas nad ritta („ruudu”) langevad. Kelle sirp kukub eemale, see saab mehele; kelle sirp aga läheb seliti, see sureb sel aastal.

Laulnud Eduard Päts, 65 a. vana, Paistu kihelkonnas, Holstre val-
 las 1926. aastal. Üles kirjutanud R. Päts (ERA III 1, 15 (13)).

ЖАТВЕННЫЕ ПЕСНИ.

а) Жатвенные песни северной и западной Эстонии.

- 1—2. Кончайся, поле!
Жница обращается к полю с просьбой, чтобы оно скорее кончалось.
3. Поле птицам. Жница предостерегает поле, что если оно скоро не кончится, то будет истоптано птицами и животными.
4. Поля для пастбы. Необходимо скорее закончить жатву, чтобы можно было выгонять стадо в поле.
5. Новина. Закончим уборку помещичьих и деревенских полей, чтобы начать жатву на новине.
6. Большие снопы. Молодка вяжет такие большие снопы, что свекор и свекровь едва могут их поднимать.
- 7—8. Плохой серп. Работа не ладится, так как плох серп. Девушка просит брата, чтобы он сделал серп из стали и украсил его золотом.
9. Уставшая жница. Жницы жалуются на усталость. Они хотели бы освежиться и набраться сил, купаясь в реке.
10. Собиратель колосьев. Поденщикам предлагается собирать колосья, так как за это платят жалованье.
11. Без обеда. Жницы спешат закончить работу, так как они давно не обедали.
- 12—13. Полдниги кончаются. Когда жатва закончится, полдников не будет.
- 14—18. Жатвенное пиво. Жницы призываются скорее кончать жатву, так как на краю поля их ждут белый хлеб и пиво. — В вариантах 16—18 выражается подозрение, не заготовлены ли в конце поля прутья для наказания жниц.
19. Полевая свадьба. Жницы требуют, чтобы хозяин исполнил свое обещание, т. е. устроил на поле «свадьбу» и заколол для этого молодого бычка.
20. Большой бык. Выражается благодарность хозяину за то, что он хорошо кормил и заколол огромного быка, у которого зашеек толщиной в тысячу пядей, а ребра в десять локтей длиной.
- 21—22. Хороший урожай. Высказывается пожелание хорошего урожая, чтобы наполнились пустые желудки и закрома.
23. Нет певичцы. Среди жниц нет певичцы. Девушки-певичцы повыходили замуж и увезены в Виру и Харью.
- 24—26. Звени, серп! Девушка, чей серп опередит других, выйдет замуж, а та, кто уронит серп, умрет. (Пели во время «метания серпа»).

б) Жатвенные песни южной и центральной Эстонии.

- 27—28. Кончайся, поле! См. 1—2.
- 29—31. Пение в поле. Жница берет песни с собой в поле. В сопровождении песни жатва проходит быстро и весело.
32. Жницы. Жницы пугают поле, они советуют ему спастись в лес, так как они идут с серпами под полой.
- 33—34. Поле птицам. См. 3.
35. Поля для пастьбы. См. 4.
- 36—37. Нивы брата. У брата такие большие нивы, что концы их доходят до России. Но сестра жнет так усердно, что справится с работой.
38. На новую полосу! Девушки приглашаются на новую полосу, где их уже ждут женихи. — Далее см. 36—37. Нивы брата.
39. Скирдовальщик. Жнец складывает такой высокий скирд, что его видно даже в Курляндии.
40. Плохой серп. Работа никак не ладится. В этом виноват хозяин, который пожалел дать кузнецу вина, и кузнец сделал плохой серп.
41. Жатвенное пиво. См. 14—18.
42. Сиденья, жниц. Жницы спешат уйти домой, чтобы скорее занять сиденья у окна; те, кто опоздают, должны будут сидеть перед печью.
43. Поля барской мызы. Тяжело убирать большие мызы, да там и надсмотрщик стоит со своей палкой.
44. Батрак ждет вечера. Батрак ждет вечера, чтобы лечь отдохнуть.
45. Возвращение домой. Жницы спешат закончить жатву, чтобы можно было идти домой. Говорят, что работа, сделанная до захода солнца, идет хозяину, а после захода солнца — черту.
46. Пища толочан. Толочане хотят чистого воловьего мяса, а не мяса пестроголовой козы.
47. История жизни льна. Лен должен пройти через тысячу смертей. Сначала его теребят, потом ему отрезают головки и бросают в воду, затем расстилают, колотят, треплют и отправляют, наконец, в Вильянди.
48. Звени, серп! См. 24—26.

Ε. Laulud heinatöödel.

1. HEINA-AEG.

Paistu.

1-4 I - lus om mõt - san e - lä - de,
val - ge om väl' - lä vaa - te. Li - gi tu - leb
lil - li ai - su, ma - nu tu - leb mar - ja ai - su.

Ilus om mõtsan eläde,
valge om vällä vaate.
Ligi tuleb lilli-aisu,
manu tuleb marja-aisu,
5 müüda maada mündi-aisu;
puna paistab puie pääle,
ilu einakaari pääle.

Heina-aja laul.

Laulnud Eil Melts, 57 a. vana, Paistu kihelkonnas, Aidu vallas 1906. aastal. Üles kirjutanud J. Aavik ja J. Sakkeus (EUS III 226 (12) ja 283 (21)).

2. KUHJALOOJÄ.

Rõngu.

Ainale kullale!

Läämi laande kuhja luuma,
ainale kullale!

Päiv rõkkab palavaste,
õhtu taivan pilvi nätä —
vihm vast nakab sadama —
5 vanemb juba tūmistāb.

Tule, tule, tuulekõne,
vii ärä vihma-uugu!
Vii vihma Virumaale,
aja uugu Arjumaale —
10 Virumaal vili kuivab,
Arjumaal ain nārbib!

Jāā meile, päevākõne,
meie ainu kuivatama,
et saas kuhja valmis luvva!
15 Kuhja tiimi kukukõse,
rua rootsi neitsikese,
alla pane aavaossa,
pāāle pane pihleossa —
aina lää muidu mustas.

Ules kirjutanud P. Kurg Rõngu kihelkonnast, Aakre vallast, Pühaste külast 1914. aastal (EÜS XI 199 (13) ja II 29 (8)).

3. HALB HEIN.

Äksi.

MM ♩ = 160

re 1-3. Vi - kat nii - dab, ma vi - lis - tan,
ei - na - le, — ei - na - le Ui - du - tui - du
tur - ba - ei - na, u - ba - leht o - li õr - na ei - na.

Vikat niidab, ma vilistan,
einale, einale.

Uidu-tuidu turba-eina,
ubaleht oli õrna eina,
niitsin viie vikatiga,
5 saod aasin saja rihaga.
Viisi-kuusi kuhjakesta —
kuhjad paistsid Kuremaale,
saod küll paistsid Saksamaale —
ei neid söönud äia ärjad,
10 äia ärjad, ämma lehmad,
mesimarja memme lehmad.

Laulnud Taavet Ansip, 86 a. vana, Äksi kihelkonnas, Elistvere vallas, Ovanurme külas 1930. aastal. Üles kirjutanud K. Leichter ja R. Viidebaum (ERA III 6, 88 (11) ja II 29, 319 (15) < ERA, Fon. 317-d).

4. SÖÖMAD SÖÖDUD.

Lääne-Nigula.

1-4. Söömad söödud, joomad joodud, laulud al-les lau-le-ma-ta,
pe-re-eit on tä-na-ma-ta, pe-re-taat on tä-na-ma-ta.

Söömad söödud, joomad joodud,
 laulud alles laulemata,
 pereijt on tänamata,
 peretaat on tänamata,
 5 minu kääst on küsimata:
 „Kas sina mõistad põldu kunda
 või kas oskad eina niita,
 kaared kullast keerutada,
 kas lööd sisse sinililled
 10 või lööd ulka ubalehed?”

Laulnud Anna Kurisman, 70 a. vana, Lääne-Nigula kihelkonnas, Oru vallas, Kapra külas 1921. aastal. Üles kirjutanud C. Kreek (ERA III 4, 177 (11) ja II 30, 377/9 (13)).

5. VÕTA NAINE TÖÖLT!

Kodavere.

1-2. Tu - le, uu - gu, võ - ta luu - gu,
 tu - le, kas - se, kas - sa ei - na!
 5-6. Va - hi nais - ta vaa - lu piäl - tä,
 re - hä - var - sil - ta va - la - ta!

Looviis.

Tule, uugu, võta luugu,
 tule, kasse, kassa eina!
 Veli ellä, veljekene,
 sihi naista sirbi piältä,
 5 vahi naista vaalu piältä,
 rehävarsilta valata,
 kas on nirgil niitemaie,
 kerges kokko keerämaiel!

Laulnud Kadri Ots, 84 a. vana, Kodavere kihelkonnas, Alatskivi vallas, Naelavere külas 1905. aastal. Ules kirjutanud A. Liiv ja J. Raja (EÜS II 291 (80) ja 386/7 (117)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 6. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

СЕНОКОСНЫЕ ПЕСНИ.

1. Сенокос. Хорошо в лесу на сенокосе. Здесь слышен запах цветов и ягод.
2. Скирдовальщик. В песне выражается пожелание, чтобы ветер унес дождь на чужбину и чтобы солнце высушило скошенную траву. Дается обещание сложить красивый скирд.
3. Плохое сено. Юмористическая песня о сенокосе. Косарь работает пятью косами и складывает такие высокие стога, что их видно из Курляндии, но сено не годится в корм скоту.
4. Кушанья съедены. Кушанья съедены, а у косаря и не спросили, умеет ли он сено косить.
5. Бери жену с работы. Сестра учит брата, чтобы при выборе жены он узнал, хорошо ли она косит и сгребаёт сено.

F. Üldised töö- ja talgulaulud.

1. TERETAMATA MÖÖDAMINEJALE.

Kodavere.

[Teretamata möödaminejale lauldi:]

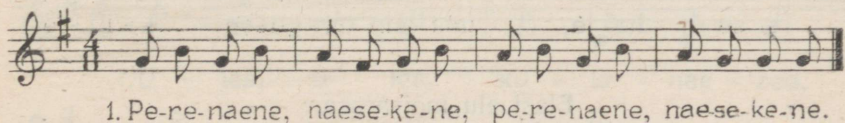
Müüda lätsis mürgitütär,
õdagole, õdagole,
ei ta es tihka teretäda
ega „jumal appi” anda.

Sõnnikuveo-laul (õhtuste laulude viisil).

Laulnud Mari Poks, 66 a. vana, Kodavere kihelkonnas, Kavastu vallas, Koosa külas 1905. aastal. Ules kirjutanud A. Liiv ja J. Raja (EÜS II 280 (27) ja 337 (46)).

2. VALELIK.

Kolga-Jaani.

Talguviis: [Lauldakse harilikult kergelt ja pisut stakaatoliselt, ühtlasi skandeerides].

- Perenaene, naesekene,
kas said tettu, mis töotsid,
kas said kätte, mis ma kässin?
Töotsid tõrre õluta,
5 vaadi viinada vihada,
poole poolikut mõduda.
Pane lammas laua peale,
teine teise nurga peale,
keraoinas keskeele!
10 Tahtsin minna talguselle,
tahtsin talguse õluta —
ei annud isa obesta,
veli ei vaskival'laida,
sõsar sõrmikindaida,
15 õde õbesõrmussida.
Läksin ikki talguselle.
Tuli mul vastu valelikku,
ütel söödud söögikorrad,
ütel joodud joogikorrad.
20 Läksin ikki seegiperast.
Söömata olid söögikorrad,
joomata olid joogikorrad.

Laulnud Eli Malin Kolga-Jaani kihelkonnas, Soosaare vallas
1906. aastal. Üles kirjutanud J. Simm ja P. Reisik (EÜS III 666 (44) ja
593/4 (55)).

3. VALELIK.

Häädemeeste.

Taht - sin, taht - sin tal - gu - se - le,
taht - sin, taht-sin tal - gu - se - le, taht - sin tal - gu -
se i - lu - le, taht - sin tal - gu - se i - lu - le.

Elassi elu mõisaessa,
alla akande punase,
piale rohu rohelise.
Süütsin saksad, juutsin saksad,

- 5 saatsin saksad magamaie.
 Tahtsin minna talgusele.
 Andsin uksele õluta,
 sagarale saksaviina,
 et ei uluks uued ukсед,
 10 karjuks ei perevāravad,
 et saaks minna salajasse,
 ilma kupja kuulamata.
 Tahtsin tulla, tahtsin olla,
 tahtsin tulla talgu-õue.
 15 Tuli vastu vana naine,
 kihelkonna keelekoira,
 valetas pika valeda,
 et ei ole talgusida,
 tehtud ei talguseõluta.
 20 Mina vastu kostemaie:
 „Oh sa valla vana naine,
 kihelkonna keelekoira,
 kivi su keelta litsugu,
 sõmer su kurgusõlme piale!”
 25 Oli tehtud talgusida,
 tehtud talguseõluta —
 laia kapaga kanneti
 magusamad mārjukesta.

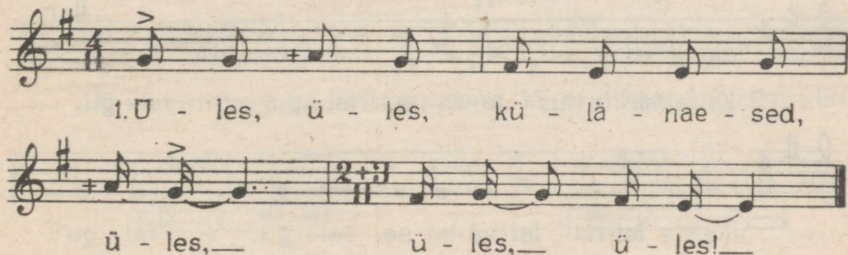
Talguselaul.

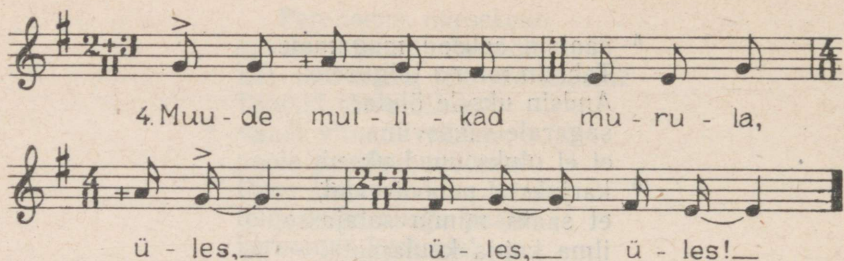
Laulnud Mari Jürgens, üle 50 a. vana, Hāādemeeste kihelkonnas, Orajõe vallas, Treimani külas 1909. aastal. Viisi üles kirjutanud A. Martin (EÜS VI 426 (9)). — Sõnad kirjutanud E. Juhanson Alma Grantilt, 21 a. vana, Hāādemeeste kihelkonnas, Orajõe vallas, Ikla külas 1909. aastal (EÜS VI 447/8 (16)).

4. TALGULINE TAHAB SUUA.

Parajalt.

Kodavere.

Hommikul lauldi perenaie:

Üles, üles, külänaesed,
 üles, üles, üles,
 üles lehma lüpsemaie,
 üles karja saatemaie!
 Munde mullikad murula,
 5 meie kari karja-ajan...
 Perenaene, naesukene,
 istud tanuta taremma,
 ilma vööta voodienna,
 pada ilma mõskemata,
 10 katel külmä köörimätä.
 Süvvä ta'asse, südä valutab,
 juvva kutsub kurku kuiva,
 südä virtsub viidikidä,
 raksub rannarääbissidä.

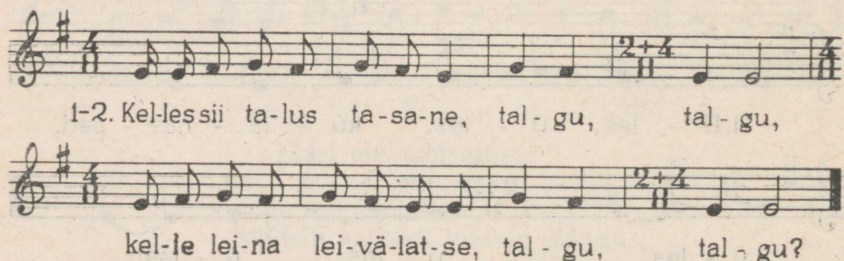
Sõnnikuveo-laul.

Laulnud Mari Poks, 66 a. vana, Kodavere kihelkonnas, Kavastu vallas, Koosa külas 1905. aastal. Üles kirjutatud A. Liiv ja J. Raja (EUS II 280 (26) ja 335 (44)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 4. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

5. LAULIK TAHAB JUUA.

Kambja.

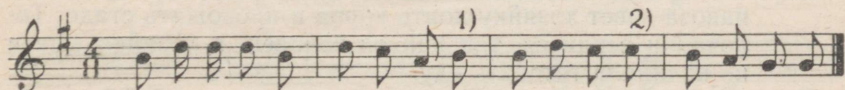
- Kelles sii talus tasane,
talgu, talgu,
kelle leina leivälatse?
Jaani sii talus tasane,
Jaani leina leivälatse.
5. Mesperäst talus tasane,
mesperäst leina leivälatse?
Ei ole talun tallitajid,
õigid asja-aajid —
selles sii talus tasane,
- 10 selle leina leivälatse...
Ange juvva laulijale —
laulija lagi palab,
kaasitaja kiil kuivab!
Ange viina veidikene,
- 15 naborohtu natukene!
Ei ole viina veidikeista,
naborohtu natukeista.
Läämi kodu kaema,
kas saab süvvä söögikeista
- 20 vai saab juvva joogikeista,
laulija lage leota,
kaasitajal kiildä kasta!
Kodu olli lavva tühjä,
lavva tühjä, livva tühjä.
- 25 Veli luges lusikid,
sõsar arvas anumid.
Peremjis olli peeri-leeri,
perenaine naari-toori —
selles sii talus tasane,
- 30 Jaani leina leivälatse.

Talgulaul.

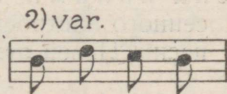
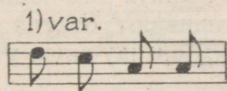
Laulnud A. Klink Kambja kihelkonnas 1906. aastal. Ules kirjutanud P. Kurg (EUS III 37 (26) ja 66/7 (26)).

6. LAULUD LUTSU SUUST.

Kodavere.

1-2. Pias mi-napii-sa vii-na saama, tõi-se pii-sa pii-ri-tus-ta!

Pias mina piisa viina saama,
 tõise piisa piiritusta,
 siis mina laulas lahkemassa,
 siis minu kiil saas kergemassa!
 5 Kui mina akkan laulemaie,
 laulemaie, laskemaie,
 siis tuleb küla kuulemaie,
 valda suuri vaatemaie
 minu, lapse, laulusida,
 10 minu, virve, viisisida:
 „Kust see laps on laulu saanud,
 kust see virv on viisid võtnud?”
 „Luud on võtnud lutsu suusta,
 kirjad kiisa keele päälta,
 15 arvu avi ambaasta,
 laulu latika ninasta.”

Sõnnikuveo laul.

Laulnud Krõõt Anask, 79 a. vana, Jõhvi kihelkonnas, Jõhvi vallas, Puru külas 1905. aastal. — Laul on pärit lauliku sünnikohast Kodavere kihelkonnast, Kokora vallast, Pärskivi külast. — Üles kirjutanud P. Penna ja K. Luud (EÜS II 752 (1) ja 638 (139)).

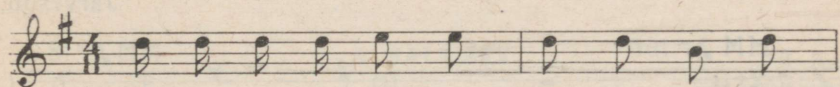
ОБЩИЕ ТРУДОВЫЕ И ТОЛОЧНЫЕ ПЕСНИ.

1. Проходящему мимо без приветствия. Шуточная.
2. Лгун. Толочанин спрашивает у хозяйки, поставила ли она на стол обещанные кушанья и напитки. — Я хотел отправиться на толоку, да отец лошади не дал. А все-таки пошел. Навстречу мне лгун, — говорит, что кушанья съедены и напитки выпиты. А я все же пошел на толоку. Все кушанья и напитки оказались нетронутыми.
3. Лгунья. Я жил на барской мызе. Пошел тайком на толоку. Навстречу мне старая баба, — врет, что толоки и не устраивали. Но толока все же была. Пиво разносили в больших жбанах.
4. Толочанин хочет есть. Участник толоки по вывозу навоза зовет хозяйку доить коров и провожать стадо. Толочанин сердится, так как он голоден, а хозяйка еще и не начинала готовить еду.
5. Певец хочет пить. Почему толочане молчат? В усадьбе нет хозяина, который угостил бы вином.
6. Песни налим а. Толочанин хочет выпить для поднятия песенного настроения. — Его спрашивают, откуда он знает песни. Певец отвечает, что песням он научился у налима.

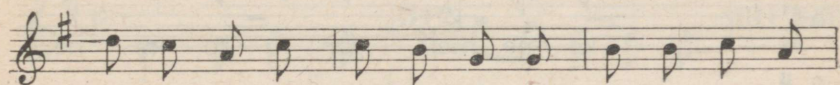
G. Kalurite laulud.

1. TULE, TURSAKENE!

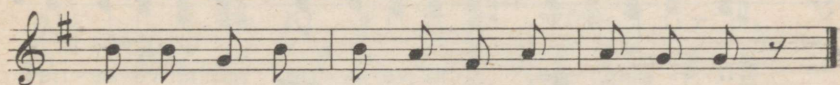
Muhur.

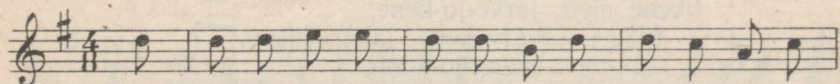
Tu - le a - ga, tu - le, tur - su - ke - ne,

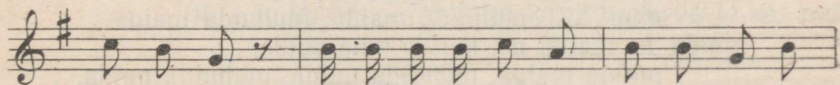
ak - ka ot - sa, ah - ve - na - ke, me - re ki - ri

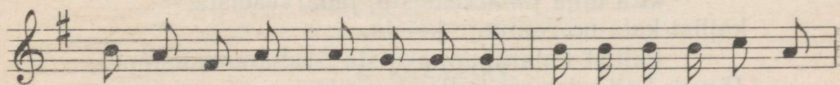
ka - la - ke - ne, me - re ki - ri ka - la - ke!

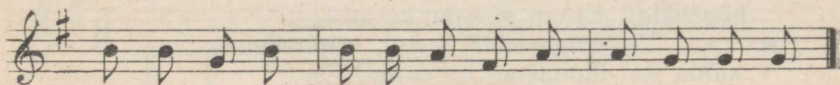
Kui tu - led, tu - le tu - ge - vast, kui ak - kad, ak - ka

a - ga - rast, tu - le mi - nu kuld - se koo - gu ot - sa,

õ - be - da - se õn - ge ot - sa, tu - le mi - nu kuo - ku

kuu - la - mai - e, ti - na - ja - lit - ta lü - gu - ta - ma!

Tule aga, tule, tursukene,
 akka otsa, ahvenake,
 mere kiri kalakene!
 Kui tuled, tule tugevast,
 5 kui akkad, akka agarast,
 tule minu kuldse koogu otsa,
 õbedase õnge otsa,
 tule minu kuoku kuulamaie,
 tina- ja -litta liigutama!

Laulnud Kadri Suu, 73 a. vana, Muhu kihelkonnas, Muhu vallas, Nõmmkülas 1942. aastal. Üles kirjutanud H. Tampere (RKM II, 57, 71 (18)).

2. KALAJÄRV.

Järvesuu.

MM ♩ = 196

fa[#] 1

1. li - ke - ne meil, jär - ve - jo - ke - ne,

MM ♩ = 184

ii - ke - ne, jä - här - ve - ke - ne, jä - här - ve - ke - ne!

liikene meil, järve-jo-kene,
 liikene, jähärvekene, jähärvekene,
 kallis kala-meil-ranna-jo-kõnõ,
 kallis kalarahannakõnõ, -rahannakõnõ!
 Muu_{ks} kiti' küll muida noid maida,
 muu' kiti' muhuida maida, muhuida maida,
 muida_{ks} maida no, muida küle puida,
 muida maida, muhuida puida, muhuida puida,
 5 kitä_{ks} uma mi' järve-nu-keistä,
 kitä uma jähärvekeistä, jähärvekeistä,
 kallist kala-no-ranna-jo-kõista,
 kallist kalarahannakõista, -rahannakõista.
 Järveh_{ks} om kulla-nu-tsida,
 järveh kallu kuhullatsida, kuhullatsida,
 hõpõsälga_{ks} om säre-nu-keise,
 hõpõsälga sähärekeise, sähärekeise,
 kulda_{ks} -luuda om lutsu-nu-kõise,
 kuldaluuda luhutsukõise, luhutsukõise.

1. li - ke - ne meil, jär - ve - jäl - ke - ne,

ii ke-ne jo, jär-ve-jo-ke - ne, jär-ve-jo-ke - ne!

Laulnud Anne Vabarna, 58 a. vana, ühes kooriga Järvesuu vallas, Tonja külas 1936. aastal. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA, Pl. 22A2). — Viisi teise variandi laulnud Anne Vabarna erineva koosseisulise kooriga 1948. aastal. Üles kirjutanud A. Garšnek (TMM).

3. KALAJÄRV.

Järvesuu.

li ks - jo - ke - ne, ii - - jäl - ke - ne,

jär - ve - jo - ke - ne, ii - - ke - ne,

ii - jo-ke-ne, jär-ve-jo-ke - ne, jär-ve-jo-ke - ne!

Laulnud Anne Vabarna, 70 a. vana, ühes kooriga Järvesuu vallas, Tonja külas 1948. aastal. Üles kirjutanud A. Garšnek (TMM).

4. KALAJÄRV.

Mäe.

1. E - lä ma' me - re, e - lä ma' me - re

Kalaranna laul. Lauldakse kalale minnes.

Elä ma' mere veere päällä,
elä ma' Piusa per've päällä,
kalaranna kaalalla.

Jäie ma' ütsindä elämä,
5 kallis jäi katō ma' latsōga'.
Kui ta mul el'le ülakene,
alalō olli armukōnō,
lätsi ma' kallo püudemähe,
kala- ma' -randa kaemahe —
10 sada võti süldä ma' saibeta,
vōti ma' nooda nulga päältä,
lätsi sis merde merestega',
alla ma' ativōrkaga'.

Meri kül' müräs, mütähelli,
15 kala- no_ks -randa kahitsōlli.
Saie ma' kallo' kullatsita,
hōpō- sai -hando havvōkōise,
kulda- sai -luuda lutsukōise.
Lasō-ōs mehilä maada',

20 külä- jal' -poisala puhada' —
külä mul käräs kärinätä,
järve jal' müräs mürinätä.

Vel'lokōnō_ks, noorōkōnō,
meesi mul melimar'akōnō,
25 suure tōi kallo sudakita,
lak'o tōi kallo latikita.

Sudakita ma' soomitsōlli,
ar'a ma' lahi latikita —
ar'a sis kuldo kuldasōrmus,
30 ar'a mul hōōrdo hōpōvitsa.

Naasekōsō' jal' noorōkōsō',
linik- kül' -pää' linnukōsō'!
Olli meil meri lähkolla,
Piusa ol'l peräpaja alla —

- 35 sääļ õks ahuna' oidova',
veerest mul viidige' lätsivä',
lutsu' kõik suuda loksutõlli.
Tõie_ks ma' tuurõ' kõik tulõlõ,
elo- kül' -kala' katõlahe.
- 40 Süü-üs mi' kalla kakõnota,
hävõ- joht -handa hapanota ...
Mehekene mul melimar'akõnõ,
kui kuul'e ar'a üläkene,
ar'a sis kattõ kaasakõnõ,
- 45 koolta' ma' tahtsõ, kurvakõnõ,
iku-küll-liiste elämiiste.
Selle_ks ma' näe-es leeväleinä,
selle_ks ma' tunnõ-õs kalakaiho —
panni ma' käe' k'aumahe,
- 50 panni ma' sõrmõ' sõudõmahe.
Käe' mul kääni kuldarahha,
sõrmõ' mul vaskõ vajotevvä'.

Laulik on noorelt leseks jäänud kalurinaine.

Laulnud Kreepa Pihlaste, 55 a. vana, ühes kooriga Mäe vallas, Haudjasaare külas 1948. aastal. Ules kirjutanud A. Garšnek ja V. Pino (TMM ja KKI 4, 153/7 (20)).

5. LAINEIL LAULMINE.

Mäe.

1. Jõõ - kõ - nõ küll jär - ve - ke - ne,
jõõ - kõ - nõ sa, jär - ve - ke - ne, jär - ve - ke - ne!
Jõõh kal - lo ks om kul - lat - si - ta,
jõõh kal - lo om kul - lat - si - ta, kul - lat - si - ta.

- Jõökõnõ küll, järvekene,
 jõökõnõ sa', järvekene, järvekene,
 kallis kala-meil-rannakõnõ,
 kallis kala-jo (sa')-rannakõnõ, -rannakõnõ!
 Näiokasõ' ti' (küll), noorõkasõ',
 näiokõsõ' jo, noorõkõsõ', noorõkõsõ',
 noorõkasõ' küll, nõrgakasõ',
 noorõkõsõ' küll, nõrgakõsõ', nõrgakõsõ',
 5 lääme' kul'la' mi' kul'atamma,
 lääme' kul'la' mi' kul'atamma, kul'atamma,
 lääme' laulma mi' lainõllõ,
 lääme' laulma mi' lainõllõ, lainõllõ,
 vete pääle küll veerätämä,
 vete pääle küll veerätämä, veerätämä!
 Illos laulta_ks om lainõlla,
 illos om laulta' meil lainõlla, lainõlla,
 vete päälä küll veerätellä',
 vete päälä om veerätellä', veerätellä' —
 10 ar'a lainõh meil perrä lauli,
 ar'a lainõh meil perrä lauli, perrä lauli,
 vesi perrä meil veerätelli,
 vesi perrä meil veerätelli, veerätelli.
 Jõõh kallo_ks om kullatsita,
 jõõh kallo küll kullatsita, kullatsita,
 vaskihanda om havvõkaisi,
 vaskihanda om havvõkõisi, havvõkõisi,
 hõpõsälgå om särekeisi,
 hõpõsälgå om särekeisi, särekeisi.

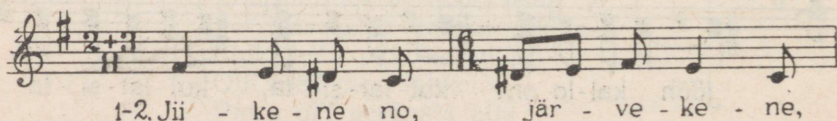
Teistkordsel laulmisel olid lõpuvärsid:

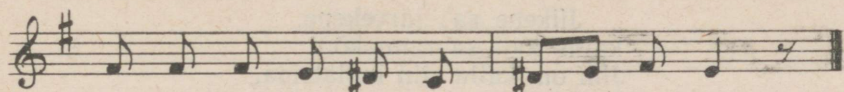
- Jõõh kallo_ks om kullatsita,
 jõõh kallo küll kullatsita, kullatsita,
 lak'ohandu om latikita,
 lak'ohandu om lati-jo-kita, lati-jo-kita,
 hõpõsälgå om särekeisi,
 hõpõsälgå om särekeisi, särekeisi,
 15 kuldaluuda küll lutsukõisi,
 kuldaluuda jo lutsukõisi, lutsukõisi.

Laulnud Anna Ilumets, 62 a. vana, ühes kooriga, Räpina rajoonis, Võõpsu I külanõukogus (= Mäe vallas, Varesmäe külas) 1952. aastal. Üles kirjutanud A. Garšnek ja H. Tampere (RKM II 57, 43/5 (12)).

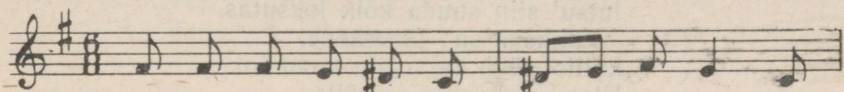
6. LAINEIL LAULMINE.

Mäe.

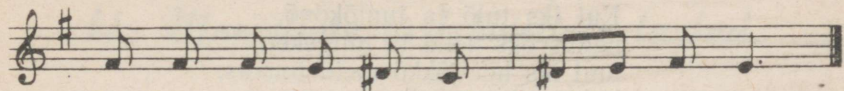

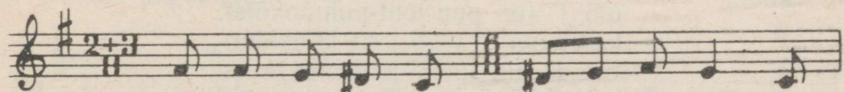
kal - lis meil ka - la - sa' - ran - na - kōn!

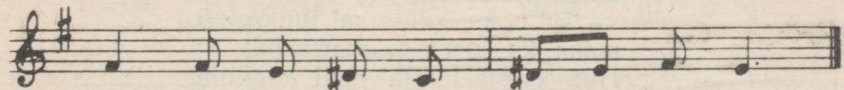
15-16. Hav-võ' no han-da kõik hōo - rä - tä - se,

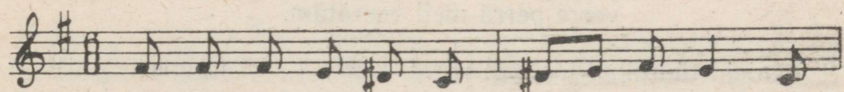
lut - su siin suu - da kõik lok - su - tas.

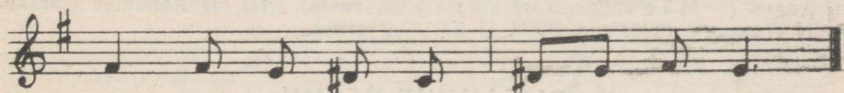
31-32. Tu - fuks, kul' - la - sa' tuu - lõ - kõ - nõ,

ma - ka ks, mel - li - sa' - ma - rä - kōn!

33-34. Hū - ä ks sis laul - ta' meil lai - nõ - il - la,

ve - te pää - lä meil vee - rä - tel.

- Jiikene nõ, järvekene,
kallis meil kala-sa'-rannakõn!
Lääme' laulma nüüd lainõlõ,
vete pääle nüüd veerätäm —
5 lainõ meil helü külh lak'ka veese,
veese ks ta helü külh viisipood(i)!
Sõudkõ', kul'la nüüd sõrmõkõsõ',
käänke', käe-ti'-varrõkõs,
lasku_i' joht sõrmi ti' sõimada',
10 lasku_i' ti' vannu' joht käevars(i)!

- Jiikene sa', järvekene,
 kallis kala-sa'-rannakõn!
 Jiih om kallu siin kullatsida,
 hõpõ-om-handa siin havvõkõis(i),
 15 havvõ' no handa kõik hõõrätäse',
 lutsu' siin suuda kõik loksutas.
- Jiikene sa', järvekene,
 kallis säääl kala-sa'-rannakõn!
 Illos om laulta' lainõlla,
 20 vete päälä meil veerätel.
 Kui iks tulõ ta tuulõkõnõ,
 hellüs õks hellä ta hingenen,
 tuul iks hot jõkkõ meid toukas,
 kalaranda vast kaotas.
- 25 Olõ_i' siin jiih ossakõista,
 olõ_i' siin puu-joht-puhmukõist,
 keset olõ_i' jõkõ joht kivikõista,
 olõ_i' siin laanõ-joht-ladvakõist,
 kohe käänä_ks külge mi' uma' kää',
 30 külge aja kümme mi' sõrmõkõist.
- Tut'u_ks, kul'la sa' tuulõkõnõ,
 maka_ks, meeli-sa'-mar'akõn!
 Hüä_ks sis laulta' meil lainõilla,
 vete päälä meil veerätel,
 35 panõ_ks sis kolka mi' kuulama,
 veere perrä meil veerätäm.

Laulsid tüdrukud jõel või järvel sõites („kul'atamise" laul).

Laulnud Maria Sõrmus, 63 a. vana, Rāpina rajoonis, Võõpsu I küla-nõukogus (= Mäe vallas, Käre külas) 1952. aastal. Ules kirjutanud A. Garšnek ja H. Tampere (TMM ja RKM II 57, 47/9 (13)).

РЫБАЦКИЕ ПЕСНИ.

1. Иди сюда, треска! Удильщик зовет рыбу на крючок.
- 2—3. Рыбное озеро. Певец восхваляет свое озеро, где много золотых рыб и плотвы с серебристой спиной.
4. Рыбная ловля. Овдовевшая жена рыбака рассказывает, как она раньше с мужем ловила рыбу. Деревня не могла спать от стука¹, а у рыбацки от чистки крупной рыбы стерлось кольцо на пальце.
- 5—6. Пение на волнах. Девушки поют в лодках на озере. В озере много золотых рыб. Хорошо петь на воде — волны подпевают. Девушки просят ветер, чтобы он не толкал их в воду, так как у воды нет сучка и у волны нет верхушки, за которую можно было бы ухватиться.

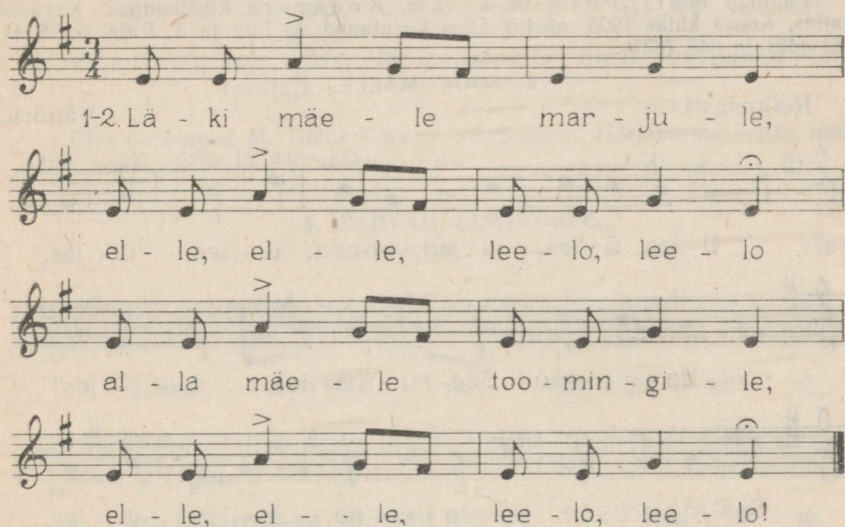
¹ На Чудском озере стуком загоняют рыбу в невод.

H. Marjuliste ja lehiseliste laulud.

1. KUTSE MARJULE.

Kaunis aeglaselt.

Kodavere.

1-2. Lä - ki mäe - le mar - ju - le,
el - le, el - le, lee - lo, lee - lo
al - la mäe - le too - min - gi - le,
el - le, el - - le, lee - lo, lee - lo!

Marjule minnes lauldi:

Läki mäele marjule,
elle, elle, leelo, leelo,
alla mäele toomingile,
pääle päeva päikelile!

Laulnud Mari Poks, 66 a. vana, Kodavere kihelkonnas, Kavastu vallas, Koosa külas 1905. aastal. Ules kirjutanud A. Liiv ja J. Raja (EÜS II 280 (24) ja 335 (43)).

2. MARJULE MINEK.

Kodavere.

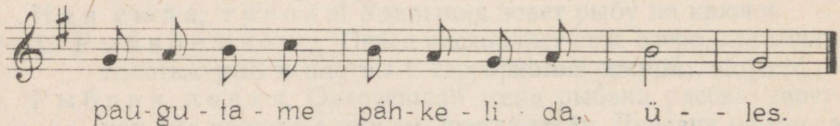
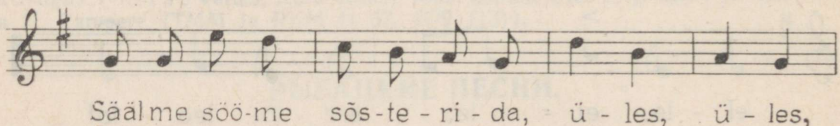
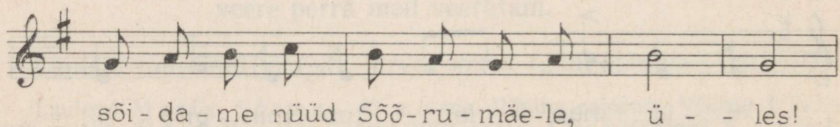
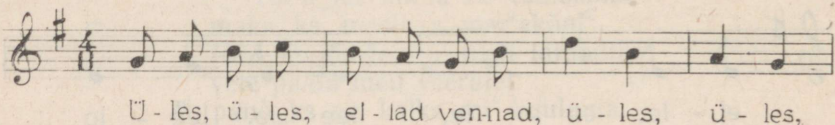
Lehte kulda,
arule aenale,
ma lään kulla maasikille!

Laulnud Mari Poks, 66 a. vana, Kodavere kihelkonnas, Kavastu vallas, Koosa külas 1905. aastal. Ules kirjutanud A. Liiv ja J. Raja (EUS II 284 (42) ja 346 (63)).

3. SÕÖRUMÄELE.

Rõõmsasti.

Vändra.

Üles, üles, ellad vennad,
üles, üles,
sõidame nüüd Sõõrumäele,
üles!
Sääl me sööme sõsterida,
paugutame pähkelida.

(Teised sõnad rahvasuus).

Ules kirjutanud J. Peterson Vändra kihelkonnas (Laulu ja mängu leht 1886. Laul ja mäng, lk. 78/9 (64)).

4. SÕORUMÄELE.

Kursi.

Ü - les, ü - les, el - lad ven - nad,
 ü - les,— ü - les, ü - les, ü - les, ü - les,
 el - lad ven-nad, ü - les,— ü - les, ü - les!

Korralaul. Iga värski laulavad ette ühed, kordavad teised lauljad.

Üles kirjutanud M. Tiidur Kursi kihelkonnas, Härjanurme vallas 1880.—1890. aastal (EÜS IV 446 (55)).

5. LADVAD LINDUDELE.

Võnnu.

1-2. Neit - si - ke - ne, noo - re - ke - ne,
 kui läät mõt-sa, kui läät mõt-sa le - hes - si - le,
 le - le - lee, le - - e - le - le,
 le - le, le - le, le - le.

Neitsikene, noorekene,
 kui läät mõtsa lehessile,
 lele lee, lee lele ...,
 võta ossa, kaksa katski,

ärä putu ladvakesta!
5 Ladev jätä käo tulla,
käo tulla, käo minnä,
suvilinnu linnaskõlli!

Ules kirjutanud K. Veske Võnnu kihelkonnas umb. 1888. aastal (EUS
IV 563 (1256)).

ПЕСНИ СОБИРАТЕЛЕЙ ЯГОД И ВЕТОК.

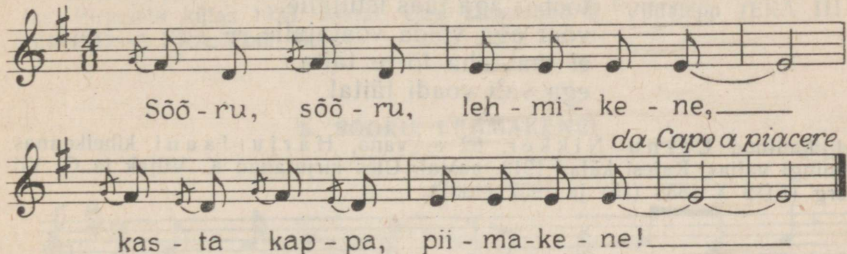
1. Приглашение идти по ягоды.
2. По ягоды! Певец отправляется собирать землянику.
- 3—4. На Сырумяги! Приглашение на Сырумяги есть смородину и орехи.
5. Верхушки птицам. Девушка, когда ты пойдешь в лес за ветками для веника, оставь верхушки деревьев птицам!

J. Laulud kodustel töödel.

1. SÕÖRU, LEHMAKENE!

Larghetto.

Põhja-Eesti.

Sõõ - ru, sõõ - ru, leh - mi - ke - ne, ———
da Capo a piacere
 kas - ta kap - pa, pii - ma - ke - ne! ———

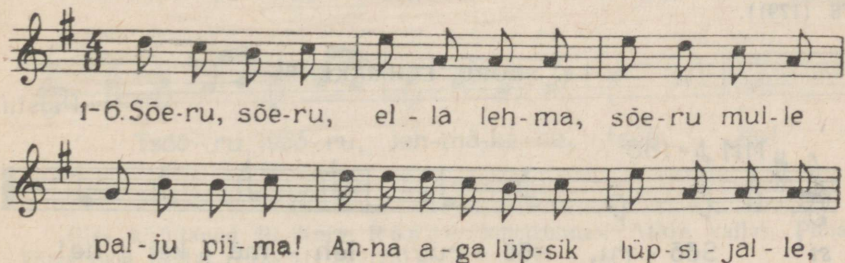
Harilik eesti laul, kui naistel on mingi tegevus, kusjuures tekst kohe improviseeritakse. — Eestlased paigutavad oma muusikasse palju eellööke ehk apodžatuure. Seda peavad nad ilusaks.

Sõõru, sõõru, lehmikene,
 kasta kappa, piimakenel...

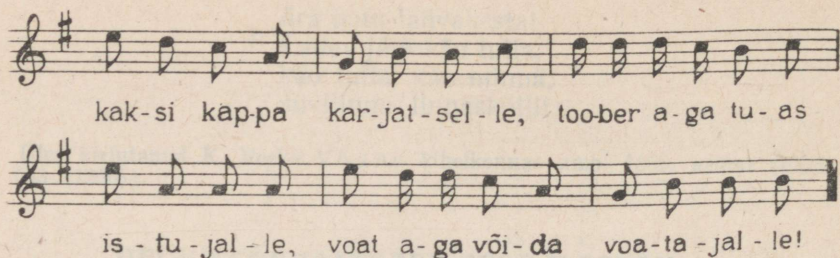
Üles kirjutatud Põhja-Eestis 1821. aastal. — O. v. Huhn, Topographisch-statistische Beiträge des Gouvernements Ehstland oder Reval I (Läti NSV Riiklik Arhiiv, F. 214, 1821. a., sü. 246, lk. 25).

2. SÕÖRU, LEHMAKENE!

Harju-Jaani.

1-6. Sõe - ru, sõe - ru, el - la leh - ma, sõe - ru mul - le
 pal - ju pii - ma! An - na a - ga lüp - sik lüp - si - jal - le,

Sõeru, sõeru, ella lehma,
sõeru aga mulle palju piima!
Anna aga lüpsik lüpsijalle,
kaksi kappa karjatselle,
5 toober aga tuas istujalle,
voat aga võida voatajalle —
ei ma taha tõrre täita
ega vali voadi täita!

Laulnud Leenu Nikker, 62 a. vana, Harju-Jaani kihelkonnas, Peningi vallas, Kalesi külas 1913. aastal. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EUS X 1838 (15) ja 1937 (133)).

3. SÕÖRU, LEHMAKENE!

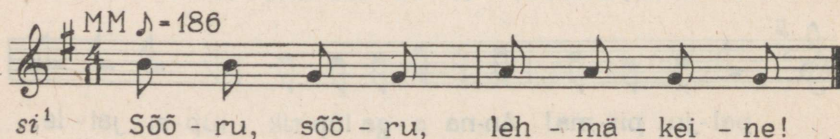
Märjamaa.

Laulnud Liisu Helmann, s. 1862. a., Märjamaa kihelkonnas, Märjamaa vallas, Palukülas 1928. aastal. Üles kirjutanud A. Saat (ERA III 1, 78 (179)).

4. SÕÖRU, LEHMAKENE!

Paistu.

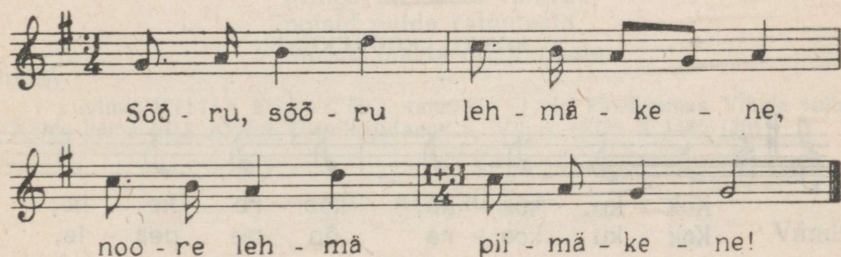
Sõõru, sõõru, lehmäkeine,
 anna piimä usinaste —
 mul on aega kasinaste!
 Tuhat tööd jäi tua juure,
 5 küsimata kõõgi juure,
 mõtlemata mõisa juure,
 arvamata aida juure.

Sõõru, sõõru, sõrgajalga,
 anna piimä, arkijalga!
 10 Orjakeine oodab süia,
 lapsukeine laulab süia,
 tallekeine tahab süia.

Laulnud Mall Paulson, s. 1873. a., Paistu kihelkonnas, Holstre val-
 las, Pirmastu külas 1935. aastal. Üles kirjutanud R. Viidalepp (ERA III 7,
 181 (24) < ERA, Fon. 458-d).

5. SÕÖRU, LEHMAKENE!

Puhja.

Laulnud Miina Kurg, 60 a. vana, Puhja kihelkonnas, Konguta val-
 las 1909. aastal. Üles kirjutanud M. Pehka (EÜS VI 729 (63)).

6. SÕÖRU, LEHMAKENE!

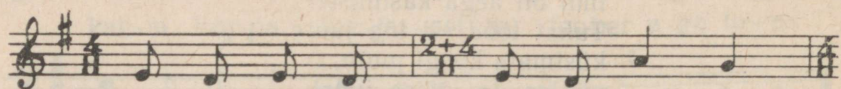
Rõngu.

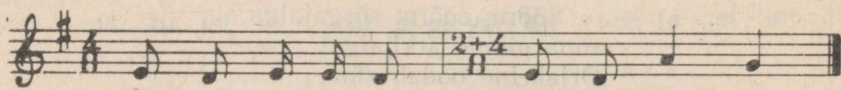
Üles kirjutanud P. Kurg Rõngu kihelkonnas, Aakre vallas, Pühaste
 külas 1906. aastal (EÜS III 36 (23)).

7. KOKKU, KOOREKENE!

Lüganuse.

Kok - ku, kok - ku, koo - re - ke - ne,

võist saa, ju - ma - la vil - ju - ke - ne!

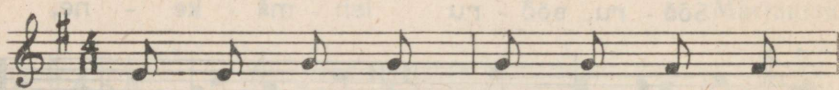
Kokku, kokku, koorekene,
võist saa, jumala viljukenel!

Võitegemise juures.

Laulnud Miina Küllik, 80 a. vana, Lüganuse kihelkonnas, Püssi vallas, Moldova külas 1915. aastal. Üles kirjutanud O. Kõster ja V. Rosenstrauch (EUS XII 1405 (1) ja 1417 (4)).

8. KOKKU, KOOREKENE!

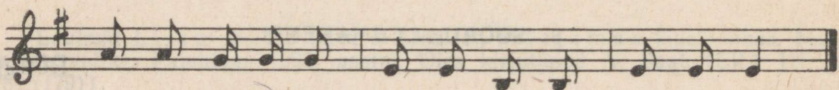
Muhu.

Kok - ku, kok - ku, koo - re - ke - ne,
Kok - ku koe - ra õn - ne pea - le,

val - mis, val - mis, või - ke!
mi - nu vae - se vae - va pea - le! Või see mi - nu - le,

pett see pe - re - le, pe - su - ve - si las - te - le!

Kokku, kokku, koorekene,
valmis, valmis, võike!

Kokku koera õnne peale,
minu vaese vaeva peale!

⁵ Või see minule, pett see perele,
pesuvesi lastele!

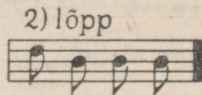
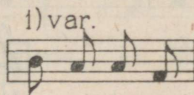
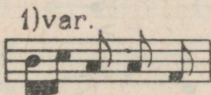
Laulnud Georg Kipper Muhu kihelkonnast, Hellamaa vallast, Lalli külast 1925.—1927. aastal. Kuulnud vanaemalt Heleena Kipperilt. Üles kirjutanud C. Kreek (TMM).

9. KEE, PADA!

Haljala.

1-2. Ki-es, ki-es, ka-te-lik-ku, saa-da süü-a, sange-lik-ku!
- 3-4, 5-5.

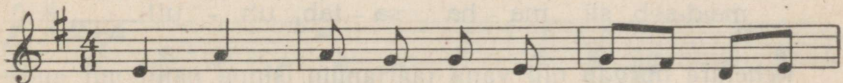
Lauldud kindlas rütmis.

Kies, kies, katelikku,
saada süüa, sangelikku!
Mihed metsasta tulevad,
poisid puida raiumasta,
5 lapsed laasta noppimasta.

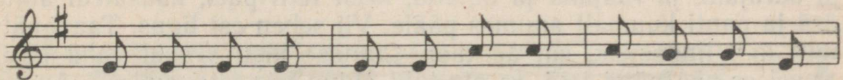
Laulnud Viilip Klaas, 50 a. vana, Haljala kihelkonnas, Vihula vallas, Kõldu külas 1913. aastal. Üles kirjutanud K. Viljak (EÜS X 1446 (30)).

10. KEE, PADA!

Vändra.

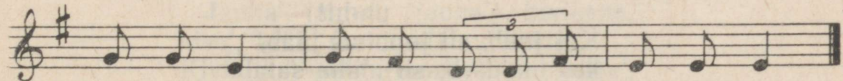
1-3. Kee, kee ki - te - lik - ku, kee, kee,

ki - te - lik - ku, va - ri, va - ri, ko - te - lik - ku,

va - ri, va - ri, ko - te - lik - ku! Me - hed metsas - ta

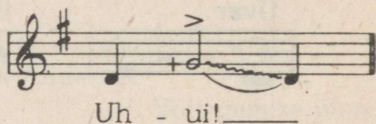
tu - le - vad, me - hed met - sas - ta tu - le - vad.

Kee, kee, kitelikku,
 vari, vari, kotelikku!
 Mehed metsasta tulevad,
 poisid puida raiumesta,
 5 tüdrukud töö äärestä,
 lapsed laastu noppimestä.

Laulnud Jaan Bach Vändra kihelkonnas, Kärü vallas, Hallipaju
 külas 1904. aastal. Üles kirjutanud M. Saar (EUS I 1013 (21) ja 1029 (15)).

11. TAAR HAPNEMA!

Halliste.

Rehetare nurgan olli vana taarianum, sinna panti uut audsed
 pääle. Kuuma vette lüüdi rüäjahu või tetti pätsi. Pätsi tetti: kaara-
 ja odrajahu ja rüäjahu ja umalid, neist tetti päts, küdsätedi ahjun
 ärä ja panti kuumalt anumes pääle. Vii sehen esi ligus. Taari pätsi
 tetti kah linnastest, sai ää taar. Linnase kisti veskel vähä katik.
 Suvel es saa pätsi tetä, es ole tuld ahjun, sis tetti audsed. Audsed
 tetti suure puupangi sisse. Sedä kateksi tõsteti, ütsinte es jõuaki
 tõsta. Ku audsed pääle valati, sis uigasive valaja sedäsi:

Uh-ui!

Mede taar apneb,
 külanaise kaklev,

uh-ui!

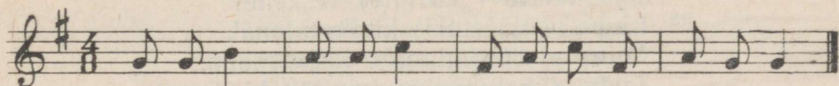
Kes juub, sii juubnus jääb,
 kes maidseb, sii maha satab,
 uh-ui!

Sis pidi taar ästi apus mineme. — Pätsi man es saa kedägi uigate, panti niisama pääle.

Laulnud Liisa Kutti, 78 a. vana, Tartu linnas 1955. aastal. — Kuulnud noores eas oma sünnikohas Halliste kihelkonnas, Uue-Kariste vallas. — Üles kirjutanud H. Tampere ja S. Lätt (RKM II 43, 407/8 (1) ja 57, 51/3 (14)).

12. TAAR HAPNEMA!

Puhja.

1-2. Mei-e taar ap-ne-ma, kü-lä-nae-se kak-le-ma!

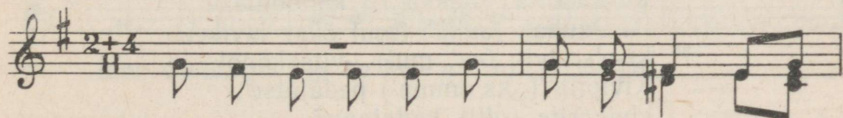
Meie taar apnema,
külä naese kaklema!
Kes juup, juubnus jääp,
kes maidsap, maha satap.

Taaritegemise laul.

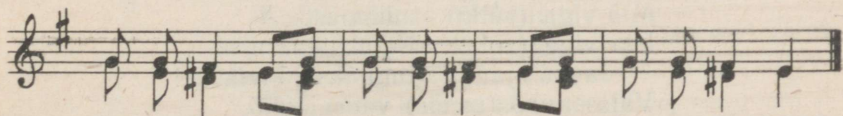
Laulnud Kadri Sütt, 75 a. vana, Puhja kihelkonnas, Kavilda vallas, Mõisanurme külas 1909. aastal. Üles kirjutanud M. Pehka ja E. Eisenschmidt (EÜS VI 727 (54) ja 771 (35)).

13. KÄSIKIVI.

Mäe.

1. Jau-ha', jau-ha', jau-ha', ki-vi-ke-ne,

jau-ha', jau-ha', ki-vi-ke-ne, ki-vi-ke-ne!

Koor jätab laulmata sulgudesse () asetatud sõnad ning kordab värsi teist poolt.

Jauha', jauha', (jauha'), kivikene,
kiso', kivi- (sa' mul) -vitsakõnõ!
Kivi(ks)-pilli' (omma') pedäjätse',
kivikarits (ommõ_ks) kadajannõ.

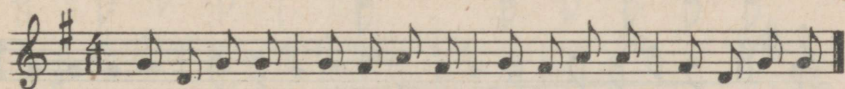
- 5 Jauha', tütär. (sa' viil) laula', tütär,
kiso', tütär, (sa' mul) kitä', tütär,
saasõ kinä (sullõ) kirstukõnõ,
ausa anni- (saasõ) -vakakõnõ!
- Jauha', jauha' (mullõ), kivikene,
- 10 jauha', kivi (sa' mul) vitsakõnõ!
Ommõ (ks) latsi (mul) lajaltage',
kanapoigõ (ks ommõ) katõvõrra.
Kohe (ks) tulõ (mullõ) kivile minnä',
kohe veertä (ks tulõ) veskelle?
- 15 Ljubo poolõ (tulõ) kivile minnä',
Miina poolõ (minnä') veske mano.
Jauha' (ks), jauha' (mullõ), kivikene!
Tahtva' puja' (mul õks) pudrujauhõ,
tahtva' latsõ' (mul õks) lakõt süvvä'.
- 20 Jauha', jauha' (mul õks), kivikene,
kiso', kivi- (mul õks) -vitsakõnõ!
Kui õks kivi' (meil) lagonõsõ',
kivivitsa' (meil) kiskunõsõ' —
siin õks sääntset (meil) seppe olõ_i',
- 25 olõ_i' kivi meil säädijätä.
Ütle (ks) umalõ (ma') imelegi',
mar'a umalõ (õks) maamalõgi':
„Kõnnimõ sinnä' (mi' küll) mõtsa poolõ,
valamõ tuuho (jälle) var'kohe,
- 30 koh õks pikä' (omma') pilliruugo',
koh õks kalõ' (omma') kastõhaina!''
Pilliruugu (saa-ai') pidämähe,
kastõhaina' (nakka_i') kandõmahe.
- Jauha', jauha' (mul õks) kivikene,
- 35 kiso', kivi- (sa' mul) -vitsakõnõ!
Kivipilli (ks omma') pedäjätse',
kivikarits (olli) kadajannõ.
Jauha', tütär (jälle), laula', tütär!
Miä viga (sullõ) jauhõmasta,
- 40 kua viga (sullõ) kiskomasta?
Jauha', jauha' (mul õks), kivikene!
Vaja ommõ (meele) vadsajauhõ,
vaja suvõl (meele) suurmita.

Lauldes tegi eeslaulja parema käega kogu aeg käsikivil-jahva-
tamise liigutusi.

Laulnud Kreepa Pihlaste, 55 a. vana, ühes kooriga Mäe vallas,
Haudjasaare külas 1948. aastal. Üles kirjutanud A. Garšnek ja V. Pino (TMM
ja KKI 4, 121/3 (7)).

14. KETRA, VOKIKENE!

Märjamaa.

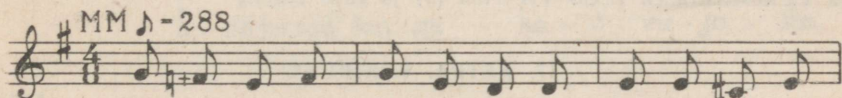
1-2. Voori, voo-ri, vo-ki-ke-ne, et saaks lastel särgid sel-ga!

Voori, voori, vokikene,
et saaks lastel särgid selga,
särgid selga, püksid jalga,
liiatigi veel pikad püksid!

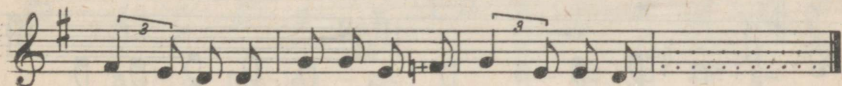
Laulnud Jaan Jaanikann, 78 a. vana, Hageri kihelkonnas, Saku val-
las, Tõdva külas 1913. aastal. — Laul pärit lauliku sünnikohast Märjamaa
kihelkonnast, Märjamaa vallast, Kõrvetaguse külast. — Üles kirjutanud V. Landt
ja A. Rebassov (EUS X 698 (1) ja 734 (8)).

15. KETRA, VOKIKENE!

Jõelähtme.

do¹ Ked-ra, ked-ra, vo - ki - ke - ne, ked-ra, vo - ki,

kier-du lôn-ga, la-se lai-a lau-gu lôn-ga! _ _ _ _ _

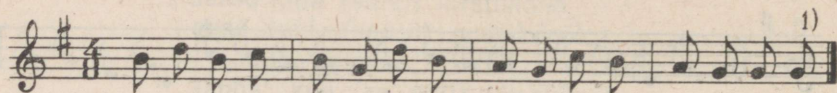
Kedra, kedra, vokikene,
kedra, vokki, kierdu lõnga,
lase laia laugu lõnga!

Küll mina kedran kõik see talve,
ajan vokki aasta ümber —
ei saa särki sääselegi,
palakad ei parmulegi,
kihule ei kingapaela.

Laulnud Liisa Tomander, 70 a. vana, Jõelähtme kihelkonnas, Jõelähtme vallas, Ihasalu külas 1913. aastal. Viisi üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 1063 (467) < ERA, Fon. 103-c). — Sõnad kirjutanud V. Klaas K. Madibergilt Haljala kihelkonnas 1891. aastal (H III 12, 256 (14)).

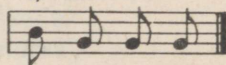
16. KETRA, VOKIKENE!

Järva-Jaani.

1-2. Ket-ra, ket-ra, vo-ki-ke-ne, ket-ra, vokki, keerdulõn-ga!

1) var.

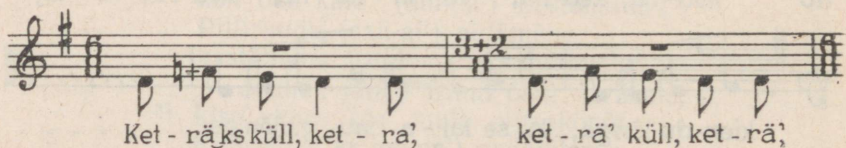

Ketra, ketra, vokikene,
ketra, vokki, keerdulõnga!
Saks ei sallind santi lõnga,
toatüdruk tombulista,
5 perenaene pingulista.
Pinguline vihmavari.
tombuline tuulevari.

Laulnud Mari Kasakas, 75 a. vana, Järva-Jaani kihelkonnas, Kuksema vallas, Roosna-Alliku mõisas 1910. aastal. Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EUS VII 1483 (9) ja 1546 (26)).

17. KETRA, VOKIKENE!

Mäe.

Ket - räks küll, ket - ra', ket - rä' küll, ket - rä'

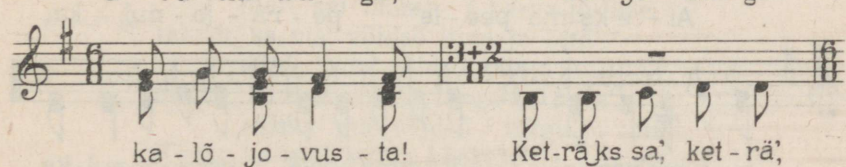
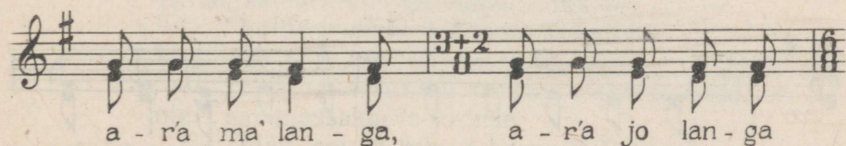
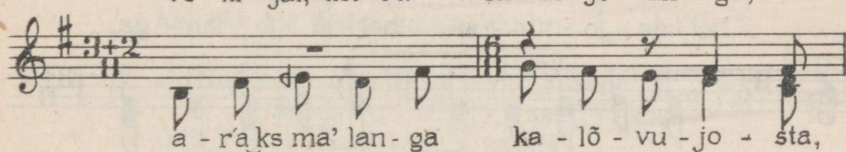
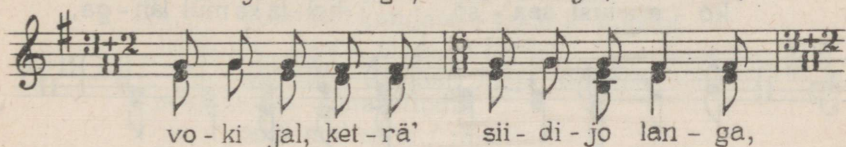
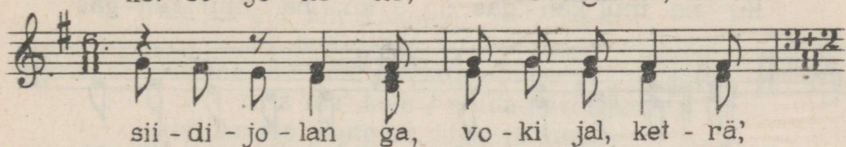
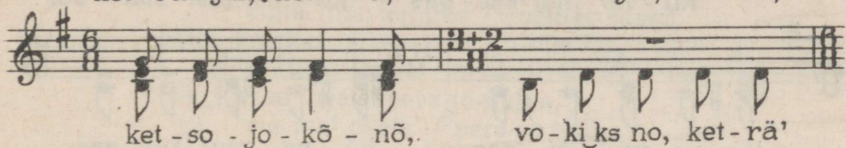
vo - ki - jo - kõ - nõ, ket - rä' jäl, ket - rä'

ket - rä' jäl, ket - rä', vo - ki - jo - kõ - nõ,

ket - räks sa', ket - rä', ket - so - jo - kõ - nõ,

Ku - na mul kan - gas ko - e - tust saa - sõ,

Ku - na mul kan - gas, ku - na mul kan - gas

ko - e - tust saa - sõ, hel - lä ks mul lan - ga,

hei - de - jo - tūs - sä, hel - lä jo lan - ga,

hel - lä jo lan - ga hei - de - jo - tūs - sä?

Ai - e ks ma' pee - le' pe - rä - jo - nul - ka,

ai - e ma' pee - le, ai - e ma' pee - le' pe - rä - jo - nul - ka ...

Koori osas korratatakse värsi esimest, tsesuurimärgile (/) eelnevat poolt. Kordamisel tuleb vahel ette väiksemaid erinevusi, mis on märgitud sulgudes ().

Keträ_{ks} küll, keträ', voki-jo-kõnõ,
 keträ' jäl, keträ', / voki-jo-kõnõ,
 keträ_{ks} sa', keträ', ketso-jo-kõnõ,
 keträ' jäl, keträ', / ketso-jo-kõnõ,
 voki_{ks} no, keträ' siidi-jo-langa,
 voki jal', keträ' / siidi-jo-langa,

- ar'a_ks ma' langa kalõvu-jo-sta,
 ar'a ma' (jo) langa / kalõ-jo-vusta!
- 5 Keträ_ks sa', keträ', voki-jo-kõnõ,
 keträ' jäl, keträ', / voki-jo-kõnõ!
 Kuna mul kangas koetust saasõ,
 kuna mul kangas / koetust saasõ,
 hellä_ks mul langa heide-jo-tüssä,
 hellä jo langa / heide-jo-tüssä?
 Aie_ks ma' peelee' perä-jo-nulka,
 aie ma' peelee' / perä-jo-nulka,
 aie_ks ma' ala a'aknidõ,
 aie ma' ala / akõ-jo-nidõ,
- 10 sis ma' nu koie kulda-jo-rõivast,
 ar'a ma' koie / kulda-jo-rõivast,
 koi õks ma' kangast, kodo jo kumas,
 koie ma' kangast, / kodo jo kumas,
 heidi ma' langa, maja jo heläs,
 heidi ma' langa, / maja jo heläs,
 sõki_ks ma' sõna niitsita,
 sõki ma' sõna / niitsita,
 kai õks ma' katsa niitsega',
 kaie ma' katsa / niitsega'.
- 15 Naase_ks nu -kõsõ', noorõ-jo-kõsõ',
 naase-jal(jo)-kõsõ', / noorõ-jo-kõsõ',
 jätä_i' mi' töödä tege-jo-mäldä',
 jätä_i' mi' töödä / tege-jo-mäldä',
 kulda_ks mi' -rõivast kuda-jo-malda',
 kulda-jo-rõivast / kuda-jo-malda'.
 Säält õks mul saie sini-nu-tsetä,
 säältä_ks (säält) no saie / sini-jo-tsetä,
 mari sai massakarva-jo-liise,
 mari sai massa- / karva-jo-liise,
- 20 minka_ks ma' võidsõ liina jo liitä',
 minka' ma' võidsõ / liina jo liitä',
 minka_ks ma' võidsõ turgu jo tulla',
 minka' ma' võidsõ / turgu jo tulla'.
 Koiva_ks mul kul'la käekese',
 koiva mul kul'la / käe-jo-kõsõ',
 vasta_ks mul pidi piha-jo-kõnõ,
 vasta jo pidi / piha-jo-kõnõ.
 Kua_ks nu, kua', kanga-jo-kõnõ,
 kua' jal, kua', / kanga-jal-kõnõ!

Istõliste laul...

Laulnud Kreepa Pihlaste, 55 a. vana, ühes kooriga Räpina rajoonis, Võõpsu I külanõukogus (= Mäe vallas, Haudjasaare külas) 1952. aastal. Üles kirjutanud A. Garšnek ja H. Tampere (RKM II 57, 55/9 (15)).

1. Ket-rä_{ks}, ket-rä', ket-rä' no ket-rä', vo-ki - kõ-nõ,

ket-rä', ket-rä', ket - rä', ket-rä', vo - ki - kõ - nõ!

Koori kordamisel ärajäetavad lisasõnad ja -silbid on asetatud sulgudesse ().

- Keträ (ks), keträ', keträ' (no), keträ', vokikõnõ,
 joosõ (ks), joosõ', joosõ' (jal) ümbre poolikõnõ!
 Üül teie, üül (ma') teie ütesä puule,
 pääväl kaie, pääväl (ma') kaie katõsa puule.
- 5 Keträ (ks), keträ', keträ' (no), keträ', vokikõnõ,
 ao (ks) tullõh, ao (küll) tullõh, päävä minneh!
 Tahtva (ks) puja', tahtva' (mul) puja' proogikõise,
 kar'a (ks) -latsõ', kar'a- (jal) -latsõ' kaadsakõise.
- 10 Taha_i' kulla, taha_i' (ma') kulla koti pääle,
 taha_i' mar'a, taha_i' (ma') mar'a magama minnä'.
 Kana (kui) kaarit, kana (kui) kaarit katimõlõ,
 kiko (kui) kire, kiko (kui) kire kelbä pääle,
 tulli (ks) üles, tulli (ma') üles keträmmä,
 pääso (ks) üles, pääso (ma') üles prääditämmä.
- 15 Vokikõnõ, voki-(õks)-kõnõ, ketsokõnõ!
 Tekkü (ks), til'lo, tekkü' (mul), til'lo peräkene,
 kuio (ks) kokko, kuio' (mul) kokko, kuutslekõnõ!
 Kui sa (ks) tekkü_i', kui sa' (joht) tekkü_i', tii tulõ,
 kui sa (ks) kuio_i', kui sa' (joht) kuio_i', ar' paloda,
- 20 vii (ks) pallo, vii (ma') pallo palavahe,
 suu (ks) viirde, suu (ma') viirde suitsomma,
 kõivo (ks) -mõtsa, kõivo- (jal) -mõtsa kõrbõnõmma!
 Kutsu (ks) kasa, kutsu (sis) kasa kaemahe,
 peio (ks) mano, peio (ma') mano peesülemä,
- 25 eisi (ks), eisi, eisi (ma') kooguga' kohenda,
 man õks taho, man õks (ma') taho tapitsaga'.
 Eisi (ks) manna, eisi (ma') manna laulaskõllõ,
 laulaskõllõ, laula-(ma)-skõllõ, lasõskõllõ:
 „Kae (ks), kasa, kae', kasa kaadsa' palasõ',
 30 kae (ks), peio, kae', (kui) peio peenü' hammõ'!”

Laulnud Anne Vabarna, 70 a. vana, ühes kooriga Järvesuu vallas, Tonja külas 1948. aastal. Üles kirjutanud A. Garšnek ja V. Pino (TMM ja KKI 4, 396/8 (7)).

Märkus. Et tekst oli kirja pandud dikteerimise järgi, siis on laulmisel vajalikud värsiosade kordamised ja lisasõnad esitatud valimiku koostaja poolt.

19. KETRA, VOKIKENE!

Petseri.

MM $\text{♩} = 200$

mi' Ked-rä' ked - rä' vo - ki - - kõ - nõ,

ked-rä'jal-lõ, ked - rä' vo - ki - kõ-nõ, *accel.*

ked-rä' vok - ki, kee - ru - lan - ga,

vok - ki *accel.*

kedrä'jal-lõ, vok-ki, kee - ru - lan-ga, $2+3$

"kergutämine"

va - la' vok - ki, vas - ki - lan - ga,

va-la'jal-lõ, vok - ki, vas - ki - lan-ga! *accel.*

Nak-ka vii - tä no vi - dä-jal - lõ - mä - he,

na - nak-ka vii - tä vi - dä - mä-he.. *accel.*

Kedrä', kedrä', vokikõnõ,
kedrä' jallõ, kedrä', vokikõnõ,
kedrä', vokki, keerulanga,
kedrä' jallõ, vokki, keerulanga,
vala', vokki, vaskilanga,
vala' jallõ, vokki, vaskilanga!
Nakka viitã no vidã-jallõ-mãhe,
na-nakka viitã vidãmãhe...

(Laul lõpetamata).

Laulnud Martini I'rõ, 50 a. vana, ühes kooriga Petseri vallas, Kolovinna külas 1913. aastal. Ules kirjutanud A. O. Väisänen (EUS X 953 (230) < ERA, Fon. 81-c).

20. PESUPESEMINÉ.

Meremãe.

MM ♩ = 166

re¹ 1-4. Lää iks mus - ta mōs - kõ - ma - he,

lää mus - ta, lää mus - ta

MM ♩ = 166

mōs-kõ - ma-he, kal-gõ kui-va kull

MM ♩ = 132

kol - gō - ma - he, kal - gō kui - va,

kal - gō kui - va kol - gō - ma-he,

MM ♩ = 166

u - ja viir - de mi' u - tõ - ma - he,

MM ♩ = 132

- Lää iks musta mōskōmahe,
lää musta, lää musta mōskōmahe,
kalgō kuiva k'ull kolgōmahe,
kalgō kuiva, kalgō kuiva kolgōmahe,
uja viirde mi' utōmahe,
uja viirde, uja viirde utōmahe,
lumbi viirde mi' loputamma,
lumbi viirde, lumbi viirde loputamma,
5 mōsō_ks lippō mi' linikōsta,
mōsō lippō, mōsō lippō linikōsta,
tuha turu- k'ull -hammōsta,
tuha turu-, tuha turuhammōsta.
Panō_i' kuustō mi' kuiomahe,
panō_i' kuustō, panō_i' kuustō kuiomahe,
tammō latva joht tahōnōmma,
tammō latva, tammō latva tahōnōmma.
Omma_ks kotoh meil kulōda-aia',
omma' kotoh, omma' kotoh kulda-aia',
10 omma_ks orrō' meile uma kotoh,
omma' orrō', omma' orrō' uma kotoh —
vii_ks kodo mi' kuiomahe,
vii kodo, vii kodo kuiomahe,
tarō ette jal' tahōnōmma,
tarō ette, tarō ette tahōnōmma.
Saava_ks poisal k'ule puhta' rōiva',
saava' poisal, saava' poisal puhta' rōiva',
saava_ks vanol jal' valōgō' hammō',
saava' vanol, saava' vanol valgō' hammō'.

Laulnud Okse Luik, 71 a. vana, ühes kooriga Vastselliina rajoonis, Obinitsa külanõukogus (= Meremäe vallas, Kõõru külas) 1953. aastal. Üles kirjutanud H. Tampere (RKM II 57, 63/5 (16)).

21. PESUPESEMINE.

Järvesuu.

MM J = 114

1 Hoi ta-ra, vői ta-ra, năi-o-kō-sō, noo-rō -

kō - sō, hoi ta-ra, vői ta-ra,

năi-o-kō-sō, noo-rō - - kō - - sō!

Pikk-ääl:

- Hoi tara, vői tara, năiokōsō, noorōkōsō,
 hoi tara, vői tara, kalōvatsō' kabokōsō!
 Hoi tara, vői tara, nakka mōsku mōskōmahe,
 hoi tara, vői tara, pääle tōlva tōstōmahe,
 5 hoi tara, vői tara, tuhka vällä tolmutamma.
 Hoi tara, vői tara, panni külä kullōmahe,
 hoi tara, vői tara, külälatsō' laulōmahe.
 Hoi tara, vői tara, külä năio', noorōkōsō,
 hoi tara, vői tara, auliina linnukōsō,
 10 hoi tara, vői tara, jätku_i' lipōt linikille,
 hoi tara, vői tara, tuhka turuhammilō!
 Hoi tara, vői tara, kui mi' panō kuiomahe,
 hoi tara, vői tara, oiutōllō orrō pääle,
 hoi tara, vői tara, saasō valgō sis kui lumi,
 15 hoi tara, vői tara, rōivas ille kui ta iä.
 Hoi tara, vői tara, hää om kaiä' kaejilla,
 hoi tara, vői tara, parep nătă' năgijillä.

Mōskmiselaul.

Laulnud Anne Vabarna, 58 a. vana, ühes kooriga Järvesuu vallas, Tonja külas 1936. aastal. Ules kirjutanud H. Tampere (RKM II 57, 67/9 (17)).

ПЕСНИ, СОПРОВОЖДАЮЩИЕ ДОМАШНИЕ РАБОТЫ.

- 1—6. Доись, коровушка! Доись коровушка, давай мне много молока!
- 7—8. Сбивайтесь, сливки!
- 9—10. Кипи, котел! Кипи, котел, так как люди идут из леса, где рубили деревья, и хотят есть.
- 11—12. Кисни, квас! Пусть наш квас киснет, а бабы дерутся! Кто пьет, пусть будет пьяным!
13. Ручная мельница. Мели, мельница! Дети хотят есть кашу. Если жернов расколется, кто его поправит? Здесь нет таких мастеров.
14. Пряди, прялочка! Пряди, прялочка, чтобы были у детей рубашки.
15. Пряди, прялочка! Буду прясть всю зиму, но и для комара не выйдет рубашки (т. е. вся пряжа пойдет помещику).
16. Пряди, прялочка! Пряди, прялочка, прочные нитки, барин не хочет плохой пряжи.
17. Пряди, прялочка! Поется на посиделках: Пряди, прялочка! Когда будет готова ткань? Я тку ткань с песней, что разносится по всему дому. Будет нарядная одежда, в которой можно пойти в город.
18. Пряди, прялочка! Пряха прядет до позднего вечера и начинает работу рано утром. Если прялка не будет прясть, пряха грозит вынести ее в поле и сжечь. Обещает привести жениха погреться при этом.
19. Пряди, прялочка!
- 20—21. Стирка белья. Пойдем на берег ручья стирать белье! Будем стирать щелоком, отнесем домой сушиться на заборе. У всей семьи будет чистое белье.

J. Arstimissõnad.

1. NABA PAIKA!

Retsiteerides.

Meremäe.

MM $\text{♩} = 138$

mi ^{b²} Mi - tu na - ba soo - nõ - kõist, se - tu pähk-me

koo - rõ - kõist. Na - ba pai - ka — plaats!

Kui kõht valutas, „naba ol’l ar’ karanu’”, siis hõõruti kõhtu ja loeti seejuures:

Mitu naba soonõkõist,
setu pähkme koorõkõist.
Naba paika — plaats!

Laulnud Miko Matro, 61 a. vana, Meremäe vallas, Tupleva külas 1913. aastal. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EUS X 903 (113) < ERA, Fon. 71-f).

ЛЕЧЕБНЫЕ ЗАГОВОРЫ.

1. Пупок, на место!

SÖNASELETUSI.

agu [ao] — puhteaeg, aeg enne koitu;
koit

aroma — laiali laguma

ask [asu] — pühkmed

ativõrk [-võrgu] — kalavõrk (seisev-
püügi jaoks)

aun [-a] — umbrõuk (ilma redeliteta
viljarõuk)

edi [ii] → esi

egi [ii] — jõgi

eits [-i] — õits, õine karjahoidmine

esi [eel] — lõigatava vilja rinne põllul

hahk [haha] — hall

hamõ [hammõ] — särk

hot — ehk, vahest

håbokõtt [-kõtu] — haigekõht (pilke-
sõna)

håhtämä — hävitama (?)

håelmu — õis

håermü → håelmu

håhkåmine — teatavate pulmalaulude
laulmine mõrsjat või noorpaari saa-
tes (sõnast hahå')

håhå' (mitm.) — pulmad

hõõrätämä — veeretama

igunõma — iganema, vanaks jääma

ille [-ille] — libe, läikiv

ilo — ilu; laul, mång

ime — ema

iå — jää

jegi [jii] — jõgi

joht — mitte

kaadsa' (mitm.) — püksid

kaaritama — kõõrutama (kana kohta)

kabo → kabu

kabu [kao] — neuu

kagoh — vaat kus

kangur [kangru] — kivihunnik

karits [-a] — käsikivi pulk, mille
otsas kivi käib; suurem puunõu vee
tõstmiseks

karitshain [-a] — kortsleht (*Alchemilla
vulgaris* L.)

kasa — abikaasa

kasse — kaste

kassikåpeline — mingi vöö- või kinda-
kiri

katelik [-u] — katlakene

kati [kat(i)mõ] — katus

kelp [kelbå] — maja otskatus

kenk — kelle (om. sõnast kes)

keraoinas — kerasarvedega oinas

kergütåmine — laulmisel uue helistiku
võtmine (pooltooni madalamalt)

keri [kerå] — niis (pärna koorest)

kesv [-å] — oder

kets [-o] — vokk

kiko — kukekene

killõ — kile, hele; kõrgem håål setu
kooris

kitelik → katelik

kolbits [-a] — kolgits, lõuguti (lina-
harimise abinõu)

koodsel [kuutsle] — koonal

kostuma — pehmeks muutuma

kostelik → katelik

kul'atama — jalutama, lusti sõitma;
pidutsema

kulatsk [-i] — sai

kume [-da] — kumav; kõmisev

kõiv [kõõ] — kask

kõlu — kõlgas

kõrb [kõrve] — suur mets, laas

kõre — sirge (puu)

kühkõsål [sål'lå] — kühmselg (pilke-
sõna)

kütse — küps

laabima → laamima

laamima — vilja koristama

laanima → laamima

laapima — korda minema, laabuma;
→ laamima

lag'a [laja] — lai

lak'ka — laiali

lenki lõõma — mänglema

liitmå — juurde tulema

like [likke] — mår

linik [-u] — pikk valge pearåtik

lipõ [lippõ] — leeline

litt [lita] — litter, ripats

lämmi [lämmäl] — soe
 mani(dsõ)ma — kutsuma
 mass [-a] — maks
 meda — mööda
 meeli- — meelepärane, meeldiv (näit.
 meelimar'akõnõ)
 meli- → meeli-
 meres [-e] — tihedasilmaline kalavõrk
 või noot (tõmbepüügi jaoks)
 minka' — millega
 muru — pala, raas
 mõskma [mõse-] — pesema
 mündiline — müntidega, rahadega
 ehitud
 mürk [mürgil] — teras
 nater [nabral] — suur hakk, viljakuhi
 (50—100 vihku suur)
 niitse' (mitm.) — niied
 nüsmä — lüpsma
 ogima — oigama
 oidomma — ujuma
 oiutõlõma — ulatama
 padi [pad'a] — paks, tihe
 paja — luuk-aken rehetare seinas
 pakan [pagana] — (siin) halb
 palakas [palaka] — voodilina
 palo — nõmm
 peening [-u] — penn (rahaüksus)
 peele' (mitm.) — kangaspuud
 peesülemä — ennast soojendama
 pekkel [pekli] — uhmrinui
 pill [-il] — kivi kandev ja ümberajav
 kang käsikivil või tuulikul
 pinguline — ebaühtlaselt kedratud
 lõng (peenemate kohtadega)
 -poodi — (üksik) pidi
 poolik [-u] — pool vaati
 proogi' (mitm.) — püksid
 prääditämä — ketrama
 pund [punna] — leisik (20 naela)
 päädik [-u] — tükk looma sisikonnast
 või päist-jalgadest
 pähn [-äl] — pärn
 rohi → ruhi
 roobits [-a] — ropsimõök (linahari-
 misel)
 ruga [rua] — heinasaad
 ruhi [ruhe] — mold, küna
 rügä [rüä] — rukis
 saivas [saiba] — teivas
 saja' (mitm.) — pulmad
 setu — niimitu
 sirk [sirgul] — lind
 siroma — laiali lagunema
 sirotama — laotama
 sudak [-u] — koha (kala)

suurma' (mitm.) — tangud
 suurus [-e] — eine, pruukost
 sõor [-u] — ale (mullaga katmata
 kütis)
 särjesapiline — mingi vöökir
 talos [talgo] — talgu
 tann [-i] — tünn, tünder
 tapits [-a] — ahjuhark
 tarõ — rehetuba, tuba, elumaja
 tegujas — mõisa teolised ühes hobuste
 ja tööriistadega
 tekkümä — tekkima, iseenesest valmis
 saama
 ting [-i] — kättemõõdetud töötükk
 (mõisas)
 tombuline — ebaühtlaselt kedratud
 lõng (tombudega)
 torrõ — tõre, madalam hää setu koo-
 ris
 treemel [treemli] — naiste pott- ja
 kabimütsi pitsääris (neiudel see
 puudus)
 tsirk [tsirgu] — lind
 tsõdsõ — isa õde
 tsõts [-i] — õde
 tuha — tuhat
 turuhamõ [-hammõ] — peenem sark,
 mis pandi selga linnas (turul) käies
 tõlv [-a] — pesukurikas
 Ulandimaa — Ugandimaa (moonuta-
 tud kujul)
 ul'l [ulli] — lihtsameelne, mõistmata
 (laps)
 upin [ubina] — õun
 vaalima — rullima
 vaal [-u] — heinakaar
 vag'a [sisseütl. vakja] — vai
 vahane — kollane (vrd. ka liitsõna
 vahaviir)
 vaib [vaav'a] — terav
 valateme — vaatama
 vanemb [-a] — äike
 varima — keema
 vas'k [vas'ka] — vasikas
 vatsk [vadsa] — puhas leib; nisu-
 leib; kakk
 vel'lo — vennakene
 vigel [vigla] — hang
 vinnümä — venima, kasvama
 virutsed (poisid) — Virumaa (poisid)
 väits [väidse] — nuga
 värss [värsil] — noor härg
 õdang [-u] — õhtu
 ämmäk [-u] — võorasema
 ülä — abielumees
 üvav — hüüavad

LAULUDE PÄRITOLU JA LAULIKUD.

I. VIRUMAA.

Jõhvi.

Pakkas, Lien — D 24.
Räbin, Mari — B 12.

Lüganuse.

Küllik, Miina — I 7.

Haljala.

Klaas, Viilip — I 9.
Madiberg, K. — (I 15).

Kadrina.

Kukk, Mari — A 28.
Normann, Mari — D 4, 13.
Poone, Anna — D 20.
Raam, Mai — D 1.
Tiitsmann, Peeter — D 7.
Videlik, Mai — D 2.

II. JÄRVAMAA.

Ambla.

Freymann, Joosep — A 5.
Sauberg, Leenu — D 16.
— D 3.

Järva-Madise.

Mõlla, Miina — D 17.
Tuherm, Ann — A 25.

Järva-Jaani.

Hõbeda, Viisa — D 22.
Kalbek, Leena — D 25.
Kasakas, Mari — D 12, I 16.
Kasekänd, Mari — D 21.
Margut, Kai — (D 21).
Pristoll, Mart — (D 23).
Päriling, Mihkel — D 18.

Peetri.

Albret, Mari — D 19.
Labong (N) — D 5.
Rentel, Liisu — D 23.
Volk, Ann — D 10.

Türi.

Kredemann, Leena — D 15.

III. HARJUMAA.

Kuusalu.

Einsok, Triinu — D 9.
Kravtsov, Mai — A 29.
Krönström, Kadri — A 34.
Mikiver, Anna-Leena — A 44.
Torupill, Maria — D 6.
— D 8.

Jõelähtme.

Mäepea, Maarja — A 35, D 26.
Tomander, Liisa — I 15.
— A 4.

Harju-Jaani.

Agurauja, Mari — D 14.
Nikker, Leenu — I 2.

IV. LÄÄNEMAA.

Märjamaa.

Helmann, Liisu — I 3.
Jannikann, Jaan — I 14.
Poltoov, Mari — D 11.

Lääne-Nigula.

Kurisman, Anna — E 4.

V. SAAREMAA.

Muhu.

Kipper, Georg — I 8.
Suu, Kadri — G 1.

VI. PÄRNUMAA.

Vändra.

Bach, Jaan — I 10.
— H 3.

Tori.

Lillestern, Krõõt — B 7.

Pärnu.

Laas, Kadri — D 40.
Paalits, Madli — D 44.

Häädemeeste.

Grant, Alma — (F 3).
Jürgens, Mari — F 3.
Vahter, Triina — (D 44).

Saarde.

Jürisson, Leena — D 45.
— A 15.

Halliste.

Kutti, Liisa — I 11.
Saar, Reet — B 13.

Karksi.

Kull, Johannes — A 20.
Nirk, Leena — B 10.

VII. VILJANDIMAA.

Helme.

Tuhakott, Ruuda — D 36.
Varik, Miina — D 33.

Tarvastu.

Mängel, Hans — D 43.
Purk, Miili — A 57.
Tamm, Aino — A 9, 10, 11.
Tanilas, Hans — B 8.
— A 16, (51), B 1, 6.

Paistu.

Ilves, Ell — D 32.
Lepp, Kadri — (D 47).
Melts, Ell — E 1.
Mägi, Liisu — A 51, D 38.
Nõmmik, Alma — A 45.
Nõmmik, Ann — D 47.
Paulson, Mall — A 27, I 4.
Päts, Eduard — D 48.
— A 17, 18, 19.

Kolga-Jaani.

Asu, Kadri — A 6, 7, 8.
Lepik, Anna — B 14.
Malin, Ell — F 2.
Sepp, Marie — D 35.

Pilistvere.

Kangur, Kai — D 39.
Mägi, Kai — B 11.
Rosenbaum, Kai — (B 11).

Põltsamaa.

Sokk, Mari — (D 10).

VIII. TARTUMAA.

Kursi.

— H 4.

Avinurme.

— A 1, 2, 3.

Kodavere.

Anask, Krõõt — B 9, F 6.
Katsan, Kadri — A 24, 39.
Ots, Kadri — E 5.
Poks, Mari — A 30, F 1, 4,
H 1, 2.
— A 21.

Maarja-Magdaleena.

Reimann, Eeva — B 4.

Äksi.

Ansip, Taavet — E 3.

Tartu-Maarja.

— A 12, 22, B 2.

Tartu I.

— B 3.

Võnnu.

Mäll, Liis — D 46.
— H 5.

Kambja.

Klink, A. — F 5.
— (D 37).

Puhja.

Kurg, Miina — I 5.
Sütt, Kadri — I 12.

Rõngu.

— A 37, 40, 49, B 5, E 2, I 6.

Otepää.

Ilves, Kusta — D 37.
Kuuse, Anna-Juulie — D 41.
Martinson, Karl — A 23.
Räps, Mari — A 41.
— A 13, 26.

Sangaste.

Tamm, Miina — A 32.

IX. VÖRUMAA.

Kanepi.

Mörd, Aadu — A 33.

Urvaste.

Kulbin, Leenu — A 43, 50.
Saalup, Mari — A 43.
Siirak, Minna — A 38.
Teos, Elisabet — A 42.

Karula.

Hiiop, Kriste — A 56.
Ilves, Ann — A 56.
Jauhka, Ann — A 56.
Kraav, Ann — A 48.
Leer, Triina — A 56.
— D 42.

Hargla.

Mustkikas, Ilse — A 47.

Rõuge.

Raat, Elfriide — D 34.
Sikk, Maali — A 58.
Tamm, Liisa — A 14.

X. SETUMAA.

Mäe.

Ilumets, Anna — A 36, 52,
D 31, G 5.
Pihlaste, Kreepa — G 4, I 13, 17.
Sõrmus, Maria — G 6.
— C 1.

Järvesuu.

Maarja — (A 46), (C 1).
Vabarna, Anne — D 30, G 2,
3, I 18, 21.

Petseri.

Martini Ir'o — (C 2), I 19.

Meremäe.

Ivani Anne — D 28.
Jako Olli — A 54.
Kondre Tat'o — A 53, D 27.
Luik, Okse — I 20.
Mast, Hemmo — (A 54), 59.
Miiira Palaga — A 54.
Miko Mat'ro — C 2, J 1.
Ol'oksa Patsi — A 31.
Petrovna, Darja — (A 31).
Tammik, Ogask — A 55.
Timo Maarja — A 46.

Vilo.

Raudik, Aksinja — D 29.

XI. LÄHEMAD ANDMED PUUDUVAD.

Põhja-Eesti.

— I 1.

LAULUDE ÜLESKIRJUTAJAD.

- Aavik, J. — A 51, B 13, D 38, E 1.
 Eisenschmidt, E. — A 33, 41, D 41, I 12.
 Garšnek, A. — A 36, 52, C 1, 22, 29, 30, 31, G 2, 3, 4, 5, 6, I 13, 17, 18.
 Hermann, M. — A 9, 10, 11, 12, 22, B 2.
 Hurt, J. — A 31, 46, 53, C 1, 2.
 Härma, M. → Hermann, M.
 Juhanson, E. — D 44, F 3.
 Kala, J. — A 51.
 Kiiss, A. — A 33, 41, 56, D 37, 41, 42.
 Klaas, V. — I 15.
 Koch, V. — A 45, B 14, D 47.
 Kreek, C. — D 25, E 4, I 8.
 Kurg, P. — A 35, 40, 49, B 3, 5, E 2, F 5, I 6.
 Kutti, S. → Lätt, S.
 Kuusik, K. — D 16.
 Köster, O. — I 7.
 Laarmann, J. — B 13.
 Landt, V. — I 14.
 Laugaste, G. — A 21.
 Leichter, K. — D 46, E 3.
 Liiv, A. — A 23, 24, 30, 39, B 10, E 5, F 1, 4, H 1, 2.
 Lohk, H. — D 6.
 Luu, M. — D 10.
 Luud, K. — A 44, B 9, 12, D 24, F 6.
 Lätt, S. — A 47, 50, I 11.
 Martin, A. — D 33, 36, 45, F 3.
 Martinson, K. — A 26.
 Möttus, A. — A 56.
 Müür, J. — B 8.
 Oja, E. — A 38, 57, D 34.
 Orgusaar, J. — B 14.
 Paukson, H. — A 45.
 Pehka, M. — A 48, I 5, 12.
 Penna, P. — A 25, 44, B 9, 12, D 5, 7, 10, 12, 17, 19, 23, 24, F 6, I 16.
 Peterson, J. — H 3.
 Pino, V. — D 29, G 4, I 13, 18.
 Ponamar, J. — D 8.
 Päts, R. — D 48.
 Raja, J. — A 23, 24, 30, 39, B 10, E 5, F 1, 4, H 1, 2.
 Rebane, J. — A 17, 18, 19.
 Rebassov, A. — I 14.
 Reisik, P. — F 2.
 Rekand, J. — D 47.
 Rosenstrauch, V. — A 25, 28, D 1, 2, 3, 4, 5, 7, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, I 7, 16.
 Saar, M. — B 11, D 39, I 10.
 Saat, A. — D 11, I 3.
 Sakkeus, J. — D 38, E 1.
 Seen, G. — D 42.
 Siimer, H. — B 11, D 15, 32, 39, 43.
 Sild, M. — A 1, 2, 3.
 Sildnik, A. — B 7, D 40, 44.
 Simm, J. — F 2.
 Sossi, J. — A 56.
 Zeiger, J. — A 14, 58.
 Tamm, J. — A 32.
 Tamm, R. — A 48.
 Tampere, H. — A 6, 7, 8, 36, 38, 42, 47, 50, 52, 54, 55, 57, 59, D 31, 34, 35, G 1, 2, 5, 6, I 11, 17, 20, 21.
 Tatz, P. — A 20, B 7, D 33, 36, 40, 44, 45, F 3.
 Tiidur, M. — H 4.
 Tuul, J. — A 15.
 Tõllasson, J. — A 16, B 1, 6.
 Vabarna, M. — D 30.
 Veske, K. — H 5.
 Viidalepp, R. — A 25, D 11, 46, E 3, I 4.
 Viidebaum, R. → Viidalepp, R.
 Vilbaste, G. → Vilberg, G.
 Vilberg, G. — A 4, 29, 34, 35, D 9, 14, 26, I 2.
 Viljak, K. — A 28, 34, D 1, 2, 4, 9, 13, 14, 16, 20, I 2, 9.
 Väggi, J. — D 37.
 Väisänen, A. O. — A 29, 31, 35, 43, 46, 53, 54, C 2, D 26, 27, 28, I 15, 19, J 1.
 Välbe, J. — A 5, 13, 25, B 4, D 3, 18, 21, 22, I 16.

PILDID JA JOONISED.

	Lk.
1. Mitmehäälsuse esinemine regivärsilistes rahvalauludes	15
2. Regivärsilise rahvalaulu umbkaudsed rajoonid XIX saj. alguspoolel	18
3. Karjaste vastastikuste laulude levimisala	42
4. Karja saatmine. E. H. Schlichtingi akvarell 1852. a.	47
5. Rukki õsumine Sõrves	50
6. Lõikuslaulude levimisala	57
7. Lõikuslaulude peamiste viisitüüpide levimisala	59
8. Ketraja	63
9. Laulik Liisu Mägi Paistust	118
10. Laulik Ogask Tammik Setust	123
11. Setu „lauluimä“ Anne Vabarna oma kaaslauljatega	171

SISUKORD.

	Lk.
Sissejuhatus	3
Введение	23
TÖÖLAULUD	37
Трудовые песни	67
A. Karjaselaulud	85
a) Karjaste helletused ja vastastikused huiked	85
1. Huiked (Avinurme)	85
2. Helletus (Avinurme)	86
3. Helletus (Avinurme)	86
4. Helletus (Jöelähtme)	86
5. Helletus (Ambla)	87
6. Helletus (Kolga-Jaani)	87
7. Helletus (Kolga-Jaani)	87
8. Helletus (Kolga-Jaani)	88
9. Helletus (Tarvastu)	89
10. Helletus (Tarvastu)	89
11. Helletus (Tarvastu)	89
12. Helletus (Tartu-Maarja)	90
13. Helletus (Otepää)	90
14. Helletus (Rõuge)	90
15. Aja kari siia! (Saarde)	90
16. Aja kari siia! (Tarvastu)	91
17. Aja kari siia! (Paistu)	91
18. Aja kari siia! (Paistu)	92
19. Aja kari siia! (Paistu)	92
20. Aja kari siia! (Karksi)	92
21. Aja kari siia! (Kodavere)	93
22. Aja kari siia! (Tartu-Maarja)	94
23. Aja kari siia! (Otepää)	94
b) Karjaste laulud	95
24. Üles karja saatma (Kodavere)	95
25. Üles karja saatma (Järva-Madise)	96
26. Laisk karjane (Otepää)	96
27. Aja kari siia! (Paistu)	97
28. Söö, kari! (Kadrina)	98
29. Söö, kari! (Kuusalu)	99
30. Söö, kari! (Kodavere)	100
31. Söö, kari! (Meremäe)	100
32. Kari kaugel (Sangaste)	101
33. Pullid pusklema (Kanepi)	101
34. Karjase pühapäev (Kuusalu)	102
35. Karjasepõli (Jöelähtme)	103
36. Karjaelu — kuri elu (Mäe)	103

	Lk.
37. Vihm ja karjane (Rõngu)	105
38. Vihm võõrale maale! (Urvaste)	106
39. Veere, päike! (Kodavere)	107
40. Veere, päike! (Rõngu)	107
41. Veere, päike! (Otepää)	108
42. Karjane tahab koju (Urvaste)	109
43. Karjane tahab koju (Urvaste)	110
44. Perenaine ootab karja (Kuusalu)	110
45. Kari koju! (Paistu)	111
46. Kari koju! (Meremäe)	112
47. Ema ootab koju (Hargla)	113
48. Ema nutab tüdart (Karula)	114
49. Kuri perenaine (Rõngu)	115
50. Kuri kodu (Urvaste)	116
51. Karjane tahab süüa (Paistu)	117
c) Karja saatjate ja vastuvõtjate laulud	119
52. Kari metsa! (Mäe)	119
53. Kari metsa! (Meremäe)	120
54. Kari metsa! (Meremäe)	121
55. Laisad karjasaatjad (Meremäe)	124
56. Ei ole metsaraiujat (Karula)	124
57. Karja kojukutse (Tarvastu)	125
58. Karja kojukutse (Rõuge)	126
59. Kari koju! (Meremäe)	126
Пастушеские песни.	128
B. Õitsilaulud	130
1. Huige (Tarvastu)	130
2. Helletus (Tartu-Maarja)	130
3. Kutse õitsile (Tartu)	131
4. Kutse õitsile (Maarja-Magdaleena)	131
5. Kutse õitsile (Rõngu)	132
6. Neiulinn (Tarvastu)	132
7. Oitsisängid (Tori)	133
8. Oitsisängid (Tarvastu)	134
9. Oitsisängid (Kodavere)	134
10. Kellele toome lehised? (Karksi)	135
11. Targad tallipoisid (Pilistvere)	136
12. Oitsi leeripaik (Jõhvi)	136
13. Halb õits (Halliste)	137
14. Karja kauplejad (Kolga-Jaani)	138
Песни в ночном	139
C. Laulud sõnnikulaotamisel	141
1. Sõnnikulaotamine (Mäe)	141
2. Sõnnikulaotamine (Meremäe)	142
Песни, связанные с разбрасыванием навоза	143
D. Lõikuslaulud	144
a) Põhja- ja Lääne-Eesti lõikuslaulud	144
1. Lõpe, põld! (Kadrina)	144
2. Lõpe, põld! (Kadrina)	145
3. Põld lindudele (Ambla)	146
4. Väljad karja käia (Kadrina)	146
5. Arupõllud (Peetri)	147
6. Suured vihud (Kuusalu)	147
7. Halb sirp (Kadrina)	148
8. Halb sirp (Kuusalu)	149

	Lk.
9. Väsinud lõikaja (Kuusalu)	149
10. Peade korjaja (Peetri)	150
11. Lõuna söömata (Märjamaa)	151
12. Lõunaleib lõpeb (Järva-Jaani)	151
13. Lõunaleib lõpeb (Kadrina)	152
14. Lõikuseõlu (Harju-Jaani)	153
15. Lõikuseõlu (Türi)	154
16. Lõikuseõlu (Ambla)	155
17. Lõikuseõlu (Järva-Madise)	156
18. Lõikuseõlu (Järva-Jaani)	157
19. Põllu pulmad (Peetri)	158
20. Suur härg (Kadrina)	159
21. Hea voos (Järva-Jaani)	160
22. Hea voos (Järva-Jaani)	161
23. Pole lauljat hulgas (Peetri)	161
24. Sirise, sirbikene! (Jõhvi)	162
25. Sirise, sirbikene! (Järva-Jaani)	163
26. Sirise, sirbikene! (Jõelähtme)	164
b) Lõuna- ja Kesk-Eesti lõikuslaulud	165
27. Lõpe, põld! (Meremäe)	165
28. Lõpe, põld! (Meremäe)	166
29. Põllul laulmine (Vilo)	166
30. Põllul laulmine (Järvesuu)	168
31. Põllul laulmine (Mäe)	172
32. Põllu põimijad (Paistu)	173
33. Põld lindudele (Helme)	174
34. Põld lindudele (Rõuge)	175
35. Väljad karja käia (Kolga-Jaani)	175
36. Venna nurmed (Helme)	176
37. Venna nurmed (Otepää)	177
38. Lähme uuele eele! (Paistu)	178
39. Kuhjalooja (Pilistvere)	179
40. Halb sirp (Pärnu)	180
41. Lõikuseõlu (Otepää)	181
42. Lõikajate istmed (Karula)	182
43. Mõisa nurmed (Tarvastu)	183
44. Ori ootab õhtut (Pärnu)	183
45. Õhtule minek (Saarde)	184
46. Talguliste toit (Võnnu)	185
47. Lina elulugu (Paistu)	186
48. Sirise, sirbikene! (Paistu)	187
Жатвенные песни	188
E. Laulud heinatöödel	190
1. Heina-aeg (Paistu)	190
2. Kuhjalooja (Rõngu)	191
3. Halb hein (Äksi)	192
4. Söömad söödud (Lääne-Nigula)	192
5. Võta naine töölt! (Kodavere)	193
Сенокосные песни	194
F. Üldised töö- ja talgulaulud	195
1. Teretamata möödaminejale (Kodavere)	195
2. Valelik (Kolga-Jaani)	195
3. Valelik (Häädemeeste)	196
4. Talguline tahab süüa (Kodavere)	197
5. Laulik tahab juua (Kambja)	198
6. Laulud lutsu suust (Kodavere)	199

	Lk.
Общие трудовые и толочные песни	200
G. Kalurite laulud	201
1. Tule, tursakene! (Muhu)	201
2. Kalajärv (Järvesuu)	202
3. Kalajärv (Järvesuu)	203
4. Ka'ajärv (Mäe)	203
5. Laineil laulmine (Mäe)	205
6. Laineil laulmine (Mäe)	207
Рыбачские песни	208
H. Marjuliste ja lehiseliste laulud	209
1. Kutse marjule (Kodavere)	209
2. Marjule minek (Kodavere)	210
3. Sõõrumäele (Vändra)	210
4. Sõõrumäele (Kursi)	211
5. Ladvad lindudele (Võnnu)	211
Песни собирателей ягод и веток	212
I. Laulud kodustel töödel	213
1. Sõõru, lehmakene! (Põhja-Eesti)	213
2. Sõõru, lehmakene! (Harju-Jaani)	213
3. Sõõru, lehmakene! (Märjamaa)	214
4. Sõõru, lehmakene! (Paistu)	214
5. Sõõru, lehmakene! (Puhja)	215
6. Sõõru, lehmakene! (Rõngu)	215
7. Kokku, koorekene! (Lüganuse)	216
8. Kokku, koorekene! (Muhu)	216
9. Kee, pada! (Haljala)	217
10. Kee, pada! (Vändra)	217
11. Taar hapnema! (Halliste)	218
12. Taar hapnema! (Puhja)	219
13. Käsikivi (Mäe)	219
14. Ketra, vokikene! (Märjamaa)	221
15. Ketra, vokikene! (Jõelähtme)	221
16. Ketra, vokikene! (Järva-Jaani)	222
17. Ketra, vokikene! (Mäe)	222
18. Ketra, vokikene! (Järvesuu)	226
19. Ketra, vokikene! (Petseri)	227
20. Pesupesemine (Meremäe)	228
21. Pesupesemine (Järvesuu)	230
Песни, сопровождающие домашние работы	231
J. Arstimissõnad	232
1. Naba paika! (Meremäe)	232
Лечебные заговоры	232
Sõnaseletusi	233
Laulude päritolu ja laulikud	235
Laulude üleskirjutajad	238
Pildid ja joonised	239

X. Тампере

ЭСТОНСКИЕ НАРОДНЫЕ ПЕСНИ С МЕЛОДИЯМИ I

На эстонском и русском языках
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе 10.

*

Toimetaja Rich. Kress
Kunstiline toimetaja R. Tungla
Tehniline toimetaja I. Vahtre
Korrektorid M. Juske ja H. Peel

Ladumisele antud 17. VII 1956. Trükkimisele antud
12. XII 1956. Paber 60 × 92, ¹/₁₆. Trükipoognaid 15,25.
Arvutuspoognaid 12,86. Trükiarv 2000. MB-09215, Tellimise nr. 2186. Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Vallikraavi 4.

Hind rubl. 10.50

21337

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

1 0300 00123434 5